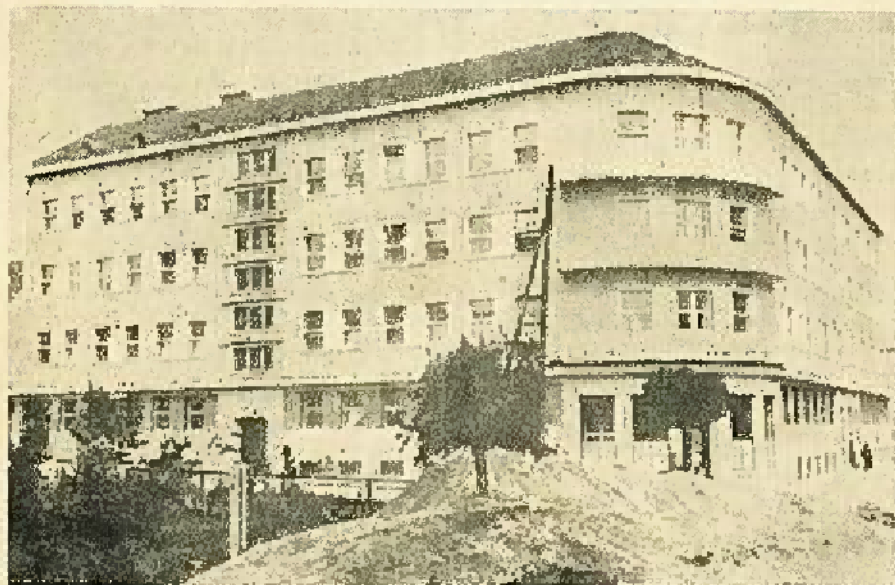

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Lzdaja (Editors): Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor. Glavni odgovorni urednik (Chief and Responsible Redactor): prof. dr. Jože Koropec, 62001 Maribor, Koroška 160, Jugoslavija. Telefon 22-171

Uprava in založba (Administration and Publisher): Založba Obzorja, 62001 Maribor, Partizanska 5, Tiskarna (Printing House): ČGP Večer, 62001 Maribor, Svetozarevska 14, Jugoslavija.

2	CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 51 NOVA VRSTA 16	STR. 217-420	MARIBOR	1980
---	---	----------------------------	--------------	---------	------

Vseblna		Contents
Mlinarič Jože: Melje in njegova malteška komenda od XII. stoletja do leta 1803.	217	Mlinarič Jože: Melje and Its Maltese Commendam from the 12th Century to the Year 1803.
Koropec Jože: Zbelovo, Studenice, Pogled do srede 17. stoletja.	239	Koropec Jože: Zbelovo, Studenice, Pogled to the Middle of the 17th Century.
Curk Jože: Studenice — pomemben spomenik naše umetnostne zgodovine.	284	Curk Jože: Studenice — an Important Monument of Art.
Dolenc Milan: »Novva Gronat-Jabuka« — rokopisne ljudskomedicinske bukve iz 1751. leta.	311	Dolenc Milan: »Novva Granat-Jabuka«. Handwritten Popular Medical Book from the Year 1751.
Hartman Bruno: Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojske.	322	Hartman Bruno: Working-Men's Libraries at Maribor to the Second World War.
Vovko Andrej: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907.	351	Vovko Andrej: Branch Establishments of the »Society of Saint Cyril and Method« in Styria, Founded to the Year 1907.
Škafar Ivan: Jurišičev pohod v Prekmurje, Kološev letak in vrsteče se »osvoboditve« do resnične osvoboditve 12. avgusta 1919.	403	Škafar Ivan: Jurišič's Campaign in Prekmurje, Kolaša's Leaflet and the »Liberations« Following Each Other to the Real Liberation on August 12th 1919.
Švajncer J. Janez: »Zadružni dom 1948«.	411	Švajncer J. Janez: »Co-operative Homes 1948«.
Ocena		Review
Bračič Vladimir: Recenzija Vrišerjeve knjige »Regionalno planiranje«.	418	Bračič Vladimir: Review of Vrišer's Book »Regionalno planiranje«.

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical Abstracts« in »America: History and Life«.

Abstracts of articles in this review are included in »Historical Abstracts« and »America: History and Life«.

Na naslovni strani je fotografija palače v mariborski Ulici talcev (Hartman Bruno: Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojske, str. 338).

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji.

MELJE IN NJEGOVA MALTEŠKA KOMENDA OD XII. STOLETJA DO LETA 1803

Jože Mlinarič*

UDK 332(091):271.024(497.12 Melje)»11/18«

MLINARIČ Jože: Melje in njegova malteška komenda od XII. stoletja do leta 1803. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, str. 217—238.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl., 2 silki, 2 faksimila.

Melje (Melnich) se omenja prvič v letu 1164 skupaj z mariborsko trdnjavo, pod katero sta imela posest deželni knez in šentpavelski samostan; njegovi ministeriali so v Melju imeli svoj sedež. Te gospode iz Melja štejemo za ustanovitelje v letu 1217 prvič omenjene malteške komende, z dominikalno posestjo v kraju samem, z vinogradi po okoliških vzpetinah in s podložniki v Melju, Razvanju in Radljah. Od 16. stoletja naprej je meljska komenda bila priključena komendi v Fürstenfeldu in njeni komturji so v Melju nastavljali svoje upravitelje ali pa so posest dejali v zakup. Leta 1800 je red komendo zaradi neznatnih koristi, ki jih je od nje imel, prodel Alojziju pl. Kriehuberju.

UDC 332(091):271.024(497.12 Melje)»11/18«

MLINARIČ Jože: Melje and Its Maltese Commendam from the 12th Century to the Year 1803. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 217—238.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl., 2 pict., 2 facsimilas.

Melje (Melnich) has been first mentioned in the year 1164 together with the fortress of Maribor, below which the country prince and the monastery of St. Paul had their possession, and their knights holding government posts had their seat in Melje. Those lords from Melje are considered as the founders of the Maltese commendam, mentioned first in the year 1217, with domanial possession in the place itself, with vineyards on the adjoining hills and with subjects in Melje, Razvanje and Radlje. Since the 16th century the commendam of Melje has been joined to the commendam at Fürstenfeld and its commanders have appointed their administrators at Melje or let the property on lease. In the year 1800th Order sold the commendam to the nobleman Aloysius Kriehuber because of the insignificant profits he had of it.

Kolonizacijo širšega mariborskega območja so po letu 1100 pospeševali v prvi vrsti Spanheimi, ustanovitelji Maribora, Radgone in Laškega ter ustanovitelji benediktinskega samostana v Št. Pavlu na Koroškem (1091), ki je imel že od svojih prvih začetkov poleg posesti na obeh bregovih Drave zahodno od Maribora obsežno posest tudi v njegovi neposredni okolici: na levem bregu Drave pri Kamnici, pod mariborsko trdnjavo in v Melju, na desnem pa pod obronki vzhodnega Pohorja. Mariborsko območje je ob svoji prvi omembi sodilo v sklop Podravske ali Ptujске krajine, ki so ji načelovali krajišniki; med

* Dr. Jože Mlinarič, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor.

temi so bili zlasti pomembni člani stranske veje koroških Spanheimov, in med njimi Bernard, po čigar smrti v letu 1147 je ozemlje prešlo na Traungavce, z letom 1192 pa na Babenberžane.¹

Melje stopi v luč zgodovine v obliki »Melnich« skupaj z mariborsko trdnjavo (castrum Marchburch) prvič v listini iz leta 1164, s katero je štajerski mejni grof Otokar VI. (1164—1180) in kasnejši vojvoda štajerski (1180—1192) s svojo ženo Kunigundo in v navzočnosti sina Otokarja podelil šentpavelskemu samostanu posesti v Labotski dolini na Koroškem, za kar mu je opat omenjenega samostana izročil v dosmrtno hasnovanje posest pri Kamnici (Gamniz), v Melju (Melnich) in ob Polskavi (Pulzka). Za jamstvo pa je Otokarju samostan izročil v trajno last (in perpetuum proprietatem) dve kmetiji pod mariborsko trdnjavo (sub castro Marchburch).² Omenjeni kmetiji, v katerih smemo gledati zametek bodoče deželnokežnje pristave pod mariborsko trdnjavo, sta po vsej verjetnosti identični z dvorom (curia sub castro Marpurch), ki ga je na začetku 13. stol. šentpavelski ministerial Werner iz Melja za jamstvo zastavil svojemu fevdnemu gospodu — Št. Pavlu. Potemtakem obe kmetiji nista prišli v trajno last deželnih knezov pod Otokarjem VI., ampak šele kasneje.³

Poscst v Melju, ki jo je leta 1164 šentpavelski opat Pilgrim vojvodi Otokarju podelil le v dosmrtno hasnovanje (quoad vixerim usumfructum michi concessit), je pozneje, in to verjetno po vojvodovi smrti (1192), prišla ponovno v roke Št. Pavla, ki jo je podeljeval v fevd gospodom Meljskim. Ti so imeli svoj plemiški sedež (dvor) ali v Melju pod Meljskim hribom ali pa, kakor to domneva H. Pirchegger, na bližnjem hribu z imenom »Tannhoferberg«,⁴ ki ga gornjski registri komende od 17. stoletja naprej navajajo v obliki »Thanhoff« ali »Thonhoff«.⁵ Gornji domnevi v prid bi govorilo dejstvo, da se fevdniki šentpavelskega samostana navajajo v listinah zdaj »de Melnich«, torej po kraju, zdaj spet »de Tanne«, se pravi po dvoru »Tannhof«, omenjajo pa se nekako pol stoletja: prvič 1181 in zadnjič 1227. Prvi znani gospod iz Melja je bil Henrik (Henricus de Melnich), ki nastopa v letu 1181 kot priča v zadevi šentpavelskega samostana,⁶ naslednji znani gospod Meljski, ki pa nosi ime »de Tanne«, pa je Ekehart (Ekkehardus, Eckhardus), ki ga srečamo v letu 1189 v spremstvu salzburškega nadškofa na Bavarskem,⁷ v letu 1227 pa v Spodnji Avstriji,⁸ in je potemtakem moral imeti tesne zveze s salzburško nadškofijo. Očitno Ekehart kakor tudi Leopold iz Melja (Liutoldus de Melnich), ki ga okoli leta 1190 najdemo v spremstvu vojvode Otokarja,⁹ ter Oton iz Melja (Otto de Melnich), ki pa ga srečamo leta 1212 kot pričo v listini bamberskega škofa,¹⁰ niso prebivali v Melju in smemo v njih gledati člane ene izmed vej gospodov Meljskih.

Med Meljskimi iz začetka 13. stoletja sta prebivala v Melju nedvomno Werner in Henrik, ki sicer nosita priimek »de Tanne«, a vselej nastopata v zvezi s šentpavelskim samostanom. Werner, morda identičen z Wernerjem iz

¹ M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana 1955, str. 174.

² 1164, oktober 20., Maribor (Gradivo za zgodovino Maribora = GZM I:3, Maribor 1975).

³ (1202—1220) (GZM I/43).

⁴ H. Pirchegger, Die Untertalemark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte. München 1952, str. 23.

⁵ »Tannhoferberg« (1479), »weing. gen. der Ermel am Tannhoferberg« (1479) in »weing. gen. der Lasser am Tannhoferberg« (1479) (J. v. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. Wien 1853, str. 327).

⁶ Urbar 1634—1637 (škafia 813, št. 129), 1684 (šk. 814, št. 130a), 1708 (šk. 814, št. 131b) v Osrednjem državnem arhivu v Pragi, arhiv velikega priorata malteškega reda v Pragi (Státní ústřední archiv v Praze, Archiv velkopřevorství maltešského řádu v Praze = SUAP) (prej: Státní oblasní archiv v Orliku nad Vitavom).

⁷ Insert v listini 1312, februar 11. (GZM I/10).

⁸ 1189, Salzburg (GZM I/22).

⁹ 1227 (pred sept. 24.), Tralsmauer. Prim. A. Jaksch, Monumenta historica dueatus Carinthiae 1V/2, Klagenfurt 1906, str. 820.

¹⁰ (Ok. leta 1190), Maribor (GZM I:27).

¹¹ 1212, december 3., Federaun (GZM I/50).

Notum sit omnibus christi fidelibus et presentibus et futuris quod ego Otto
 marchio stiriensis una cum uxore mea Chunigunda patris ministralis nri Henrici quondam in valle
 qd dicitur Lauenda hinc apud unllia edelinge et apud Houe et apud Kierberch simul cum familia presentibus filio
 nro Otakro eccle scilicet Sauli et hinc imbi sequentibus presentibus amine meo et parenti meo manu
 potestaria tradidi. In cuius receptione selegim eade eccle uenabilis abbas patris gaminli cu
 unciis ibide existentibus et modis et agrorum qm unncasit. p dicitur Melch. et vii mansuu pulhka
 qd comes Sigfrid eade eccle tradidit. communicato frum suorum qd ad usum usq fructu michi
 cessit. tali qd pacto ut p meam vitam omni redictione remota in potestate p dicit eccle et q p nro
 s omni modis redierit. Duos insup mansus sub castro Marchburg. p huius actionis firmitudine
 in ppetua ppetat potestaria manu in eade abbas tradidit. Acta s hinc anno ab incarnatione dñi m c l x
 ni. Indefico romanorum imperatore regnante. Eberardo uenabili archi epō salhpurgh pfulente
 xiii. Kal. nov. in castro Marchburg presentibus et annuatiis. Adelramo Durle. Richego d adelwane
 Cholone d pulhka. Wronne d rowne. Hannico d nienhame. Hannico d chalmunh. Dietmaro
 d Skellenstem. Richego d pulhka. Gotsfrido d dronenstein. Radeharto d hunt dorf. Otrone
 d Staja. Hirtel d grunenberch. Hartuico d chuntlingen. Marchuardo d lunde. Hverulhero d dom
 Gotsfrido d nimb dorf. Indefico d kerzbach. Marchuardo de hengist et chuharto cognito et
 Hartmanno sagittario. Indefico auptice. Chonrado salhman. Ortolfo d mars dorf. Indefico
 Marchuardo hinh. Leone cantuar. Hartuico ppotho. Richego d lowne. Hergando sagittario
 Sigbotone.

Listina ddo 1164, oktober 20., izdana na mariboraki trdnjavi, z najstarejšo omembo Melja (orig.
 perg. listina v avstrijskem državnem arhivu na Dunaju)

Maribora (Wernherus de Marburc) v listini iz leta 1207 in ki ga šentpavelski
 nekrolog navaja kot »Wernerus de Tannenberc«,¹¹ se navaja v treh nedatiranih
 listinah iz časa med leti 1193 in 1220. Srečamo ga kot pričo v listini, s ka-
 tero kamniški župnik prepusti šentpavelskim menihom za šestnajst mark vi-
 nograd in vas, ki si ju je nezakonito prisvajal,¹² drugič, ko se v korist istega

¹¹ 1207 (GZM I/46). Prim. H. Pirchegger, o. c., str. 23.

¹² »Wernher de Tanne»: med 1193 in 1220 (GZM I/30).

samostana odreka pravicam do posesti, ki jih je imel od njega v fevdu, namreč dvajsetim vedrom gornine, vinogradu in kmetiji ter njivam in dvema dvoroma v Melju (Melnich), za kar zastavi za jamstvo že omenjeni dvor pod mariborsko trdnjavo ter zemljo v Slovenskih goricah pri Lenartu (predium apud sanctum Leonhardum).¹³ V tretji listini pa se Werner odpoveduje v korist svojega fevdnega gospoda posesti pri Pekrski gorci (apud Chulmen), ki pa jo je samostan kasneje zamenjal z Leopoldom Limbuškim.¹⁴ Morda pa vsa posest, ki so jo imeli Meljski, ni bila fevd šentpavelskega samostana, temveč le pravkar omenjena, in tista, ki nam jo našteva popis opata Ulrika in iz katerega je razvidno, da sta okoli leta 1200 Henrik (dominus Hainricus) in Werner (Wernerherus de Tanne) imela v fevdu tri kmetije in štiri vinograde v Melju (apud Melnik), sedem dvorov na Kozjaku (če je Bossoak res Kozjak?) ter kmetijo pod marenberškim gradom (iuxta castrum ad Lapidem), ki pa sta jo tedaj prepustila sodniku Friderika Ptujskega.¹⁵ Ali je posest pri Radljah vendarle ostala v samostanskih rokah ali gospodov Meljskih ali njihove ustanove — meljske komende, saj nam dokumenti od leta 1527 naprej beležijo posest komende pri Radljah?¹⁶ Vabljivo bi tudi bilo misliti, da se pod imenom »Bossoak« skriva kasnejša komendska posest pri Razvanju.¹⁷

Na območju Melja, stisnjemem z juga med Dravo, s severa in vzhoda pa omejenem z Meljskim hribom in drugimi vzpetinami, na katerih je vsekakor že v 12. stoletju rasla vinska trta, ni bilo prostora za večje komplekse obdelovalne zemlje, medtem ko se je to območje na zahodu naslanjalo na razvijajoče se mariborsko predmestje. Glavni lastnik zemlje na meljskem območju je bila v srednjem veku in tudi kasneje meljska komenda, ki pa je kljub temu na začetku 17. stoletja premogla v kraju le enega podložnika s celo kmetijo, medtem ko so ostali podložniki, deset po številu, hasnovali le majhne zemljiške komplekse: posamezne njive, vrtove in travnike, in so si morali glavni vir za služka iskati zunaj agrarnih dejavnosti. Prostor pred Ulrikovimi vrati v graškem predmestju pa je bil v smeri proti vzhodu takorekoč razkosan na majhne delčke, ki so jih hasnovali zlasti mariborski meščani in posamezni služabniki in dninarji duhovne in posvetne gosposke, ki si je skupaj z meščani poskušala pridobiti čimveč vinogradov po okoliških vzpetinah in ki je zato potrebovala delovno silo.¹⁸ Podoben razvoj lahko spremljamo tudi na zahodnem robu mesta; tja se je širilo koroško predmestje, kjer so majhne zemljiške komplekse hasnovali prav tako meščani in privilegirani sloji, vendar so si tod morali zemljo deliti z admontskim samostanom, lastnikom Račjega dvora, ki je v svoji režiji obdeloval številne vinograde nad dvorom samim ter na območju proti severozahodu.¹⁹ Za območje severno in severovzhodno od Maribora pa lahko trdimo, da redkokje srečujemo tako pisano podobo raznih slojev, hasnovalcev gorskopravnih zemljišč. V mislih namreč moramo imeti bližino Maribora in da gre za območje, najbližje nekaterim alpskim samostanom, ki so ob drugem potrebovali vino tudi za kulturne potrebe. Od alpskih samostanov pa na območju Melja pogrešamo kot lastnika vinogradov admontski samostan, ki pa je imel, kot smo že omenili, posest na zahodnem robu mesta ter zlasti vinograde na ob-

¹³ »Wernerherus de Tanne«: med 1202 in 1220 (GZM 1/43).

¹⁴ »Oblationem domini Wernheri de Melnik«: med 1193 in 1220 (GZM 1/31).

¹⁵ Med 1193 in 1220 (GZM 1/35).

Prim. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV, Ljubljana 1915, št. 855, str. 429.

¹⁶ 4 podložniki v »Malrnweg« (Leibsteuer 1527, Kommende Mellling, št. 119 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu).

¹⁷ Dokument iz 1. 1527 šteje posest pri liočah (Khötsch) (7 podložnikov), urbar 1634—1637 pa pri Razvanju (Rasswelnn).

¹⁸ Prim. J. Zahn, Ortsnamenbuch . . . , str. 326—327.

¹⁹ Prim. J. Milnarč, Admontski Račji dvor pri Mariboru. Časopis za zgodovino in narodopisje (= ČZN) 49, 1978, str. 33 sl.

močju Malečnika, kar si je pridobil po zamenjavi posesti z nemškim viteškim redom v letu 1279.²⁰

Kraj Melje, ki se, kot smo to že dejali, omenja v zgodovini prvič leta 1164 v obliki »Melnich«, se v tej obliki z redkimi izjemami navaja vse tja do začetka 15. stoletja, ko se ustali zapis »Melling«, seveda v raznih variantah. Leta 1254 srečamo kraj v obliki »Melignsdorff«, 1312 »Melindorf«, 1329 »Melnich«, 1330 »Mellnich«, ²¹ 1392 v obliki »Myelink« (češka pisarna, Ivanovice)²², kasneje pa v običajni obliki »Melling« ali »Melingkh«.²³

Imena hribov, poraslih z vinsko trto, se na ožjem in širšem območju Melja, severovzhodno od Maribora, pojavijo zapisana prvič v deželno knežjem urbarju iz časa med 1265 in 1267, ki nam izkazuje gornino, ki so jo hasnovalci deželno-knežjih vinogradov dolžni dajati v deželno-knežjo klet mariborskega urada v Mariboru. Tedaj je knez z gore »Sleife« prejel letno po 13 in 3/4 vedra mošta letno, 17 sogornikov je dajalo po 12 in 3 četrte mošta letno, na Sojči (de Sultz) je od 13 sogornikov prejel po 12 veder in 2 četrte, na Počehovi (Potskaw) pa od 25 sogornikov po 27 veder in 3 četrte na leto.²⁴

K najstarejšim znanim lastnikom posesti na območju Melja štejemo poleg že omenjenega samostana St. Pavla, ki je v letu 1450 imel vinograd »in der Slaipphen«, ter domca v Melju (zu Mellnikg), kar pa je tedaj oddajal v fevd,²⁵ zlasti cistercijsko opatijo iz Vetrinja na Koroškem, katere dokumenti izkazujejo tod samostansko posest vse od 13. stoletja naprej. Vetrinj je bil leta 1312 v Melju (zw Melindorf) lastnik štirih kmetij,²⁶ po vsej verjetnosti identičnih s posestjo (bona in Melignsdorff), ki jo je leta 1254 Henrik Rogaški zastavil omenjenemu samostanu za poroštvo, da mu bo do prihodnjih binkoči izplačal za prizadejano mu škodo dvajset mark odškodnine;²⁷ očitno pa tega ni izpolnil, tako da je zemlja prišla v trajno last samostana. Za vetrinjski samostan je bila zemlja v bližnjem Melju vsekakor ugodna, saj je imel obsežno posest na zahodnem in severnem robu mesta kakor tudi v mestu samem, kjer je imel svoje gospodarsko središče na tako imenovanem vetrinjskem dvoru pred Ulrikovimi vrati.²⁸ Med hasnovalci gorskopravnih zemljišč in njihovimi lastniki srečamo nadalje v letih 1329 graško meščansko Alhajdo, ko je prodala vinograd samostanu v Brežah, leta 1330 salzburško nadškofijo, ko je vinograd »in Mellnich« prodala pravkar omenjenemu samostanu, ta pa leta 1354 Mariborčanu Jakobu.²⁹ Leta 1348 je bil lastnik vinograda z imenom »Raemler«, ležečega »ze Melnickh ob dem chloster« (nad komendo), meščan iz Strassburga na Koroškem, ko ga je izročil stolnemu kaplitju iz Krke na Koroškem, ta pa Ivanu, Lovrenčevemu bratu iz Melja (Henslein, Larences pruder von Melnik) v letu 1385.³⁰ Leta 1367 je vinograd »ze Melnickh in der Pewndt« prejel na novo ustanovljeni beneficij sv. Katarine v mariborski župnijski cerkvi, ki pa mu je komenda za hasnovanje mlina in domcev pri židovskem pokopališču oddajala letni činž.³¹

²⁰ »Circa Marchburch... ad sanctum Petrum, Tepsowe...« (GZM II/43).

²¹ 1164, oktober 20., Maribor (GZM I/3); 1254, december 6., Maribor (GZM I/86); 1312, december 21. (GZM II/23); 1329, junij 17., Maribor (GZM III/68); 1330, februar 26., Salzburg (GZM III/99); 1385, avgust 5.

²² 1392, februar 13., Ivanovice (orig. perg. Jo 251 v SUAP).

²³ 1456, januar 23. (orig. perg. v Pokr. arhivu Maribor = PaM).

²⁴ A. Dopsch, Landesfürstliche Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter. Wien und Leipzig 1910, str. 118, 263, 265.

²⁵ B. Schroll, Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten. Wien 1876, št. 487, str. 414).

²⁶ 1312, december 21. (Vetrinjska kopalna knjiga II, 1544, št. 89, fol. 24 v koroškem deželnem arhivu v Celovcu).

²⁷ 1254, december 6., Maribor (GZM I/86).

²⁸ 1305, marec 25., Maribor (GZM II/109).

²⁹ 1329, maj 25., Gradec (GZM III/87); 1329, junij 17., Maribor (GZM III/68); 1330, februar 26., Salzburg (GZM III/99); 1354, januar 21., Maribor (GZM IV/63).

³⁰ 1348, januar 11., Krka na Kor. (GZM IV/43); 1385, avgust 5. (GZM V/47).

³¹ 1367, maj 25., Maribor (GZM IV/112).

Prvi dokaz za obstoj komende v Melju, sedeža predstavnikov najstarejšega duhovnega viteškega reda, ivanovcev ali špitalarjev (ordo militiae sancti Joannis Baptistae hospitalis Hierosolymitani), je listina iz leta 1217, v kateri salzburški nadškof Eberhard izjavlja, da se je njegov ministerial Friderik Ptujski odrekel vse zahtevam do desetine ivanovcev iz Melja (in decimis fratribus hospitalis sancti Johannis in Melnich), ki si jih je lastil proti privilegijem, danim od apostolskega sedeža temu redu. Nadškof izjavlja nadalje, da je to listino izstavil tudi zato, da si teh pravic ne bi kdo drug v bodoče prisvajal, ter s svojim pečatom potrjuje komendi omenjeno pravico (in recognitionem iuris).³²

Vprašati se moramo, kdo bi mogel biti ustanovitelj komende, s kakšnim namenom je bila ustanovljena in v kateri čas sega njen postanek. Dokumenta o ustanovitvi komende, žal, nimamo, a glede na okoliščine bi pač prišli v poštev gospodje Meljski. Postavili smo že domnevo, da so gospodje, imenovani po Melju, na začetku 13. stoletja razcepljeni vsaj v dve veji, katerih ena je prebivala na svojem dvoru v Melju. Glede na to pa, da se njeni predstavniki nekako od leta 1220 naprej ne omenjajo več, nam daje slutiti, da je ta veja izumrla in bi tako njen zadnji član lahko bil ustanovitelj duhovne ustanove, kakor se je to v zgodovini pač večkrat dogajalo. Če je tako, tedaj gre tu za čas, ko je Friderik Ptujski naselil na neobljudeni zemlji, ki jo je leta 1200 odvzel Madžarom,³³ nemški viteški red, da bi njegovi člani zemljo kolonizirali, bili obramba proti Madžarom ter opravljali bolniško službo in dušno pastirstvo.³⁴ Naj omenimo tudi, da je nemški viteški red 1236 imel posest na Malečniku v neposredni bližini Melja.³⁵ Če pretehtamo razloge, ki so dovedli do naselitve nemškega viteškega reda na ozemlju salzburške nadškofije pri nas, bi težko katerega izmed njih aplicirali na ustanovitev meljske komende. Območje Melja je bilo z okolico kolonizirano že v 12. stoletju, na tem območju je bila vzpostavljena že trdna župnijska organizacija, saj se mariborska pražupnija navaja v dokumentu iz časa med leti 1185 in 1192, šentpeterska župnija pa leta 1236. Zoper to, da bi bila komenda ustanovljena iz obrambnih razlogov in bolniške službe vitezov, pa bi govorilo dejstvo, da je konvent obsegal vsekakor majhno število članov, o čemer priča to, da je obseg posesti bil skozi vse zgodovino razmeroma skromen in ni mogel preživljati večjega števila menihov-vitezov. Kar pa zadeva čas ustanovitve postojanke, pa tole: red je bil resda ustanovljen že konec 11. stoletja, vendar imamo o obstoju Melj najbližje komende tega reda, namreč samostana v Fürstenfeldu, odkoder so po vsej verjetnosti vitezi naselili Melje, prve podatke šele iz let 1197 in 1215.³⁶ Skratka: v meljski komendi smemo gledati ustanovo gospodov Meljskih, ki so svojo posest izročili za ustanovitev du-

³² 1217, oktober 23., Maribor (GZM 1/54).

Red ivanovcev ali špitalarjev (imenovan tako po špitalu sv. Janeza Krstnika v Jeruzalemu) sodi k najstarejšemu duhovnemu viteškemu redu, katerega začetki so nejasni. Potrjen je bil od papeža v letu 1099 ter se je sprva posvetil predvsem negi bolnikov, kasneje pa vedno bolj boju z »neverniki«. Na čelu reda, katerega člani so se delili v viteze, duhovnike in brate, je stal veliki mojster, voljen od osmih velikih priorjev, ki so stali na čelu posameznih redovnih provinc. Po padcu Akkona v letu 1291 so ostanki vitezov odšli na Ciper, po boju z morskimi roparji pa so si okoli leta 1310 pridobili otok Rodos in posesti 1311. leta ukinjenega reda templarjev ter postali pomembna pomorska sila v boju zoper Turke. Potem ko so leta 1523 Rodos zavzeli Turki, je cesar Karel V. leta 1530 podelil redu v fevd otok Malto in od tedaj se je ta začel imenovati malteški ter je nadaljeval boj zoper Turke. V 18. stoletju je red pričel izgubljati moč in veljavo. In ko si je 1798. leta Napoleon pridobil Malto, je izgubil skoraj vso posest in njegov veliki mojster se je preselil v Rim (Der Grosse Broekhaus VI. Wiesbaden 1953, str. 80).

M. Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche 11, Paderborn 1907, str. 262–263.

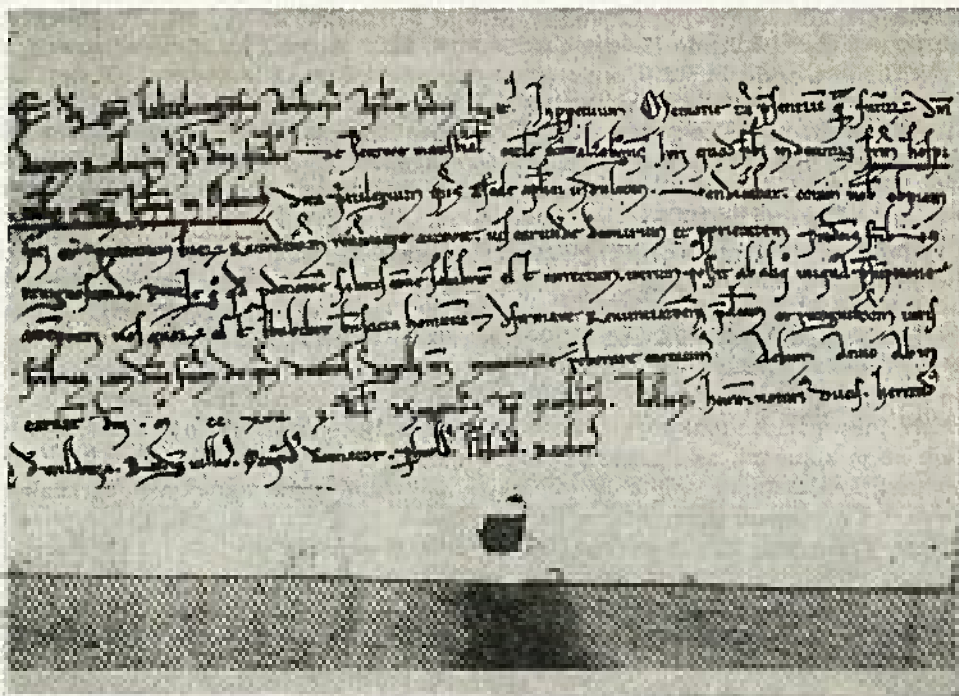
³³ Prim. Fr. Kos, Gradivo V, št. 370, str. 192 (1222) in isti, Zgodovina Slovencev, str. 271.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Na Trčovi (in curia Tepsav et in villa Thepsav) in pri Sv. Petru (Malečnik) (neenon et sanetum Petrum in villa) 1236, december 8., Sv. Peter (GZM 1/65).

³⁶ Prim. J. Mitnarič, Župnija sv. Janeza Krstnika pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stol. — 1788 (Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije), Maribor 1978, str. 5, 120–123.

Isti, Župnija sv. Peter pri Mariboru do ustanovitve samostojnih župnij v njenem okviru v drugi polovici 18. stoletja. ČZN XLV, 1974, str. 280–281.

Listina z dne 23. oktobra 1217, izdana v Mariboru, z najstarejšo omembo malteških vitezov iz Melja (orig. perg. listina v osrednjem državnem arhivu v Pragi).

hovne ustanove; pri tem pa nam niso znani nagibi, ko so jih vodili, da so zemljo izročili prav temu redu. Nova meniška kolonija je po našem mnenju prišla po vsej verjetnosti iz Fürstenfelda.³⁷

V meljski komendi, za katero imamo za ves srednji vek skromne podatke in si moremo kolikor toliko zaokroženo podobo o njenem gospodarskem stanju ustvariti šele za čas od 17. stoletja dalje, smemo gledati prvo ustanovo tega reda na slovenskih tleh, ki sta ji sledili komendi pri Sv. Petru pri Kamniku (Komenda) in na Polzeli (pri Celju). Kraj Sv. Peter, kasneje imenovan po postojanki ivanovcev Komenda, je bil staro župnijsko središče, saj se tod navaja župnik z imenom Altwin (Altwinus de sancto Petro) (sc. plebanus) že okoli leta 1150,³⁸ prvi dokaz o obstoju komende v kraju pa je iz konca 13. stoletja, ko se navaja »hospitale sancti Petri«.³⁹ Leta 1403 govori dokument o ivanovcih v šentpetrski fari (in Sand Peters pfarr gelegen Johaniter orden),⁴⁰ leta 1385 se nam omenja tamkajšnji komtur Ozvald, leta 1403 pa Janez Kosar (commendator ad sanctum Petrum prope opidi Stain ordinis sancti Johannis Jersolimitanorum).⁴¹ Druga komenda na Štajerskem, komenda na Polzeli, je prav tako nastala v starem župnijskem središču, saj se leta 1263 omenja tod župnik Hertvik (Hert-

³⁷ H. Pirchegger — S. Relehl, *Geschichte der Stadt und des Bezirkes Fürstenfeld*. Fürstenfeld 1952, str. 17.

³⁸ (Med 1147 in 1154) (Fr. Kos, *Gradivo* IV, št. 248, str. 138).

³⁹ M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)* I. Ljubljana 1975, str. 265.

⁴⁰ Listina 1403, april 21. (Ibidem).

⁴¹ Listina 1446, junij 29. (Ibidem).

Glej op. št. 61.

wicus plebanus de Haelnsteyn),⁴² v kraju s sedežem stare plemiške družine gospodov Polzelskih (de Helenstein), katerih član Valter (Walther) se navaja v listini iz okoli leta 1200.⁴³ Prvo omembo polzelske komende imamo iz leta 1323, ko se navaja »commendarius domus in Hartenstain ordinis hospitalis...«, prvi znani komtur pa je brat Ivan (her Hanse, der commendewer von Helenstein).⁴⁴ Komendi je bila inkorporirana cerkev sv. Marjete v kraju samem ter podružnice sv. Andreja nad Polzelo (od 1780 župnija), sv. Miklavža na Vinski gori in sv. Križa na Gori Oljki (od 1754).⁴⁵

Med omenjenimi tremi komendami je imela najvišjo veljavo postojanka v Komendi, kar nam dokazuje npr. dokument iz leta 1564, v katerem kralj Maksimilijan želi od reda, da ta izroči komendo na Polzeli enemu izmed sinov njegovega osebnega zdravnika, češ da je tamkajšnji komtur odšel »na boljše in bogatejšo postojanko pri Sv. Petru« (Komenda).⁴⁶ Od obeh štajerskih komend pa je imela višjo veljavo vsekakor komenda na Polzeli, saj je bila bogatejša in je imela inkorporirano župnijo v kraju ter pripadajoče podružnične cerkve. Medtem ko je komenda na Polzeli premogla okoli leta 1700 62 podložnikov,⁴⁶ pa jih je meljska komenda imela le 37, imela pa je 60 sogornikov več (83) kakor prva.⁴⁷ Tudi ostala dominikalna posest Polzele je bila obsežnejša kakor posest Melja. Vzporedno z zatonom reda od 17. stoletja naprej⁴⁸ je zlasti od 18. stoletja naprej pričela nazadovati moč tudi naših komend, zlasti še obeh štajerskih; glavni razlog za tako nazadovanje moramo pripisati dejstvu, da je na Polzeli le od časa do časa bival komtur in da tako ni bilo prave kontrole nad dohodki in posestjo; upravitelji, večkrat župniki, so poskušali redu zatajiti prave dohodke, zakupniki pa so pustili poslopja, ki so propadala, vnmear.⁴⁹ Melje pa je bilo že s 16. stoletjem priključeno Fürstenfeldu, katerega dohodke je hasnoval tamkajšnji komtur, na posesti pa je imel upravitelje ali pa jo je dajal v zakup. Ker red od štajerskih komend ni imel nobene koristi več, je videl edini izhod v odprodaji posesti, in tako je prodal leta 1779 Polzelo gospodu šeneškega gradu (Schönegg) Rajmundu Novaku,⁵⁰ Melje pa leta 1800 zakupniku Alojziju pl. Kriehuberju.

Po prvi omembi meljske komende v letu 1217 nam o njej viri molče kar nad šestdeset let, kolikor brat Leopold iz Maribora (frater Leupoldus de Marchpurch) v listini iz leta 1234, v kateri nastopa kot priča v zadevi komende v Fürstenfeldu, ni vitez omenjene komende, ampak brat komende v Melju.⁵¹ Prvi po imenu znani komtur je brat Markvard (frater Marquardus commendator in Melnich), ki ga najdemo kot pričo v neki posestni zadevi Mariborčana Rudolfa v listini iz leta 1282⁵², drugi znani komtur pa je brat Nudung (frater Nudungus, commendator in Melnich), ki se pojavi kot priča v zadevi reinskega samostana

⁴² 1283, september 12., Celje (H. Appelt. G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV. Wien 1960, št. 118, str. 74).

⁴³ (Med 1193 in 1220) (Fr. Kos, Gradivo IV, št. 855, str. 450).

⁴⁴ 1323, november 23. (Notizenblatt der Akademie VIII, 1858, str. 406).

⁴⁵ 1322, januar 25., Braslovče (H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae IX. Klagenfurt 1965, št. 469, str. 152).

⁴⁶ Vlizitaciji 1678, julij 6., Polzela in 1757 (SUAP, šk. 831, št. 14).

⁴⁷ Prtm. Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant III, Cilli 1880, str. 437 sl.

⁴⁸ I. Mlinarič, Malteška komenda na Polzeli, Kronika XXVIII, 1980, str. 161–171.

⁴⁹ 1564, januar 27., Praga: Kralj Maksimilijan — Venčeslavu Hasu pl. Hasenbergu, vrhovnemu mojstru češkega velikega priorata (SUAP, šk. 831, št. 2).

⁵⁰ Urbar komende Polzele 1704 (SUAP, šk. 831).

⁵¹ Urbar komende Melja 1708 (SUAP, šk. 813).

⁵² Prtm. Der Grosse Brockhaus VI. Wiesbaden 1955, str. 80.

⁵³ I. Mlinarič, Malteška komenda na Polzeli, str. 164 sl.

⁵⁴ Kupoprodajna pogodba ddo 1779, september 1., Dunaj (SUAP, šk. 831).

⁵⁵ 1234, september 28., Dunajsko Novo mesto (GZD I/64).

⁵⁶ 1282 (GZM II/54).

in omenjenega Mariborčana leta 1288⁵⁵ in ki je po vsej verjetnosti identičen z Nudungom (brüder Nüdunch der commendewer von Melnich) iz leta 1302,⁵⁴ dasi je bil meljski komtur leta 1298 z imenom Arnold (brüder Arnolt der gummedewer von Melnich).⁵⁶ Iz leta 1311 je znan komtur Rudiger (her Rudeger der comodeuwer ze Mēlnikh),⁵⁶ iz leta 1329 pa brat Janez iz Breitenbucha na današnjem avstrijskem Štajerskem (prüder Johann von Praitenbüch comendewer ze Melnich bei Marchpurch), od katerega imamo ohranjen najstarejši pečat komturja.⁵⁷ Leta 1348 nosi komtur spet ime po patronu,⁵⁸ po katerem ima red svoje ime, namreč po Janezu Krstnku, ki je bilo pri malteških vitezih tako zelo priljubljeno. Listino iz leta 1367 je pečatil komtur Ditrik (Ditrich) iz znamenite stare plemiške družine gospodov Zbelovskih (Planckensteiner),⁵⁹ v letih 1372 pa sta bila v Melju komturja Nikolaj iz Radgone (Nikla von Rakespurg)⁶⁰ in 1385 brat Ivan Schenk (pruder Hanns der Schenkch).⁶¹ V listini iz leta 1392 pa se med pričami pri nekem pravnem dejanju omenja poleg komturja komende sv. Petra (Komenda) Ozvalda meljski komtur Nikolaj, imenovan Hayko (Nicolaus dictus Hayko de Myelink).⁶²

Morda je bil komtur Ivan (Hans), ki ga srečujemo v dokumentih kot komturja v letih od 1403 do 1439 in ki se v listini iz leta 1434 imenuje »Hanns von Maurperg«,⁶³ ista oseba, ta, ki je pozneje nosil naslov državnega namestnika reda za Avstrijo, Štajersko, Koroško in Kranjsko (die czeit stathalter sannd Johannis orden von Jerusalem in Osterreich, in Steyr, in Kernden vnd in Krain)⁶⁴ in ga je zaradi tega moral komtur iz Fürstenfelda Martin prositi za dovoljenje, da je smel tamkajšnji župnijski cerkvi, inkorporirani redu, podeliti določeno vsoto denarja.⁶⁵ Komtur Ivan se navaja prvič leta 1403, ko je vetrinjskemu opatu prodal hišo komende, ležečo pri njenem dvoru v Mariboru (vnsers gotzhaus hoff), s čimer je prvič omenjena meljska svobodna hiša v Mariboru,⁶⁶ zadnjič pa se Ivan omenja leta 1439, ko je istemu opatu prodal vinograd v Melju.⁶⁷ Pod komturjem Ivanom sta bili v kapeli sv. Katarine v Melju napravljeni dve ustanovi: prvo je leta 1413 napravil komturjev sobrat, drugo pa so leta 1434 napravili Mariborčani. Malteški vitez iz Melja Nikolaj Chelbl je namreč leta 1413 za svoj in svojih dušni blagor za opravljanje v listini naštetih obredov pri oltarju sv. Katarine določil komendi gornino in vinsko desetino z dveh vinogradov in gornino z enega vinograda v Kamnici, vendar s pogojem, da prejema darovalec dosmrtno polovico letnih pridelkov z dveh vinogradov.⁶⁸ Leta 1434 pa so Mariborčani napravili ustanovo v meljski kapeli in v ta namen podelili komendi mlin na Dravi, ležeč med mlinom meščanskega špitala in med židovskim pokopališčem,⁶⁹ in ki je identičen s komendskim mlinom, ki nam ga navajajo dokumenti vsega 17. in naslednjega stoletja.⁷⁰

⁵⁵ 1288, september 26. (GZM II/62).

⁵⁶ 1302, avgust 21., Kamen (MDC V, 1961, št. 148, str. 50).

⁵⁷ 1298, februar 20., Maribor (GZM II/83).

⁵⁸ 1311, julij 19., Fača (GZM III/6).

⁵⁹ 1329, junij 17., Maribor (GZM II/88).

⁶⁰ 1329, maj 25., Gradec (GZM III/87): »Johan von Braeitenbuch«.

⁶¹ 1348, januar 11., Krka na Kor. (GZM IV/43).

⁶² 1367, maj 25., Maribor (GZM IV/112).

⁶³ 1372, oktober 13., Maribor (GZM V/9).

⁶⁴ 1385, avgust 6. (GZM V/47).

⁶⁵ 1392, februar 13., Ivanovice (orig. perg. Jo 351 v SUAP).

⁶⁶ 1434, avgust 4. (orig. perg. v PaM).

⁶⁷ V listinah 1434, avgust 4. in 1439, marec 18. (orig. perg. v PaM) ter 1438, junij 7. (orig. perg. Jo 209 v SUAP).

⁶⁸ 1438, junij 7. (orig. perg. Jo 2097 v SUAP).

⁶⁹ 1493, oktober 5. (GZM V/67).

⁷⁰ Glej op. št. 74.

⁷¹ 1413, junij 18. (GZM V/103).

⁷² 1434, avgust 4. (orig. perg. v PaM).

⁷³ Npr. urbar 1684 (SUAP, šk. 614, št. 130a).

V letu 1451 se navaja meljski komtur Ivan Lobenstein (Hans Lobenstein), ki pa ni nosil naslova kakor njegov prednik Ivan in ki je prodal vetrinjskemu opatu Gerhardu dva vinograda v Melju.⁷¹ Leta 1456 se omenja komtur Jakob Maruscher,⁷² leta 1468 Ivan Kosar (Hanns Kcheaser, Kchoser), ki je spet nosil naslov državnega namestnika⁷³ in ki ga v letu 1446 srečamo kot komturja pri Sv. Petru (Komenda).⁷⁴ Omenjeni komtur je za komendo v Melju pridobil v letu 1468 vinograd s kletjo in prešo v Košakih in istega leta odprodal redovni vinograd na Sojči.⁷⁵ Naj še na kraju omenimo, da iz poznega srednjega veka poleg imen komturjev poznamo le viteze: 1434 brata Sigmunda in Ivana (conuentbruder Sigmund vnd Hanns),⁷⁶ leta 1413 pa že omenjenega Nikolaja Chelbla.⁷⁷

Iz dokumentov iz začetka 16. stoletja je razvidno, da tedaj komende Melja ni več upravljal samostojen komtur in da je bila le-ta tedaj priključena komendi v Fürstenfeldu, da torej tod ni bilo več samostojnega konventa. Komturji so seveda prebivali v Fürstenfeldu, Melje pa so v njihovem imenu upravljali njihovi oskrbniki ali upravitelji; pri čemer je včasih vsaka komenda imela svojega upravitelja, včasih pa sta bili združeni dve funkciji v rokah enega človeka. Komenda iz Fürstenfelda je od 17. stoletja naprej pričela Melje zaradi nerentabilnosti oddajati zakupnikom, kar je z 18. stoletjem postalo pravilo, in od tedaj Fürstenfeld v Melju ni imel več svojega oskrbnika. Komturji iz Fürstenfelda so od 16. stoletja naprej poleg meljske komende imeli običajno še komendo v Mailbergu, nekateri pa tudi še po več drugih komend, zlasti na Češkem, saj je Melje s Fürstenfeldom sodilo k češkemu velikemu prioratu.

V letu 1517 je komende v Melju, Fürstenfeldu in v Vidni imel protizakonito v svojih rokah Kristof Waldner; le-temu je veliki mojster reda Fabricij de Carretto ukazal, da v petnajstih dneh vrne komende redu in da pride na zagovor na Rodos, koder je tedaj bil še sedež velikega mojstra.⁷⁸ V letih med 1520 in 1535 je bil komtur Melja Fabijan, ki je leta 1520 imel poleg tega še komendo na Dunaju,⁷⁹ v letu 1535 pa še komendo v Vidni.⁸⁰ Iz njegovega časa so ohranjeni prvi skromni in sumarni podatki o stanju urbarialne posesti meljske komende. Iz dokumenta iz leta 1527 je razvidno, da je Melje tedaj imelo 21 podložnikov: 10 podložnikov v Melju (im dörfflein vnter Mellin), 4 podložnike v Radljah (Mairweg) ter 7 podložnikov pri Hočah (Khötsch); iz dokumenta pa je tudi razvidno, da so na komendi tedaj prebivali kaplan, kuhar ter hlapec in dekla.⁸¹

Leta 1535 je komtur Malditz dobil koadjutorja v osebi Franciška Mindorfa, ki ga je tudi nasledil v tej službi, kar je razvidno iz imenjskih cenitev komend v Fürstenfeldu in Melju iz let 1542 in 1544 in iz katerih imamo prve bolj izčrpne podatke o gospodarskem stanju meljske komende. Leta 1542 je pod meljskim oskrbnikom Kristofom Pütznom (Fürstenfeld je tedaj upravljal Andrej Peinsthof) imenje ocenjeno takole: poslopja v Melju na 200 funtov denarjev, mari-borska hiša na 50 funtov, vinogradi na 45 funtov in ostale dominikalije (travniki, njive, gozdovi in drugo) na 662 funtov denarjev. K meljski komendi je tedaj sodilo 31 podložnikov, ki so hasnovali 17 kmetij, enako število domcev ter mlin,

⁷¹ 1451, oktober 1. (Vetrinjska kopalna knjiga I, 1542, št. 370, fol. 251 v koroškem deželnem arhivu v Celoveu).

⁷² 1456, januar 22. (orig. perg. v PaM).

⁷³ 1468, januar 18. (SUAP, Jo 2193) in 1468, maj 22. (orig. perg. v škofijskem arhivu v Gradcu št. 347).

⁷⁴ M. Kos, Gradivo za historično topografijo..., str. 265.

⁷⁵ Glej op. št. 83.

⁷⁶ 1434, avgust 4. (orig. perg. v PaM).

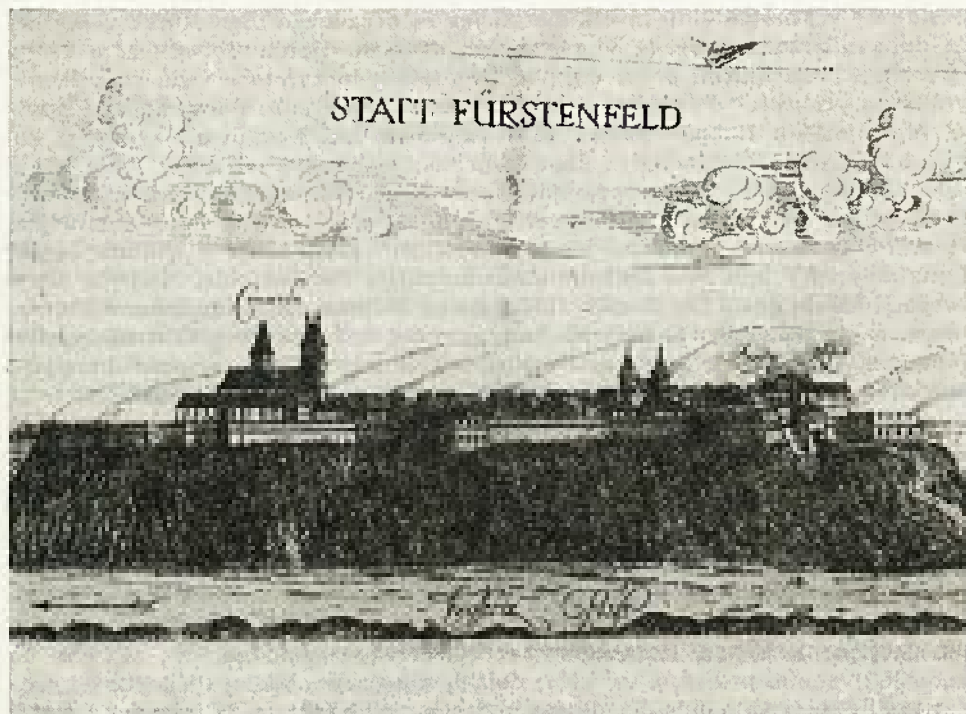
⁷⁷ 1413, junij 18. (GZM V/102).

⁷⁸ Listina 1517, september 26., Rodos (SUAP, Jo 1681 in 1682).

⁷⁹ 1520, november 20. (SUAP, Jo 2111): »Fabian vonn Maltisz rittersbruder des ordenns sannd Johans gotstauffers dietzelt comenteur der heuser Fürsteneuld, Wienn vndd Meldung«.

⁸⁰ 1535, februar 25. (SUAP, Jo 2112).

⁸¹ Leibsteuer 1527, Kommende Melling, št. 119 v SLa.

Pogled na mesto in maitčko komendo Fürstenfeld (G. M. Vischer, Topographia ducatus Styriae 1681)

pri čemer je v Razvanju (Roswein) bilo 14 podložnikov (14 kmetij, 3 domci in mlin), v Radljah (Madrnweg) 5 podložnikov (kmetija in 4 domci), v Melju (Melling) pa 12 podložnikov (2 kmetiji in 10 domcev z vrtom in hišo ali majhno njivo). Gorskopravna zemljišča, 92 po številu, so ležala v glavnem v Melju in v neposredni okolici, le tretjina jih je bilo pri Razvanju. Zemljišča na območju komende so hasnovali v glavnem meščani in plemstvo, bila pa so v Melju, na Meljskem hribu, v Košakah, na Počehovi in v Frajgrabi ter na območju z imenom Schlaipfen. Plemstvo in meščani so tod hasnovali 49 zemljišč, ostali hasnovalci pa 21. V Razvanju je bilo 22 sogornikov, ki so sodili k raznim stanovom.⁸² Iz imenjske cenitve iz leta 1544 je razvidno, da so od skupnih dohodkov komend Fürstenfelda in Melja v znesku 179 funtov odpadle skoraj tri četrtine na Fürstenfeld, iz česar je jasno razvidna gospodarska moč obeh komend. Dohodki meljske komende so tedaj znašali: 13 funtov denarjev, 190 dunajskih veder (nad 10.000 l)⁸³ mošta, 15 graških četrti (1181 l)⁸⁴ pšenične moke, 15 graških četrti drugega žita, 33 kokoši (1 kokoš = 3 denarje), 6 kopunov (1 kopun = 1—4 denarje), 345 jajc (10 jajc = 1 denar) ter 16 funtov (okoli 8 kg) siira.⁸⁵

Leta 1555 je meljsko komendo od velikega priorja za Češko Zbineka barona Berké prejel Ludvik baron Polweiler, ki je bil imenovan obenem za komturja

⁸² Imenjska cenitev z dne 12. septembra 1542, Melje (29/433 v SLA).

⁸³ Dunajsko vedro = 56,59 l (R. Baravaite, Zur Geschichte der steirischen Masze I/Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark XXIX, 1935, str. 76).

⁸⁴ Graški četrt (gräzer viertel) = 78,72 l (S. Vlišan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirrom na ljubljansko mero (16.—19. stol.) (Zgodovinski časopis VIII, 1954, str. 41).

⁸⁵ Imenjska cenitev z dne 16. januarja 1544 (25/346 v SLA): podpisal in pečatil »Frantz von Myndorff«.

postojank v Fürstenfeldu in Mailbergu ter za državnega namestnika v svetnih in duhovnih zadevah reda v avstrijskih deželah. Baron Polweiler je še na isti dan v Strakoniceh podal obljubo pokorščine in zvestobe redu in češkemu velikemu prioratu.⁸⁶ Pod njim je imel v letu 1557 Melje in Fürstenfeld v zastavi Maksimilijan Ruep.⁸⁷ V letu 1578 zasledimo kot komturja navedenih komend Jakoba pl. Gloyacherja, čigar oskrbnik je bil sprva Nikolaj Kuše (Khusche), nato pa sta to službo opravljala Janez Kopic (Copitsch) in Krištof Rueff.⁸⁸ 1594. leta je bil komtur Fürstenfelda in Melja Enej Gonzago,⁸⁹ pod komturjem Henrikom baronom Logauom pa je v letu 1607 imel Melje v zakupu Jernej Lunglmayr.⁹⁰ V letu 1635 zasledimo kot komturja Fürstenfelda, Melja in Mailberga Nikolaja grofa Gaschina,⁹¹ 1636. leta pa Viljema Leopolda barona Tattenbacha, ki je poleg zgoraj naštetih komend imel še komende v Olesnici na Češkem, na Polzeli in Komendo na Kranjskem.⁹² V letu 1671 je red podelil meljsko komendo v dosmrtno hasnovanje Italijanu vitezu Ignaciju d'Amieu.⁹³

Janez Jožef grof Herberstein, komtur Melja in Fürstenfelda, leta 1684 imenovan veliki prior na Ogrskem, je pričel razmišljati o prodaji meljskih vinogradov, za katere je bil mnenja, da so komendi le v breme. V svoji obrazložitvi redu iz leta 1687 je navajal razloge za prodajo. Čeprav v komendskih vinogradih uspeva najboljšo vino, ki ga je moč šteti k tistim vrhunske kvalitete, ga je vendar težko prodati ali pa ga je moč le po nizki ceni. Vino mora namreč v skladu s cesarskim privilegijem, ki ga ima mesto Maribor, najprej ponuditi le-temu, katerega meščani ga odkupijo po ceni, kot se jim pač zdi, dasi gre za vino odlične kvalitete. Komenda ima tudi težave z delovno silo, saj ima na voljo le dvanajst podložnikov, ki so dolžni vinograde obdelovati na tlaki, vendar to ni dovolj, tuja delovna sila pa je draga, poleg tega pa jo je težko dobiti.⁹⁴ Herberstein je sicer nekaj vinogradov odprodal, vendar očitno brez dovoljenja reda, saj ga je le-ta zaradi prodaje čez nekaj let karal.⁹⁵ Iz časa komturja Herbersteina imamo tudi ohranjen prvi najbolj izčrpen urbar, ki nam daje zaokroženo podobo o dominikalni in urbarialni posesti komende ter podatke o sogornikih in njihovih dajatvah kakor tudi še razne druge podatke.⁹⁶

Urbar iz leta 1684 nam pod zaglavjem dominikalne posesti podaja najprej stanje komendskih poslopij in stavb (gradič, kapela sv. Katarine, svobodna hiša v Mariboru ter mlin na Dravi), nato nam našteva pertinence zemljiške posesti (pomirje in ribolovne pravice) in dominikalne vinograde, njive in travnike, končno pa govori o urbarialni posesti, gorskopravnih zemljišč, o tlaki in vinski desetini.

Gradič s pripadajočimi stavbami je stal na majhni vzpetini ter je bil zgrajen v obliki kvadrata z vhodom proti vzhodu. Na levi strani vhoda je bila obokana kuhinja, poleg nje pa prav tako obokana shramba za povrtnino. Nasproti vhoda je bil dostop v klet, ki je lahko hranila okoli 20 štrtinov (okoli 10.000 l)⁹⁷ vina. Stopnišče je vodilo v majhno predsobo, ob kateri so, obrnjene proti vzhodu,

⁸⁶ 1555, januar 31., Strakonice (SUAP, Jo 1521 in 1522).

⁸⁷ 1556, junij 10., Gradec (SUAP, Jo 2115).

⁸⁸ SUAP, š.k. 811, št. 95).

⁸⁹ Dokument z dne 4. januarja 1578 (SUAP, š.k. 811, št. 96).

⁹⁰ 1594, december 27. (SUAP, Jo 2114).

⁹¹ SUAP, š.k. 822, št. 157a.

⁹² 1635, avgust 31., Rim (SUAP, Jo 2125). Iz tega časa je tudi urbar komende Melja 1634—1637 (SUAP, š.k. 813, št. 129).

⁹³ 1636, maj 8., Fürstenfeld (SUAP, Jo 2116).

⁹⁴ Dokument z dne 17. novembra 1671 (SUAP, š.k. 811, št. 96).

⁹⁵ SUAP, š.k. 812, št. 102.

⁹⁶ SUAP, š.k. 812, št. 103.

⁹⁷ »Anno 1684. Urbarium des membrl Melling so zu der comenda Fürstenfeld gehört unter commendatore Johann Joseph gr(af) von Herberstein als comendator zu Fürstenfeld und Melling« (SUAP, š.k. 814, št. 130a).

⁹⁸ Velikost štrtina se je gibala med 400 in 600 l (prim. J. Milnarič, Gosposočina Negova na začetku 17. stol. Ptujski zbornik IV, Maribor 1975, str. 219).

bile soba in dve kamri, proti zahodni strani pa soba in ob njej stopnišče, ki je vodilo v kaščo. Na dvorišču je stala lesena uta za peko kruha, ob njej pa sta bili obokana kuhinja za služinčad in shramba za orodje. K stavbam so šteli še konjski hlev za šest konj, dva svinjska hleva, prešo z različnim orodjem, parmo, dve kašči z izbico za vejanje žita ter zidan hlev s senikom. Komenda je imela na dvorišču še vodnjak na vleko in golobnjak. H kompleksu znotraj ograje sta sodila še vrtova, katerih eden je bil ob glavnem vhodu v komendo. Ob glavnem poslopju je stala kapela sv. Katarine s tremi oltarji. Pri glavnem oltarju se je brala tedenska maša, vendar o tej ustanovi tedaj niso vedeli ničesar, ampak so le ugotavljali, da pač ta dolžnost prehaja od enega komturja na drugega.⁹⁸

H komendi je sodila tudi svobodna hiša v Mariboru, ki je mejila na svobodno hišo vetrinjskega samostana ter na mestno obzidje. Potemtakem je torej bila pred Ulrikovimi vrati v graškem predmestju. Hiša, z vhodom, obrnjenim proti vzhodu, je imela tele prostore: sobo, obokan prostor, kuhinjo ter stopnišče, ki je vodilo v nadstropje, kjer je iz odprtega hodnika bil dohod v štiri izbe in kaščo. Hiša se je lahko pohvalila tudi z odlično in veliko ter globoko kletjo, v kateri je bilo prostora za šestdeset štrtinov vina, ter z lepim vrtom in dvoriščem. Po zatrdilu urbarja je hišo dal na novo postaviti tedanji komtur Janez Jožef grof Herberstein ter zanjo oskrbel vso opremo. H komendi je sodil tudi mlin na Dravi na dveh čolnih, z dvema mlinskima kolesoma, s štirimi močnimi verigami pripet k obali, na kateri je stala pripadajoča hišica s kamro, kuhinjo in z zidano kletjo ter s hlevom.

Grajsko pomirje se je raztezalo le na komendskih tleh, in to na dveh območjih: v Melju in Razvanju. Pomirje v Melju je na severovzhodu segalo do hriba z imenom »Schlaiffen«, na jugu do Drave, na zahodu pa se je stikalo z mestnim pomirjem in z deželno cesto.⁹⁹ Urbar je določal, da je komenda dolžna vsakogar, ki bi zagrešil kaznivo dejanje hujšega značaja in ki bi se pojavil na njenem pomirju, izročiti po treh dneh mariborski gosposčini pred mestom pri kapucinih, nedaleč od t. i. sodnega križa (gericht creuz), tisti pa, ki bi stopil na komendsko zemljo v Razvanju, naj bi se izročil pohorskodvorski gosposčini. K per-tinencam zemljiške posesti je sodila tudi ribolovna pravica komende na Dravi, in to v dolžini, kakor daleč je segala njena posest, ter pravica do lova v Meljskem potoku.

K najpomembnejši komendski dominikalni posesti, ki je ustanovi prinašala največ dohodkov, štejemo sedem vinogradov na območju Melja in v njegovi neposredni bližini, pri katerih je bil tu in tam še zemljiški kompleks z drugimi vrstami kulture. H komendi so sodili tile vinogradi: vinograd z bukovim gozdičem v Frajgrabi,¹⁰⁰ vinograd z imenom »Khoplainschekh«, vinograd z imenom »Prigler« s sadovnjakom in z majhnim travnikom, ležeč pri komendskem vinogradu z imenom »Roder«, vinograd »Anderl« ter majhen vinograd s sadovnjakom pri kapeli sv. Katarine. Od vinograda pri Kamnici pa je komenda bila dolžna dati šentpavelski falski gosposčini letno po sedem veder gornine.

K dominikalni posesti, ki je vsa bila na območju Melja in pri nekaterih gorskopravnih zemljiščih, prištevamo še njive in travnike, potrebne predvsem za vzdrževanje meljske služinčadi in živine. Komenda je imela devet njiv, ki so skupaj terjale štirideset dni obdelave, pri čemer je največja bila za dvanajst dni dela, najmanjša pa za enega. Travnikov in pašnikov je Melje imelo sedem, z njih pa si je pridobilo letno po devet voz sena in po pet voz otave.

⁹⁸ Gre pač za ustanovi iz leta 1413 in 1434 (glej op. št. 78 in 79).

⁹⁹ Prim. Beiträge zur Kunde österreichischer Geschichtsquellen XXXVII-XL, 1914, str. 600 (482).

¹⁰⁰ Frajgraben = Frajgraba (Spezialortarepertoire von Steiermark. Wien 1917, str. 92).

Nekaj pašnikov je tudi bilo ograjenih in na nekaterih izmed njih odprta staja za govejo in drugo živino.

Meljska urbarialna posest, obsegajoča deset kmetij, dva dvora, devetnajst domceev in šest kajž ter precejšnje število majhnih neposeljenih zemljiških kompleksov pred mestom Mariborom, ki so jih v prvi vrsti hasnovali mariborski meščani, je ležala na treh območjih: v Melju in Košakah, v Razvanju ter v Radljah. Komenda je z naslova činža prejemale letno po 44 goldinarjev, 43 krajcarjev, 1 denarič, 12 korcev (472 l) ovsaa, 65 piščet, 4 kopune in 409 jajc, poleg tega pa so bili vsi podložniki skupaj zavezani opravljati po 297 dni ročne in 144 dni vozne tlake na leto.

V Melju je komenda imela 11 podložnikov, izmed katerih je imel le en sam celo kmetijo (z domcem in njivama), medtem ko so drugi bili hasnovalci domceev in med njimi vsaj trije obrtniki (mesar, krojač in krčmarica). Podložniki v Melju so živeli vsekakor le v majhni meri od agrarnih dejavnosti, saj je njihov zemljiški kompleks bil majhen, ampak so si glavni zaslužek iskali zunaj agrarnih dejavnosti, za kar je bilo v mestu in njegovi neposredni okolici precej možnosti (obrt, tovarništvo, ribištvo, trgovina, dninarstvo — zlasti v obdelovanju vinogradov). Majhnemu zemljiškemu kompleksu ustrezajo tudi nizke dajatve, saj so posamezni domci dajali letno le od 10 do 36 kr, po 2 piščeti in od 10 do 20 jajc ter opravljali od 6 do 9 dni ročne tlake na leto. Za zakup mlina na Dravi je njegov hasnovalec bil dolžan oddajati letno po 45 kr, 6 piščet in 20 jajc. Skupno so dajatve v Melju znašale letno: v denarju 7 gold., 17 kr in 2 den., 35 piščet, 210 jajc, 2 kopuna, tlake pa je bilo 135 ročne in 5 dni plužne. V Košakah (Khoschackh) je komenda imela dva podložnika s celo kmetijo z dajatvami po goldinar ter z dolžnostjo 10 dni ročne in 4 dni plužne tlake.

Razvanje (darff Rosswein) sodi med najmočnejša komendska urbarialna naselja, saj je tod bilo 13 podložnikov s 7 hubami, 4 domci in 2 dvoroma, ki sta glede na višino dajatev obsegala vsak vsaj dve kmetiji. Dve kmetiji sta hasnovali tudi po en mlin. Naturalne dajatve so bile tod iz razumljivih razlogov (predvsem zaradi bližine mesta) v glavnem prevedene v denarne, tako da dajatve v ovsu in jajcih pomeni tod izjemno dajatev, sicer pa so letne dajatve posameznih gospodarskih enot obsegale v glavnem denar v višini od 1 do 2 goldinarjev ter po 3 do 4 dni plužne in od 8 do 10 dni ročne tlake. V tem urbarialnem naselju je komenda z naslova činža prejemale letno po 20 gold., 54 kr, 2 den., 6 piščet, 2 kopuna, 50 jajc in 12 korcev (472 l) ovsaa, tlaka pa je znašala na leto 50 dni dela s plugom in 142 dni ročne tlake. V pogledu tlake je za Razvanje bilo še določilo: vsi podložniki so poleg izmerjene tlake bili dolžni v skladu s potrebami komende opravljati še neizmerjeno tlako (ograjevanje dominikalne zemlje in drugo).

Urbarialna zemlja v Radljah (Märnberg) je sodila k najbolj oddaljeni komendski posesti, kar se je kazalo tudi v vrsti letnega činža kot tudi v prevedbi tlake v denarne dajatve. Komenda je tod imela pet hasnovalcev šestih domceev, za katere se je dajalo letno od 10 kr do goldinar, vsak podložnik pa je bil namesto tlake dolžan letno po goldinar. Radeljski podložniki so dajali na leto skupno po 2 gold. in 45 kr in za relucijo tlake po 5 goldinarjev.

Urbar nam beleži tudi majhne, praviloma neposeljene zemljiške komplekse na mariborskem pomirju pred Ulrikovimi vrati v graškem predmestju, v ulici z imenom »Lausgassen« (na vzh. strani mesta). Tod je 10 hasnovalcev, zlasti mariborskih meščanov, ter duhovna in posvetna gosposka (vetrinjski opat, mariborski minoniti, grof Khiessl, gospod mariborskih gosposčin) hasnovalo 14 enot, predvsem vrtove in njive, le enkrat se navaja domec kot viničarija, enkrat pa zemljišče, na katerem stoji preša. Majhnim zemljiškim kompleksom ustrezajo tudi nizke letne dajatve, ki znašajo skupno le 2 gold., 57 kr, 4 piščeta in 36

jajc. Eden izmed hasnovalcev domčca opravlja še po šest dni tlake na leto. H komendi je sodilo tudi šest kajzarjev ob deželni cesti (na severovzh. strani mesta), ki so si enako kot tisti v Melju iskali glavni vir zaslužka zunaj agrarnih dejavnosti, in med njimi se navajata krojač in vdova po grobarju. Kajzarji so bili zavezani sledečim letnim dajatvam: denarju, piščetom in jajcem, vsak izmed njih pa je opravljal še okoli deset dni ročne tlake na leto. Od kajzarjev je komenda prejemale letno po 3 gold., 4 kr, 14 piščet in 93 jajc, tlaka pa je znašala 75 dni.

Med najpomembnejše dohodke komende štejemo zlasti še gornino od zemljišč, predvsem vinogradov, ki so jih hasnovali domači in tuji podložniki, svetna in duhovna gosposka, zlasti pa še mariborski meščani in druge svobodne osebe in ustanove po gorskem pravu ter so za njihovo hasnovanje oddajali letne dajatve predvsem v obliki denarja in mošta. Gorskopravna zemljišča komende so bila predvsem na treh območjih: v Melju in v njegovi okolici, na območju Vinarij in Urbana (zah. in severozah. od mesta) ter na desnem bregu Drave pri Hočah in pri Razvanju. Komenda je s 16 gor od 83 sogornikov, ki so hasnovali 132 zemljišč, prejemale letno po 18.482 litrov mošta, 746 gorskih denaričev, 2 gold. in 44 kr ter kopuna, hasnovalci pa so bili zavezani še 20 dnevno opravljanja ročne tlake. Mošt so merili z vedri, pri čemer je vodno vedro na levem bregu Drave držalo 18 četrti (23,6 l), računsko pa je bilo štirikrat večje (94,4 l), vedro na desnem bregu pa je držalo 9 četrti (11,8 l).¹⁰¹ Mošt so merili tako, da je moral segati do vrha posode. Sogorniki iz Melja in okolice so bili dolžni gornino oddajati v Melje, tisti iz Razvanja pa oficialu v kraju ali pa jo na ukaz komende prepeljali v njeno hišo v Mariboru. Melje je nadalje prejemale z vinogradov v Razvanju dve tretjini vinske desetine, tretjino pa je prejemale hočka župnija.

Komenda je na območju Melja, Košakov in Počehove imela na 12 gorah 65 sogornikov, ki so za hasnovanje 108 enot gorskopravnih zemljišč oddajali letno po 15.746,8 l mošta, 857 denarjev, 2 gold., 44 kr, kopuna in opravljali 20 dni ročne tlake. Pri Tannhofu (Thonhoff) je bilo 13 gorskopravnih zemljišč, ki so jih poleg mariborskih meščanov hasnovali predvsem posvetna gosposka (grof Khiesl),¹⁰² špital (3) in cerkvena gosposka (beneficij Vseh svetih, samostan iz Admonta ter prošt iz Št. Andraža). Dajatve od 7 hasnovalcev so znašale letno po 2.572,4 litra mošta, goldinar, 34 kr ter 108 gorskih denaričev. V Spodnjih Košakih (Nider Khaschackh berg) so trije hasnovalci (šentpetski župnik, mesto Maribor in cerkev sv. Magdalene) imeli v zakupu po gorskem pravu tri zemljišča, od katerih se je dajalo letno po 566 l mošta in 18 denarjev. Na Sojči (Sultzberg) je komenda imela 10 gorskopravnih zemljišč (na dveh sta stali viničariji), ki jih je hasnovalo 18 Mariborčanov in duhovnih ustanov, ki so za hasnovanje dajali letno skupno po 1.274,4 l mošta in 55 denarjev. Na gori z imenom »Pantent perg«, ki se imenuje zdaj pri Melju zdaj spet »ob der Schlaipfen«, je 8 hasnovalcev (Mariborčani, beneficij sv. Mihaela iz Maribora, cerkev na Gorci) hasnovalo 20 gorskopravnih zemljišč, od katerih so dajali letno skupno po 3.209,6 l mošta in 138 denarjev. Na gori z imenom »Kündlberg (1708: Khindlberg) je komenda imela 5 vinogradov s tremi viničarijami, ki so jih hasnovali trije sogorniki in ki so skupno oddajali letno po 519,2 l mošta in 22 denarjev. Z gore z imenom »Ramblerberg« je od vseh zemljišč komenda prejemale od dveh hasnovalcev letno po 472 l mošta, 20 denarjev in kopuna. Na gori »Schlaipffen« (1708: Schläpffen) sta dva hasnovalca dveh gorskopravnih zemljišč oddajala komendi skupno po 566 l mošta in 24 denarjev. V »Reichgrabnu« je

¹⁰¹ S. Vilfan, o. c., str. 52: virtl = četrt = 1,312 l.

¹⁰² Gospod mariborskih gosposčin (H. Pirchegger, o. c., str. 20—21).

komenda imela 17 zemljišč z viničarijo, katerih hasnovalci, 9 po številu, so Melju dajali letno po 2.796,61 mošta in 118 in pol denarja. Z gore z imenom »Preyssberg« je komenda od 5 hasnovalcev, ki so imeli 7 vinogradov s 3 viničarijami, prejela letno po 932,21 mošta in 39 in pol denarja. Na gori »Carlberg« sta dva hasnovalca hasnovala po gorskem pravu dva vinograda, oddajala pa letno po 566,41 mošta in 24 denarjev. Na Počehovi (Patschkauh) je komenda od dveh sogornikov, ki sta hasnovala vsak po en vinograd, prejela letno po 212,41 mošta in 9 denarjev, opravljala sta po dva dni tlake ob košnji. V Košakah (Khaschackh) je 14 sogornikov (bratovščina rešnjega telesa iz Maribora je imela tod 8 vinogradov) hasnovalo 25 vinogradov s 6 viničarijami ter so dajali letno po 1.958,81 mošta in 83 denarjev.

Na območju zahodno in severozahodno od mesta: v Vinarjih, pri Kamnici in na Urbanu je komenda imela na treh gorah 7 sogornikov, ki so za hasnovanje 7 zemljišč po gorskem pravu dajali letno po 1.463,21 mošta in 62 denarjev. V Vinarjih (Wiener) so bili 3 vinogradi z 2 viničarijami, ki so jih hasnovali 3 sogorniki za skupno vsoto 13 denarjev in za 306,81 mošta. Pri Urbanu je komenda od 2 hasnovalcev enakega števila vinogradov prejela letno z naslova gornine po 920,41 mošta in 39 denarjev. Na gori z imenom »Puelach« pri Kamnici (bei Gambs) je komenda imela 2 vinograda, ki ju je dajala v hasnovanje dvema sogornikom, od katerih je prejela skupno na leto po 2361 mošta in 10 denarjev. Najmanjši kompleks gorskopravnih zemljišč in najmanjše število sogornikov pa je meljska komenda premogla pri Razvanju na gori »Zitterberg« (1708: Züttersperg), kjer je od 11 sogornikov, ki so hasnovali 17 zemljiških enot, pobrala letno skupno po 12721 mošta in 27 denarjev.

V letih od 1691 do 1694 je bil komtur Fürstenfelda in Melja ter Ebenfurta Wolfgang Sebastijan grof Potting,¹⁰³ ki je, kakor večina njegovih naslednikov, oddajal posest meljske komende v zakup; v letu 1703 pa se navaja kot komtur Jožef grof Herberstein, ki pa ne more biti identičen z Janezom Jožefom, saj le-tega dokument iz leta 1695 omenja že kot pokojnega.¹⁰⁴ Pod komturjem Karlom Leopoldom grofom Herbersteinom, ki je bil obenem tudi komtur Fürstenfelda, Mailberga ter še dveh komend, je na ukaz velikega mojstra z Malte z dne 20. maja 1706 Janez Geyer opravil dne 28. septembra istega leta vizitacijo v Melju, 16. oktobra pa še v Fürstenfeldu.¹⁰⁵ Iz vizitacijskega zapisnika je razvidno, da je komenda Fürstenfeld tedaj bila gospodarsko močno oslABLJENA, saj so po njenih dominikalnih kot tudi urbarialnih posestih pustošili ogrski uporniki, ki so po nekaterih cenitvah povzročili za več kakor 24.000 gold. škode, tako da so tedaj bili upoštevanja vredni le dohodki meljske komende. Vizitator je pohvalil dejavnost komturja v Melju, saj je le-ta po njegovih besedah v mnogih pogledih saniral gospodarstvo, in to celo na svoje stroške. Komtur je dal na novo postaviti mlina na Dravi, za kar je izdal 598 goldinarjev, postavil okoli poslopj, dvorišča in vrta visok lesen plot »vmb alles von denen herumb vagierendten soldathen auch andern schlechten leüthen desto sicherer zuerhalten«, uredil pri stanovanjskem poslopju park, uredil velika in mala vhodna vrata, dal popraviti pokopališka vrata, sezidati nadzidek s prostorom za nadzor dominikalnih vinogradov, v stanovanju pa je uredil dve sobi ter dal vanju postaviti lončene peči in vstaviti prozorna steklena okna. Komtur se je lotil tudi popravila komendske hiše v Mariboru, za kar je izdal 256 goldinarjev, ter je dal na njenem dvorišču postaviti konjski hlev za dvanajst konj.¹⁰⁶ Komtur Herberstein

¹⁰³ 1691, avgust, Malta (SUAP, Jo 2618): Veliki mojster Adrijan de Wignacourt-grof Potting. Dokument z dne 29. septembra 1694 (SUAP, š.k. 822, št. 157).

¹⁰⁴ Dokument z dne 14. septembra 1695, Gleisdorf (SUAP, š.k. 817, št. 143) in 1696, april 5. (SUAP, Jo 2619).

¹⁰⁵ SUAP, š.k. 812, št. 103.

¹⁰⁶ Inventar iz leta 1722 (SUAP, š.k. 812, št. 110).

je v letih med 1712 in 1715 pridobil za kapelo sv. Katarine tudi precej opreme: vso mašno opravo in knjige ter kip na pozlačenem srcu sedečega deteta Jezusa.¹⁰⁷ V letu 1719 je Herberstein meljsko komendo za dobo treh let za letnih tri tisoč goldinarjev izročil v zakup Ivanu Juriju Jožefu Hirschu, nekdanjemu oskrbniku komende, ki je iz nabirke v kapeli kupil kip Vstalega Kristusa, ki so ga postavljali na glavni oltar v kapeli komende, ko je za velikonočno nedeljo prihajala tja procesija iz Maribora.¹⁰⁸

Grofa Herbersteina, ki se leta 1722 navaja kot denominirani veliki prior na Češkem, je kot komtur Melja in Fürstenfelda v pravkar navedenem letu nasledil¹⁰⁹ Gundakar Poppo grof Dietrichstein, ki je šele v letu 1728 predal redu pismeno obljubo pokorščine in zvestobe in se tedaj imenuje, enako kot njegov prednik v letu 1722, dominirani veliki prior na Češkem.¹¹⁰ Dietrichstein je leta 1722 izročil za dobo treh let za letnih 4000 goldinarjev v zakup komendo Melje, svobodni hiši v Mariboru in v Gradcu, slednja je sodila h komendi Fürstenfeld, ter vinograde pri Radgoni Mihaelu Blümbli, oskrbniku gosposčin Slivnice in Framu. Po izteku te zakupne pogodbe je Dietrichstein podelil istemu v zakup za letnih 2700 goldinarjev komendo Fürstenfeld, meljsko komendo pa je za letnih 1000 goldinarjev podelil v zakup Frideriku Pfeifferju; le-temu je nato pogodbo podaljšal za enako vsoto še za nadaljnja tri leta, se pravi do 1731. leta.¹¹¹ Iz časa komturja Dietrichsteina in zakupnika Hirscha imamo ohranjen obsežen inventar nepremičnin v kapeli sv. Katarine, iz katerega je razvidno, da je bila le-ta tedaj dobro in skrbno opremljena tako s cerkveno kot tudi z mašno opremo. V kapeli so tedaj bili kropilnik, dve prižnici, pozlačen kip Marije z detetom, podobi »Ecce homo« in Žalostne Marije, dve podobi v črnem in pozlačenem okvirju na velikem oltarju, štiri na pergamentu naslikane podobe na stranskih oltarjih, šest voščeni- nih podob v okvirjih, šest bakrorezov in tri stare slike na zidu; na oltarjih, okra- šenih z lesenimi in poslikanimi antependiji, pa so stali črno in rdeče pobarvani ter posrebreni in medeninasti svečniki. Od mašne oprave nam inventar beleži pet plaščev v raznih barvah, tri misale in srebrn pozlačen kelih s pateno.¹¹²

1745. leta je bil komtur Fürstenfelda in Melja Mihael Ferdinand grof Altharn,¹¹³ leta 1747 pa je veliki mojster reda obe navedeni komendi za deset let podelil Antoniju grofu Colloredo,¹¹⁴ ki ga prištevamo k enemu izmed naj- bolj dejavnih komturjev v zadnjem obdobju meljske komende; o tem pričata vizitaciji iz leta 1760 in 1764, ki sta zaobjeli obdobje do leta 1749 nazaj. Iz za- pisnikov je razvidno, da je komtur močno skrbel za nepremičnine meljske ko- mende, da je mnogo na stavbah popravljaj in zidal, za kar je izdal velike vsote denarja. V letih 1758 in 1769 je komtur dal na novo postaviti mlin na Dravi, v letu 1768 pa je urejeval prostore v stanovanjski zgradbi komende, dal pokriti gospodarska in druga poslopja s skodlami ter dal na obeh koncih strehe glav- nega poslopja namestiti malteška križa iz pločevine.¹¹⁵ Colloredo je leta 1770 dal sestaviti tudi nov urbar komende, ki nam daje vpogled v tedanje gospodarsko stanje ustanove, in vpogled v dela, ki jih je opravil.¹¹⁶ Pod njim pa je komendo

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Pogodba z dne 19. junija 1719, Maribor (SUAP, šk. 812, št. 110) in listina ddo 1716, decem- ber 12., Gradec (SUAP, Jo 2122).

¹⁰⁹ 1722, februar 12., Viden (SUAP, Jo 2841) in dokument z dne 1. maja 1722, Dunaj (SUAP, šk. 812, št. 111).

¹¹⁰ 1728, februar 20., Laxenburg (SUAP, Jo 2655) in 1728, februar 28., Laxenburg (Jo 2650).

¹¹¹ Zakupne pogodbe: 1722, maj 1., Dunaj; 1725, maj 1., Dunaj; 1725, maj 1., Dunaj; 1728, maj 1., Maribor (SUAP, šk. 812, št. 111, 115, 118 in 117).

¹¹² Inventar iz leta 1722 (SUAP, šk. 812, št. 110).

¹¹³ SUAP, šk. 822, št. 158.

¹¹⁴ 1747, december 18., Malta (SUAP, Jo 2129).

¹¹⁵ Prim. 1749, november 27., Gornja Radgona (Jo 2123).

¹¹⁶ »Melloramenta von Fürstenfeld und Melling 1749—80« (SUAP, šk. 822, št. 158) in »Mellora- mentum der commende Fürstenfeld und des membrum Möllingen des anno 1764« (SUAP, šk. 813, št. 128).

¹¹⁷ »Urbarium oder cabreum der commende Melling« iz leta 1770 (8. julij) (SUAP, šk. 837).

doletela velika nesreča, saj so v požaru 6. avgusta 1780 pogorela gospodarska poslopja, skedenj, preša, vsi hlevi in orodje, poleg tega pa se je v istem letu tej nesreči pridružila še živinska kuga.¹¹⁷ Colloredo je v želji, da bi postavil gospodarstvo ponovno na noge, 1. decembra 1780 za dobo od 1. maja 1781 do 30. aprila 1786 podelil v zakup komendi Fürstenfeld in Melje (za 800 goldinarjev zakupnine na leto) Jožefu Baumaistru.¹¹⁸ Colloredov naslednik grof Zinzendorf pa je Melje oddal v zakup za letnih 1100 goldinarjev zakupnine.¹¹⁹

5. marca 1792 je komtur Vincenc grof Kollowrath sklenil pogodbo z Janezom Tschierschem, s katero mu je izročil meljsko komendo, izvzemši gozdov, iz katerih pa si je zakupnik smel jemati kurjavo in steljo, v zakup za obdobje od 1. maja 1792 do 30. aprila 1798. Letna zakupnina, ki jo je zakupnik bil dolžan poravnati v dveh obrokih, je znašala 1300 goldinarjev. Glavne točke pogodbe so bile: komtur izroča zakupniku poleg premičnin tudi vse nepremičnine, med katerimi se izrecno navaja živina, dolžan pa jih je ob izteku pogodbe vrniti lastniku takšne, kakor jih je prejel, ali pa jih nadomestiti v denarju. Poseben poudarek je komtur dajal hrambi aktov, ki jih je zakupnik bil dolžan leta 1798 izročiti komendi. Dolžnost zakupnika je bila tudi redno plačevanje deželnih davkov, pri čemer je dodatne davčne naklade moral poravnati, vendar se mu je to odštelo od zakupnine. Skrbeti je tudi moral za popravila poslopij in stroške v tej zvezi kriti iz svojega, če pa bi se hotel lotiti zidave novih poslopij, bi to lahko napravil le z dovoljenjem komturja in na njegove stroške. Zakupnik tudi ni imel pravice zahtevati od komende povračila za škodo, ki bi jo utrpel zaradi bolezni pri živini, zaradi pozebe, toče, suše ali prevelike moče, pač pa se mu je priznavała škoda, ki bi jo utrpel zaradi upora tlačanov (empörung der unterthanen), vdorov sovražnikov, požarov, ki ne bi nastali po krivdi zakupnika ali njegovih ljudi, živinskih bolezni, ki bi zadele vso deželo, odplave mlina na Dravi ter uničenja velikega dela vinogradov in polj kakor tudi uničenja in izgube vseh že pobranih pridelkov. Večjo škodo, nastalo na nepremičninah, je moral komtur nositi sam, polovico škode na premičninah pa zakupnik. Tako bi npr. pri večjem požaru na poslopih bil komtur dolžan na svoje stroške le-te pozidati ter zakupniku povrniti polovico izdatkov in škode, ki bi jo le-ta utrpel na svojem inventarju. Komtur je bil tudi pripravljen zakupniku, kolikor bi se ta držal vseh točk iz pogodbe, le-to po njenem izteku podaljšati. Za zakup je bil določen tudi šestmesečni odpovedni rok, sicer pa bi pogodba veljala še za obdobje enega leta.¹²⁰

Že leto pred iztekom zakupne pogodbe z Janezom Tschierschem je komtur Vincenc Kollowrath pričel misliti na odprodajo meljske komende, saj je kot dober gospodar uvidel, da zlasti nepremičnine terjajo vedno več vlaganja kapitala, z dohodki komende same pa gospodarstva ni moč sanirati. 30. maja 1797. leta je bil zato izdelan načrt kupoprodajne pogodbe za prodajo posesti Alojziju pl. Kriehuberju, ki je bil pripravljen plačati za posest 27.000 goldinarjev v dveh obrokih: prvega 1. septembra 1797 in drugega 1. maja 1803. Komtur si je pridržal pravico do šestmesečnega odpovednega roka, kolikor bi zanj prodaja ne bila ugodna, in pred iztekom drugega plačilnega roka zahtevati preostalo kupnino, kolikor bi se mu ponudila ugodna priložnost za nakup posesti za komendo v Fürstenfeldu. Prodajalec se je v pogodbi zavezal, da bo poskrbel za vsa potrebna dovoljenja reda za prodajo posesti, kupec pa naj bi prevzel s posestjo tudi skrb za mašne ustanove v kapeli sv. Katarine (eno mašo na teden in šest

¹¹⁷ 1797, maj 31., Gradec (Rokopis št. 1684, pag. 211—213 v SLa).

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Fond komende Melja, rokopis št. 1684 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu: »Cabreum der hochritterlichen Maltheser Ordens Kommende Herrschaft Fürstenfeld und Mölling errichtet im Jahre 1803«. Zakupna pogodba z dne 5. marca 1792, Linz (pag. 204—203).

¹²⁰ Rokopis št. 1684.

*Schlößl u. Mühle
des H. von Krichuber ehemalig im
Katholischen Haus*

Pogled na meljsko malteško komendo leta 1825 (J. F. Kalsler, Lithographirte Ansichten der Steyermärkischen Staedte, Maerkte und Schloesser III, Gratz 1825)

na praznik sv. Katarine). Posest naj bi v Krichuberjeve roke prišla s 1. majem 1798 pod enakimi pogoji, kakor jo je imel v zakupu prejšnji zakupnik, in to začasno, po prejemu dovoljenja redovnega kapitlja, definitivno pa po prejemu dovoljenja velikega mojstra z Malte. Grof Kollowrath je istega dne, ko je bil izdelan načrt za kupoprodajno pogodbo, sestavil za provincialni kapitelj prošnjo za prodajo posesti, ki jo je utemeljeval s sledečim: ker je meljska komenda od Fürstenfelda oddaljena 14 milj, jo je težko nadzirati, kar ima slabe nasledke za njenega gospodarja. Vsa poslopja; vštévši mlin na Dravi, ki bi terjal okoli 1500 goldinarjev za popravilo, in hišo v Mariboru, ki ni v najboljšem stanju in ki bi zahtevala popravilo ostréjšja, so prastara (uralt) in potrebna popravit, ki terjajo dovršen del letnih dohodkov komende. Glavno poslopje bo po komturjevih besedah potrebno v bližnji prihodnosti na novo postaviti, za kar bi morali potrošiti dohodke več let. Po komturjevem mnenju bo red imel od prodaje meljske komende večjo korist kakor pa tedaj, če bi jo še naprej upravljal v svoji režiji ali pa jo dajal v zakup; zato predlaga, da se s kupnino nakupi nova realiteta v bližini Fürstenfelda. Kollowrath poudarja tudi pripravljenost Krichuberja, da že pred prejemom konsenza z Malte popravi vsa poslopja, ter zato prosi redovni kapitelj za čimprejšnje dovoljenje za prodajo komende.¹²¹

¹²¹ 1797, maj 30., Gradec (rok. št. 1884, pag. 214—217).

Medtem ko je Alojz pl. Kriehuber imel meljsko komendo v zakupu, pa se je zadeva v zvezi s prodajo vlekla skozi tri leta. 29. januarja 1799 je veliki mojster naslovil na redovni kapitelj bulo, v kateri prepoveduje odprodajo posesti, dokler poseben komisar ne ugotovi stanja v Melju in ne pošlje tako njemu kot tudi redovnemu kapitlju izčrpano poročilo o vizitaciji. 7. junija je komtur grof Kollowrath prosil velikega priorja češkega priorata Jožefa grofa Colloreda, da za komisarja potrdi brata Donata Kowatza, gospodarskega svetovalca pri velikem prioratu na Češkem, ki ga je za vizitatorja predlagal kapitelj češkega priorata. Grof Kollowrath pa je za vizitacijo predlagal še enega kandidata, namreč graškega advokata dr. Löwa, vendar je bil za vizitacijo določen brat Donat, in to glede na to, da ga je v buli z dne 7. februarja predlagal že veliki mojster reda.¹²²

Andrej pl. Kowatz, z redovnim imenom Donat, se je po prejemu dekreta napotil v Melje, kjer je po temeljiti vizitaciji ter pregledu vseh premičnin in nepremičnin komende 23. novembra podal obsežno poročilo, v katerem je tudi predlagal odprodajo komende. Kowatz najprej poroča o stanju glavnega poslopja in ga opisuje takole: stavba stoji na majhni vzpetini in dohod vanjo vodi skozi zidan, z opeko pokrit obok, z velikimi dvermi in majhnimi vrati. Stoji pa sredi dvorišča ter je zgrajena v obliki kvadrata s stranicami po sedem in pol klaftre (ok. 14 m).¹²³ Na desni strani vhoda je majhen, štirioglat prizidek, v katerem je soba, pod njim pa je sobica, namenjena za ječo. Na levi strani ob vhodu je obokana kuhinja, ob njej prostor za shrambo mleka, pod stopniščem pa prostor za shrambo zelenjave. Velika klet, ki jo je uredil in popravil zakupnik Kriehuber, ima prostora za 20 štrtinov (okoli 10.000 l) vina. V prvem nadstropju so majhen salon, velika dnevna soba in dve izbi. Stara kašča je bila v letu 1743 povečana in povišana za nadstropje, v katerem so majhen salon, velika soba in dve izbi. Velika okna so zastekljena in nekatere izmed sob so opremljene z zelenimi lončenimi pečmi. Streha je pokrita z opeko in na obeh koncih sta nastavka z gumbom in na njiju malteški križ iz pločevine. Streha je v zelo slabem stanju ter terja takojšnje popravilo, ki bo povezano z velikimi stroški.

Ob glavnem poslopju stoji kapela sv. Katarine s tremi oltarji (sv. Katarine, Boštjana in Donata) in ima vso potrebno cerkveno in mašno opremo. Pri oltarju sv. Katarine se bere tedensko po ena maša, vendar njen ustanovitelj ni poznan; na Katarinino (25. novembra) pa se bere po več maš, in to »že od davnih časov sem«, tedaj je to tudi slovenska pridiga, za vse pa nosi stroške komtur. Na velikonočno nedeljo popoldne gre od mariborske župnijske cerkve procesija v Melje, kjer so pete litanije ter slovenska in nemška pridiga. Pod Jožefom II. je bila ta praksa ukinjena, vendar se je kasneje obnovila. Streha kapele je bila v zelo slabem stanju, tako je vanjo deževalo, vendar jo je sedanji zakupnik dal na novo pokriti z opeko in vsekakor pričakuje, da mu bo red ta izdatek pri zakupnini upošteval.

Poleg glavnega poslopja stojijo iz lesa stesana soba za peko kruha, obokana kuhinja za služinčad, hlev za šest konj, dva svinjaka in prostor za prešo in vozove. Poleg ute so vrt, parma in zidan prostor za vejanje žita. H gospodarskim poslopjem sodi tudi živinski hlev s prostorom za shranjevanje lesa, nad hlevom pa je senik. Vsa gospodarska poslopja je dal s skodlami pokriti sedanji zakupnik, vendar zahteva za to odškodnino. Na dvorišču stoji vodnjak na vleko, obdan z deskami iz hrastovine, na novo postavljen v letu 1769, ko naj bi bil po-

¹²² 1799, januar 29. (ibidem, pag. 217).

1799, junij 7., Dunaj (ibidem, pag. 218).

¹²³ H. J. v. Alberti, *Mass und Gewicht. Geschichtliche und tabellarische Darstellungen von Anfang bis zur Gegenwart*. Berlin 1957, str. 241: klafttra (avstrijska) = 1,896484 m.

stavljen tudi globljak na dveh zidanih stebrih, o katerem pa ni sledu. Za glavnim poslopjem sta rdeče pobarvana senčnica ter peč za sušenje sadja.

Mariborska svobodna hiša stoji v Poštni ulici ter ima veliko število prostorov: v pritličju dve sobi, obokano kuhinjo, v prvem nadstropju pa dve sobi ter veliko sobo z lončeno pečjo in v vzorčastimi lesenimi tlemi. V kleteh je moč hraniti po 60 štrtinov (okoli 30.000 l) in po 20 štrtinov (ok. 10.000 l) vina. Komenda daje hišo v zakup za letnih 85 goldinarjev. Streha in ostrešje sta v tako zelo slabem stanju, da od zamakanja odpada štukatura v veliki sobi v prvem nadstropju. Streho je zakupnik sicer delno popravil, a zahteva za to odškodnino. Ves kompleks je obdan z zidom, znotraj katerega so še z opeko krita parma, s škodlami pokrit konjski hlev, ki pa je v razpadajočem stanju, ter z vinsko trto in pritlikavimi drevesi zasajen vrt.

Mlin na Dravi stoji na dveh ladjah, na novo postavljenih v letih 1758 in 1769 in na obalo pritrjenih z močnimi železnimi verigami, ter pokrit s škodlami. Na obali stoji k mlinu pripadajoča lesena hišica z veliko izbo, kamro in kuhinjo ter obokano kletjo, ki more hraniti 16 štrtinov (okoli 8.000 l) vina. Ves les, tako ladji kot tudi skodle in drugo, je v razpadajočem stanju, tako da bi se od vsega tega ob prodaji komajda kaj iztržilo.

Po mnenju komisarja naj bi čisti letni dohodek znašal okoli 1330 goldinarjev, medtem ko ga je zakupnik izkazal v višini 391 goldinarjev, pri čemer so večje računске postavke: gornina (612 gold.), dominikalno vino (576 gold.), zakup mlina (170 gold.) in zakup mariborske hiše (130 gold.). Po temeljitem premisleku komisar priporoča redu zlasti še zaradi slabega stanja komendskih poslopij prodajo posesti, saj bi po njegovem mnenju popravilo mariborske hiše veljalo najmanj 3000 gold., popravilo mlina pa nekako okoli 2000 gold. Zakupnik je v upanju, da mu bo red komendo prodal, vložil doslej za popravilo in izboljšave poslopij 7700 gold, pri čemer je že za prezidavo kleti izdal 1200 gold., kar bo seveda šlo na rovaš zakupnine. Komisar je prišel do spoznanja, da uprava komende v lastni režiji redu ne prinaša nobenih koristi, prav tako pa tudi ne zakup, saj zakupnikov zaradi oddaljenosti Fürstenfelda od Melja ni moč nadzorovati, in jasno je, da bo vsakokratni zakupnik iz posesti poskušal čimveč izvleči, ne bo mu pa mar poslopij in jih bo pustil propadati, kakor je bil to doslej običaj. Po komisarjevem mnenju ponujena kupnina v višini 27.000 gold. pravzaprav presega pravo vrednost posesti, ki naj bi po njegovem mnenju veljala 22.000 gold. Kupec je to vsoto pripravljen plačati že zaradi tega, ker je pred nedavnim prejel v zakup pošto v Mariboru, in ker je Melje le četrte ure hoda iz mesta, bi tod lahko imel hleve za svoje pošne konje.¹²⁴

Veliki češki priorat je nato na podlagi tega obsežnega poročila s pismom z dne 28. decembra istega leta dovolil prodajo meljske komende, a pod pogojem, da kupnina ne bo manjša kakor 27.000 gold. in da red ta denar deponira, ob ugodni priložnosti pa nakupi za komendo v Fürstenfeldu primerno posest, ki ne bo daleč od Fürstenfelda. 12. februarja 1800 je bilo nato sklenjena kupoprodajna pogodba med grofom Kolowrathom in Alojzijem Kriehuberjem, ki je določala, da kupec kupnino v višini 27.000 gold. poravna v štirih obrokih: prvi obrok v znesku 13.500 gold. do 1. maja 1800, drugo polovico pa v treh enakih obrokih do 1. maja 1803, ko naj bi postal definitivni lastnik meljske komende.¹²⁵

¹²⁴ Poročilo vizitatorja Kowatza po 21. septembru 1799 (rok. št. 1684, pag. 220—235).

¹²⁵ Leta 1844 so dvor in cerkev sv. Katarine porušili, ostala je le pristava. Potem ko je v letu 1846 stekla z Dunaja skozi Maribor železnica in se je vzporedno z njo v mestu razmahnila industrializacija, se je tudi mesto pričelo intenzivno širiti proti vzhodu ter je izpopolnilo do tedaj delno nepozidan prostor med graškim predmestjem in Meljem. Podoba Melja se je spremenila in od nekdanjih obdelanih zemljiških kompleksov, ki so sodili v sklop nekdanje komende, so ostali v glavnem le vinogradi na Meljskem hribu in po bližnjih pobočjih. Spomin na nekdanji Meljski dvor ali komendo pa je počasi zbledel.

MELJE AND ITS MALTESE COMMENDAM FROM THE 12th CENTURY TO THE YEAR 1803

Summary

The colonization of a larger area of Maribor has been furthered after the year 1100 first of all by the Spanheims, the founders of Maribor, Radgona and Laško and the founders of the Benedictine monastery of St. Paul in Carinthia, the lords of an extensive possession in the immediate vicinity of Maribor. The place of Melje (Melnich) has been first mentioned in the history in the year 1164 together with the fortress of Maribor and the possession of the country prince and of St. Paul's, so below the castle as also in Melje. In Melje lived the knights of St. Paul's, holding government posts, the lords of Melje, so named after the place, respectively the lords of »de Tanne«, named after the manor on the near-by hill with the name of »Tannhoferberg«. The lords of Melje, mentioned in the historical sources at the time between 1181 and 1227, were in all probability the founders of the Maltese commendam, first mentioned in 1217, whose first members came at any case from the commendam at Fürstenfeld, first mentioned in the year 1192. From the commendam of Melje we have rather poor data from the time of the Middle-Ages. They refer only to its single complexes of landed property, or only the commanders are mentioned. In the 16th century the commendam of Melje was no more independent, but was joined to the commendam at Fürstenfeld, the commender of which profited of its income and had his administrator there or let the commendam on lease.

In the middle of the 16th century, beside the domanial property: the castle with outhouses and the chapel of St. Catherine, the free house in front of Ulric's gate in the suburbs of Maribor, the mill on the Drava under Maribor and the fields and meadows in Melje as well as the vineyards on the neighbouring hills belonged 31 subjects to the commendam of Melje, who profited from 17 farms, from the same number of properties with houses under no allegiance and from the mill, and that in the localities of Razvanje, Melje and Radlje. The grounds of the mining code of law (32 units), of which mainly the towns-people of Maribor profited according to the mining code of law, were situated mainly in Melje and its immediate vicinity, only one third of them in Razvanje.

Since the middle of the 17th century the commander from Fürstenfeld has nearly regularly let the commendam of Melje on lease because he realized that he could gain no great profits from cultivating the soil at his own expenses. But because the lease too did not bring any more profits and income to the Order, this decided to sell the possession. In the year 1800 the commendam was sold for 27000 florins to the nobleman Aloysius Kriehuber.

ZBELOVO, STUDENICE, POGLED DO SREDE 17. STOLETJA

Jože Koropec*

UDK 332(091)(497.12-184)»12/16«

KOROPEC Jože: Zbelovo, Studenice, Pogled do srede 17. stoletja. (Zbelovo, Studenice, Pogled bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, str. 239—283.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 2 karti, 2 slike, 11 preglednic.

Med Konjiško goro in Bočem so nastala blizu Dravinje tri pomembna jedra srednjeveških gospoств Zbelovo, Studenice in Pogled. Zbelovo se je pojavilo na začetku 13. stoletja kot središče glavnega dežel-skega sodišča nad ozemljem nekdanje Podravske mejne grofije na desni strani Drave. Proti koncu 15. stoletja so mu pridružili obširno lambersko, z vinogradi bogato zemljiško gospodarstvo.

Proti sredini 13. stoletja nastali studeniški ženski dominikanski samostan je postal središče enega največjih zemljiških gospodarstev na Slovenkem. Dokaj razpršena zemljiška posest, ki si jo je pridobival zelo pestro, je njegova posebnost.

Za zemljiško gospodarstvo Pogled — nastalo iz dela zbelovakega zemljiškega gospodarstva v času Liechtensteinov iz Murau pred letom 1420 — vzemo prvič šele leta 1524.

Leta 1635 so vstajniki velikega Drugega slovenskega kmečkega upora pod vodstvom zbelovsko-lamberskega podložnika Blaža Glavača iz Cecnja začasno obvladali jedra vseh treh gospodarstev.

UDC 332(091)(497.12-184)»12/16«

KOROPEC Jože: Zbelovo, Studenice, Pogled to the Middle of the 17th Century. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 239—283.

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl., 2 charts, 2 pict., 11 tabl.

Between Konjiška gora and Boč three important Middle-Age manorial nuclei Zbelovo, Studenice and Pogled arose near the Dravinja. Zbelovo appeared at the beginning of the 13th century as centre of the main provincial court over the area of the former march county of Podravje on the right side of the Drava. Towards the end of the 15th century the vast manorial estate of Lembar, rich in vineyards, was joined to it.

The women's Dominican monastery of Studenice, established towards the middle of the 13th century, became the centre of one of the largest manorial estates in Slovenia. Its peculiarity is its rather dispersed landed property, attained in very various ways.

From the manorial estate Pogled — formed from a part of the manorial estate of Zbalovo at the time of the Liechtensteins, from Murau before the year 1420 — we learn first only in the year 1524.

In 1635 the rebels of the big Second Slovene Peasants' Uprising under the leadership of the subject of Zbelovo-Lembar Blaž Glavač from Cecnje temporarily ruled over all the three manorial nuclei.

* Dr. Jože Koropec, profesor, Pedagoška akademija Maribor.

Kazalo

	stran
Uvod	240
Začetki Zbelovega in Studenlc v 13. stoletju	241
Studenice v 14. stoletju	250
Zbelovo v 14. stoletju	252
Zbelovo v 15. stoletju	252
Studenice v 15. stoletju	260
Studenice v 16. stoletju	263
Zbelovo v 16. stoletju	270
Pogled v 16. stoletju	274
Pogled v 1. polovici 17. stoletja	277
Zbelovo v 1. polovici 17. stoletja	278
Studenice v 1. polovici 17. stoletja	280

Uvod

Med Konjiško Goro in Bočem so nastala ob Dravinji blizu drugo drugemu tri pomembna jedra srednjeveških gospostev Zbelovo, Studenice in Pogled. Dravinja in naravna pot ob njej pa tudi na slednjo pravokotna prometna smer so zgodaj pritegnile ljudi v ta svet. V samem Zbelovem so naleteli leta 1954 na prostoru naselbine iz mlajše kamene dobe (4000—2000 pred našim štetjem) na kamnine in keramične ostaline, na Zbelovski Gori v Gradišču na kamnito sekiro. V Ločah so odkrili ovratnice, zapestnice, sponke, bronaste prstane, železni nož in lončevino iz starejše železne dobe (750—300 pred našim štetjem) in v Gradišču pri Zbelovski Gori keltski novc iz mlajše železne dobe. V studeniški cerkvi je vzdian del rimskega nagrobnika.¹

V zgodnjem srednjem veku sta mejili po Konjiški Gori in Boču od leta 828 Spodnja Panonija in Posavska mejna grofija, od zadnje četrtine 10. stoletja Podravska mejna grofija in Savinjska mejna grofija. Ta mejna črta je ugasnila šele na začetku 14. stoletja.

V obravnavanem svetu in v njegovi sosesčini zasledimo najprej Sirdosege (1042), Konjice (1146), žički samostan (1164), Videž (Wides) pri Slatini (1165) in Ješovec (Gelsuaz 1169).² Od 1182 je nastopal plemič Ortoľf Konjiški. Njegov ugled je rasel, 1191 je bil komornik štajerskega deželnega kneza. Verjetno mu je prvi štajerski deželni knez podaril pred svojo smrtjo (1192) širni svet okoli Konjic v pravo last. Med 1192 in 1197 so postali Rogaški — sicer fevdniki krških škofov — njegovi vazali. Vir Ortoľfa Konjiškega zadnjič omenja leta 1202.³

¹ Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 284, 308—309, 311.

Konservat. (orska) poročila, Varstvo spomenikov XVII—XIX/1, 1974, 194, 245.

Stanko Pahlč: Seznam rimskih kamnov v Podravju in Pomurju, Arheološki vestnik XXVIII, 1977, 19, 21, 48—49; slika 22, 58.

² Joseph Zahn: Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, 1893 (ONB), 465.

³ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915 (Kos IV), 125, 238, 242, 255, 336—337.

⁴ Kos IV, 337—338, 392, 453.

Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev V, 1928 (Kos V), 16—17.

Začetki Zbelovega in Studenic v 13. stoletju

Verjetno se je po imenu neznana hčerka Ortolfa Konjiškega poročila s plemičem Albertom in mu prinesla v zakon krško fevdno gospodarstvo Rogatec in delež pri konjiškem gospodarstvu. Albert se je začel imenovati Rogaški, bil pa je dedič s Štatenberga in Zbelovega. Nastopal je med leti 1207 in 1227.⁴ Večino zemlje in podložnikov svojih dveh zemljiških gospodarstev je vezal na Štatenberg, kjer je živel, Zbelovo (Blanchenstein) je vodil (zanj) leta 1206 Ortolf Zbelovski.⁵ Zbelovemu je moral štajerski deželni vladar že predtem poveriti deželsko sodstvo nad ozemljem nekdanje Podravske mejne grofije na desni strani Drave. Iz zbelovske podsodnosti so bile izvzete le najstarejša alodialna zemljiška gospodarstva Dravinjski vrh pri Vidmu pri Ptujju, Gromberg nad Zgornjo Polskavo, Kebelj nad Oplotnico, neposredna vladarjeva zemljiška posest okoli Slovenske Bistrice, zemljiške posesti salzburske nadškofije in krške škofije, pozneje še posesti šentpavelskega samostana, Zovneških-Celjskih in Vurberga.

Albert je imel sina Henrika in hčere Rihco, Zofijo in Trudo. Henrik se je javljal v virih med 1234 in 1267, Rihca, poročena z Otonom Kunšperškim, med 1237 in 1263, Zofija, poročena z Rihardom Podjunskim iz Ženeka južno od Dobrle vasi na Koroškem, med 1237 in 1277, Truda, poročena s Henrikom Viltuškim, pred 1249. Videti je, da je Albert namenil gospodarstvu Rogatec in Štatenberg (prvič omenjen 1241 Stattenburch) ter grad Zbelovo z deželskim sodstvom Henriku, medtem ko so prinesle svojim možem v zakon Rihca najsevernejši del štatenberškega zemljiškega gospodarstva, in sicer 20 kmetij v vaseh Stražgonjca, Dragonja vas, Cirkovce in Mlamona jugovzhodno od Brezja pri Poličanah, Zofija ozemlje Studenic, tu in v Križeči vasi 20 kmetij ter delež Štatenberga, Truda neznane posesti.⁶

Pred letom 1237 je umrl Zofijin mož Rihard Podjunski brez potomstva. Vdova Zofija Rogaška je začela graditi v Studenicah ob prometni poti med Konjicami in Ptujem cerkev (ecclesia) in hospital (domus hospitalis). Rihca je odobrvala sestrično početje, ji dovolila, da razpolaga s svojo dediščino v ta namen, in še sama je določila za novo ustanovo leta 1237 20 kmetij (mansus) na Dravskem Polju (in campo) pri Stražgonjci (Drascoy), Dragonji vasi (Dresgoysdorf), Cirkovcah (Stude) in Mlamoni (Mamol) pri Brezju pri Poljčanah z dovoljenjem sopraga in otrok.⁷

V času, ko je Zofija usmerjala vso svojo dejavnost v Studenice, se je njen brat Henrik Rogaški leta 1248 pobotal s šentpavelskim samostanom o zbelovski deželski sodiščni meji ob Lobnici. Ta meja je bila na pohorskem Lovrenškem sporna. Henrik je pristal le na omejeno deželskosodno oblast šentpavelskega opata na Lovrenškem zahodno od Lobnice. Izvajanje smrtno kazni je ostalo tu še naprej Zbelovemu. Zbelovo so upravljali za Henrika plemiči Zbelovski: Oton (1243), bratje Gotčalk (1245), Henrik (1245), Ortolf (1245—1263) in Rudolf (1262—1264). Listine jih omenjajo enkrat do trikrat.⁸

⁴ Kos V, 16—17.

⁵ Kos V, 65—66.

⁶ Kos V, 297, 325, 366, 405, 419.
Joseph Zahn: Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark III, 1903 (UBHS III), 85—87, 106, 107, 118, 121, 151, 164, 227, 232, 276, 294.

Heinrich Appelt-Berthold Sutter-Gerhard Pferschy: Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV, 1960—1967 (UBHS IV), 3, 27, 28—29, 62—63, 92—93, 111—113, 149—150, 189, 209—210, 243—244, 337.

Albert Muchar: Geschichte des Herzogtums Steiermark V, 1850 (Muchar V), 402.

Jože Mlinarič: Gradivo za zgodovino Maribora II, 1976 (Mlinarič II), 38.

⁷ Kos V, 325—326.

Adolf Hytrek: Sophie von Rohitsch und das Stift und Gotteshaus Studenitz, 1895, 64 strani.

⁸ Kos V, 391, 405.

UBHS IV, 29—40, 80—81.

Jože Mlinarič: Gradivo za zgodovino Maribora I, 1975 (Mlinarič I), 76, 88.

Po 1237 si je Zofija Rogaška premislila in namesto hospitala je nastal pred 1245 vzhodno od Poljčan v Studenicah ob kraškem izviru potoka (rivulus) ženski Marijin samostan (plantatio sancte Marie). Zofija mu je z odobritvijo štajerskega deželnega kneza Friderika II. Bojevitega Babenberžana namenila 12 kmetij v Studenicah. Oglejski patriarh Bertold Andeški mu je na Zofijino prigovarjanje podredil slivniško župnijo 23. oktobra 1245. Darovnica bi začela veljati, ko bo odstopil slivniški župnik Verinher ali pa ko bo umrl. Nedvomno se je možak upiral studeniški podreditvi. Slivniška župnija je tedaj obsegala poleg sedanje (1980) slivniške župnije še ozemlja sedanjih župnij Cirkovce, Črešnjevce, Fram, Lovrenc na Dravskem Polju, Ložnica, Ptujška Gora, Rače, Slovenska Bistrica — še 1531 so bile Studenice njen patron —, Šmartno na Pohorju, Tinje, Zgornja Polskava, morda tudi Spodnja Polskava.⁹ Tri četrta leta pozneje (1246) se je patriarh znova spomnil nastajajočega samostana. Da bi graditev ugodneje potekala, je iz Kamnika naslovil na javnost poziv, naj z imetjem in darovi pomagajo mladi ustanovi.¹⁰

Leta 1249, 13. aprila, se je mudil Henrik Rogaški v Ptuj. Tu je tega dne izdal v cerkvi vpričo salzburškega nadškofa in drugih pergamentno listino, s katero je z ženo Gyslo in hčerkama Trudo in Prido, s sestro Rihco in njenimi otroki Otonom, Henrikom in Katarino Kunšperškimi, s štirimi otroki pokojne sestre Trude — s Henrikom, Albertom, Dimodo in Kunigundo Viltuški — odobril, da je Zofija podelila svoji studeniški (Ztudeniz) ustanovi (oraculum et cenobium) svoj dedni delež. Hkrati je obljubil, da bo po Zofijini smrti izročil studeniškemu samostanu 20 kmetij v Križeči vasi (Criesendorf) in v kraju Studenicah, gozd nad Studenicami, letno 2 tovara vina — enega iz svojih posesti, enega iz posesti Rihce in Viltuških. Priznal je v svojem imenu in v imenu sorodnikov samostanu takoj polovico Zofijine četrtnine v trajno last. Po Zofijini volji se je odrekel vsem pravicam in lastništvu, ki jih je imel do te posesti. Odvetništvo nad samostansko posestvijo bo opravljal le s privoljenjem cerkvenih oblasti. Zofija je naredila v sporazumu z oglejskim patriarhom samostanu pri vasi (villa) Studenice cerkveno ime Vrelec milosti (Fons graeie). V osnovi tega imena je vendarle tičalo ljudsko ime Studenice (studeneć = vrelec). Vprašanje je, koliko je morda Zofijino vedenje o samostanu v srbski Studenici vplivalo na njeno odločitev za samostan v Studenicah.¹¹

Dne 27. oktobra 1249 je patriarh potrdil vse Zofijine uspehe v zvezi s Studenicami in izjavil, da si bo samostan vedno sam izbiral svetnega odvetnika in ga predlagal patriarhu v potrditev, da bo imel samostan svojega kaplana. Rihcr Polskavski je dosegel, da je patriarh v tej listini posebej izjavil, da ozemlje spodnjepolskavske cerkve ni več vključeno v slivniško župnijo, da torej ne pripada studeniškemu samostanu.¹² Še leta 1249 je Studa Mariborska prepustila v Mariboru s privoljenjem moža »sestri« (soror = sorodnica) Zofiji 4 kmetije pri Gorici (Ayten).¹³

Leta 1251 je patriarh vezal studeniški ženski samostan na ptujške dominikance, naslednje leto je novi patriarh to potrdil.¹⁴ Krški škof iz Krke na Koroškem je dovolil 10. aprila 1251 svojim vazalom, da smejo nameniti studeniškemu samostanu četrtno posesti ali do 10 mark letnega dohodka, Henriku Rogaškemu pa, da sme izročiti samostanu 24 kmetij. Tridesetega novembra 1251 je bil krški škof natančnejši, ko je dovolil svojim vazalom v Kunšperku, Lembergu, Planini, Podsredi in Rogatcu, da smejo obdarovati Studenice vsak s po-

⁹ Kos V, 410.

¹⁰ Kos V, 410—419.

¹¹ Milnarč I, 77.

¹² UBHS III, 117—120.

¹³ UBHS III, 121.

¹⁴ UBHS III, 152—153, 180.

sestjo do 20 kmetij, ostali njegovi vazali s posestjo do 6 kmetij.¹⁵ Pri patriarhu je Zofija dosegla, da je priznal ozemeljsko zamenjavo med slivniško in konjiško župnijo. Konjiška župnija je dobila z njo področje cerkva na Tinju in v Zgornji Ložnici, slivniška župnija za to področje cerkve v Poljčanah (1245 Poltsah) in Laporju. S tem so se znašle same Studenice in studeniška Križeča vas v slivniški župniji, za katero vemo, da je bila podrejena že 6 let samostanu.¹⁶

Kar skozi poldrugo stoletje se je od časa do časa vnel oster spor med studeniškimi prioricami in slivniškimi župniki zaradi delitve zemeljskih dobrin. Posredovati so morali visoki in najvišji cerkveni dostojanstveniki, celo sam papež. Leta 1252 je savinjski arhidiakon natančneje določil, kako si deli dohodke slivniške župnije slivniški župnik Leopold s studeniškim samostanom. Župniku je priznal sprotne dohodke matične slivniške cerkve, pol desetine — tudi od mlina —, pol koristi od župnijskih hlapcev in dekel, popolnoma dohodke šmarčke cerkve in cerkve v Studenicah, za slednje pa je moral oddajati samostanskemu ekonomu letno po 5 modijev (modij = blizu 156 litrov) pšenice, 10 modijev rži in 5 modijev prosa.¹⁷

Zofija Rogaška je dosegla za Studenice nadaljnje nove in nove uspehe in zmage. Leta 1253 je sprejel papež njen samostan dominikank v zaščito in mu potrdil vse doseženo: vasi Studenice, Križeča vas, Čadramska vas (Shabratin), Stražgonja, Dragonja vas, Gorica, »Gremmen, Kotterastorf« — tudi z vinogradi, mlini, oprostil ga je desetine od novin in živine.¹⁸ Na prošnjo iz Studenic je papež leta 1256 posebej potrdil podrejenost Slivnice.¹⁹ Novi koroški deželni vojvoda in gospod Kranjske Ulrik III. Spanheim je 1256 dovolil darila in prodaje Studenicam, sam je podelil samostanu 6 kmetij v Raki (Arch, 1161—1161) na Dolenjskem, 1259 še pravice do kož na samostanskih posestvih v svojih deželah.²⁰ Krški škof je odobril vdovi Kuni Kozjanski v korist Studenic darilo 12 kmetij nad krajem Rodne jugozahodno od Rogaške Slatine leta 1256.²¹ Brata Rudolf in Henrik Limbuška sta namenila samostanu leta 1259 4 kmetije v Zgornjih Poljčanah (Polschach maior) in 2 kmetiji v Zgornjih Jablanah (Jablaniach superior) — na poljčanskih so živeli župan (supanus) Martin, Stiepan, Volch, Raduanus, tu je bilo tudi 10 veder gorninskega vina —,²² Leopold Ostrovrhar 1260 7 kmetij v »Pwech« in 3 kmetije v Ajdernici (Odderniz) pri Slatini severno od Ponikve za sestri Lizo in Zofijo,²³ Hartvik Majšperški 1261 za sestro Lizo v vasi Razgor (villa Raswor) 7 kmetij v takojšnjo last in 7 kmetij v hasnovanje do njene smrti,²⁴ brata Leopold in Ulrik Zovneška 1262 studeniški hiši (domui de Studenicz) 10 mark (1 marka = 160 srebrnikov),²⁵ 1264 Henrik Ostrovrhar za hčer Nežo 5 kmetij pri »Sanctum Georium« na Kranjskem in 7 kmetij jugozahodno od Planine v kraju Sele (Winthergesicz) pri Visočah,²⁶ krški škof 1265 brate s Svetih Gora (de Monte Sancte Marie) pri Kunšperku z vsem imetjem,²⁷ Oton Kunšperški isto leto vas Razgor (Raswor),²⁸ Rudolf Rogaški 1269 kmetijo v Slogomeru (Logomer) pri Zahenbercu severovzhodno od Rogatca in vinograd na Donački Gori (in monte Rohats) z odpovedjo pravic do

¹⁵ UBHS III, 151—152, 166—167.

¹⁶ UBHS III, 189—170.

¹⁷ UBHS III, 182—183.

¹⁸ UBHS III, 190—193.

¹⁹ UBHS III, 279—280.

²⁰ UBHS III, 283—284, 372—373.

²¹ UBHS III, 343—344.

²² UBHS III, 373, 374.

²³ UBHS IV, 3.

²⁴ Mlinarič II, 8.

²⁵ UBHS IV, 44.

²⁶ UBHS IV, 80—81.

²⁷ UBHS IV, 96—97.

²⁸ UBHS IV, 126.

odvetništva.²⁹ 1271 Ulšalk iz Volske (Volszke) 4 krške fevdne kmetije, in sicer 2 v Forminu (Virmain) in 2 v Melišah (Chmelindorf) pri Sedlašku južno od Podlehnik Marijini cerkvi in samostanu v Studenicah.³⁰ Slednje leto je Leopold Konjiški prodal samostanu 2 kmetiji v Poljčanah,³¹ naslednje leto je določil Wulfing Stubenberg, da bo studeniški samostan dobival z njegovih posesti letno po 100 sirov.³²

Se za življenja Zofije Rogaške je studeniška priorica Liza (1264, 1269) urejala 1264 spor s slivniškim župnikom. Med 1269 in 1271 je nastopal v korist samostana Ortlin iz Studenic. Leta 1274 je papež oprostil samostan obveznosti cerkvenih davkov za 6 let.³³

Posebej je poskrbela za studeniški samostan Zofija Rogaška 25. maja 1263 in 29. septembra 1271. Leta 1263 se je kot vdova po Riherrju iz Ženeka (Richer de Sunek), južno od Dobrle vasi, odpovedala svojemu dednemu deležu štatemberškega gospostva in obenem sporočila, da je zbrala za studeniški samostan (monasterium) 52,5 kmetije: 10 kmetij v vasi Studenice in gozd nad njo, 12 kmetij v Križeči vasi, 3 kmetije v vasi Bukovje (Bucholach) jugovzhodno od Frankolovega, kmetijo in travnik v vasi Brezje (Pobresach), 4 kmetije v vasi Zgornji Ložnici (Losenz) pri Slovenski Bistrici, 2 kmetiji v vasi Cirkovce (Grede), 10 kmetij v vasi Stražgonjca, 8 kmetij v Dragonji vasi, 2,5 kmetije v vasi »Terztoniz«, 2 tovara gorninskega vina, in sicer pol tovara iz svojega deleža, pol tovara Henrik Rogaški, pol tovara Oton Kunšperški in pol tovara njen nečak Henrik Viltuški. Med pričami je bil pri zapisu tega prisoten tudi studeniški samostanski kaplan Janez, znan še leta 1271.³⁴

Ko je leta 1269 češki kralj Otakar Přemysl, ki je bil od 1260 že tudi štajerski deželni knez, postal tudi koroški deželni knez, je Zofija Rogaška izposlovala pri njem kot štajerskem in koroškem deželnem vladarju izredno velik uspeh za svoje Studenice. Zamenjal ji je za koroško zemljiško gospostvo Ženek obširne posesti pri Dravinji. Dne 29. septembra 1271 je odkazal štajerski deželni pisar in oskrbnik po Otakarjevem naročilu samostanski sestri Zofiji Rogaški in njenemu samostanu 57 mark letnih dohodkov v deželnoknežjem mariborskem uradu. Te dohodke je ustvarjalo skupno 162 podložnih kmetij v 11 krajih in na 1 področju, in sicer:

²⁹ UBHS IV, 189.

³⁰ UBHS IV, 243—244.

³¹ UBHS IV, 245.

³² UBHS IV, 284—285.

³³ UBHS IV, 79.

³⁴ Milnarč II, 13.

	1227	1267	1271 —	število kmetij
Prenoš pri Zbelovski Gori	Prenosse	Prenossa Ztantschendorf	Prienosse	5
Draža vas	ap. Draxen ap. Iohannem	Jurindorf Razendorf	ap. suppanum Georium ap. suppanum Iansen	5 6
Dolgi Vrh		Lengenperge	ap. sup. de Lengenperg	6
Klokočovnik		Blaglosse	Glocotschnich	4
področje Dežno	Bratyszen Ragdassen ap. Radon Dragozla ap. Abram ap. Terdazla Gereute		districtus Derdesse	62
Ljubično	Lybyssen	Ekke supra Treun	sup. Iacobus in villa Zedemekke	5
Zgornja Ložnica	ap. Kuneten	Lazendorf	villa Chosnitz	10
Mostečno	ap. Heinricum	Dietzendorf	villa Mvosteschen	12
Pečke	Suppedragen	Pechsendorf	Petss	13
Varoš	Warissen	Christanstorf	Waressendorf	11
Strug pri Stopnem	Batzslav	Schutze	villa Zemschvoze	12
Stopno	Petsche Grebzenowe	Stopendorf	villa Zemstamph	11

	Dajatve 1227	1267	1271 posameznik	vas	župan
Prenoš	modij pšenice prašič	modij pšenice prašič ali 10 sreb. jagnje (vas)	mod. pš. 14 sreb. kura pišče 10 jajc kruh 3 delavci 2 nočitvi	3 sreb. za jag.	40 sreb. 5 sreb. za jag.
Draža vas	kot Varoš	kot naslednji in jag. ali 6 sreb. in majhne dajatve županu	kot v Prenošu	18 sreb. 18 veder vina skupno s kraji od Prenoša do Klokočovnika	
pri županu Iansen	kot Varoš	3 mernike pš. jag. ali 6 sreb.	kot v Prenošu		
Dolgi Vrh		neobdelane	mod. rži 2 sreb. kura pišče 2 kruha 10 jajc	5 sreb. za jag. 2 nočit.	20 sreb.
Klokočovnik		dolgo neobdelane	2 meri rži 2 sreb. kura pišče 10 jajc 2 kruha 3 delavci 2 noč.	5 sreb. za jag.	15 sreb.

	Dajatve 1227	1267	1271 posameznik	vas	župan
Dežno	pol mod. pš. ali 10 sreb. jagnje (vas)	10 sreb.	38 sreb. kura, pišče 10 jajc kruh 2 nočit. 3 del.	vedro vina kruh	
Ljubično	2 mernika pš.	2 mernika pš.	2 mernika pš. korec pš. mernik ovsa korec prosa 5 sreb. kura, pišče jajca, kruh 3 del.	pol vedra vina	15 sreb.
Zg. Ložnica	med, prašič jagnje (vas)	četrť medu jag. ali 8 sreb. (vas) prašič ali 12 sreb. (vas)	idrija medu ali 40 sreb. 16 sreb. kura, pišče 10 jajc 2 kruha 3 delavci	5 sreb. 2 pluga 2 dni 4,5 veder vina 4,5 sreb. gornine 2 nočitvi	45 sreb.
Mostečno	med prašič (vas)	četrť medu praš. ali 12 sreb. (vas) jag. ali 8 sreb. (vas)	idrija medu ali 40 sreb. 6 sreb. mera ovsa korec prosa sveženj lanu kura, pišče 10 jajc 3 kruhi 3 delavci 2 nočitvi	85 sreb.	40 sreb.

	Dajatve 1227	1267	1271 posameznik	vas	župan
Pečke	med prašič (vas)	četrt medu praš. ali 10 sreb. (vas) jag. ali 8 sreb. (vas)			kot Mostečno
Varoš	med prašič (vas)	kot Pečke			kot Mostečno
Strug	0,5 mod. pš. praš. ali 20 sreb. (vas)	3 mernike rži denar za jag. kura, 15 jajc praš. ali 10 sreb. (vas)	0,5 mod. pš. mera žita 5 korec. ovsa korec prosa sveženj lanu 4 sreb. kura, pišče 10 jajc 2 kruha 3 del.	45 sreb. 2 noč.	40 sreb.
Stopno	0,5 mod. pš. praš. ali 20 sreb. (vas)	kot Strug			kot Strug

Modij (= 6 mernikov = 6 mer) žitaric so cenili na 40 srebrnikov, le ovsa na 20 srebrnikov, kruh, pišče ali 16 jajc na 1 srebrnik, voz vina na 3 marke. Vedro je merilo blizu 16 sedanjih litrov, idrija 35 litrov.³⁵

³⁵ Alfons Dopsch: Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark, 1910. 18—20, 103—105.

Vladarjevi listini iz let 1272 in 1277 — sporočilo in potrdilo o zamenjavi posesti v letu 1271 — sta zadnji vesti iz življenja Zofije Rogaške. Leta 1277 je bila samostanska priorica.³⁶ Tega leta bi naj bila na stroške krškega škofa Ditriha na novo zgrajena samostanska cerkev.³⁷ Kar štiri desetletja je posvečala Zofija Rogaška vso svojo skrb studeniškemu samostanu. Ob njeni smrti je bil vsestransko v razcvetu. Z blizu 300 podložniškimi družinami je že bil središče enega največjih zemljiških gospodstev na Slovenskem. Večina Zofijinih odločitev je ostala v veljavi do konca 18. stoletja.

Leta 1278 — že po Zofijini smrti — je sprejel njen nečak Henrik mlajši Rogaški (1263—1296) studeniški samostan v svoje varstvo, mu podelil pravico do nižjega sodstva, mu priznal vse servitutne pravice (pravice na pašnikih, v gozdovih, pri ribarjenju). Samostanu je priznal tudi premoženje na smrt obsojenih samostanskih podložnikov. To je bilo zadnje veliko volilo za samostan, tudi to od Zofijinega sorodnika.³⁸

Po letu 1278 so zapisovali plemiči bogatemu studeniškemu samostanu le še kakšna manjša posestva za sorodnice, ki so se znašle v njem. Če so si priorice zaželele novih posesti, so jih dobile z zameno ali pa jih kupovale. Tako je Leopold Ostrovrhar namenil leta 1281 za boljšo obleko svojih dveh sestra Studenicam za 2 marki posesti v vasi »Boskur«,³⁹ brata Oton in Friderik Kunšperška naslednje leto 13 mark letnih dohodkov za sestro od svojih posesti pri »Talle«, Močle (Moschil) pri Šmarju pri Jelšah, »Oglan, Dobroheten« in na bregu »Schleunz«,⁴⁰ leta 1283 Rudolf Zbelovski za svojo sestro z dovoljenjem Henrika mlajšega Rogaškega 2 posesti v vasi Ložnici (Losencen),⁴¹ Gočalk Arveški 1283 12 mark v denarju, Henrik Planinski 1285 posest pri Presečnem (Presziz) severovzhodno od Planine.⁴² Priorica Neža je leta 1283 izročila Lipmanu iz Razvanja kmetiji v kraju »Boschurg« in 120 srebrnikov, dobila pa zato od njega kmetijo in ribišče v Brezju (Vrezin) pri Poljčanah.⁴³ Leta 1295 je samostan kupil v vasi Poljčanah 8 kmetij, letno gornino (percret) 10 veder (ember) in mlin (mulstat) od mariborskega mestnega sodnika Rudolfa,⁴⁴ leta 1297 tri in pol kmetije v vasi Brezju od Vulfinga in Lize iz Razvanja za 8,75 marke.⁴⁵

V zbelovskem gradu se je javljala med 1271 in 1305 nova generacija Zbelovskih. Bili so to bratje Henrik (1271—1297), Ortoif (1282—1283), Rudolf (1283—1305) in Gočalk (1298—1305). V listinah jih zasledimo najbolj kot pričevalci — do petkrat. Gospodstvo so vodili za svojega gospodarja Henrika mlajšega Rogaškega in za njegovega dediča.⁴⁶

Henrik mlajši Rogaški je skušal 1289 zaman uveljaviti moč zbelovskega sodišča proti šentpavelskemu samostanu pri Lovrencu na Pohorju. Leta 1277 je popustil v sporu s svojim gospodarjem krškim škofom. Poročen najbrž ni bil, gotovo pa ni imel potomcev. Leta 1285 je vrnil knezu njegove na Rogatec vezane fevde, da jih je ta lahko izročil njegovemu sorodniku Otonu Liechtensteinu. Štajerski deželni vladar se je takrat bal, da bi utegnil prevzeti Friderik Ptujski od Henrika mlajšega Rogaškega imenitno zbelovsko deželsko sodstvo,

³⁶ Mlinarič II, 24, 38.

³⁷ Josef Andr.(ess) Janisch: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark III, 1881 (Janisch III), 1031.

³⁸ Mlinarič II, 41.

³⁹ Muchar V, 439.

⁴⁰ Posebni arhiv Studenice, kopalna knjiga (studeniška kopalna knjiga), Štajerski deželni arhiv v Oradcu (Sda), 36.

⁴¹ Albert Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark VI, 1889 (Muchar VI), 7.

⁴² Studeniška kopalna knjiga, 37, 39.

⁴³ Mlinarič II, 55.

⁴⁴ Mlinarič II, 78.

⁴⁵ Mlinarič II, 82.

⁴⁶ Muchar V, 347, 352, 443—444.

Muchar VI, 7, 109, 121, 190.

Joh(ann) Loserth: Das Archiv des Hauses Stubenberg, BKSO XXXV, 1906, 88.

zato ga je skušal kupiti zase. Leta 1301, 5 let po zadnji omembi Henrika mlajšega Rogaškega, je Oton Liechtenstein (—1318) prodal krški fevd rogaško gospostvo, obdržal pa Zbelovo. Štatenberško gospostvo so po Rogaškem prevzeli njegovi sorodniki Viltuški.⁴⁷

Proti koncu 13. stoletja se prvič pojavljajo kraji, kjer bodo pozneje živeli podložniki zbelovskega-lemberškega zemljiškega gospostva, tako Kostrivnica (Costreuntz 1275), 1286 Frajštajn (Frienstain) pri Pletovarjih, Mrzidol (Mversidel) pri Osredku pri Kalobju, Bobovo (Pondorf) in Dolga gora (Langenperge).⁴⁸

Studenice v 14. stoletju

V 14. stoletju so Studenice nabirale po že utečenih tirih nove posesti, najredkeje kaj več, vendar skupno več kot 70 kmetij. Tu in tam so že kaj prodale.

Bertold Zrečki je izročil leta 1305 samostanu za sestro 5 kmetij — vsako vredno 10 mark — pri »Neuenburg« in pri »Preränzel« na Kokri,⁴⁹ 1306 v času priorice Trude Leutold Konjiški za hčerko 3 posesti pri Brezuli (Neudorf) in Podovi (Harde),⁵⁰ pred 1312 prodal Martin Gromberški 4 kmetije v Pretrežu,⁵¹ 1313 prodal Mariborčan Walher priorici Ani v Dragonji vasi za 4,5 marke kmetijo, na kateri je živel Martin, izročil neznanec posest za vsakoletno mašo,⁵² 1317 prodala Kunigunda Polskavska 2 kmetiji v Pretrežu za 12 mark,⁵³ isto leto so bratje Friderik, Gotfrid in Oton Brestaniški izročili za sestro Zofijo 4 kmetije — vsako vredno 10 mark — v Čeričju (Sombrast)⁵⁴ pri Dovškem in Jeuta Čreteška (Čretež, jugovzhodno od Mokronoga) za 2 hčeri, 3 sestre in nečakinjo 4,5 kmetije in kostanjev gozd v Lazah (Lecz) jugozahodno od Sevnice,⁵⁵ 1318 Friderik in Neža Kunšperška za hčerki in za večno luč pri krstah Zofije in Rihce Rogaške 17 kmetij: v Grobelnem (Grube) 6,5, v Završah (Zawerse) 2,5, v Stopčah (Ztobze) 2,5, v Soteskem (Zotezka) pod Kalobjem 2, ob Gorici (Goritz) 1, v Slivnici (Slevntz) 0,5 in v Vodících (Woditz) 2,⁵⁶ ptujška meščanka Truda Tajčman pred 1319 hišo v Ptujju in pripadajoči vinograd,⁵⁷ 1320 Herburg Planinska do preklica letni dohodek v krajih Suho (Zauch) in Repuš (Rapausch) severno od Planine,⁵⁸ leta 1325 sta mariborski učitelj Hertvik in njegov brat Janez prodala za 6 mark v Gorici (Aygen) na Dravskem Polju kmetijo, na kateri je živel Cube,⁵⁹ 1335 in 1336 sta podelila Aleš in Gerloh Podčetrtška za časa priorice Reitze vas Jamno (Järn) pri Juriju ob Ščavnici,⁶⁰ 1340 je Friderik Brestaniški za časa priorice Zofije podelil dohodek od posesti v Brezovem (Pirch, 1209 Brassowe) jugovzhodno od Sevnice,⁶¹ 1343 isti še eno kmetijo prav tam,⁶² 1344 sta prodala Henrik in Wigand Massenberga posest v Gorici za

⁴⁷ Mlinarič II, 41.

Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gütern, Städte und Märkte, 1962 (Untersteiermark), 121, 149, 233.

⁴⁸ ONB, 48, 110, 193, 293, 335.

⁴⁹ Muchar VI, 160.

⁵⁰ Studeniška kopalna knjiga, 52.

⁵¹ Jože Mlinarič: Gradivo za zgodovino Maribora III, 1977 (Mlinarič III), 21.

⁵² Mlinarič III, 29.

⁵³ Regesten des Herzogtums Steiermark I, 1976 (RHS I), 232.

⁵⁴ RHS I, 234.

⁵⁵ RHS I, 234—235.

⁵⁶ Mlinarič III, 49.

⁵⁷ Mlinarič III, 52.

⁵⁸ Muchar VI, 220.

⁵⁹ Mlinarič III, 75.

⁶⁰ Muchar VI, 273.

Listina 2097 c, Šda.

⁶¹ Muchar VI, 288.

⁶² ONB, 510.

⁶³ Muchar VI, 299.

21 mark,⁶³ pred 1346 je neznanec podelil gozdove v »Layd«,⁶⁴ za priorice Prajde Helfenberg je podelil 1348 Andrej Puxer 3 posesti pri Vitanju,⁶⁵ 1359 je dal žički samostan posesti pri »Sulzbach« za posesti pri »Gorecin« in »Slatyn«,⁶⁶ 1368 je kupil župnik v Beli cerkvi ob Krki od samostana več posesti,⁶⁷ 1374 je izročil Viljem Ostrovrhar 5 posesti pri »Mitter Vogtei«,⁶⁸ 1375 je potrdil Viljem Ostrovrhar 5 domcev v vasi Kal (Gall) severozahodno od Krmelja,⁶⁹ isto leto je Štefan Helfenberg prodal v »Sulzbach« posesti za 30 funtov (funt = 240 srebrnikov),⁷⁰ 1377 je kupil jamniški kaplan dosmrtno od priorice Zofije Kolnitz kmetijo v Klokočovniku pri Jamniku pri Dobravi severozahodno od Zreč,⁷¹ 1384 je izročil Valter Majšperški posesti pri Pečkah⁷² in dobil od priorice Trude Čreteške domce (domec = kmetijica) pri Podložu (Puodlas) severno od Ptujске Gore,⁷³ 1398 je izročil jamniški kaplan travnik pri Oplotnici.⁷⁴ Salzburški nadškofi so oprostili samostan 1329, 1339 in 1344 plačevanja davkov od hiše v Ptujju in od vina, shranjenega v njej.⁷⁵

S slivniškim župnikom je bilo treba urejati odnose 1307, 1333, 1335, 1375, 1394 in 1399. Leta 1307 je patriarh posvaril savinjskega arhidiakona, naj ne nadleguje samostana, slivniške obveznosti mora izpolnjevati slivniški župnik, ne pa studeniški samostan. Leta 1333 so menili v Studenicah, da je patriarh Bertold Andeški ob podreditvi Slivnice namenil Studenicam 2 tretjini dohodkov župnije. Bertoldov naslednik Gregor de Montelongo (1251—1269) naj bi bil določil, da uživa le savinjski arhidiakon Leopold kot slivniški župnik dosmrtno v slivniški župniji dohodke 4 kmetij v Šmartnem, Cirkovcah, Selih (Zell) vzhodno od Lovrenca na Dravskem Polju in na Spodnji Polskavi (Pulzac), potem jih uživa samostan. Slivniški župnik je odklanjal oddajati Studenicam 2 tretjini dohodkov od novin. Papež se je 1335 potegnil za samostan in patriarh je še isto leto rešil spor tako, da je župniku priznal le dosmrtno uživanje dohodkov omenjenih 4 kmetij in le stare desetine v celoti. Leta 1375 je priorica hotela izgnati takratnega slivniškega župnika. Leta 1394 je papež ukazal ptujskemu dekanu, da skrbi, da bo slivniški župnik izpolnjeval svoje obveznosti do samostana. Leta 1399 je moral župnik zastaviti samostanu in njegovi priorici Dominiki za posojilo 20 zlatnikov za kritje davkov 3 kmetije v Kremeniku severovzhodno od Slivnice.⁷⁶

Za Studenice v 14. stoletju bi zapisali še to, da je papež 1304 oprostil dominikanke desetini, cerkvenih davkov, svetnih dajatev in mitnin, da je patriarhov odposlanec posvetil 1309 v cerkvi oltar Ane, Janeza Krstnika, Dominika, Katarine, križa in Urše, da je samostan moral 1310 popustiti v sporu z Žilčami zaradi desetine, da je patriarh 1321 in 1357 potrdil vse posesti, da je samostan 1323 vendarle plačal papežu 4,25 marke davka, da je kralj Friderik naročil 1327 Hardegu Ptujskemu, naj štiti studeniške dominikanke in naj nastopa kot sod-

⁶³ Studeniška kopalna knjiga, 80.

⁶⁴ Studeniška kopalna knjiga, 83.

⁶⁵ Muchar VI, 315.

⁶⁶ Muchar VI, 347.

⁶⁷ Muchar VI, 385.

⁶⁸ Albert Muchar: *Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, 1864 (Muchar VII), 4.*

⁶⁹ Muchar VII, 7.

⁷⁰ Studeniška kopalna knjiga, 96.

⁷¹ Studeniška kopalna knjiga, 101.

⁷² Muchar VII, 27.

⁷³ Studeniška kopalna knjiga, 106.

⁷⁴ Muchar VII, 64.

⁷⁵ Muchar VI, 286, 301.

⁷⁶ Mlinarič III, 93.

⁷⁷ Listine 2048 oda, 2096 cd, 3109 d, 3219 c, 3226 c, 3232, 3238 a, 4164 b, 4333 a, Sda.

Studeniška kopalna knjiga, 97, 98.

Muchar VI, 185, 289.

Muchar VII, 51, 67.

Ignaz Orožen: *Das Bisthum und die Diözese Lavant I, 1875 (Orožen I), 445.*

nik v samostanskih zadevah, da je 1334 papež potrdil vse samostanske posesti in ukazal lavantinskemu škofu, naj pomaga vrniti odvzeto, naslednje leto potrdil prostost cerkvenih davkov, da je 1341 patriarh posebej priznal samostanske pravice do poljčanske župnije.⁷⁷

Zbelovo v 14. stoletju

Po letu 1305 omenjajo listine naslednje Zbelovske: Hermana (1306), Klavža (1306), Rudolfa (1312—1340), Johana (1335), Friderika (1338), Pankraca (1361—1363), Ditrika (1367), Rudolfa (1362—1369) in Doro (1426—1430), studeniško priorico. Sicer je bilo Zbelovo v 14. stoletju v posesti Liechtensteinov.⁷⁸ Leta 1393 je bil zbelovski deželski sodnik na Dravskem Polju in upravnik gradu Ulrik Putz (—1395). Nasledil ga je Viljem Safner.⁷⁹

V 14. stoletju se v virih prvič pojavljajo sledeči kraji, ki bodo pozneje povezani z zgodovino zbelovskega-lemberskega zemljiškega gospostva: Šedina (1322 Scheduling), Prihova (1335 Preychaw), Dobovec (1337 Dowawicz), Cecinjce (1345 Cetzein), Spodnja Brežnica (1367 Bresnitz), Zlogona vas (1393 Slogen) in Podplat (okoli 1400 Plat).⁸⁰

Zbelovo v 15. stoletju

Okoli 1420 sta prodala Viljem Safner in Rudolf Liechtenstein Zbelovo — upravnik je 1419 bil Jernej Mindorfer — Viljemu Metzju in ta 1435 štajerskemu deželnemu vladarju, je pa ostal zanj upravnik gradu in deželski sodnik. Med 1435 in 1439 je bil Viljem Metz upravnik v Slovenjem Gradcu. Do leta 1439 je bil zbelovski upravnik in deželski sodnik Andrej Metz.⁸¹ Med 1439 in 1446 je nastopal kot zbelovski upravnik z 20 funti letne plače Ulrik Grasl. V celjsko-habsburški vojni je celjski vojskovodja Jan Vitovec Zbelovo 1438 začasno osvojil, Ulriku pa razrušil njegovo poljčansko bivališče. Ulrika je nasledil kot upravnik Anton Grasl (1460), ki je Zbelovemu pridružil svoje poljčanske posesti,⁸² tega Slovenskobistričan Ivan Knobelstorfer (1465—1468). Leta 1468 je oddal žičkemu samostanu na osnovi zamenjave podložnika za podložnika Janeza v dvoru (Hof) na Keblju na Pohorju.⁸³ Od leta 1471 so upravljali vladar-

⁷⁷ Listine 1659 b, 1917 b, 1955 c, 2080, Sda.
Muchar VI, 223, 229, 253, 269, 292, 341.

RHS I, 37, 56, 72.

Milnarič III, 84.

⁷⁸ Listina 2154 b, Sda.

Studeniška kopalna knjiga, 122, 124.

Muchar VI, 160, 162—163, 212, 268, 275, 279, 362, 368.

Albert Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, 1867 (Muchar VIII), 25, 33.
Felix Zub: Beiträge zur Genealogie und Geschichte der Steirischen Liechtensteine, BKSg 32, 1902, 21.

Hermann Wiessner: Monumenta historica ducatus Carinthiae IX, 1905, 56.

RHS I, 41.

Milnarič III, 7, 14, 20, 23, 30.

Jože Milnarič: Gradivo za zgodovino Maribora IV, 1978, 112.

⁷⁹ Listina 3765 c, Sda.

Untersteiermark, 145, 149—150.

⁸⁰ ONB, 49, 68, 93, 136, 420, 467, 510.

⁸¹ Listina 5664, Sda.

Muchar VII, 238.

Avguštin Stegenšek: Konjiška dekanija, 1909 (Stegenšek), 154, 158.

Untersteiermark, 150.

⁸² Listina Hofschatzgewölbe 875, Sda.

Muchar VII, 290, 336.

Jožef Pajek: Zgodovina Poljčanske župnije, 1896, 37.

Untersteiermark, 137.

⁸³ Listina 7267 d, Sda.

Stegenšek, 154, 158.

jevo Zbelovo vitezi Klöch. Z Zbelovega so vodili tudi vladarjev urad Kebelj na Pohorju.⁸⁴ Leta 1478 je prevzel vladarjevo Zbelovo za 20 funtov letne plače celjski meščan Ilj Prantner.⁸⁵ V tem času (1479) se je izločilo iz zbelovskega deželskega sodišča konjiško.⁸⁶ Trgovci so si iskali novih poti, obšli so Zbelovo. Zato je vladar zahteval med 1483 in 1493 od celjskega vicedoma, da se spoštujejo samo stare trgovske poti mimo Zbelovega.⁸⁷ Leta 1483 se je v časih meščana Prantnerja javljala pri Zbelovem na poti ob Dravinji mitnica.⁸⁸ Prantnerja je nasledil 1489 Pankrac Buchsteiner, ki je vzel Zbelovo v najem za 360 funtov. Takrat je bilo z Zbelovim združeno že tudi lemberško zemljiško gospostvo.⁸⁹ Leta 1493 je vzel Zbelovo v najem Boštjan Mindorfer za letno najemnino 400 funtov.⁹⁰ Leta 1498 ga je nasledil Franc Prager.

Iz leta (1498) Pragerjevega prihoda na zbelovski grad je ohranjen najstarejši zbelovski urbar, ki dobro prikazuje takratne razmere v zbelovskem zemljiškem gospostvu in njemu pridruženem lemberškem uradu.⁹¹ Bil je dalje časa v rabi. V urbarju so popisali 335 podložnih družin v več kot 85 (od tega nad polovico prvič omenjenih) krajih. Podložne družine so bile razdeljene v urade gospostev Lemberg-Šmarje okrog Ostrožnega (v 34 krajih 109 družin), srednji urad okrog Šmarij in Jelš (v 30 krajih 120 družin), spodnji urad okrog Poličan in Mestinja (v 18 krajih 79 družin), živele pa so tudi pri Zbelovem (8 družin) in na Pohorju pri Tinju, Zlogoni vasi in Prihovi (19 družin). Kar v polovici krajev sta živeli le po ena ali dve lemberški-zbelovski družini, v slabi polovici krajev od troje do sedmero družin, le v 4 krajih od 8 do 13 lemberško-zbelovskih podložnih družin (Maharska vas 8, Mestinje 9, Dragomilo 10 in Dvor 13).

Med podložniškimi posestnimi enotami nastopajo v polovici krajev bolj kmetije-župnice in manj kmetije-polovične župnice, redkokdaj po 2 v enem kraju. Pogosto so župnice in polovične župnice pritegnile tudi kakšno navadno kmetijo ali puščo. Pri župnicah je proces nabiranja posesti proti koncu 15. stoletja prevladoval nad prejšnjim razbijanjem v polovične župnice. Med podložniškimi domačijami so prevladovale navadne cele kmetije, dobra polovica podložniških družin je živela na njih. Manjših kmečkih enot — domcev in polovičnih kmetij — je bilo za četrtno vseh podložniških domačij, kmečkih enot, večjih od cele kmetije — do polčetrte kmetije — za petino.

Od srede 15. stoletja so se pojavljale najbolj zaradi vojna, zlasti s Turki, pušče, nabralo se jih je že kar za blizu petino (71) vseh podložniških posestnih enot. Uničujoča je bila tudi toča leta 1495.

⁸⁴ Untersteiermark, 122, 150.

⁸⁵ Listina Hofschatzgewölbe 1105, Sda.

⁸⁶ Untersteiermark, 142.

⁸⁷ Listini 7953 b, 9102, Sda.

⁸⁸ Stegenšek, 159.

⁸⁹ Listina Hofschatzgewölbe 1343, Sda.

P.(avel) Strmšek: Lemberg, ČZN XXXII, 1937, (Strmšek), 128—131.

P.(avel) Strmšek: Lemberg in Sladka gora, 1937, 31 strani.

⁹⁰ Listina Hofschatzgewölbe 1463, Sda.

⁹¹ Stockurbare 36/94 in 67/158, Sda.

Celjska fevdna knjiga I, 71, 70, prepis v PaM.

Muchar VIII, 204.

ONB, 54, 62, 102, 123, 130, 143, 241, 268, 280, 283, 321, 330, 335, 355, 362, 369, 415, 506, 511, 518.

Zbelovsko-lemberški urbar 1498

Urada Lemberg in Šmarje (prva omemba)	družine	župnice in pol. župnice	kmetije	domci	neopredeljene posesti	pol. kmetije	pušče	mlini	otajšave
Hotunje — Kathaunn (1424 Kattaun)	4	ž	3						2
Podgaj — Vnderm vorst	2	2 pž							
Rženo selo pri Zagaju — Rockensas	2	ž	dv						
— Stainpach	6	ž	3, dv			1 + p			3
Razbor — Mairhof Raswor	1		dv						1
Zabukovje pri Zagaju — Hinderpuech	2	ž	1						2
Zg. Kopinica pri Razborju — Ober Kopintz (1445 Kopinicz)	2	ž	1			podarjeno Žičam			
Sp. Kopinica — Niderkoppinitz	1	ž + pk							
Šedina — Gradische (1322 Scheduling)	6		2	1, dv	1		1		
Frajštajn pri Pletovarjih — Freinstann (1286 Frienstain)	1	ž + 1,5 k							
— Jabarobitza	1			1					
Vodule — Wodole (1447 Wadl)	1			dv					
Grušče — Gruschitzach (1451 Gruschicz)	2		1	1					
Zalog — Salag, Jessenies	8						8		
— Chasnick	1		dv						
— Goritzn	1	puž + k							1
Videž pri Slatini — Nider- Ober-weides (1165 Wides)	4	ž	3						1
Počval pri Pletovarjih — Napodschi balu	1			dv					
Slatina — Ober- Nider-Slatin	6	ž, pž	3						2
Mrzidol — Marschidol (1286 Mvrsidel)	2	ž	1						

Zbelovsko-lamberški urbar 1498

Urada Lemberg in Šmarje (prva omemba)	družine	župnice in pol. župnice	kmetije	dómci	neopredeljene posesti	pol. kmetije	pušče	milini	olajšave
Tičevo pri Slatini — Ober- Nider-voglsperg	5	ž	2, dv		1				4
Ostrožno — Strasen (1436 Ostrosim)	3	ž				1, 1 + p			
Bobovo — Pandorf (1286 Pondorf)	2	ž	1						
Cecinje pri Ostrožnem — Zetzin (1345 Cetzein)	7		5; 1,5			1			3
Zlateče pri Srževci — Sletesche	1		1						
Boletina — Wolenten	1		1						
Dobovec — Dobawes (1337 Dowawicz)	2		dv			1			2
Žabljek pri Dobovcu — Sabiackh (1404 Sabyach)	1		1 + p						
Dolga Gora — Langenpergk (1286 Lengenperge)	6	ž + m	1; 1,5 1 + p			2	3	3	1
— Herstrassen	3	ž + k	1; 1,5					1	2
Jerebijek pri Ponkvici — Jerebineckh (1436 Jerebinitz)	3		2				1		
Bodrišna vas — Prodischendorf (1419 Predischendorf)	7	pž	5, dv				1		2
— Sweinsdorf	3		2				2		3
Gornja vas — Oberdorf (1441 Oberdorf)	5		1, dv 1,5				2		1
— Zerowetz (1436 Zerowicz)	1	ž + k							1
34 Lučovec pri Sladki Gori — Latschabetz (ok. 1450 Luczowetz)	6 109		3			2	1		2

Urada Lemberg in Šmarje (prva omemba)	družine	župnice in pol. župnice	kmetije	domci	neopredeljene posesti	pol. kmetije	pušče	mline	olajšave
Srednji urad									
Dvor — Am Hof	13					10 1 + m	2 + pm		
— Sirdosei (1042 Sirdosege)	4	pž		1		2			
Jelše — Jelsche (1424 Erlach)	2	ž + m	1 + d						1
Gorica pri Senovici — Gorytza	2	ž + m	1				1		
Vrbovica pri Senovici — Burbobetz	2	ž					1		
Senovica — Yessenobitz	5	pž + k + p	1			1 + p	1		3
»Podrepšak« — Vnderm Swantz	1		1			1			
Močle — Mottschill (1282 Moschil)	5	pž + pk	2, 1 + p			1			2
Vrh nad Dvorom — Perg ob des Hofa	5	ž + p	2			2			3
Vodenovo — Bodcno (1436 Vodenu)	1	ž + k + p							
— Am Ray	1			1					
— Ober- Nider-Ainod	4	pž + 1,5 k	1			2		1	2
Orehok pri Mali Pristavi — Nusdorf	5	2 pž	2 + 2 p			1	1		2
Stumberg pri Lembergu — Sturmbergh	1	ž + p							1
Pijovci — Ober- Nider-piabetz	3	1,5 ž ž + k	1,5						1
Globoko — In der hell	1	ž							
Bobovo — Pandorf	4	pž + 2 pk pž	dv 1,5						2
Mala Pristava — Mairhof	2	pž + k				1			

Zbelovsko-lemberski urbar 1498

Urada Lemberg in Šmarje
(prva omemba)

	družine	župnice in pol. župnice	kmetije	domci	neopredeljene posesti	pol. kmetije	pušče	mlini	olajšave
Ponkvica-Pogled — Ponicoetz-Pogled (1436 Ponykovecz)	3		dv			1	2	1 pm	2
Zastranje — Ober- Nider-Stranach	13	ž	9				3	1 + pm	10
Dračkovo selo pri Šerovem — Drakensas	2		1 + m 1 + p						
Serovo — Scheraw	7	2 pž	2, dv			2		1	3
Konuško — Kanusch	5		4				2		
— Polann	4		1			3	1		
Lastine pri Brezju — Aigensass Sell	2					2	1		1
Dragomiko — Dragomil (1436 Dragemeil)	10	ž, pž			1	1 + d 5	5		4
Dol — Dol (1436 Tall)	5	2 pž	2			1			2
Predenca — Rosentwetz	2					2			2
Brecljevo — Bretzlaw (1436 Preczl)	2	ž	1						1
30 — Pregenitz (1436 Pregnitz)	4		1	1		2			1
	120								
Spodnji urad									
Nova vas — Newdorf (1466 Newdorf)	7		5	1		1			
— Sand Margretn (1466 s. Margrethen)	5		3 1 + p			1			1
Lučovec — Lutschabetz	1					1 + 3 p			
Poljčane — Poltschach (1245 Polsah)	7		1	1	1	3 1 + m		2	

Zbelovsko-lemberški urbar 1498

Urada Lemberg in Šmarje (prva omemba)	črúžine	žúpnice in pol. žúpnice	kmétije	domci	neopredeljene posesti	pol. kmétije	pušče	mlini	olajšave
Jerovska vas — Jorgndorf (1445 Gorgendorf)	4			2 tr, dv					
— Perg ob Jorgndorf	6	ž	dv, 2,5 2 × 1,5		1				6
— Am penckn	2	ž	1						1
Lovnik — Lomnickh — Salobmnickh	4	ž + k	2 dv, 1					1	
Ljubično — Lubitschn (1227 Lybyssen)	2	ž			1			1	1
Maharska vas — Marchersdorf	8	ž + pk	6					1	
Spodnja Brežnica — Niderpresinitz (1367 Bresnitz)	4		2. dv					1	
Pekel — In der hell	3		1, 1 + x 2,5						
Kostrivnica — Castrabintz (1275 Costreuntz)	3		1 + d 1 + m					2	
Čača vas — Zasselsdorf	6		2, dv + p		2		2		5
(Sp.) Tekadževo — Tokatsch (1436 Takacza)	2		1 + 2 p		1 + p				2
Podplat — Vnderm plat (ok. 1400 Plat)	1							1	
— Perg ob Mestin	5	dvž	2		1		1	1	3
Mestinje — Mestin (1404 Mestin)	9		2 2 × 1,5	1	1	1	2	pm	1
Zbelovo — Plankenstain (1206 Blanckenstein)	6		5	1					
20 — Marinschendorff	2		1 1 + p						
Pohorje — Am Pacher	19		7 1 + p	2 1,5, 2		1 1 + m	2, dv	1	

Ker so do tega časa pridružili tudi kakšnih 40 nekoč samostojnih kmečkih podložniških enot močnejšim sosedom, smemo reči, da je znotraj združenega lemberško-zbelovskega zemljiškega gospostva število prebivalstva proti koncu 15. stoletja močno upadlo. Kmečki mlini so bili razvrščeni tako, da je poprečno eden zadostoval za 12 podložnih družin. Z upadom prebivalstva jih je nekaj opustelo.

O prisotnosti obrti govore priimki: Flajšaker — Lemberg; Hafner — Orehek pri Mali Pristavi; Kolar — Pekel; Šmid — Boletina, Dolga Gora, Lučovec pri Sladki Gori, Podplat, Zabukovje pri Zagaju; Šnajder — »Nider Ainod«; Šuster — Bobovo, »Jaswetz«, Lemberg 2, Spodnja Slatina; Veber — Močle.

Veliko večino podložnikov je pisec urbarja zabeležil z njihovimi pretežno krščanskimi imeni, so se pa še vedno javljala slovenska imena Brate, Bratina, Černe, Černigoj, Dedina, Gonše, Križan, Lepko, Lube, Lupše, Majcen, Male, Rataj, Sinko, Zore, Zorko. Priimki so bili že kar v rabi, med njimi Krobot v Lovniku, Šerg (= krvnik) v Dragomilu in v Predenci, Janže Turk — sogornik na Vinskem Vrh, Jure Yskoygo, sogornik v Šerovem, Vajncerl in Vidmajer.

Podložne kmetije so bile dolžne oddati najpogosteje letni davek 40 do 100 srebrnikov, letno pravdo 40 do 110 srebrnikov, 8,5 korca pšenice ali rži, 6 korcev ovsa, 2 sira, 2 čehulji prediva, 2 kuri in 10 jajc. Korec za težka žita je meril blizu 40 litrov, za oves je bil nekoliko večji. V Jerovski vasi, Maharski vasi, Spodnji Brežnici in Peklu niso oddajali žitaric, zato pa več drugega. Pri Zbelovem je oddajala kmetija pravdo 50 srebrnikov, 6 škafov pšenice, na Pohorju samo denar od 3 šilingov (šiling = 30 srebrnikov) do 3 mark. Župnice v velikosti 2 kmetij so dajale približno tako kot navadne kmetije, le v denarju nekoliko več. Propadanje podložniških kmetij so skušali ob koncu 15. stoletja zaustaviti z olajšavami pri njihovih obveznostih, blizu tretjina jih je bila deležna. Morali pa so se podložniki še kar skrbno vključevati v trgovanje, da so lahko izpolnili vse denarne obveznosti.

Pisec je nameraval popisati tudi tržane v Lembergu, za to je namenil 2 urbarialna lista, ki pa sta ostala prazna.

Znotraj lemberško-zbelovskega zemljiškega gospostva je bilo tudi več kot 500 gorninskih vinogradov.

Gornina lemberškega-zbelovskega zemljiškega gospostva leta 1498

	vedra	sogorniki
Pohorje	27,5	
Šedina	preko 35	39
Gora pri Gruščah — Perg bey Grubschabetz	10	9
Počval pri Pietovarjih	8	9
Videž pri Slatini	6,5	8
— Yaswetz	5	7
Dolga Gora	7,5	5
Ponkvica	3	5
Jerebijek pri Ponkvici— Jerebineckh	3	3
Gornja vas	10	8
Lučovec pri Sladki Gori	15	16
— Sand Margretn	4,5	4
Jerovska vas	23,5	10
Belí Potok pri Lembergu — Weissenpach	100	55
Brežnica	5,5	3

	vedra	sogorniki
-- Komanitz	6	8
nad Peklom	15	12
Poljčane	8,5	8
Drevenik -- Drebingkh	28	13
nad Kostrivnico	25	19
Podplat -- Underm plat	2,5	3
pri Dvoru	48	34
-- Ainod	5,5	4
nad Bobovim	21	15
Šerovo	28	19
Konuško	24	19
Dragomilo	43	32
nad Došom	53	38
-- Konnetz	10	5
-- Zerobitz	5	3
Šmarje	4	2
Vinski Vrh -- Weinperg	48	21
Globoko	23	13
Senovica	8	5
Močle	12	13
nad Dvorom	12	10
-- Depinaperg	9	6
Pijovci	2	2
39 -- Stockh	4	4
	več kot: 708,5	495

Vinogradi so bili praviloma majhni, zato so gornine v moštu bile nizke, v denarju so jih izplačevali le za propadajoče in nastajajoče vinograde. Sogorniki so bili večinoma domači in sosednji podložniki, lemberški tržani, Miklavževa (Sand niclas) cerkev na Boču. Vedro je merilo od 16 do 20 litrov, manjše je bilo na Pohorju, manjše tudi za desetino. Vrču, ki je meril več kot 5 četrtink litra, so pravili pehar (Pecher) ali Mossor. Vinske obveznosti je bilo treba dostaviti v Celje. Redkokje so živeli v bivaliških ob vinogradih osebenjki.

Ob slovesu od tega urbarja moramo posebej povedati še to, da je združitev z lemberškim zemljiškim gospostvom Zbelovemu koristila, saj je predtem imel le malo podložnikov pri gradu in na Pohorju.

Studenice v 15. stoletju

Posestna zgodovina studeniškega samostana je bila v 15. stoletju skrajno umirjena. Leta 1402 je izročil Riha Polskavski Studenicam »Wattes«, posesti v Malahorni, 2 domca in mlin na Zgornji Polskavi,⁹² 1403 je prodal Janez Kozjak s Svibnega knežjo desetino v vasi pri Lazah nad Savo za 80 mark,⁹³ 1411 je posodila priorica Marjeta Kelc slivniškemu župniku 10 funtov in 10 mark — ta ji je zato zastavil del desetine v framskem gospostvu —,⁹⁴ 1421 je prodala Petronela iz Iga samostanu za 100 mark 5 kmetij v »Plassenberg« in v »Webens-

⁹² Muchar VII, 80.

⁹³ Listini 4115, 4116, Sda.

⁹⁴ Listina 4479 g. Sda.

thal»,⁹⁵ 1426 je prodal Klavž Gal iz Motnika 2 kmetiji v Češnjicah (Nyder Chersteten) južno od Moravč,⁹⁶ 1430 je podarila samostanska sestra Katarina Reiner samostanu imenje pri cerkvi v Malem Tinju,⁹⁷ 1443 je priznal salzburški nadškof priorici Ani Safner (1441—1443) gornino 4 veder na Mestnem Vrhu pri Ptujju,⁹⁸ 1459 je prodal Viljem Brestaniški svoji sestri priorici Dori posest pri Križu severovzhodno od Kostanjevice za 100 funtov,⁹⁹ 1470 so prodale Studenice Žičam kmetijo v Spodnjih Dramljah,¹⁰⁰ 1471 so prodale Žičam 2 tretjini vinske desetine v 6 vinogradih v Sentovcu pri Slovenski Bistrici,¹⁰¹ 1475 je zastavil Janez Stürk studeniškemu samostanu posesti v Skomarju,¹⁰² 1479 je podelil cesar hišo v Slovenski Bistrici za pribežališče pred Turki.¹⁰³ Konec 15. stoletja so dobivali v samostan tudi tretjino vinske desetine iz Pijanja pri Ritoznojju, tretjino žitne desetine iz Devine in iz šmarčke župnije na Pohorju.¹⁰⁴

Pri samostanu se je razvil živahen letni sejem — prvič omenjen 1313 — ki se je začel na veliko noč in je trajal 4 tedne. Celjski so 1431 oprostili za trajno vse obiskovalce sejma 4. nedeljo po veliki noči v obzidanem prostoru pred samostanom mitnine, pobirali pa so odvetščino.¹⁰⁵ Tudi v zvezi s tem se je pojavil v samostanu posebni pisar (1450).¹⁰⁶ Leta 1445 so cerkev povečali.¹⁰⁷ Že 1457 je dosegel samostan, da je podelil vladar ob svojem obisku samostana vasi Studenice pravico tedenskega sejma ob ponedeljkih. S tem so se Studenice začele čutiti trško naselje.¹⁰⁸ Leta 1467 je samostan iskal zaščite pred štatemberškim zemljiškim gospodom — okoli 1493 je dobil Štatenberg od samostana letno 300 korcev žita odvetščin — in pred upravnikom slovenskobistriškega zemljiškega gospostva kar pri papežu.¹⁰⁹ Takrat je že posedoval Nunski Log (Nunnen Awen) pri Podborštu južno od Radeč.¹¹⁰ Leta 1478 so Turki pogazili Studenice. Takrat je zginil samostanski pečat za časa priorice Dore Brestaniške (1459—1478).¹¹¹ V letih 1477—1499 je bil samostan potreben gospodarskih in nravnih reform.¹¹² Za priorice Ane Lilienberg je oglejski vizitator posvetil 1487 od Turkov prej oskrunjeno cerkev in pokopališče. Takrat je bila samostanu gospodarsko podrejena tudi makolska cerkev. Vizitatorjev spremljevalec Santonino je zapisal v dnevnik, da so se potikali okoli Studenic roparji.¹¹³ Oblasti so 1488 oprostile samostan davčnih obveznosti, da bi se lahko bolje utrdil.¹¹⁴ Leta 1494 so ga znova prizadeli Turki.¹¹⁵ Škof se je tu znova mudil 1498 in 1519.¹¹⁶

⁹⁵ Listina 4940, Sda.

⁹⁶ Listina 5068, Sda.

⁹⁷ Muchar VII, 213.

⁹⁸ Studeniška kopiačna knjiga, 129.

⁹⁹ Muchar VII, 312.

¹⁰⁰ Muchar VIII, 16.

¹⁰¹ Listina 7321, Sda.

¹⁰² Listina 7367, Sda.

¹⁰³ Listina 7554, Sda.

¹⁰⁴ Listina 7783, Sda.

¹⁰⁵ Urbar gospostva Slovenska Bistrica iz konca 15. stoletja, Sda.

¹⁰⁶ Listina 5293, Sda.

¹⁰⁷ Muchar VII, 219.

¹⁰⁸ RHS I, 150.

¹⁰⁹ Muchar VII, 359.

¹¹⁰ Matej Slekovec: Kronika ločke župnije, 1901 — rokopis v župnijskem uradu Loče (Kronika), 601.

¹¹¹ Muchar VII, 429.

¹¹² Listina 7192 a, Sda.

¹¹³ Urbar za gospostvo Štatenberg, Avstrijski državni arhiv na Dunaju, kseroks v PaM.

¹¹⁴ Milko Koe: Gradivo za historično topografijo Slovenije, 1975, 234.

¹¹⁵ Listina 7717, Sda.

¹¹⁶ Listine 7633 b, 7622, 7650 c, 7652, 7654 a, 7679 b, 7920 a, 8420, 9106, 9413, 9806, 9930, 9931, 9937, 9977, Sda.

¹¹⁷ Muchar VIII, 149.

¹¹⁸ Rudolf Egger: Die Reisetagebücher des Paolo Santonino, 1947 (Egger), 429.

¹¹⁹ Egger, 229.

¹²⁰ Listina 8380, Sda.

¹²¹ Muchar VIII, 167.

¹²² Studeniška kopiačna knjiga, 150.

¹²³ Muchar VIII, 199.

Verbeht

POSESTI ZEMLJIŠKIH GOSPOSTEV ZBELOVO, STUDENIČE IN PODST

Kramelnik
Šturmica

Škarnarja

Kavali

Zlogana vas

Šmarino
Bromberg

Opoljnica

Bobava

Prihova

Tinj
Vrhlec

Gladomas
Zg. Ljuzica

Ši Duhica

Pragarska

Lorrente

Sela

Prisovna Golič
Si Kopic

Petelinjka

Vidrič

Lepotič
Hojna

Jernej

Dolja na Podob
Zila

Konjska Gora
Korake
Kotara
Zloga
Zlogače

POGLEJ VA
Maso ZBELOVO
Luhinja

Prizlaj
Kostanjevec

Vilho vas

Jasene
Gora
Zalog
Koparica
Babor
Zaboj
Zaboj
Primož
Brezja

Lepotič
Hojna
Dolja
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Plaj

Davno Polje

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Prizlaj
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec
Kostanjevec

Podlaj

Stujška Gora

Sedlčak

Zembar

Kogatec

Zbilica

Vodruž

Vodice

Vodice

Studenice v 16. stoletju

V največji slovenski kmečki vstaji so se puntarji 1515 polastili tudi studeniškega samostana za časa priorice Urše Lindek. Pred uporniki so se zateleke samostanske sestre v svojo hišo v Slovensko Bistrico, druge so posilili.¹¹⁷ To leto je podelil samostanu (21. aprila) nekaj posesti v Majšperku Pavel Cvik, nekaj premoženja je bilo namenjenega Aninemu oltarju v samostanski cerkvi.¹¹⁸ Leta 1525 so gradili v cerkvi novi kor, naslednje leto so jo znova obdarili.¹¹⁹

Leta 1527 je poslala priorica Apolonija della Tore v Gradec prijavo za glavarino.¹²⁰ Pri samostanu so bili takrat 3 kaplani, pristav, 3 hlapci, pastir, 2 služkinji, kuharica, čevljar, mlinar in delavec, neznanu število samostanskih sestra, v gospodstvu 269 podložnih družin s 26 deklami, 14 hlapci, 16 osebenjki in 4 sogorniki, v trgu Studenice 14 trških družin, med njimi Maurer, Glazer, Snajd in Huzar. Podložne družine so živele v 64 krajih:

		prvič omenjeno	pridobljeno
Krasno — Khrassin	1	1421	
Podboč — Watschendarff	5	1527	
Sp. Poljčane	15	1245	1259, 1271, 1295
Čadramska vas — Schabersdorf	3	1527	pred 1253
Stanovsko — Stanosch Darff	1	1285	
Brezje	3	ok. 1490	1283, 1283, 1297
Križeča vas	6	1249	pred 1247
Mlamona — Lamboll	3	1237	
Svibnčan pri Mlamoni — Swybenn	1	1527	
Vrhloga — Varschlech	1	1460	
Drumlažno — Drumlessenn	2	1490	
Varoš — Waritschnndorff	9	1271	
Gradiše pri Dežnem — Gradisch	8	1490	1271
Dežno	8	1227	1271
Stopno	11	1227	1271
Strug — Am Schuss	9	1227	1271
Pečke	11	1227	1271, 1384
Mostečno	9	1227	1271
Zgornja Ložnica	3	1227	1271
Spodnja Ložnica	1	1441	1283
Pretrež	8	1307	pred 1312, 1317
Kočno — Chotschnu	9	1441	
Brežnica — Wresnytza	4	1387	
Hošnica — Hoschnytz	5	1271	
Razgor	2	1418	1261, 1263
Videž	1	1165	
Leskovec — Leschowetz	6	1409	

¹¹⁷ Joseph Chmel: *Monumenta habsburgica* I/2, 1886, 719, 809.

Chmel MH I/2, 719, 809.

Franz Martin Mayer: *Der innenösterreichische Bauernkrieg des Jahres 1515*, AÖG 86, 1883, 89.

P.(avel) Atrmšek: *O kmečkih vstajah v Studenicah*, CZN 14, 1914, 182—194.

¹¹⁸ Studeniška kopalna knjiga, 149.

¹¹⁹ Listina Rim 4. III. 1526, 8da.

Listina 1. VI. 1526, 8da.

¹²⁰ Glavarina-Leibetuer 1527, 206, 8da.

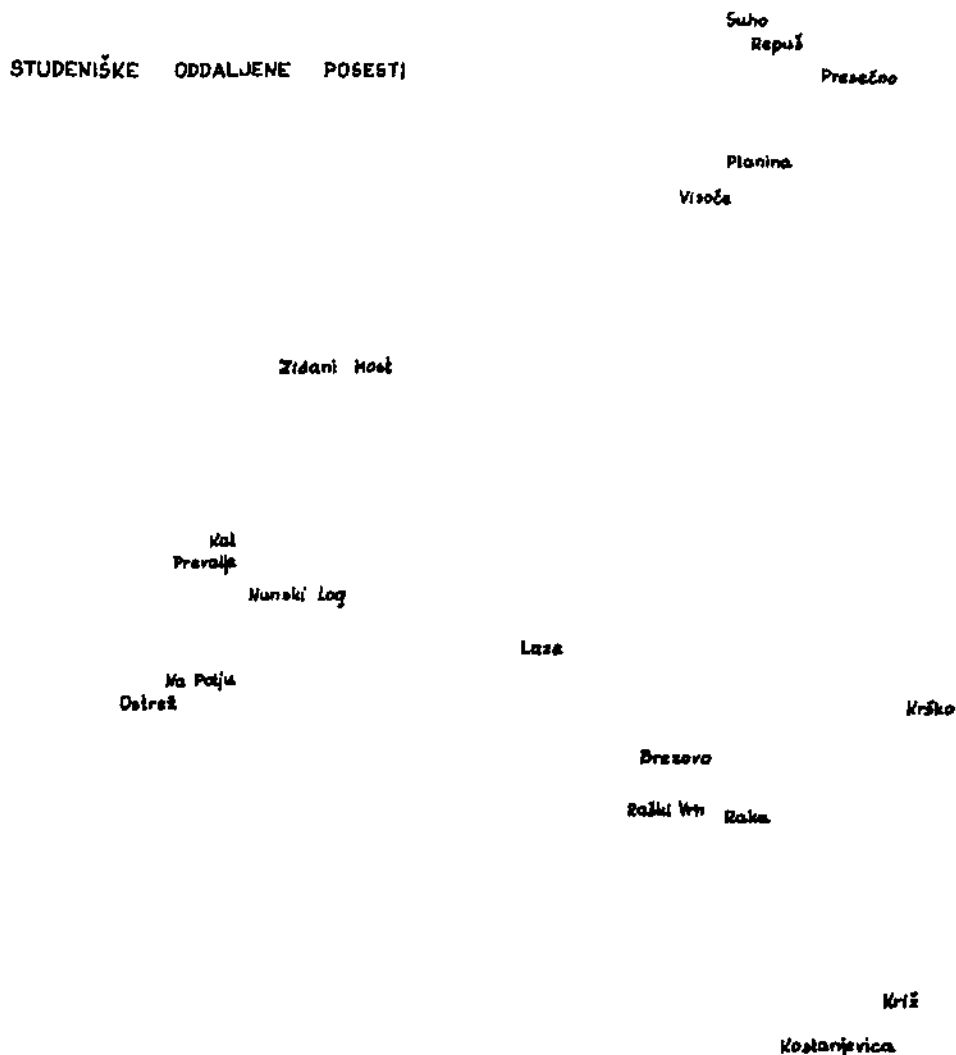
		prvič omenjeno	pridobljeno
Dragonja vas	9	1237	1237, 1313
Cirkovce — Stauden	1	1237	1237
Stražgonjca	7	1237	1237
Velika Gorica	9	1344	1249, 1344
Mala Gorica	1	1441	1325
Zgornja Polskava	1	1164	1402
Spodnja Polskava	3	1164	1402
Zg. Ložnica pri Sl. Bistrici	2	1251	1263
Gladomes	1	1265	
Prenoš pri Zbelovski Gori	10	1227	1271
Laze pri Sevnici	7	1317	1327
Podgora — pod gory	2	1527	
Na Polju pri Šentrupertu — Napolle	2	1527	
Čeričje pri Dovškem — Sambrasch	2	1317	1317
Ostrež pri Šent Rupertu — Ostres (ok. 1400 Ostres)	1	ok. 1400	
— Na lose	1	1527	
Kal pri Kolovratu pri Dolah severozahodno od Krmelja	3	1375	1375
Prevalje pri Kolovratu pri Dolah — Prewall (ok. 1400 Preval)	3	ok. 1400	1375
Urađ Rifnik		1257	
Grobelno	4	1318	1318
Završe	3	1318	1318
Stopče	2	1318	1318
Preskočina pri Črnljici — Preschkozini	2	1429	
Gorica	1	1318	1318
Sotensko pod Kalobjem	3	1318	1318
Vogljajna	5	1025	
— Podkhray	1	1027	
Slivnica	1	1265	1318
Vođice	2	1318	1318
Sele — Naselach	1	1436	
Vodriš — Wodoristhach	2	1265	
Bukovje jugovzhodno od Frankolovega — Buchohlach	3	1263	1263
Klokočovnik	1	1267	1271
Malahorna	3	1165	
Globoče sev. od Vojnika — Glowyschach	1	1293	
Rakova steza in Novake — Khrewsensteig- Naynitz	4	1524, 1527	
Rove — Roy	1	1527	
64 pri Vitanju	9	1155	1348

V Dragonji vasi, Stražgonjci in v Veliki Gorici so se javljali hrvaški Krabati. Dokaj razpršena posest je posebnost ženskega samostana, ki si jo je zelo pestro pridobival.

Proti sredi 16. stoletja je samostan začel čutiti splošne gospodarske težave, ki jih je prenašal tudi na podložnike. Da bi zadostile obveznostim do države,

so morale priorice od časa do časa prodati dele samostanske obširne posesti, tako Pečke Štatenbergu. Priorica Marjeta Ravenska (1530—1544, Ravne na Koroškem) je prodala leta 1532 — takrat so pustošili Turki — Bolfenku Dobrnškemu 28 podložnih družin pri Grobelnem, kar je pomenilo takrat 17 imenjskih funtov.¹²¹ Leta 1542 je štajerski deželni vladar umaknil solno mejo morske soli od Drave na Dravinjo. Poslej so tovarniki pogosto tihotapili cenejšo morsko sol mimo Studenic na sever vse do leta 1554, ko je vladar zaradi splošnega negodovanja znova dovolil morsko sol do Drave.¹²²

Najimenoitnejši vir za studeniško samostansko zemljiško gospostvo pomenita davčni prijavi iz let 1542 in 1544.¹²³ Priorica Marjeta Ravenska je ocenila 7. julija 1542 samostansko zgradbo s 600 goldinarji, oskrbnikov stolp z 200,

¹²¹ Davčna knjiga 1532, 213, Sda.

¹²² Helfried Valentinitzsch: Die staatliche Wirtschaftspolitik und der Salzhandel im Viertel Cilli vom 16. Jahrhundert bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts, CZN 48, 1977, 133, 134.

¹²³ Imenjska cenitev Studenice 37/543, Sda.

Sogorniki studeniškega zemljiškega gospostva 1542

	vino- gradi	ocenjeni v goldinarjih								popr.
		-5	-10	-15	-20	-25	-30	-35	-45	
Velikl Pleš — Grospleschn	44	5	24	10	3	2				10
Dežno	21	1	6	9	5					13
Varoš	4	1	2	1						8
Stopno	12	1	4	4	3					12
Strug	15		2	10	3					13
Pečke	8		2	2	3	1				16
Sredce — Osredky	9		6	2	1					11
Kamenke — Kamenitze	11	1	6	4						10
Pretrež	13	7	4	2						6
— Altenwein	6		3	2	1					12
Slatina	6	1	1	2	1	1				13
Vrhole	14		8	5	1					10
Brežnica	9		6	3						9
Mala Hošnica	5	2	2		1					8
Velika Hošnica	17	1	10	5	1					10
Brezje	10	1	5	2	2					10
Poljčane	18	1	4	9	1	1			2	15
— Kamnitzer	9	2	4	1	2					10
Studenice	6		4	1			1			13
Prenoš	20	2	6	7	4	1				12
Slatina	10	1	7	2						9
Gradiše	9		5	3	1					11
23 Sladka Gora pri Zg. Polskavi — Sisnperg	9	4	2	1			1	1		12
	285	31	123	87	33	6	2	1	2	11

V 27 naseljih je živel 223 studeniških podložnih družin — 52 kočarskih, 131 srednjekmečkih, 40 velikokmečkih (med njimi Jezus, Car, Cesar, Kajzer in Pijanec) — in 13 osebenjkov. Vodili so jih župani. Močno so živeli tudi od konjereje — poprečno en konj na družino —, govedoreje — poprečno 4 goveda na družino —, svinjereje — poprečno 5 svinj na družino, med Slatino pri Ponički in Halozami tudi od skromnega vinogradništva.

Studeniška davčna osnova iz leta 1542 je nanese 243 imenjskih funtov. Takrat so bila ovrednotena na primer sledeča zemljiška gospostva takole: Pohorski dvor 30, Rače 153, Fram 181, Limbuš 185, Majšperk 195, Konjice 203, Slovenska Bistrica okoli 240, Dobrna 262, Hrastovec 507, Štatenberg 576, Vurberk 780 in Fala 794 imenjskih funtov.

Novo davčno prijavo je odposlala priorica Marjeta Ravenska iz Studenic v Gradec 20. januarja 1544. Po predpisanih navodilih je tokrat nanese studeniška davčna osnova le 135 imenjskih funtov. V njej je bilo zapisano, da sprejme samostan letno 73 goldinarjev, 1 šiling in 10 srebrnikov (1 goldinar = 8 šilingov = 240 srebrnikov), činžne pšenice 9 dunajskih mutov (1 mut = 30 mecnov = 1181 sedanjih litrov), rži 2 muta in poldrugi mecen, ovs 6 mutov in 19 mecnov, vina 2 dunajska dreilinga (1 dreiling = 24 veder = 1008 sedanjih litrov) in 17,5 vedra, 69 kopunov, 199 kur, 2175 jajc, 140 čehulj (čehulja = pol utežnega funta = 28 sedanjih dekagramov) prediva, 5 škafov zdroba, 32 posod (masl) medu, 3500 kolov za vinograde, nadalje cerkvene desetine 2 muta in

29 mecnov pšenice, 2 muta in 21 mecnov rži, 1 mut in 28 mecnov ovs, 2 dreilinga in 8 veder vina, od sogornikov gornine 2 dreilinga in 21 veder, da samostanski vinogradi v lastni obdelavi prinesejo 100 goldinarjev, gozdovi pol goldinarja in da ima samostan še izven štajerske dežele dohodkov za dobre 4 goldinarje. Ker ne poznamo studeniškega urbarja vse do srede 18. stoletja, so nam januarske vesti iz leta 1544 tembolj dragocene. Iz njih razberemo, kako približno so bile obremenjene studeniške podložniške družine. Reči moramo, da so studeniški podložniki sredi 16. stoletja bili relativno v boljšem položaju kot njihovi sosedi, tudi niso poznali toliko brig za denar — poprečno je oddajala družina le 80 srebrnikov.

Ko je leta 1558 kupil zemljiško gospostvo Štatenberg tridesetletni ogrski velikaš Franc Tahi, so Studenice z njim dobile najslabšega soseda. Ko je umrla priorica Barbara Hornberger (1556—1559) in ji je sledila priorica Barbara Ponzer (1559—1568), je skušal Tahi leta 1559 slednjo izpodriniti z eno svojih starejših štirih še neporočenih hčera »zaradi krščanske vneme« in se tako polakomniti studeniškega zemljiškega gospostva. Pri samem cesarju je brez uspeha opravil samostansko prednico, hkrati mu pa obljubljal brezobrestno posojilo 5000 goldinarjev, če bi mu pomagal v tej zadevi.¹²⁴ Na dvoru so pred 1584 razmišljali, da bi v Studenice naselili jezuite.¹²⁵ Leta 1566 je prejel doktor Johan Steinmüller ukaz, naj začne sodni proces proti Tahiju zaradi nasilja nad sosednimi studeniškimi podložniki, enega je celo ubil.¹²⁶ Ko je leta 1568 umrla »razuzdana« priorica Barbara Ponzer, ji je sledila mlada Uršula Zeirer. Izkazala se je za lahkomišelnost, zato so jo že 1570 odstavili in zaprli. Njena naslednica se je celo omožila, že 1570 so jo vrgli v ječo.¹²⁷ V teh razrvanih razmerah so spisovali v samostanu 1570 nov urbar in z njegovo vsebino seznanili podložnike. Takrat je živel na Raškem Vrhu pri Zabukovju pri Raki 8 studeniških podložniških družin.¹²⁸

Priorica Barbara Han je javila 1571 v Gradec, da prinesejo samostanski vinogradi, ki so v lastni obdelavi, letno 20 štartinov (štartin = 20 veder) vina in da dobiva od samostanskih gorninskih vinogradov za 1122 veder pridelka 28 goldinarjev in 3 krajcarje (goldinar = 60 krajcarjev).¹²⁹ Leta 1577 je že papež privolil v razpust studeniškega ženskega samostana, ko je bilo v njem le 7 samostanskih sester. Spet bi naj prišli v Studenice jezuiti. Studeniški dohodki bi naj podprli jezuitske ustanove v Gradcu. Zaradi odpora z več strani do tega ni prišlo.¹³⁰ Leta 1578 so odklanjali studeniški podložniki, da bi plačevali zaščitnino v Štatenberg.¹³¹ Do tega leta je hasnoval samostanske posesti na Kranjskem vranski višji mitničar Blaž Čadinger. Naslednje leto jih je želel Jošt Jožef Turn.¹³² Nekdanje studeniške posesti pri Vojniku so bile 1579 že v posesti gradu Tabora nad Višnjo vasjo.¹³³

Nova prednica Magdalena Rehtaler (1579—1587) se je 1579 pritožila v Gradec, ker samostanski podložniki niso v redu plačevali pravde in davka. Vladar je imenoval komisijo, ki je prišla 26. januarja 1580 v samostan. Njej so se podložniki pritožili zoper preobsežno tlako, krivične mere, zoper previsoko

¹²⁴ Akti Meiller, XVI z, Sda.

Listina št. III. 1599, PaM.

¹²⁵ Akti Meiller, XVI z, Sda.

¹²⁶ Repertorij Dolnjeavstrijske dvorne komore (Repertorij), 1588/29, Sda.

¹²⁷ Josip Gruden: Samostan Studenice v protestantski dobi, ČZN V, 1908 (Gruden), 163—168.

¹²⁸ P.(avel) Strmšek: O kmečkih vstajah v Studenicah, ČZN 14, 1918, 101.

Vicedomski arhiv I/46-81-G VIII-4, AS.

¹²⁹ Zemljarina-Bodengeld 1571, C 6 s, Sda.

¹³⁰ Gruden, 166—167.

¹³¹ Dolnjeavstrijska dvorna komora, kronološka vrsta 179:1978, Sda.

¹³² Repertorij, 1378/39.

¹³³ Posebni arhiv Dietrichstein II/6, Sda.

Unterstermark, 226.

prevzemnino in umrlino, zoper ovire pri izkoriščanju samostanskega gozda in gmajne. Samostan je svoje gospodarske težave prenašal na podložnike. Komisarji so zaprli nekaj glasnejših kmečkih voditeljev in prisilili podložnike ob neznatnih olajšavah v pokornost. Tako so določili, da se da za prevzemnino in umrlino skupno tele ali goldinar, da se izkorišča samostanski gozd pod nadzorstvom logarja in da so gmajne proste. Leta 1583 so se studeniški podložniki znova upirali. Zlasti so negodovali zoper vsakdanje žalitve in zoper nasilja upravnika Jerneja Montegnanc. Nova vladarjeva komisija je izposlovala za novo leto 1584 sporazum med priorico Magdaleno Rechter in podložniki, spet s pritiskom na škodo slednjih. Prevzemnina in umrlina je znašala od kmetije skupno že poldrugi goldinar. Upornežem so zagrozili z odvzemom kmetij. Priorica se je zavezala, da bo spoštovala urbarialne odločbe iz leta 1570 — niso ohranjene — podložniki so dobili njihov prepis, spustila je tudi zaprte kmečke predstavnike.¹³⁴

Priorica Ana Lechner (1589—1590) je dala 1590 samostanski domec na Zgornji Polskavi gromberškemu zemljiškemu gospodu v zameno za travnik v Privredu (Preuradt), severno od Pragerskega. Domec je bil dolžan služiti letno svojemu zemljiškemu gospodu 20 krajcarjev, 3 kure in 10 jajc.¹³⁵ Leta 1594 je sporočil oglejski patriarh v Rim, da so pri zadnji vizitaciji Studenic ugotovili, da žive v samostanu kot sestre pretežno mlade plemkinje v vzornem redu.¹³⁶

Zbelovo v 16. stoletju

Vladarjevo zbelovsko-lemberško zemljiško gospostvo so najemali v 16. stoletju Klavž Kolmanič (1500), Franc Prager (1500—1508), ki ga je 1506 zastavil z mitnico trgovcu Juriju Svetkoviču za 1700 funtov, Hans Svetkovič (1509—1518), Ivan Brezinger (1518—1529), Baltažar Brezinger (1529—1532), Klavž Ravber (1532), Krištof Welzer (1532—1544),¹³⁷ Brezingerjeva hči Truda (1564), Hans Krištof Zelking (1571), Franc Brezinger (1580) in Jožef Turn (1583). Upravnik Ivana Brezingerja je bil leta 1528 Jurij Lindek.¹³⁸

Leta 1515 so slovenski kmečki vstajniki Zbelovo opustošili, poslej gradu niso več obnavljali.¹³⁹ Upravniki (pfleger) so poslej živeli v lesenjači pod hribom.¹⁴⁰ Leta 1527 so menili v graškem deželnem zboru, da je treba odpraviti mitnico pri Zbelovem.¹⁴¹ Leta 1571 je prodal sin bivšega mitničarja v Poljčanah kot kupno posest 2 kmetiji, mlin in puščo za 89 goldinarjev.¹⁴² Hans Krištof Zelking je sporočil leta 1571 v Gradec, da mu prinaša lemberško-zbelovsko zemljiško gospostvo 608 veder gorninskega vina, 269 veder desetinskega vina in lastni vinogradi 55 veder.¹⁴³ Gorninske vinograde je prijavil takole:

¹³⁴ Repertorij, 1579/39.

¹³⁵ Dolnjeavstrijska dvorna komora, Stvarni oddelek 24/2, Sda. P.(avel) Strmšek: O kmečkih vstajah v Studenicah, ČZN 14, 1918, 101.

¹³⁶ Deželno ogradno sodišče — Landrecht, 906, Sda.

¹³⁷ Gruden, 167—168.

¹³⁸ Listine Hofschatzgewölbe 1660, 1677, 1877, 2260, Sda.

¹³⁹ Othmar Pickl: Der »Handelskrieg« der Herzogtümer Steiermark und Krain 1570—1592, Blätter für Heimatkunde 46, 1912, 22. Untersteiermark, 150.

¹⁴⁰ Regesti dolnjeavstrijske dvorne komore, 1564,5/51.

¹⁴¹ Repertorij, 1580/23, 1583/13.

¹⁴² Zemljarina — Bodengeid 1571, C 7, Sda.

¹⁴³ Listine Graz 17. II. 1532, 7. V. 1534, 28. III. 1536, Poljčane 11. VIII. 1571, 22. VII. 1586, Sda

¹⁴⁴ Bogo Grafenauer: Kmečki upori na Slovenskem, 1962, 111.

¹⁴⁵ Untersteiermark, 150.

¹⁴⁶ Stegenšek, 159.

¹⁴⁷ Listina Poljčane 11. VIII. 1571, Sda.

¹⁴⁸ Zemljarina — Bodengeid 1571, C 7, Sda.

	sogorniki
Vinski Vrh — Weinperg	14
Globoko — Perg Glabakh — Teuffenthall	16
Okrog — Okhroskha Gorltza	19
Lemberg — Perg Lemberg — Weissenbach	29
Jerovska vas — Perg ob Jörgendorff	27
Ostrožno — Perg Strass	7
»Podrepšak« — Perg underm Schwantz	3
Podgaj — Sandt Oswaldts Perg	1
— Perg Mauschlegkh	2
Lipoglav — Perg Lepoglaw	3
Koretno — Perg Coretnim	13
Konuško — Khonufskha Perg	14
Kostrivnica — Berg Castreinitz	2
Šedina — Per Sschöding	12
Počval pri Pletovarjih — Perg Napotschiwalim	2
Videž pri Slatini — Perg Weydas	3
Gornja vas — Perg ob Oberdorff	2
— Khuenberg bey Oberdorf	1
— Perg Pristowitza	4
Lučovec pri Sladki Gori — Perg Lutschouitz	5
Dolga Gora — Lanngen Perg	3
Sv. Miklavž pri Sotenskem pri Šmarju — S. Nicla Perg	9
Močle — Perg ob Motschilla	20
Vrh — Gupf	5
Brecljevo — S. Thomansperg	49
Drevenik — Perg Dreuenickh	30
— Gorenskha Goritza	1
Breznica — Perg Wresnitz zu der Höil	10
Lovnik — Perg Lomnikh	1
Poljčane — Poltschach Perg ob Studenitz	2
31 Dol — Perg ob Doll	10
	319

Sogorniki so bili lastni in sosednji podložniki, ki so pridelovali do 5 šartinov (šartin = 20 veder) mošta. Razlike z gorninskimi vinogradi iz leta 1496 so v seznamih silne. Gredo v glavnem na račun bodisi zavestne utaje bodisi zelo nemarnega popisa. Popis iz leta 1571 je najstarejši vir za Tomaževo cerkev v Brecljevem in Miklavževo cerkev pri Sotenskem.

Leta 1580 je začel Franc Brezinger zidati zbelovsko graščino.¹⁴⁴ Njegov naslednik (od 1583) Jošt Jožef Turn je nazadnje kupil lemberško-zbelovsko zemljiško gospostvo od štajerskega deželnega vladarja.¹⁴⁵ V letih 1585—1566 je nastopal Ahac Turn, med 1585 in 1613 Ambrož Turn.¹⁴⁶ V zvezi z omenjenim nakupom gospostva je nastal leta 1588 nov lemberško-zbelovski urbar.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Repertorij, 1580/23.

¹⁴⁵ Untersteiermark, 150.

¹⁴⁶ Regesti dolnjeavstrijske dvorne komore 1606/11, 1608/83, 1612/324, 1613/359, Šda.

¹⁴⁷ Dolnjeavstrijska dvorna komora, kronološka vrsta 181, 182, Šda.

¹⁴⁸ Lemberško-zbelovski urbar leta 1588, Stockurbare 52/128, Šda.

Litina 22, VII, 1586, Šda.

Jožef Pajek: Zgodovina Poličanske župnije, 1896, 31—34.

Urbar iz leta 1586 je ohranjen v prepisu iz leta 1587. Je zgovornejši od svojega predhodnika iz leta 1498. Novi urbar je poznal le še malo pušč, ali so jih pritegnili sosedje ali pa so jih zaradi popolne opustelosti nehali beležiti. V krajih zbelovskega-lemberškega zemljiškega gospostva je bilo sedaj le malo manj (—25) podložnih družin. Tako se je še vedno čutil nekdanji močnejši upad prebivalstva iz časa okoli 1500. V krajih Draškovo selo, Šerovo, »Nider Ainod«, Spodnje Bobovo, Spodnje Zastranje, Gorica, Ljubično, Maharska vas, Spodnja Brežnica so nehali teči mlini, stekli pa so novi v krajih Zabukovje, Dolga Gora (+2), Konuško, Polana, Dragomilo, Marjeta, Orehek, Lučovec, »Serdosei« (2), nad Mestinjem (+1). Urbar na novo omenja kraje Jazbine (Jaswein) pri Dragomilu, »Lasach« pri Vrhu, »Pukl« pri Lučovcu, Regalove ribnike v »Nider Ainod«, travnik Poyeden v Zgornjem Zastranju, Mihaelovo (S. Michaele) cerkev v Šmihelu pri Pečici nad Jerovsko vasjo, Vidovo (Sannct Veit) cerkev v Šentvidu pri Grobelnem, povečano cerkev v Šmarjah pri Jelšah, loči Spodnje in Zgornje Bobovo, ne omenja pa več Podplata. Podložniki pri nekdanjem gradu žive v Zbelovem (Schwell), pohorski, ki jim načeluje župan (amtman), pa v Pristavi, na Keblju, Prihovi, Zlogoni vasi in na Vrholah. Pohorci imajo v posesti po domec do dvojne kmetije in plačujejo zanje pravdo in davek od 20 krajcarjev do 2 goldinarja in 35 krajcarjev, skupno pa namesto tlake 2 goldinarja in 24 krajcarjev. Obveznosti podložnikov so bile skoraj enake tistim ob koncu 15. stoletja. Pri Dvoru in Hotunju je bilo 28 dominikalnih (= grajskih) travnikov, ki jih je zemljiški gospod oddajal v najem za 5 ali 6 škafov ovsa.

Med podložniki se je namnožila plast osebenjkov (34 Freyleute). Najbolj so živeli pri vinogradih (20). Večina jih je bila poročenih. Najdemo jih v krajih: Šedina — 4, Počval pri Pletovarjih — 4, Videž pri Slatini — 1, Žabljek pri Dobovcu — 1, Malo Hotunje — 1, Pristava — 3, Ostrožno — 3, Brecljevo — 5, Glogovec (Glogouetz) — 2, Koritno — 1, »Kloptze« — 2, Lipoglav — 3, Zgornje Bobovo — 1, Dvor — 2, Cerovec — 1. Vsak osebenjek je moral letno napresti za zemljiškega gospoda po 2 funta prediva, vsi moški osebenjki pa so morali stražiti ob proščanju pri Magdalenski cerkvi v Mariboru in v Slivnici in še drugače pomagati pri sodstvu.

Sogorniki lemberško-zbelovskega zemljiškega gospostva

	1498	1571	1586
Pohorje			42
Šedina	39	12	40
Gora pri Gruščah	9		5
Počval pri Pletovarjih	9	2	12
Videž pri Slatini	8	3	10
— Yaswetz	7		
Dolga Gora	5	3	13
Ponkvica	5		
Jerebijek pri Ponkvici	3		
Gornja vas	8	2	5
Lučovec pri Sladki Gori	16	5	16
— Sand Margretn	4		14
Jerovska vas	10	27	27
Beli Potok pri Lembergu	55	29	59
Brežnica	3	10	21
— Komanitz	8		6
nad Peklom	12		

s »Pristowitza«

	1498	1571	1586	
Poljčane	8	2	4	
Drevenik	19	30		
			46	
nad Kostrivnico	19	2		
Podplat	3			
Dvor	34			
— Ainod	4			
nad Bobovom	15		14	
Serovo	19		21	
				s Koretnom
Konuško	19	14	18	
Dragomilo	32		30	
nad Dolom	38	10	45	
— Konnetz	5			
— Zerobitz	3			
Smarje	2			
Vinski Vrh	21	14	28	
Globoko	13	16	31	
Senovica	5			
Mošle	13	20	28	
nad Dvorom	10		9	
— Depinaperg	6			
Pijovce	2			
— Stockh	4			
Okrog		19		
Ostrožno		7		
			10	
»Podrepšak«		3		
Podgaj		1		
— Mauschegkh		2	6	
Lipoglav		3	15	
Koretno		13	21	
				s Serovom
— Khuenberg		1	4	
— Pristowitza		4	10	
				z Videžem
Sv. Miklavž pri Sotenskem pri Šmarju		9	32	
Vrh		5		
Brecljevo		49		
— Gorenska Goritza		1		
Lovnik		1		
— Wreganitz			5	
Štangreb pri Senovici — Staingrueb			3	
— Gaisperg			2	
Laze pri Polžanski Gorci —				
Lasach oder Poschantzki			4	
	nad 500	319	675	

Vsekakor je bilo vinogradništvo v mirnejših časih proti koncu 16. stoletja v porastu. Sogorniki so bili do 2 tretjini domači podložniki, ostali pa podložniki iz sosedstva. Za Sand Margretn so zapisali tudi starejše ime Nedelitsch, Gornjo vas so zapisali tudi že kot Gornouessa, Lovrenc se je imenoval še verhouftza, Senovici so rekli tudi Ocrascha Goritza.

Vinsko desetino so dobivali lemberško-zbelovski zemljiški gospodi od 379 vinogradov — od tega polovico svojih — po 2 tretjini v župnijah Zibika — 6, Šmarje — 147, Lemberg — 81, Ponikva — 43 in od 8 vinogradnikov v župniji Tinje, celotno pa od 9 vinogradov v Lipoglavu, 2 tretjini žitne desetine od

216 družin — od tega polovico svojih — v župnijah Zibika — 43, Loče — 20, Šmarje — 122 in Lemberg — 31.

Posebna zanimivost v urbarju napisanega desetinskega seznama je v tem, da nam prikaže bolj kot drugi viri velikost mnogih naselij in vinorodnih gor. V župnijah Šmarje in Lemberg so pobirali snopno žitno desetino. Snope so spravili v določene skednje, jih zmlatili in zrno prepeljali v Celje. Na Pohorju so namesto žitne desetine pobirali od vsake podložniške družine po 6 krajjarjev.

Tlaka je bila skromnega obsega. Od podložne družine so zahtevali, da opravi letno po 2 dni ročne in 2 dni vprežne tlake, od nekaterih le po 40 kolov za vinograde. Družine, ki so dajale oskrbo pri tlaki, so je bile proste, prav tako župani.

Upravnik je živel v novi leseni, vlažni, podkleteni in s skodlami pokriti pristavi, ki je imela vežo in sobo. Pri njej je stal nov hlev in skedenj. Svinjski hlev je bil pod nekdanjim gradom. Pristavi je pripadalo 6 njiv (10 oralov), 2 vrta, vinograd pri gradu, vinograda v Dolgi Gori in pri Jerovski vasi, 6 travnikov (30 voz krme) in gozd pod gradom. Zbelovo je imelo skupno s Pogledom ribolovne pravice po delu Dravinje. Pod grajskimi razvalinami je bila v Zbelovem mitnica, druga v Poljčanah, tretja v Novi vasi, četrta v Gorici nad Šmarjem. Upravljali so jih nepismeni mitničarji. Pri njih so pobirali od voz 3 krajcarje, od tovarnih konj 1 krajcar, od nosačev 2 srebrnika.

Zbelovsko deželsko sodišče se je raztezalo znotraj črte Žiče—Podob—slovenskobistriški gozd—deželna cesta do Drave pri Mariboru—Drava—Ptuj—Zgornje Jablane—Črešnjevec—Laporje—Pekel pri Poljčanah—Poljčane—Mestinjce—Konuško—Lekmarje—Ločnec—Grobčno—Slom pri Unišah—Primož (S. Primos) pri Šentjurju—Žiče. Znotraj teh meja so imeli visoko sodno pravico le gromberško zemljiško gospostvo z Zgornjo Polskavo in Frajštajnom, Pohorski Dvor in Ravno Polje, nižje sodne pravice pa žičke posesti, Pogled, Rače, Slivnica, Betnava, Limbuš, Jablane in trg Lemberg. Sedež zbelovskega krvnega sodišča je bil v trgu Lemberg. Sodnemu zboru je predsedoval štajerski deželni krvni sodnik, poroto so sestavljali še naprošeni iz Slovenske Bistrice, Rogatca, Šentjurja in od drugod. Vislice so stale pri Lovniku.

Zbelovo kot deželsko sodišče je bilo tudi odvetnik številnim cerkvenim ustanovam. Na proščenjih so zbelovski ljudje pobirali stojnino. V sodnem področju živeči obrtniki so bili dolžni služiti Zbelovemu nizko obveznost, mesarji od goved jezike, krčmarji pa stočiti po štartin zbelovskega vina.

Pomirje lemberškega blizu pomembnega cestnega križišča leta 1368 prvič omenjenega trga je zajemalo poleg trga le njegovo neposredno okolico. Znotraj njega so smeli prosto sekati les. Tržani — med njimi lončar — so si volili svoje trške sodnike, ki jih je zaprisegal vladarjev glavar ali vicedom v Celju ali pa le zbelovski upravnik. Od 1506 so imeli tržani pravico do tedenskega sejma ob nedeljah, kasneje od Ferdinanda 1558 ob ponedeljkih. Letne sejme so imeli na Pankračevo in na nedeljo po Urhu. Staro župnijsko središče pri Pankracu nad trgom so prenesli v trg k Miklavževi cerkvi.

Pogled v 16. stoletju

Za Pogled na razgledni točki nad vasjo Mlače vzemo prvič leta 1524, ko je prodal urad Pogled ptujski glavar Lenart Harrach vitanjskemu upravniku (še 1542) Ahaeu Schrottu iz Kindberga severovzhodno od štajerskega Brucka, sieer od 1512 gospodarju Žovneka. Pogled pri Ločah ima več soimenjakov. To so kraji Pogled severovzhodno od Kočevja, Pogled jugozahodno od Velikih Lašč, Pogled

severno od Moravč, Pogled zahodno od Gornje Radgone, nekdanji grad Pogled jugovzhodno od Šmarij pri Jelšah in Pogled pri Laškem. Po imenu sorodni so mu 3 Pugledi — jugovzhodno od Ljubljane, jugozahodno od Mokronoga in jugovzhodno od Semiča.

Urad Pogled — nastal iz dela zbelovskega zemljiškega gospostva v času Liechtensteinov iz Murava pred 1420 — zajemal leta 1524 38 družin:

	kmetije	polovične kmetije	domci	razno
Pogled — pogied		1 + d + pml		posest + p
Petelinjek — pettelngkh	1	3		
Jernej pri Ločah — Betrofsskadorff (1405 s. Bartholomeus)		1		
Stušeče pri Vrhu — Staschetzadorff		2		
Laže — Ladschachdorff (1430 Laschach)	1	4 1 + ml		
Podpeč — Podpetschdorff	1	1		
Preiož pri Sp. Lažah — Protoschakhdorff	1	4		
Prenoš pri Zbelovski Gori — Prenostorff				peterni četverni + pml dvojni
— Nyderstogkharen (1436 Stokch)	1	3		
— Am padagkh	i + p			
— Oberstagharn	1 dvojna	1		
Mlače — Maliatschechdorff (1436 Maltshach)			5	

d = domec, p = pušča, pml = pusti mlin, ml = mlin

in 46 sogornikov:

	1524	1542	1600
— Marinschkaperg	12	9	3
— vnterlasackh Hundsporg	—	—	6
— Wolffporg	4	15	7
Ključare pri Podpečl — Klutzerichporg	6	—	7
Jagodnik pri Podpečl — Viagodnitzerporg Podtpedschoy			3
Prenoš — prenoisporg	4	4	4
Goll Vrh pri Zbelovski Gori — Ödenporg	2	—	8
— Am Thowesegkh	—	—	5
— Petackhporg	14	21	—
— Slatinaperg	4	—	—
— Welnporg oder Slatin	—	—	14
	46	49	57

	družine	nepremičnine v goldinarjih			popr.	konji			
		do 10	do 20	do 40		1	2	3	5
Pogled	1			1	40			1	
Petelinjek	2		2		20	1			
Stušeče	2	1	1		15	1			
Jernej — Podpeč — Laže	13		13		18	5	5	1	
Prelož	4		4		16		3		
Prenoš	4		1		19	2			
Sp. »Stokarn«	5		5		17	2			
Zg. »Stokarn«	2		2		20		1	1	
Mlačje	10	4	5	1	16	4	1	3	1
	43	5	36	2	17	15	10	6	1
Krške Loče so 1542 prikazane takole: ¹⁵²	10	4	6		14		2	5	2

Od kmetije so zahtevali 1524 v Pogled najbolj letno po 30 srebrnikov, 7 škafov pšenice, 7 škafov ovs, 3 kure, 10 jajc, 2 sira in 20 povesev prediva, od polovičnih kmetij, domceev in mlinov denar in drobne dajatve, od vinogradov do 2 vedri vina ali ovs, 2 kuri in do 4 srebrnike, tu in tam pogačo in kopuna. Pogled je oddajal v najem 7 travnikov po 3—4 šilinge. Pri Duhovi cerkvi v krških Ločah je imel pravico pobirati stojnino in mitnino na binkošti in na Magdalenino. V bližnjem delu Dravinje je užival skupno z Zbelovim ribolovne pravice, zaupano mu je bilo le nižje sodstvo nad lastnimi podložniki.¹⁴⁸ Leta 1530 je prijavil Ahac Schrott v pogledskem uradu 5 dninarjev, 3 hlapce in 3 dekle.¹⁴⁹

Pred 1528 si je Ahac Schrott zajamčil tudi dvor Hebenstreit severno od Slovenskih Konjic, leta 1533 je bil tudi ptujski glavar, med 1533 in 1545 je imel v zastavi gospostvo Slovenj Gradec.¹⁵⁰

Iz imenjske cenitve za Pogled zvmemo v letu 1542 sledeče:¹⁵¹ (Glej tabelo zgoraj).

Pri 9 pogledskih družinah so imeli tudi koze, posamezna družina do 15 glav. V Ločah so bile 3 družine priseljene: 2 Korošca in 1 Krajner. Tu v vasi je bil najrevnejši mlinar.

Ahaca je nasledil Sigmund Schrott (1552—1571), tega Hans Adam Schrott (še 1589).¹⁵³ Slednji se je 1580 zapletel zaradi dravinjskega ribolova v pravdo z žičkim samostanom. Spor so rešili tako, da je bilo Žičam priznano, da smejo ribariti v Dravinji pri Pogledu in pri krških Ločah le šestkrat letno.¹⁵⁴

Za Schrotti so bili pogledski zemljiški gospodi Dietrichsteini, leta 1590 Jurij Friderik.¹⁵⁵ Leta 1598 je prodal njegov brat Ludvik Dietrichstein Pogled To-

¹⁴⁸ Glavarina — Leibsteuer 1530, 11, Sda.

Posebni arhiv Schrott, Sda.
Strmšek, 129.

Untersteiermark, 149, 192.

¹⁴⁹ Glavarina — Leibsteuer 1530, 11, Sda.

Untersteiermark, 65, 143.

¹⁵⁰ Jože Koropec: Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec, ČZN 49, 1978, 26.

¹⁵¹ Imenjska cenitev Pogled 34/503, Sda.

¹⁵² Imenjska cenitev Krka, 13/161, Sda.

¹⁵³ Zbelovski urbar 1586, Stockurbare 52/128, Sda.

¹⁵⁴ Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant III, 1880, 94.

¹⁵⁵ Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant VIII, 1893, 462.

Stegenšek, 163.

¹⁵⁶ Posebni arhiv Schrott, Sda.

¹⁵⁷ Untersteiermark, 149.

govedo					svinje						kočarji	kmetije srednje	kmetije velike	
do 5	do 10	do 15	do 20	popr.	0	do 5	do 10	do 15	do 20	do 25				popr.
		1		12				1			15			1
		1	1	15				1	1		15		1	1
1		1		8				1	1		15	1		1
1	10	2		7	1	2	5	4		1	9		9	4
1	3			6			4				8		3	1
1	2	1		9		1	2	1			9		2	2
3	2			6		3	2				5	2	2	1
		2		12			1	1			11			2
3	3	4		8		6		4			7		5	5
10	20	12	1	8	1	12	14	13	2	1	9	3	22	18
6	4			5	1	6	3				4	2	7	1

manu Cipniku (—1611), vrhovnemu mitničarju Hrvatske in Slavonije.¹⁶⁶ Ob prodaji je nastal leta 1600 nov urbar za Pogled.¹⁶⁷ Podložniki so že redkeje oddajali žitarice in bolj denar, nekaj sprememb je bilo tudi pri gorninskih vinogradih — so že nakazane v tabeli pri sogornikih. V tem urbarju so tudi zapisali, da je pogledski dvor fevd gospostva Murau, da sodi k njemu tudi za 24 ornih dni dobrih njiv, travnikov za 35 voz krme, 3 gozdovi, 1 vinograd, ribnik v gozdu v Petelinjeku in 2 mala ribnika pri dvoru.

Pogled v prvi polovici 17. stoletja

Tomaž Cipnik se je zapletel leta 1603 v tožbo z žičkim samostanom, ker je opat nasilno ribaril po pogledskem delu Dravinje.¹⁶⁸ Ribarit je poslal blizu 300 svojih ljudi, oboroženih s sekirami, helebardami, puškami in s podobnim. Po Cipniku je novi gospodar Maks Plösch (1617) gradil pogledski grad.¹⁶⁹ Že 1622 je bil pogledski zemljiški gospod bogati ptujski trgovec Matija Qualandro, ki je imel tudi zemljiško gospostvo Zavrč v Halozah. Pred 1633 je izročil Pogled sinu Ciprianu, 34 pogledskih podložnikov — poldruga kmetija, 16 kmetij, 7 polovičnih kmetij in 10 domcev — pa je že 1632 bilo v posesti Krištofa Reisiga, verjetno le v začasni zastavi.¹⁷⁰

Pogledski podložniki so 1633 odklonili Ciprianu Qualandru opravljanje tlake, najprej povsem, nato pa več kot 2 dni tedensko, odklanjali so tlako pri zidarskih delih pri gradu, pri obdelovanju pušč in novo pridobljenih dominikalnih vinogradov, tudi niso hoteli plačevati davkov in priznati Cipriana za svojega zemljiškega gospoda. Začeli so se zbirati oboroženi s sekirami in cepci. Deželni oblastem so se Pogledčani pritožili, da morajo opravljati za Cipriana vsakodnevno trajno tlako, petek in svetek. Za vsak dan izostale tlake mora plačati podložnik do 3 goldinarje ali pa iti v ječo do 5 dni. Zemljiški gospod večja mere, ukazuje kruto »turško« pretepanje podložnikov med seboj, jih vtika

¹⁶⁶ Deželno ogradno sodišče — Landrecht 1171, 1172, 8da.

¹⁶⁷ Posebni arhiv Dietrichstein 11/8, 8da.

¹⁶⁸ Posebni arhiv Zlče XXV/68, 8da.

¹⁶⁹ Untersteiermark, 149.

¹⁷⁰ Untersteiermark, 149.

v ječo, zahteva, da sami vzdržujejo mimoidoče vojaštvo, zahteva le mlade ženske na tlako in z njimi nespodobno ravna, vdira v podložniške kleti in kašče, celo jim jemlje semensko žito in s tem oneinogoča setev, nalaga jim visoke globe. Podložniki izjavljajo, da tako ne morejo obdelovati zemlje in da že večina njih nima zaradi vsega tega »ljubega kruha«. Že so mislili na preselitev. Pred komisijo je prišlo nato 22. junija 1633 do sledečega sporazuma: tlaka bo omejena na 3 dni v tednu, v primeru gradbenih del pa morajo podložniki delati tudi več; podložniki prispevajo le delno za prehode vojsk; gospod ne sme večati mer; krutih kazni ne sme biti več; davek se zniža vsaki družini za 20 krajcarjev.¹⁶¹ Leta 1635 so kmečki vstajniki pod vodstvom Blaža Glavača po obvladanju Studenic zažgali 5. maja Pogled.¹⁶²

Znani so še sledeči kasnejši pogledski zemljiški gospodi: Fermo Qualandro (1640), slovenskobistriški mestni sodnik (1642), Jurij Karel Reisig (1677), Dienersberg (po 1671), Johan J. Conti de Camesino (1679), Karel Jožef Conti (1705), priženjeni Berlendisi (1735—1816) iz Ravnega Polja — sicer gospodarji Pragerskega —, grof Anton Camil Thurn-Valsassina (1816—1823), Vincenc Gaisruck (1823), Maks Turn (1826—1828), Karel Schmelzer (1828—1829) in Posseki (od 1829).¹⁶³

Zbelovo v prvi polovici 17. stoletja

V zbelovskem gradu so Ambroža Turna (—1617) — upravnik njegovih 348 podložnih družin je bil med 1603 in 1610 Matej Graf, sicer lastnik Šešč (= 20 družin v Gotovljah) severovzhodno od Prebolda — nasledili Ludvik Turn (1620—1627), Jošt Jožef Turn (1629), Hans Ludvik Turn (1630), ki je imel v lasti tudi Kunšperk, in vdova Marjeta Gablkhover, rojena Turn. Zbelovski upravnik Turnov je bil med 1629 in 1641 Miha Moffrin, ki je pred 1640 kupil gospostvo Šešče.¹⁶⁴

Se 1627 so zbelovski ljudje bedeli dopoldan nad slivniškimi proščenci. Dan pred proščanjem so prijezdili v Fram, tu prenočili in se naslednje jutro napotili v Slivnico. Opoldan so Zbelovčane zamenjali v Slivnici Framčani.¹⁶⁵

Iz seznama glavarine 1632 je razvidno, da je vdova Marjeta Gabelkhover oddala polovico Zbelovega v najem Krištofu Stainerju in da je drugo polovico upravljal zanj in za dediče Turne Miha Moffrin iz grofije v Celju. Stainer je prijavil 78 kmetij, 69 polovičnih kmetij, pri podložnikih 70 hlapcev, dekel in gostačev, posebej 32 samostojnih osebenjkov. Miha Moffrin je bil zgovornejši, saj je popisal imenoma vse družine druge polovice, in sicer na podeželju:

¹⁶¹ Gerhard Pferschy: Der Streik der Untertanen der Herrschaft Pogled im Jahre 1633 und seine Bedeutung, MSLA 21, 1971, 117—128.

¹⁶² Aktl Meßler, XXIII d, Sda.

¹⁶³ Listina 7. VI. 1642, AS.

Janisch, 1435.

Stegenšek, 163, 164.

Untertelermark, 149.

¹⁶⁴ Deželno ogradno sodišče — Landrecht 379, 1358, Sda.

Notranjeavstrijska vlada (Nav), Gutachten 1627-11-21, Sda.

Repertoriј, 1629/33, 1630/31.

Hilfina — Hausguiden 1603, 141, Sda.

Glavarina — Leibsteuer 1632, C 42, Sda.

Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant VII, 1889, 200.

Untertelermark, 188.

¹⁶⁵ Deželno ogradno sodišče — Landrecht 382, Sda.

urad	družine	pri družinah		samostojni osebenjki (sogorniki)
		služinčad	gostači (sogorniki)	
Poljčane	33	14	14	14
Cecinje pri Ostrožnem	16	11	1	5
— Hanschek	25	21	6	28
Močle	36	13	—	7
— Bedenlckh pri župi Laze	35	14	—	3
	145	73	21	57

Preseneča izredno visoko število hlapcev, dekel, gostačev in samostojnih osebenjkov — posledica mirnodobnega porasta prebivalstva in pomanjkanja kmečke zemlje. Pri posamezni podložni kmečki družini se javlja celo do 6 oseb služinčadi. V Cecinju je živel na kmetiji Blaž Glavač, obdeloval jo je brez služinčadi. Moffrin je prijavil tudi 31 lemberških trških družin, med njimi 3 Šmide, 2 Šnajderja, Šustarja in Kolarja. Pri trških družinah je živelo le troje dekel, dvoje hlapcev in dvoje gostačev.¹⁶⁶

Leta 1635 se je med napadom in zažigom gradu Jelše pri Šmarju po 1. maju znašel med puntarji zbelovski podložnik iz Cecinja Blaž Glavač, ki se je izdajal za zbelovskega upravnika Miho Moffrina. Iz Jelš so se napotili kmetje v Korpule Mihe Jakopiča in jih zažgali, nato k župniku v Šmarje, mu izpraznili župnišče in župnika izsiljevali. Pri župnišču je puntarjem spregovoril Blaž Glavač o programu upora. Zatem so uporniki zažgali zbelovsko klet pri Jerovski vasi. Pri pogorišču se je zbrala močna skupina, ki so se ji pridruževali laški, rogaški,

Georg Matthäus Vischer: Topographia ducatus Stiriae, 1681, Zbelovo

¹⁶⁶ Glavarina — Leibsteuer 1632, C 42, Sda.

podčetrtski, konjiški in zbelovski podložniki ter leंबरški tržani. Njen zastavonoša je bil Antonov sin Jošt, hlapec iz Vodruža. Pri zbelovski kleti je zatrjeval množici, da ima cesarjev ukaz, naj pokonča gradove in mesta.

Skupina, zbrana pri zbelovski kleti, je odšla pod vodstvom Blaža Glavača, opismenjenega večkratnega borca proti Turkom v vojni krajini, proti Studenicam. Za Studenicami in Pogledom je Glavačeva vojska vzela Kostrivnico, naslednji dan tudi žičko Oplotnico in Golič vzhodno od Slovenskih Konjic, nadalje 6. maja v nedeljo žički samostan, kjer so se Glavaču pridružili samostanski podložniki, in žičko pristavo v Suhadolu. Ker je neki studeniški podložnik že prej napisal na vrata suhadolske pristave Kristusovo in cesarjevo ime, je bila stavba s tem zaščitená. Iz Suhadola so se vrnili Glavačevi vstajniki v Studenice. Z zlomom drugega slovenskega kmečkega upora se je znašel Blaž Glavač novembra 1635 v zbelovski ječi. V enem od štirih zaslišanj v mukah je ta izkušeni protiturški vojak izpovedal, da je bil cilj puntarjev uničiti s plenjenjem in požiganjem deželo (gospode) in da si niso ničesar drugega predstavljali, kot da bo upor večin. Obsodili so ga na obglavljenje in razčetverjenje, obsodbo so izvedli po 10. oktobru 1636.¹⁶⁷

Pri popisu ognjišč 1640 sta obe polovici leंबरško-zbelovskega zemljiškega gospodstva bili združeni. Takrat je Moffrin prijavil 214 kmetij, 119 polovičnih kmetij, 162 osebenjkov in sogornikov.¹⁶⁸

Zbelovsko zemljiško gospodstvo so imeli v posesti Turni do 1822, za njimi Marko Maks Pongratz.¹⁶⁹

Studenice v prvi polovici 17. stoletja

Studeniška priorica Magdalena Regartner (1595—1607) je imela zaradi gozdov v Leskovcu težave z račkim zemljiškim gospodstvom.¹⁷⁰ Za njenega časa so zgradili podložniki pred 1605 leseno kapelo pri Zgornji Polskavi v slivniški župniji v sosedstvu samih luteranskih zemljiških gospodov brez dovoljenja cerkvenih in svetnih oblasti. Za to dejanje so jih osumili štifstarstva, takrat preganjane oblike krščanstva. Deželni profos Volf Glöderl je prišel iz Gradca z oboroženim spremstvom, da bi svetišče zažgal. Pri izvedbi te naloge so ga okoličani ovirali in nekaj njegovih ljudi ranili. Že pred majem 1607 so verniki prosili iz Polskave, da bi smeli sezidati novo kapelo. Le zlagoma so uspevali.¹⁷¹ V letih 1612 in 1613 je kupil studeniški samostan pravico do tretjine desetine v Pongercih in Šikolah.¹⁷²

Med 1613 in 1623 je vodila studeniški samostan priorica Katarina Rötter, za njo Katarina Neffe (= Nečak) med 1625 in 1635.¹⁷³ Leta 1620 je samostan imel tudi hišo v Slovenjem Gradcu.¹⁷⁴ Katarina Rötter je dovolila slivniškemu župniku Matiji Mindorferju, da je začel leta 1619 graditi zgornjepolskavsko

¹⁶⁷ Jože Koropec: Slovenski puntarji med 1573 in 1635, ČZN 46, 1975 (Koropec), 29—30, 38—39.

¹⁶⁸ Hišnina — Rauchfangsteuer 1640, C 49, Sda.

¹⁶⁹ Kronika, 473.

Orožen III, 312.

Unterstelermark, 150.

¹⁷⁰ Nav. Cop. 1607-V-15, Sda.

Jakob Richter: Graslova ustanova in ustanovitev župnije v Poljčanah, ČZN 49, 1978, 70.

¹⁷¹ Akti Meiller XI f, Sda.

Nav. Cop. 1607: V-152, VI-14, X-8, 59, XII-17, Sda.

Joseph Zahn: Miscellen, 1899, 384.

¹⁷² Rokopis 3544, Sda.

Carl Schmutz: Topographisches Lexicon von Steyermark, 1822, IV, 140.

¹⁷³ Listina 25. VII, 1613, PaM.

Nav. 1623 Cop. VI-47, 1625 Cop. XII-57, Sda.

¹⁷⁴ Akti Meiller, XXXIII d, Sda.

¹⁷⁵ Repertorij, 1620/32.

trojičko cerkev na Levarjih pri Zgornji Polskavi.¹⁷⁵ Leta 1625 so bili studeniški podložniki znova nemirni.¹⁷⁶ Štiri leta kasneje se je morala studeniška predstojnica Katarina Neffe zagovarjati pred oblastmi zaradi pretesnih stikov z župnikom Mindorferjem.¹⁷⁷ Ko so slivniški župljani napadli 25. julija 1633 v župnišču svojega novega župnika magistra Jurija Zipfa, ga skoraj do smrti pretepli, ga izvlekli iz stavbe, mu slekli duhovniško obleko in ga vrgli na cestno križišče, se je zatekel v studeniški samostan in se tu zdravil nekaj tednov. Kasneje je postal mestni župnik v Celovcu.¹⁷⁸

Studeniški podložniki so se spet upirali leta 1634. Samostan jim je izrekal kazni celo zaradi verskih zadev (na primer zaradi zakonske verolomnosti). Drugih konkretnih pritožb zoper priorico Katarino Neffe niso navajali. Podložniki so zahtevali pred 16. februarjem 1634 obnovo urbarialnih določb iz leta 1570 in razveljavitev vsiljenih pogodb iz let 1580 in 1584. Verjetno se jim je zdelo, da je pravkar 50 let star pogodbeni zapis zgubil moč. Ko so oblasti poslale mednje komisijo 26. aprila, se je zbralo okrog 200 podložnikov z najetimi pravnimi izvedenci. Komisija je morala zajamčiti podložnikom svež prepis urbarja iz leta 1570.¹⁷⁹

V času drugega slovenskega kmečkega upora leta 1635 je prišla v studeniški samostan že pred 4. majem 12-članska uporniška delegacija in zahtevala od prednice Katarine Neffe »staro pravdo«. Dne 4. maja so prišli sem uporniki kar v dveh skupinah. Eno je vodil Matija Godec iz Stopnega, drugo, zbrano pri zbelovski kleti, Blaž Glavač iz Cecinja pri Ponikvi. Slednji skupini so se pridružili med potjo novi uporniki, zlasti iz Poljčan. V Studenicah so oplenili

Georg Matthäus Vischer: Topographia ducatus Stiriac, 1691, Studenice

¹⁷⁵ Nav. 1629 Cop. I-68, Exum VI-6. Sda.

¹⁷⁶ Nav. 1625 Cop. XII-57. Sda.

¹⁷⁷ Nav. 1629 Cop. VI-125, Gut. VII-25. Sda.

¹⁷⁸ Nav. 1633 Cop. VII-88, XII-69, Gut. IX-4, 1634 Cop. IX-48, Gut. III-89, 1-30, IV-13. 1635 Cop. XI-157, Sda.

Baucrnaufstände 383. Sda.

¹⁷⁹ Nav. 1634 Gut. VII-26, IX-9, Exa VII-12. Sda.

Deželno ogradno sodišče — Landrecht 1272, 1273, 1387, Sda.

P.(avel) Strmšek: O kmečkih vstajah v Studenicah. CZN 14, 1918, 101.

upravnikovo hišo in se spravili nad samostan. Denar so si delili kar z lonci, s košaricami in klobuki. Priorica je zakasnila s pobegom in se zatekla v cerkev. Na zahtevo upornikov je prišla na cerkveni prag, kjer ji je Blaž Glavač izjavil, da so tu zaradi pravice za vse. Predstojnica je morala kleče ob nastavljeni helebardi na prsi priseči na staro pravdo in obljubiti, da bo popustila v desetini, davku in drugem. Od kmetije, ki bi bila vredna 100 goldinarjev, se bo zadovoljila samo z 1 goldinarjem. Blaž Glavač je upal, da bodo z uporom odpravljeni desetina, osebni davek, čezmerni davki in dajatve cerkvi, o tem je tudi govoril pri samostanu zbranim prekucuhom. Sredi rajanja se je našemil v nuno. V času zloma kmečke puntarije je obvladal Studenice vojni komisar grof Gaisruck samo s 30 vojaki.

Priorica Katarina Neffe je še isto leto umrla. Nasledila jo je Urša Petačić (1636—1661). Zaradi prehodov vojska je patriarh ukazal leta 1649, da se samostanske sestre umaknejo na varnejše.¹⁸⁰

Studeniški samostan je živel do leta 1782, ko ga je prevzela država. V strašnem požaru 7. marca 1788 je večina samostanskega kompleksa pogorela, ogenj je upepelil tudi trško naselje. Od države je studeniško zemljiško gospodstvo prevzel leta 1827 Martin Linner in od njega še isto leto Alojz Sparowitz, ki je obnavljal pogorišče. Leta 1886 so kupile samostan samostanske sestre magdalenke iz Šlezije.¹⁸¹

ZBELOVO, STUDENICE, POGLED BIS ZUR MITTE DES 17. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Zwischen der Konjiška gora und dem Boč entstanden an der Dravinja nahe nebeneinander drei bedeutende mittelalterliche Herrschaftskerne Zbelovo, Studenice und Pogled.

Die Dravinja und der natürliche Weg entlang des Flußes, aber auch die rechteckige Verkehrsrichtung daran haben seit der jüngeren Steinzeit die Leute in diese Gegend gezogen.

Zbelovo erschien in den historischen Urkunden anfangs des 13. Jh. als Mittelpunkt der Hauptlandesgerichtsbarkeit über das Gebiet der einstigen Markgrafschaft von Podravje am rechten Ufer der Drau. Im Jahr 1435 kaufte sie der steirische Landesherrscher. Gegen Ende des 15. Jh. erschien bei Zbelovo eine Maut. Zu dieser Zeit vereinigte sich mit der zwar bescheidenen, aber wegen der Gerichtsrechte bedeutenden Herrschaft Zbelovo die ausgedehnte lembergische Grundherrschaft, die reich an Weinbergen war, mit dem im Jahre 1368 erstmals erwähnten Marktflücken Lemberg. Innerhalb der vereinten Grundherrschaft von Zbelovo-Lemberg sank die Zahl der Einwohner gegen Ende des 15. Jh. stark, hauptsächlich wegen der Verwüstungen der Türken. Die Untertanen mußten sich schon sehr sorgfältig am Handel beteiligen, um allen Geldforderungen nachkommen zu können.

Im Jahr 1515 wurde Zbelovo von den slowenischen Bauernaufständischen verwüstet, danach wurde das Schloß nicht mehr erneuert. Die Verwalter lebten seither in einer Holzbaracke unter dem Schloßberg. Seit der Mitte des 16. Jh. war in ruhigeren Zelten der Weinbau im Wachsen, unter den Untertanen vermehrte sich die Schicht der Inwohner. Im Jahre 1580 wurde der Bau der Schloßgebäude von Zbelovo begonnen. Gleich danach kauften die Edelleute von Thurn die Grundherrschaft Zbelovo-Lemberg vom Herrscher und behielten sie fast ein Viertel Jahrtausend. Vor dem Zweiten slowenischen Bauernaufstand im Jahr 1635 überrascht in der Grundherrschaft von Zbelovo-Lemberg eine überaus große Anzahl von Knechten, Mägden, Häuslern oder Inwohnern als Folge des in Friedenszeiten erfolgten Anstieges der Einwohnerzahl und des Mangels an bäuerlichem Boden. Bei einer einzelnen Bauern-

¹⁸⁰ Janisch, 1033.

Koropec, 29—30, 33—39.

¹⁸¹ F.(ran) Kovačič: Studeniški požar 1. 1788, ČZN II, 1905, 78—82.

Unterstelermark, 138.

familie erscheinen sogar bis zu 6 Dienstboten. Der Untertan Blaž Glavač aus Cecinje bei Ponikva wurde im Jahr 1635 eine führende Persönlichkeit des Bauernkrieges.

Das weibliche Dominikanerkloster von Studenice wurde zwischen den Jahren 1237 und 1245 von Sophie von Rogatec gegründet und nachher von ihr aufs reichste versorgt. Zur Zeit ihres Todes war es allseitig in Aufschwung. Mit zirka 300 Untertanenfamilien war es schon der Mittelpunkt einer der größten Grundherrschaften in Slowenien. Die meisten von Sophies Entscheidungen zu Gunsten des Klosters blieben bis Ende des 18. Jahrhunderts gültig. Ein ziemlich zerstreutes Besitztum, bedingt durch die verschiedenen Erwerbungsarten, ist seine Eigentümlichkeit. Beim Kloster entwickelte sich ein lebhafter Jahrmarkt — zuerst im Jahr 1313 erwähnt. Im Jahr 1457 erreichte das Kloster, daß der Herrscher dem Dorf Studenice das Recht eines Wochenmarktes verlieh. Damit begann sich Studenice als Marktflecken zu fühlen. Ende des 15. und anfangs des 16. Jh. begann das Kloster allgemeine wirtschaftliche Schwierigkeiten zu spüren, die auch auf die Untertanen übertragen wurden. Es kam aber doch nicht zu der vorhergesehenen Auflöserung, wobei seine Einkünfte die Jesuitenanstalten in Graz hätten unterstützen sollen. Im Jahr 1635 haben so wie im Jahr 1515 für kurze Zeit die Bauernaufständischen im Kloster geherrscht.

Von der Grundherrschaft Pogled, entstanden aus einem Teil der Grundherrschaft Zbelovo zur Zeit der Liechtensteiner aus Murau vor dem Jahr 1420, erfahren wir das erste Mal im Jahr 1524. Seit 1617 baute ihr damaliger Grundherr eine Burg an einem Aussichtspunkt ober der Dravinja. Im Jahr 1635 wurde sie von den Rebellen des Glavač im Zweiten Bauernaufstand angezündet und verbrannt.

STUDENICE — POMEMBEN SPOMENIK NAŠE UMETNOSTNE ZGODOVINE

Jože Curk*

UDK 726.71:271-055.2(497.12 Studenice)(091)

CURK Jože: Studenice — pomemben spomenik naše umetnostne zgodovine. (Studenice — bedeutendes Denkmal unserer Kunstgeschichte.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16 (1980)2, str. 284—310.

Izvirnik v sloven., povzelenk v nem., izvleček v sloven. in angl., 1 tloris.

Nekdanji samostan dominikank v Studenicah hrani v svojem stavbnem sestavu vrsto gradbenih in kamnoseških elementov, ki izvirajo iz prehodnega romansko-gotskega stilnega obdobja 2. polovice 13. stoletja. Njim se pridružuje bogata zapuščina iz obdobja njegove barokizacije med leti 1639 in 1738, ki obsega tudi cerkveno opremo. Po razpustu samostana leta 1782 se je začel poslopien propad njegovega stavbnega fonda, ki na žalost še danes ni končan. Naselbina pod samostanom zaradi odmaknjenosti tranzitne ceste Poljčane—Majšperk ni nikoli presešla vaškega koncepta, čeprav je samostan že leta 1457 dobil pravico do tržnih dnevov ob ponedeljkih. Pomembna pa je podružna cerkev sv. Lucije iz 2. pol. 17. stol. kot odličen primer zgodnjebaročnega ensembela, sestavljenega iz kvalitetne arhitekture in dragocene opreme.

UDC 726.71:271-055.2(497.12 Studenice)(091)

CURK Jože: Studenice — an Important Monument of Art. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 284—310. Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl., 1 fig.

The past times dominican nunnery at Studenice maintains a series of building and masonry details which date up to the second half of 13th century and to the transgression from the roman to the gothic style. The remnants of the building activities between the years 1639 and 1738 in the baroque periode are numerous and the decoration of the church was rich then. After the dissolution of the nunnery in the 1782 the decay began and it keeps on till nowadays. The village near the nunnery because of the distance from the main road was never very important inspite of the fact that after 1457 weekly markets were held. A very important object is also St. Lucias church dating from the second half of the 17th century.

SAMOSTAN

Ob stari cesti, povezujoči Celje s Ptujem, ki je vodila čez Blagovno—Ponikvo—Zbelovo (z vzporednicama čez Vojnik in Konjice oziroma Jelše in Lemberg) v Poljčane—Studenice—Makole—Majšperk—Lovrenc na Dravskem polju in Ptuj, je Zofija Rogaška okoli leta 1230 ustanovila hospital — popotno postojanko s cerkvijo — ki je zaradi bližnjega, že v antiki poznanege studenca dobil ime Fons gracie (ali gratiarum). Temu hospitalu je Zofijina sestra Rikica Kunšperška leta 1237 podarila 20 kmetij v 4 vaseh na Dravskem polju in s tem

* Jože Curk, dipl. um. zgod., Pokrajinski arhiv Maribor.

ustvarila možnost za ustanovitev samostana dominikank, ki se pojavi leta 1245, ko mu je bila dodeljena slivniška pražupnija, pod nazivom »nova plantatio riuoli sancte Marie in Poltsach«. Samostan, ki je bil zgrajen do leta 1249, je zamenjal stari hospital, obdržal pa je njegovo cerkev, ki jo je šele petindvajset let pozneje nadomestila nova, leta 1277 od krškega škofa Dietricha (1252--1278) posvečena stavba. Obe cerkvi, stara, omenjena leta 1237 in 1253 (ecclesia sancte Mariae Fons Gratiae...), ter nova, zgotovljena pred letom 1277 (ecclesia in Studenitz Virgines Mariae dedicata), sta bili posvečeni Devici Mariji oziroma Marijinemu oznanjenju, kraj, ki je zagotovo obstajal že pred ustanovitvijo hospitala, pa se leta 1249 omenja kot »Ztudenitz iuxta conterminium Pölschach«, kar dokazuje, da je dobil ime po znamenitem studencu.

OPIS:

Samostanski kompleks leži v ozki, deloma umetno ustvarjeni dolini, ki jo na zahodnem robu obteka potok, pritekajoč s severnega pobočja Boča. Izoblika terena je narekovala obliko samostanske naselbine, ki jo pravilno orientirana cerkev s svojo prečno lego deli v dve polovici. Severna polovica je obsegala zunanje dvorišče z upravnim poslopjem in »milostnim« studencem, južna polovica pa podkvasto samostansko jedro z notranjim dvoriščem in vrtnim nasadom, ki je segal do konca doline. Ogled samostanskega kompleksa začnimo z zunanjim dvoriščem in s poslopji, ki ga danes obdajajo.

Župnišče masivne, pretežno kamnite zidave stoji na mestu nekdanjega severovzhodnega obrambnega stolpa. Je nadstropno, z etažnim in venčnim zidcem opasano 6 × 3-osno baročno poslopje s pilastrsko razčlenjenimi, slikovito oblikovanimi fasadami, katerih glavna je obrnjena proti severu. Njegovo 5-osno stanovanjsko jedro ima v vzhodni polovici pritličja klet, skozi katero teče potok iz »milostnega« studenca, zadnjo, šesto os pa zaseda gospodarsko poslopje, skozi katero je speljana pot, ki vodi ob vzhodnem samostanskem obzidju proti kamnolomu in dalje na Boč. Glavni in dvoriščni portal sta preprosta. Okna so pravokotna, v pritličju ušesasto, v nadstropju ravno okvirjena ter poudarjena z okrasnimi polji in profiliranimi prekladami. Pritlične prostore in sredinsko vežo pokrivajo oboki, nadstropne pa ravni, ometani stropi.

Za župniščem leži »milostni« studenec. Studenčne kapele dejansko ni več, pač pa z granitom obloženi in z železno ograjo zaprti bazen, v katerem se zbira studenčnica, ki je speljana v Rogaško Slatino. Zahodno od tod stoji nekdanje samostansko upravno poslopje. Njegova dvonadstropna stavba kotnega tlorisa je zapirala severozahodni ogal zunanjega samostanskega dvorišča. Danes je to pretežno opečna arhitektura, ki jo z dvoriščne strani spremljajo slopasti arkadni hodniki, 4 širši ob zahodnem in 5 ožjih ob severnem traktu, ki so sedaj na konceh zazidani. Medtem ko vodi skozi os severnega trakta glavna veža, je v zahodnem traktu lomljeno podestno stopnišče, ki ga zapirajo klasicistična mrežasta vrata, ovešena s festonoma in okrašena z grbom s križem. Njegova glavna fasada je obrnjena proti severu. Je 6-osna z 2-osnim sredinskim rizalitom, ki ga krasi trikotno strešno čelo. Fasada je skoraj popolnoma uničena. Tektonsko členjen, polkrožno sklenjen portal je vkomponiran v pravokoten maltasti okvir z ločno sklenjenima nišama ob straneh. Okna v prvem nadstropju (rizalitni imata trikotni čeli) krasijo pravokotna podokenska polja, okrašena z maltastimi reliefi, katerih 4 predstavljajo rozete, 2 pa razno vojaško orožje. Zahodna fasada, obrnjena proti potoku, je nezanimiva. Prvotno poslopje enakega tlorisa in višine, ki ga kaže že G. M. Vischer okoli leta 1680, je tako predelano, da je sedaj skoraj v celoti iz okoli leta 1840.

Jugozahodni ogal dvorišča zavzemata nekdanji priorat in njegov severni prlžidek, ki ju veže z že opisanim upravnim poslopjem opečen zid z ostanki zaprtega lesenega mostovža iz konca 19. stoletja na dvoriščni in s strešno sledjo porušenega pomožnega poslopja na zunanji (k potoku obrnjeni zahodni) strani samostana.

Priorat je nadstropna, 1×2 osna opečna stavba s kamnitimi ogali, ki jo oklepata etažen in venčni zidec, prvo nadstropje pa krase napol uničene freske, ki jih je leta 1738 naslikal graški slikar Filip Karel Laubmann. Freske, ki predstavljajo 3 dominikanske svetnice v 3 razgibano sklenjenih okvirih, dopolnjujejo arhitekturo, saj so nameščene med okni in ob njih, obogatenih s profiliranimi okviri, policami in karnisami. Pritličje zavzema veža, pokrita s križnim obokom. Vanjo vodi tektonsko členjen, ločno sklenjen portal, vkomponiran v pravokoten okvir, ki je sestavljen iz 2 pilastrov in popolnega ogredja (izdelanega iz opeke in malte), ter ima v temeniku napis: *Gotts Havs Studeniz 1639*. V veži sta ohranjena kot nastavka njenih sten spodnja dela emporinih opornikov s pristrešenima talnima zidcema. Veža ima zamreženo pravokotno okno v vzhodni steni, pravokotna vrata v zahodni in rustičen, tektonsko členjen in ločno sklenjen portal z letnico 1661 v južni. V zahodni opornik je vzdian visok pravokoten nagrobnik z vklesanim napisom in letnico 1400 ob robu ter z velikim križem na stiliziranem griču v sredini. Prostor zahodno od veže rabi za klet, ki jo osvetljuje okroglo okence, opremljeno z baročno, kovano mrežo.

Trakt ob potoku z dvema prostoroma v pritličju in sobano s profiliranim zidcem, ravnim stropom in velikim IHS monogramom v nadstropju je nastal med leti 1680 in 1738, saj ga je Laubmann pri poslikavi prioratove fasade že upošteval. Obteka ga enak venčni zidec kot priorat, vendar pa se proti njemu rahlo zalamlja, poleg tega pa ima priorat oba zahodna ogala črno poslikana, kar dokazuje, da je prvotno stal samostojno. Priorat je proti zahodu dvoosen, prlžidek pa enoosen. Njuna zidava kot tudi zidava enoosnega zidka med prioratom in zvonikom je prevladujoče opečna, kar velja tudi za vse tri opornike, ki jih podpirajo na obeh stičiščih in na severnem ogalu. Onkraj portala iz leta 1661 sledi pritličje nunske empore, torej zgodnjegotska prostornina, ki jo proti jugu zapira zašiljeni portal z motivom uvite vrvi, ki vodi v samostansko jedro. Ta del samostana ima danes podobo zgodnjebaročne veže, pokrite z banjastim obokom s sistemom 5 sosvodnic. Iz nje vodi desno ravno stopnišče na nunsko emporo v prvem nadstropju, pravokotna vrata pa na hodnik z dostopom v zvonico, pomožne prostore in k potoku. V prvem nadstropju predstavlja osrednji prostor nunska empora, o kateri bo govor pri analizi stavbnega razvoja samostana. Empora ima v severni steni profiliran pravokoten ušesast portal, pokrit z bogato preklado s piramido in kroglo v sredini, ki ima napis: *Gotts Havs Studeniz 1659*. Ta portal vodi v priorat. Nad njim je opazna sled sicer na podstrešju dobro vidnega pravokotnega okna, ki so ga zazidali ob prizidavi priorata. V zahodni steni empore je dvoje vrat. Ena vodijo v prehodno sobo prioratovega južnega prizidka, katerim sledita sobani samega priorata in njegovega severnega prizidka, druga (sedaj zaprta) pa vodijo v nadstropno etažo zvonika. Sobana južnega prizidka ima v zunanjem kotu okrogle sanitarije, v notranjem pa kamin.

Zvonik stoji ob zahodni fasadi nunske empore, vendar južno od njene osi. Je kvadratnega tlorisa in vseskozi prizmatične oblike. S severne strani ga do prvega nadstropja oklepa enoosen vzidek s preprostim venčnim zidcem, ki gradbeno povezuje priorat in nunsko emporo z njim. Zvonik dele pravokotni zidci v pet etaž. V spodnjih 4 etažah so ogali rusticirani, v zgornji pa jih nadomešča pilasterska arhitektura, ki nosi zvonikov profilirani, ravni venčni zidec. Pokriva ga zvonasta, pločevinasta streha, ki je po obliki iz konca 18. stoletja.

Osvetljujejo ga sorazmerno velika, ločno sklenjena in tektonsko členjena kamnita okna, ki so v zahodni steni 2. in 3. etaže, v zahodni in severni steni 4. etaže ter biforne v vseh 4 stenah zvonove etaže. Zvonik je mešane zidave s prevlado kamna, vendar je zvonova etaža z notranje strani v celoti opečna. Spodaj zvonik obteka pristrešen talni zidec. Njegov pravokotni vhodni portal je v južni steni tik nad potokom. Bronasti zvon iz leta 1678 je ulil celjski zvonolivar Nikolaj Urban Boset in ga opremil z napisom ter reliefom Križeve skupine (Križani — Marija — Janez Evangelist).

Onkraj nunske empore leži samostansko jedro, od katerega je ostal le dvanadstropen zahodni trakt. V pritličju sledi zgodnjegotskemu portalu prečna veža, pokrita s križnim in banjastim obokom, ki vodi v severni del križnega hodnika in na samostansko notranje dvorišče. Iz veže prevaja zgodnjebaročen portal z mrežastimi kovanimi vrati v samostanovo pritlično klet, velik dvoranski prostor, ki ga po sredini nosi 8 toskanskih stebrov in pokriva 14 križnih obokov, osvetljuje pa z zahodne strani 3, z vzhodne pa 5 ozkih pokončnih pravokotnih lin z močno poševnimi ostenji. Medtem ko podolžni steni kažeta plastovito, skrbno, kamnito zidavo in prečni steni kamnito, pa so bokovi opečni. Poleg tega osrednjega prostora je v južnem delu trakta še nekaj manjših prostorov, v vzhodnem pa nekdanji križni hodnik, ki ga prizidan stopniščni rizalit deli v dve polovici. Severno polovico sestavljajo 3 slopasti arkadni loki in zapira kvaliteten baročni portal z napisom: Helena Mirkozin de Merkovic priorin z: S: 1685. Portal ima kanelirana podboja, popolno ogredje ter čelo, sestavljeno iz stranskih ravnih kril in piramide s kroglo na vrhu v sredini. Ostali hodnik onkraj stopniščnega prizidka je sedaj zaprt in ga osvetljujejo 4 podolžne pravokotne line. Vse opisane prostore pokrivajo zgodnjebaročni križni oboki. Dvoosni stopniščni prizidek kaže več gradbenih faz v horizontalni in vertikalni smeri.

V prvem nadstropju vodi iz nunske empore podobna, vendar manjša prečna veža na križni hodnik. Ta hodnik se deli v tri dele. Prvi, ožji del osvetljujejo 3 pravokotna okna in pokrivajo 3 križni oboki, okrašeni z baročnimi polji v temenu. Tu je v severni steni zazidan vhod na cerkveno emporo. Drugi, širši del ima 2 pravokotni okni, pokrivajo ga 4 križni oboki, ob njem pa sloni dvoosni prizidek z manjšim prostorom in lesenim podestnim stopniščem, ki vodi v drugo nadstropje. Tretji del hodnika osvetlujeta 2 pravokotni okni in pokrivata 2 križna oboka, skozi njegovo južno steno pa vodijo preprosta vrata na prosto. Kot v pritličju klet zavzema v nadstropju večino etaže žitnica. Tudi ta prostor nosi 6 toskanskih stebrov na visokih podstavkih in pokriva 14 križnih obokov, v katere se vrivajo prečni loki. Na južnem koncu sta manjša prostora s skupnim banjastim obokom, ki sedaj rabita za stanovanje. Celna stran trakta je nastala po letu 1788 in je pretežno opečna. Je triosna, ima trikotno čelo s 3 okni in podpirajo jo 3 oporniki.

Drugo nadstropje je v južni polovici predelano v stanovanja in zato ravno stropano, v severni polovici pa opravlja funkcijo podstrešja in je zato odprto. Danes predstavlja en sam prostor, vendar se po nastavkih sten vidi, da je bilo razdeljeno na precej širok hodnik in 5 soban. Hodnik je segal do ladjine južne stene, ki je opečna in ima naslikano okroglo dekorativno polje, ovito z akantom. Južni steni empore in okoli 10 cm ožje ladje sta opečni. Isto velja tudi za vzhodno steno trakta od okenskih polic navzgor in za zahodno steno v celoti. Prostor osvetljujejo 3 pravokotna okna z vzhodne (dvoriščne) in 4 ter 1 zadelano z zahodne (zunanje) strani. Na tej steni je med 2. in 3. oknom vidna sled naslikane temno zelene vitičaste ornamentike z rdečkastimi cvetovi, ki je tipična za 17. stoletje. Podstrešje prizidanega stopniščnega rizalita je ometano in je bilo prizidano v več sobic. Opazna je njegova vertikalna gradbena dvofaznost.

Zidava tega 9-osnega trakta, ki je rabil predvsem gospodarskim namenom, je v jedru kamnita, križnega hodnika in stopnišnega prizidka mešana, vrhnje etaže in čelne strani pa pretežno opečna.

Zahodna fasada, ki se dviga nad potokom, je dvonadstropna in 10-osna, vendar tako, da ima v pritličju 4 pokončne, ozke line, v prvem nadstropju 4 pravokotna okna, v drugem nadstropju pa 10 pravokotnih oken, od katerih 4 osvetljujejo sedanje podstrešje, 2 pomožne in 4 stanovanjske prostore. V sredini podpirata trakt dva mogočna kamnita opornika, ki segata do vrha prvega nadstropja, na južnem ogalu pa še eden, ki je z južne strani opečno dodelan. Zidava trakta je v spodnjih dveh etažah kamnita, vendar z opečnimi zaplatami, v zgornji pa pretežno opečna. Med obema opornikoma je v 6. osi nadstropja zazidano visoko, ozko, polkrožno sklenjeno, lijakasto oblikovano kamnito okno, ki je iz časa nastanka samostana, torej iz sredine 13. stoletja.

Od porušenega južnega trakta je ohranjen le pritlični del njegove večinoma kamnite dvoriščne stene v črti čelne stene zahodnega trakta. Za njo leži njegovo zasuto pritličje, ki je višinsko že izravnano z okoliškim terenom. Od vzhodnega trakta sta vidna še oba obodna zidova, ki sta ga vezala na vzhodno polovico prezbiterija, med katerima leži njegovo zasuto pritličje. Tudi samostansko dvorišče je od cerkve in zahodnega trakta proti jugu in vzhodu vedno višje zasuto, tako da lahko le deloma še rekonstruiramo njegov talni nivo. Izzišek vzhodnega trakta, ki je segal do zunanjega samostanskega obzidja, je zaznaven samo še kot eskarpa jugovzhodno od prezbiterija. Od notranjih obzidij, katerih zahodno je povezovalo ogal priorata z zunanjim ogalom upravne stavbe, vzhodno pa ogal prezbiterija s SV stolpom oziroma župniščem, je deloma ohranjen le vzhodni, medtem ko je zahodni propadel že v 18. stoletju. Enako sta propadla obodna zahodni in južni zid, medtem ko vzhodni še stoji, a je ogrožen zaradi slabe zidave (pri višini okoli 3 m je le okoli 70 cm debel in pretežno kamnit) in prečne lege na visečem obronku doline. Na jugu se sklepa z opečno obzidanim samostanskim pokopališčem.

Preden preidemo na opis samostanske cerkve, si oglejmo še njegov bežigrad, katerega razvaline zasedajo skalni pomol nad njim oziroma trgom. Dvoetažen gradič približno pravokotnega tlorisa je imel v severnem traktu vsaj 3 sobane s sledjo kamina in sobnega beleža, proti vzhodni, napadljivi strani pa močno ojačeno steno z glavnim vhodom. Južno od njega je za teraso nižje ležalo majhno, deloma pokrito dvorišče s polkrožnim stolpom ob svoji južni stranici. V stolpu, ki je bil trietažen, so bile v vsaki etaži po 3 pokončne pravokotne strelne line, nekatere izklesane iz enega kosa kamna. Iz trakta je na dvorišče vodil portal, od katerega sta se ohranili le obe zapašni luknji. Obodne stene so debele po okoli 90 cm. Ob pretežno kamniti zidavi je tu in tam uporabljena tudi opeka, posebno na ogalih in pri strelnicah. Ker je gradič imel izrazito funkcijo bežigrada, je bil majhen in brez vodnjaka, pač pa verjetno opremljen z vodno cisterno. Po konceptu in zidavi sodeč, je nastal po hudi krizi, ki jo je samostan preživljal v 1. četrtini 16. stoletja.

Nekdanja samostanska, sedaj župna cerkev sv. Treh kraljev je pravilno orientirana stavba, ki s svojo gmoto deli nekdanji samostanski kompleks na dve polovici, saj sega od njegovega zahodnega do vzhodnega obodja. Sestavljajo jo pravokotna ladja z enako visoko nunsko emporo na zahodni ter z nižjima pravokotnima kapelama in emporinim stopniščem na severni in južni strani ter nekoliko ožji in nižji pravokoten prezbiterij s prizidano pritlično pravokotno zakristijo in shrambo na severni strani. Prezbiterij je za okoli 40 cm izven ladjine osi, tako da z njo konvergira za 30 cm na južni in okoli 1 m na severni strani. Cerkev pokrivajo 2 sedlasti, 2 ravni betonski in 3 zatrepaste opečne strehe, obtekajo pa jo preprosti venčni zidci. Medtem ko je cerkveno jedro s

severne strani malone zazidano z mlajšimi prizidki, je z južne strani zaradi rušenj oslonjeno samo s kapelo. Prezbiterij ima v čelni, trikotno sklenjeni steni (ki se v sklepu vidno stanjša) okroglo okno v pravokotnem ostenju, v severni steni 2 (od tega vzhodno zazidano) visoki pravokotni okni s poševnimi ostenji, v južni pa nekoliko višje, rahlo zašiljeno okno z enakim ostenjem ter sledove 4 povezav z odstranjenim samostanskim traktom za njim. Od teh povezav sta večja v pritličju (s pravokotnim profiliranim ušesastim portalom) in manjša v nadstropju (z zgodnjegotskim timpanonom) rabili za vratni povezavi s samostanskima hodnikoma, ožja v pritličju in širša v drugem nadstropju pa za prehod in oratorijsko okno za njima ležečih samostanskih prostorov. V vzhodnem od zazidanih pritličnih vhodov leže ostanki dveh baročnih kamnitih kipov.

Zakristija je samostojna pravokotna arhitektura z lastno zatrepasto streho. Ima členjene stene in popolno ogredje mesto venčnega zidca, preprost pravokoten portal v zahodni ter zamreženi pravokotni okni v kamnitih okvirih s policami v severni in vzhodni steni. Med njo in prezbiterijem stoji nadstropna ozka s'avba, ki se kot pritlična podaljšuje do severne kapele. Pokriva jo ravna betonska streha. V nadstropnem delu in pritličnem podaljšku je iz leta 1926. V vzhodni steni ima po dve preprosti okni v vsaki etaži, njen pritlični del pa 2 pravokotni okni v severni steni. Vzhodna stena prezbiterija kaže pri tleh izrazito kamnito zidavo, ki se nadaljuje skozi vzhodno steno zakristije do notranjega dvoriščnega zidu, proti jugu pa oblikuje prečno talno eskarpo in kamnito-opečnat zid, ki se na zahodni strani veže z jugovzhodnim ogalom prezbiterija, na vzhodni pa z ogalom samostanskega obodnega zidu.

Kapelo obtekata preprost talni in bogat venčni zidec z bisernico, medtem ko so njene stene gladke. Osvetljujejo jo po eno pravokotno okno z luneto v zahodni in vzhodni ter 2 v severni steni. Sočasno emporino stopnišče obteka enak venčni zidec in osvetljuje majhno zamreženo pravokotno okno. V ogal kapele je vzdian rimski podolžno pravokoten nagrobnik z napisom v sredini in z volutasto sklenjenima poglobljenima poljema ob straneh. V severno steno kapele je vdelan ozek in visok pravokoten nagrobnik leta 1587 umrle priorke Magdalene Rechter z napisom zgoraj in spodaj ter z upodobitvijo pokojnice, ki kleči pred Križanim, v sredini. Njen grb kaže moža, ki drži šop kač z desnico in 3 krogle v levici.

Edini prosti del ladjine gladke stene hrani zgodnjegotski zašiljeni portal, o katerem bo več govora pri gradbeni analizi samostana, in sled večjega, polkrožno sklenjenega okna (sedaj sta vidni le njegovi živorobi ostenji), ki ga je vzdava portala v levem spodnjem kotu pokvarila. Logični sklep: okno je starejše od portala in je ostalina cerkvine prve gradbene faze. Sedaj je nad portalom večje, zahodno od njega pa manjše pravokotno baročno okno.

Južna ladjina stena je preprosta. V zahodnem delu je ojačena z nizkim prizidkom, pokritim z betonsko ploščo, sicer pa jo predirata 2 pravokotni okni, ki osvetljujejo ladjo in baročni podaljšek nunske empure. Južno kapelo obtekata preprost talni in bogat venčni zidec, členi jo pilastrska arhitektura, osvetljujejo pa pravokotna okna z lunetami, po dve v vzhodni in zahodni ter samo luneta v južni steni. Na tej steni je pod luneto v razgibanem profiliranem okviru naslikana Roženvenska MB s sončno uro iz leta 1737.

Notranjščina. Pravokoten prezbiterij ima v zahodni polovici kamnit črnobel, v dve stopnici višji vzhodni polovici pa sivkast marmornat tlak. Podolžni steni členi pilastrska arhitektura s 3 oprogami, ki nosi križna oboka. Stene in oboke pokriva dekorativno-figuralna slikarija iz leta 1895. Vzhodna obočna polja hrani za oltarjem pravokotno okno z okroglo svetlobo, v nadstropju južne stene timpanon zazidanega zgodnjegotskega portala z jagnjetom, labarom in kelihom, o katerem bo govor v gradbeni analizi samostana, v pritličju pa levo

in desno velika pravokotna ušesasta portala, katerih desni je zazidan, levi pa vodi v zakristijo. Zahodno obočno polo osvetljujeeta z leve visoko pravokotno, z desne višje zašiljeno okno, proti ladji pa omejuje visok, simetrično postavljen, tektonsko členjen in ovalno sklenjen slavolok. Do zakristije vodi hodnik z manjšo shrambo (s plitvim obokom) na vzhodni in z večjo veroučno sobo (s travernim stropom) na zahodni strani. Zakristijo pokriva zrcalast strop z geometričnimi štuk okvirji v grlih in z ovalnim poljem v sredini. Pod vzhodnim oknom je marmorna piscina z napisom: Maria, Dominicus, Josef, IHS in z letnico 1675, ki posredno datira nastanek zakristije. V vzhodni shrambi z dvema pravokotnima oknoma, obrnjenima na vzhod, in z enim, ki gleda v prezbiterij, stojita kamnita kipa sv. Roka in Nepomuka, ki sta baročna izdelka iz 1. pol. 18. stoletja. Iz shrambe (sedaj veroučne sobe) so vodile stopnice na prižnico in v oratorij, v nadstropju med zakristijo in prezbiterijem.

Ladja ima kamnit črno-bel tlak, členi jo slopasta arhitektura s 3 oprogami in z 2 križnima obokoma, krasi pa podobna slikarija kot prezbiterij iz leta 1898. V severovzhodnem ogalu za Križevim oltarjem je ohranjen nastavek polkrožnega služnika kot ostanek visokogotskega obokanja. Polkrožna slavoloka vodita v obe kapeli, ki ju členi pilastrska arhitektura, obteka ogredje, pokrivata pa križna oboka (južno kapelo 6 pilastrov, popolno ogredje, 3 oproge in 2 ozka križna oboka, severno kapelo 2 kotna pilastra, ogredje in križni obok). Zahodno polovico ladje zaseda zgodnjegotsko-baročni sistem empor. Zgodnjegotski del empure nosita dva močna okrogla stebra z osemkotnima kapiteloma, 4 osemkotni polstebri in 2 kotni osemstrani konzoli. Močna rebra, ki se križajo brez sklepnikov, in obe oprogi imajo konkavno posnete robove. Medtem ko se rebra pno polkrožno, oblikujeta oprogi rahlo zašiljena loka. Čelno stran tega dela empure členijo 3 paličasto profilirani zašiljeni loki. Baročni del empure počiva na 2 toskanskih stebrih in eni konzoli (ene ni več) ter 3 križnih obokih. Ti stebri so z bazami v nivoju sedanjega tlaka, medtem ko so zgodnjegotski pogreznjeni v tlak, kar dokazuje, da so cerkev v baroku za okolj pol metra nasuli. Zanimivo je, da ima tudi ta empora zašiljene fasadne loke. Empora ob severni ladjini steni počiva na 2 toskanskih stebrih z visokimi podstavki in dveh manjših križnih obokih. Zato sta njena polkrožna loka precej višje nasajena kot prejšnja, čeprav ta del empure po višini ne presega ostalih dveh. Iz severne kapele vodi pravokoten, z akantovo vitico okrašen portal ter kratek hodnik s polžastimi stopnicami na stičišče obeh baročnih delov empure, ki ju proti ladji zapira lesena, trebušasto izbočena mrežasta ograja, glavni del pa še steklena stena, ki sega do ladjinega oboka. Zgodnjegotski del empure je povezoval s hodnikom zahodnega samostanskega trakta sedaj zazidan baročni prehod.

Ladja ima v južni steni 3 različno globoke in visoke šilastoločne vdolbine, ki so rabile za pokop samostanskih dobrotnikov in odličnikov, v severni steni pa dva vzdiana pokončno pravokotna nagrobnika: od štatemberške oskrbnice Magdalene Rufin iz leta 1647 in od priorke Uršule Patačič iz Zajezde iz leta 1640. Slednji je heraldično zanimiv, ker je okrašen s 5 diagonalno postavljenimi grbi. V cerkvenem tlaku sta bili dve grobnici in je ohranjenih več nagrobnih plošč, ki pa so zaradi zlizanosti ali pomanjkanja napisov za nas anonimne in zato nezanimive.

Oprema. Glavni oltar je velika stebriščna arhitektura z 2 paroma stebrov in 2 paroma konzol, ki nosijo golšasto ogredje. To se v sredini polkrožno boči in okvirja veliko, italijansko vplivano oljno sliko Poklona treh kraljev. Ob strani stoje kipi sv. Gregorja Velikega, Petra, Andreja in Avgušтина. Atika replicira nastavek in je polna plastik. V sredini je prizor Savlove spreobrnitve, kjer pa od konca 19. stoletja manjka skupina sv. Trojice, ob strani stoje sv. Jurij, Janez Krstnik, Matej, Jernej, Rok in Florijan. Na vrhu oltarja je kartuša

z letnico 1718. Sočasen tabernakelj krasita plastiki Simona in Jude. Nekoliko mlajša relikviarija sta rokajsko razgibana. Oltar je kvalitetno delo laškega kiparja Janeza Gregorja Božiča, ki je pusto preslikano. Slika je trenutno prevelika za oltarno osredje, ker so tega ob koncu 19. stoletja, ko so sliko zamenjali s tirolsko plastično skupino Treh kraljev, zmanjšali.

Na stenskih konzolah stojita večji plastiki sv. Dominika in Terezije, ki sta poznobaročni deli iz okoli leta 1770.

Prižnica sestoji iz balkona in baldahina. Balkonovo stebriščno razčlenjeno ograjo krasijo kipi 4 dominikanskih svetnikov s knjigami in križi v rokah, ki se s svojimi slokimi figurami podrejajo njeni arhitektoniki. Kupolasto oblikovani baldahin je po tradiciji sklepala plastika sv. Dominika, ki pa ni več ohranjena. Prižnica je delo neznanega rezbarja iz konca 17. stoletja.

Baročna zakristijska omara nosi v osredjem delu napis: 17 Memento mei 35.

Od slavoločnih oltarjev ima levi uvita stebra, razgibano, rahlo usločeno ogredje in atiko kot repliko nastavka. V osredju oltarja je plastična skupina Križanega z Marijo in Janezom Evangelistom iz leta 1892, ob strani sta kipa Janeza Nepomuka in Frančiška Ksaverija, deli konjiškega kiparja Mihaela Pogačnika iz okoli leta 1723. V atiki je v sredini kip sv. Miklavža, ob strani pa kipi sv. Barbare, Urbana, Boštjana in Neže, na vrhu je kip sv. Notburge, ob strani pa cvetni vazi od M. Pogačnika. Tudi ta oltar je enako neprimerno polihromiran, kot sta glavni oltar in prižnica. Oltar, ki je po kroniki iz leta 1708, je vsaj od sredine 19. stoletja posvečen sv. Križu. Desni oltar je iz okoli leta 1723. Bil je prvotno posvečen Materi usmiljenja (dobrega sveta?), od leta 1897, ko je bil obnovljen, pa je posvečen Lurški MB. Oltarni nastavek ima 2 para uvitih stebrov in ob strani akantasti ušesi. Tlorisno razgibano ogredje se v sredi zalamlja. Atika replicira nastavek. Tabernakelj je sočasen. V nastavku je v sredini kip LMB iz leta 1897, ob strani kipa Luke in Marka, v atiki je v sredini slika Marijine smrti, ob strani kipa Janeza Evangelista in Mateja, vrh atike so tri cvetne vaze in 2 cvetna obeska. Oltar krasijo simboli napisov iz litanij MB. Sočasne oltarne plastike in cvetne vaze so delo Mihaela Pogačnika. Letnici nastanka in obnove sta izpisani v knjigah spodnjih dveh evangelistov.

Karmelski oltar v severni kapeli je delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja iz okoli leta 1770. Atektonsko razumljen in ploskovito učinkujoč oltar členi par drobno kaneliranih stebrov s kosoma golšastega ogredja, sklepa pa atika, ki jo oblikujeta voluti in konveksno usločeno ogredje. Temno rjavo pobarvan oltar napolnjuje določena kompozicijska zadržanost. Osredje oltarja zaseda velika slika Karmelske MB, ko daje škapulir Simonu Štoku, ob strani pa stojita kipa Angele Mantovske in Magdalene Paci. V atiki je okrogla slika sv. Ane z Jožefom in Joahimom, ob strani pa kipa Tereze Velike in Ane od Sv. Jerneja.

Roženvenški oltar v južni kapeli je delo Mihaela Pogačnika iz okoli leta 1725. Njegov nastavek nosita uvita stebra in golšasto ogredje, napolnjujejo pa pokončna ovalna slika Roženvenške MB s sv. Dominikom in Katarino Siensko v sredini ter kipi sv. Katarine Ricci, Hiacinte, Petra in Roze Limske. V atiki, napolnjeni z glorio, sestavljeno iz oblakov, žarkov in angelskih glav, je v sredini skupina Marijinega vnebovzeta, ob strani pa kipi sv. Neže iz Montepulca, Ludvika Bertranda, Vincenca Fererskega in Jadvige. Tabernakelj, sestavljen iz ostankov tabernaklja iz cerkve sv. Jožefa v Celju (celjski podobar Miloš Hohnjec leta 1922), obstopata angela svečonosca in rezljana svečnika. »Grob« v oltarjevi menzi zapira sočasna, bogato kovana ograja.

V ostroločnih nišah južne ladjine stene si slede ostali »oltarji«. Prvi predstavlja podstavek z rakvastim steklenim relikviarijem sv. Fidelija v sredini ter s kipom dveh diakonov (eden je Štefan) ob straneh.

Oltar Antona Padovanskega ima samo še menzo iz leta 1659, medtem ko je od njegovega nastavka iz leta 1734 ostal le razgiban okvir, v katerem stoji svetnikov kip iz leta 1898. Družbo mu delata kipa nadangelov Mihaela in Rafaela, vzeta iz ukinjenega oltarja v zadnji niši iz leta 1715. Kipa sta kvalitetna predstavnika našega zrelega baroka, polna dinamike in temperamenta, pa vendar elegantna in modno zadržana. Sredstva za postavitve tega oltarja je leta 1658 prispevala sestra Katarina Erdeli.

Sedanji podstavek in klečeča angelska plastika v tretji niši sta nezanimiva.

V severni kapeli stoji postbaročni krstilnik mizarske kvalitete iz okoli leta 1811 in kamniti kip Zofije Rogaške, ki je stal do požara marca 1788 pod grajskim gričem nekoliko nad trgom. Kip predstavlja ustanoviteljico samostana v grofovskem oblačilu in baročni pozi, z eno nogo na krogli z napisom Vanitas in z letnico 1739 na podstavku. Zofija drži z desnico model stavbe pač našega samostana, z levico pa se prijemlje za oblačilo. Njeno oprsje je ovijal napisni trak, ki pa je večinoma uničen.

Na severni empori so orgle s poslikanima kriloma, ki kažeta na zunanji strani Marijino oznanjenje, na notranji pa celofigurno Davida in Cecilijo. Orgelsko omaro krasijo segmentna krila, piščalni prospekt pa pozlačen trakasti preplet. Orgle je leta 1733 naročila priorica Katarina Dominika Patačič, ki je dala sočasno opremiti tudi nunsko emporo. Gre predvsem za intarzirane korne klopi ob vseh treh stenah, katerih hrbtišča krasi trikrat po 7 pokončnih pravokotnih slik dominikanskih svetnikov in svetnic. Srednja klop s poudarjenim osrednjim priorkinim sedežem nosi letnico 1733. Istega mizarskega porekla je še nekaj kosov emporine opreme in portal z vratnicami, ki je pred zazidavo vodil na hodnik zahodnega samostanskega trakta. Na empori je ohranjene precej opreme, zlasti slik in kipov, med katero je omembe vredna velika polkrožna slika o. pl., ki predstavlja v sredini Križanega z Marijo in Jezusom Evangelistom, na vsaki strani pa po 7 in 8 nun. Slika je nastala ob priliki izvolitve Uršule Patačič iz Zajezde dne 16. 9. 1636 za priorico samostana. Na sliki so poimensko predstavljene takratne sestre, same madžarske in hrvaške plemkinje, ki so dale svoje bogate dote za obnovo leta 1635 ob priliki kmečkega upora poškodovanega samostana in za njegovo sledečo barokizacijo.

Podstrešja. Zvonik kaže enotno, mešano zidavo s prevlado kamenja, ki se samo v notranjščini vrhnje etaže umakne čisti opečni zidavi. To velja tudi za njegovo vzhodno steno, ki se samostojno razvija pred emporino zahodno fasado in nad njo. Zvonik je torej enotne zidave, le da je bil v zvonovi etaži po požaru leta 1788 obnovljen. Stoji južno od ladjine, emporine osi, kar kaže tudi oblika njenega trikotnega čela.

Emporo pokrivata kamnita oboka, ladjo pa okoli 1 m višji opečen. Ladjine stene z njenim vzhodnim čelom vred so kamnite zidave, emporina severna je kamnite, južna opečne zidave, zahodno čelo, ki obojestransko oslanja zvonik, pa je spet kamnite zidave. Precej nižji prezbiterij kaže kamnite stene in opečen obok. Tudi kapeli pokrivata opečna oboka. Ladja, ki proti prezbiteriju ni ometana, ima na podstrešju obeh kapel do vrha ometani in zglačeni steni, ki se končujeta brez venčnega zidca. Zahodni konec ladjine južne stene in emporina južna stena sta zakriti z opečno steno prislonjenega zahodnega samostanskega trakta in zato nevidni, pač pa globoka razpoka posredno označuje njuno stičišče. Zato pa sta dobro vidni severna in zahodna stena emporne na podstrešju priorata in njegovih prizidkov. Zanimivo je, da je severna stena tudi tu ometana in zglačena do vrha, zahodna pa sploh ne. Skrbno sestavljen kamnit ogal, ki sega okoli 1,5 m na podstrešje, dokazuje, da je empora imela prvotno za okoli 2 m nižje stene in da sta zato njena oboka segala globoko na podstrešje. V osi severne stene je opazen vrh pravokotnega okna z močno poševnim ostenjem,

vdelanega v starejše in večje, polkrožno sklenjeno okno, ki ga je okvirno krasila črno-bela slikarija, sestavljena iz dveh fasetiranih pasov. Tudi to okoli 2 m široko okno je imelo poševno ostenje, kar pa je še važnejše, njegov lok je bil izdelan iz opečnega drobirja in gladkega ometa, ki pokriva vso emporino steno. To dokazuje, da so ob izdelavi tega okna ometali tudi emporino in verjetno vsi cerkveno (ali vsaj ladjino) zunanjščino in da so bile ladjine in emporine obodne stene takrat že enako visoke kot danes. To okno je, po lokaciji sodeč (bilo je le slab meter pod vrhom prvotne stene), nasledilo zgodnjegotsko iz časa nastanka emporie, ki je gotovo obstajalo, saj empora z južne strani ni mogla imeti okna zaradi prislonjenega zahodnega samostanskega trakta. Emporina zahodna stena, ki se sedaj trikotno dviga in obojestransko oslanja zvonik, je zgrajena iz kamna in vseskozi neometana. Čeprav ne kaže izrazitih sledov povišave, je bila prvotno vendar ravno sklenjena, ob nadzidavi ladje in emporie pa so jo trikotno dvignili, vendar zaradi odročne lege (?) nikoli ometali. Ko so prizidali priorat, so vanjo vdelali opečen kaminski jašek, ko pa so prizidali zvonik, so čelo deloma porušili in ga prilagodili zvonikovi arhitekturi. Nad emporinim originalnim ogalom se dviga ogal mešane zidave, ki je pod vrhom stene celo opečen in opremljen s kamnito konzolo ter s severne strani ometan, z zahodne pa ne.

Priorat in oba njegova prizidka imajo zmoznične, lesene strope. Da je priorat starejši od severnega prizidka, dokazuje njegov profilirani venčni zidec, ki je viden na prizidkovem podstrešju. Prioratova južna stena, postavljena v podaljšku emporine severne stene, nosi opečno, na dveh lokih postavljeno dimno tuljavo, ki je zamenjala kaminski jašek, speljan skozi emporino zahodno fasado. Na tej fasadi so opazni sledovi dveh streh, ki sta zgornja bolj, spodnja manj strmo padali proti jugu (sedanjemu zvoniku) ter pripadali prvotnemu ostrejšu priorata in južnega prizidka pred njegovo predelavo v sedanjo obliko.

Severna stena zvonika, kolikor je je na podstrešju, kaže mešano zidavo in ni ometana. Počiva na 9 S-konzolah, s pomočjo katerih izstopa za okoli 40 cm. Severozahodni ogal je »šivan« iz pravih klesancev. Oklepa ga prioratov južni prizidek, katerega streha sedaj sloni na emporini zahodni fasadi, včasih pa se je poševno spuščala k zvonikovi severni steni.

Gradbena logika tega precej kompliciranega gradbenega sestava nam daje kronološko vrsto: priorat—zvonik—južni prizidek—severni prizidek, ki obsega čas od leta 1639 do začetka 18. stoletja.

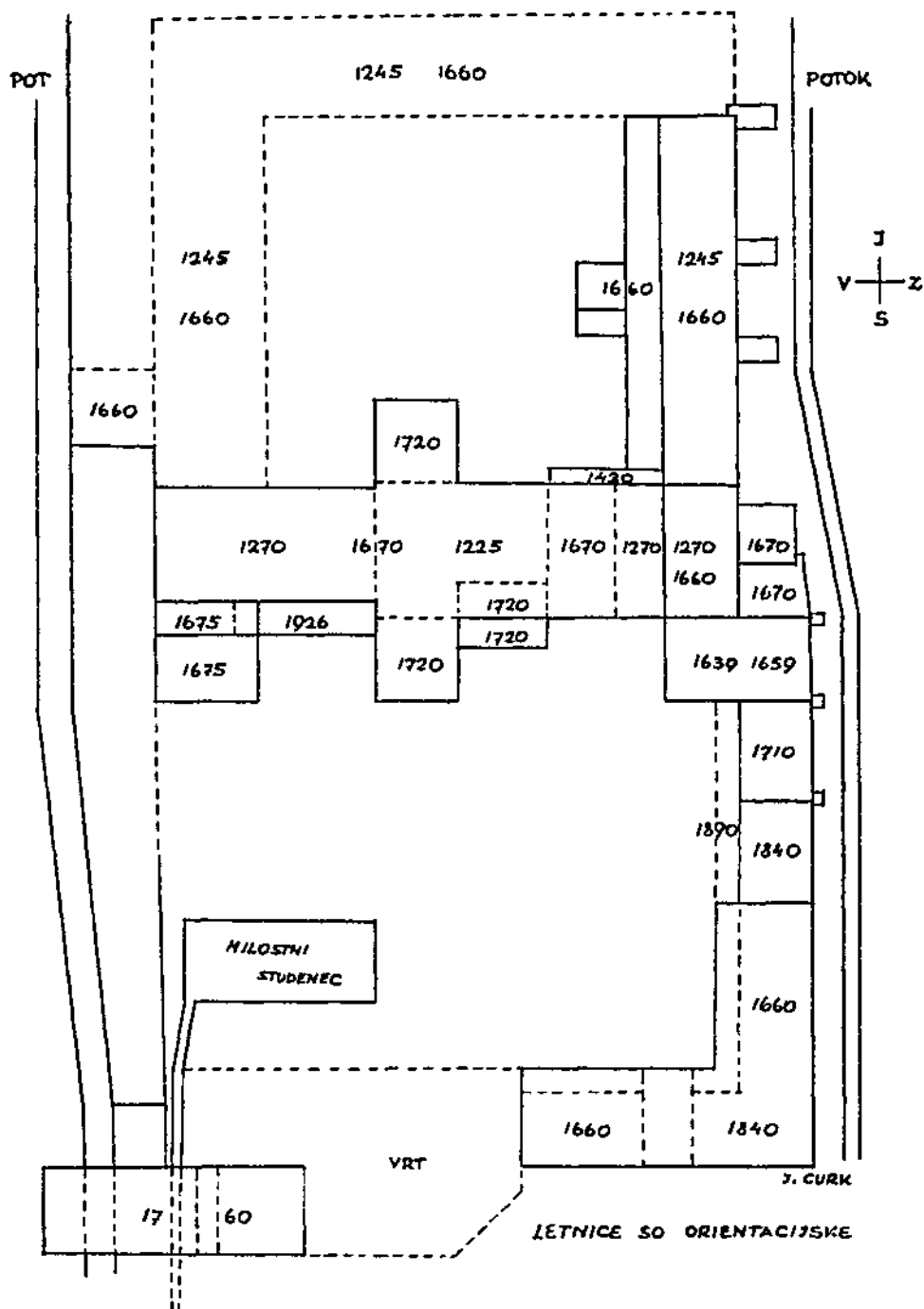
IZSLEDEK RAZISKAVE:

Opis samostana in analiza njegove arhitekture nam kot rezultat ponujata sledečo gradbeno zgodovino tega zanimivega srednjeveškega objekta.

Za zametek samostana lahko smatramo hospital s cerkvijo, ki ga je ustanovila Zofija Rogaška okoli leta 1230, potem ko se je poročila z Rikerjem iz Ženeka v Junski dolini in od očeta Alberta Rogaškega dobila za doto že leta 1202 omenjene Studenice. Od tega objekta je zagotovo ohranjena severna stena ladje z ostankom živorobega, polkrožno sklenjenega okna, ki ga je v spodnjem desnem kotu uničil pozneje vstavljeni zgodnjegotski portal. Cerkev in hospital ob njej sta bila gotovo skromna, dokler ni Zofijina sestra Rikica Kunšperška leta 1237 primaknila iz svojega 20 kmetij v 4 vaseh na Dravskem polju. Takrat že ovdovela Zofija je nato leta 1239 ustanovila samostan, ki se omenja v letih 1243, 1245 in 1249 (na ptujski sinodi salzburškega nadškofa Filipa), ko je bil že zgrajen. Verjetno je že takrat nastal kompletan samostanski del podkvastega tlorisa, ki je z obema stranskima traktoma (zahodnim in vzhodnim) segal čez staro hospitalsko cerkev, saj sta se končevala pred njeno zahodno fasado in onkraj njenega prezbiterija. To domnevo bi lahko potrdila samo arheološka

STUDENICE

SAMOSTAN

raziskava, saj sta bila južni in vzhodni samostanski trakt po letu 1788 porušena in sta sedaj zasuta. Ohranjen pa je še zahodni samostanski trakt, ki hrani v nadstropju svoje zahodne fasade polkrožno sklenjeno, lijakasto oblikovano, poznoromansko okno, ki bi v taki obliki težko nastalo po sredini 13. stoletja. Prav to okno poleg načina zidave in oblike pravokotnih kletnih lin traktovega pritličja govori za to, da je ohranjen trakt v svojem gradbenem jedru poznoromanski in poleg severne ladjine stene (verjetno pa njene celotne zasbove) najstarejši del samostana. Da je prvotna cerkev obsegala današnjo ladjo v vsej njeni velikosti, je verjetno, zagotovo pa je na zahodu segala do stičišča z emporo (ki ga posredno nakazujejo razpoki na podstrešju) in bila za okoli 2 m nižja. Za to govori lega odkritega severnega okna in dejstvo, da je empora, ki se je glede obodnih sten ravnala po njeni visokosti, segla s svojima obokoma ne navadno globoko na podstrešje.

Prvotna cerkev je torej imela v ladji nižji, raven strop, njen vzhodni sklep pa je bil morda apsidalen, še verjetneje pa pravokoten ter banjasto ali križno obokan.

Ob postavitvi »nove« cerkve, za kar je dal sredstva krški škof Dietrich, ki jo je leta 1277 posvetil, so že obstoječo cerkev prezidali za samostanske potrebe. Ob zahodno fasado so prizidali nunsko emporo ter zato glavni in edini cerkveni vhod prestavili v njeno severno steno, na vzhodu pa so prvotno manjši, nižji in zato manj ugleden prezbiterij zamenjali z novim, višjim in večjim, ki je nekoliko izven ladjine osi zaradi priključka na vzhodni samostanski trakt. Vse kaže, da je prav ta trakt diktiral lego pa tudi velikost prezbiterija, v katerem je prisoten element t. i. »dolgega kora«. Čeprav je sedaj popolnoma barokiziran in v vzhodnem ravnem sklepu celo prezidan, si ga vendar lahko predstavljamo, pokritega z dvema skoraj kvadratastima križnima obokoma in osvetljenega s tremi visokimi okni, od katerih se je zašiljeno južno še ohranilo, severni pa sta pravokotno prezidani, vzhodno od leta 1928 celo zazidano. V južni steni prezbiterija v višini samostanskega prvega nadstropja je še ohranjeno v njegovi vzhodni obočni poli šilastoločno čelo zgodnjegotskega portala, ki ga krasi relief z Agnus Dei. Jagnjetov križ bogati vihrajoča zastavica, pred nogami jagnjeta pa stoji kelih. Kristološko podčrtana kompozicija se po svojem realističnem hotenju že oddaljuje od romanskih stilnih izhodišč in se časovno ujema s 70. leti 13. stoletja. Ta portal je vodil iz vzhodnega samostanskega trakta na majhno, verjetno leseno ložo v prezbiteriju.

Ladjin portal je še romansko občuten, vendar že gotško oblikovan. Medtem ko k njegovemu lijakastemu ostenju prislonjeni stebriči še spominjajo na odmirajoče romansko oblikovanje, zašiljeni lok napenja dinamična sila zgodnjegotske tektonike, timpanon pa je že čisto gotski. V njegovem zmerno zašiljenem čelu se okoli enakokrakega, s trakom prepletenega križa razraščata vinska trta, kar je pogosten okrasni motiv 13. stoletja, vendar pa ima njegova kompozicija v našem primeru tudi kristološko podčrtan vsebinski poudarek. Isto stilno prehodnost kažejo tudi čašasti kapiteli stebričev, oviti z motivom deteljice in ostrolistov, v katerih se družijo poznoromanska stilizacija s prebujajočim se zgodnjegotskim naturalizmom. Portal je bil v letih 1904 in 1908 pod vodstvom deželnega konservatorja J. Wista iz Gradca močno obnovljen (vojniški zidarski mojster Vincenc Grein in njegov kamnoseški pomočnik Janez Plemel ter mizarjski mojster Wolf), vendar pa je ohranil stari timpanon in kapitele ter s tem svoje glavne stilne vrednote, ki ga varno datirajo v 70. leta 13. stoletja. Kot je bilo že omenjeno, so ob vzdavi opisanega portala poškodovali desni spodnji ogal starejšega okna, ki so ga takrat skrajšali, zazidali pa šele okoli leta 1720.

Najzanimivejša gradbena pridobitev cerkve iz tega obdobja pa je njen zahodni prizidek. Ta obsega emporo, ki sega deloma v ladjo, deloma pa je prislo-

njena ob njeno zahodno fasado. Ladijski del emfore počiva na dveh močnih okroglih stebrih, 4 poligonalnih polstebrih, katerih baze so skrite v baročnem tlaku, njih kapiteli pa so geometrični, in dveh kotnih poligonalnih konzolah. Med njimi se pnejo tri pole polkrožno oblikovanih križno-rebrastih obokov z delečima jih oprogama. Rebra so pravokotna, plitvo žlebasto prirezana in se križajo brez sklepnikov. V njih že živi zgodnjegotsko stilno občutje, ki prihaja do vidnejšega izraza v vseh treh zašiljenih lokih, s katerimi se podkorje odpira v ladjo.

Izvenladijski del emfore je rabil v pritličju za samostansko vhodno vežo, v nadstropju pa za nunski kor ali nunsko emporo. Ta del samostanske arhitekture hrani v pritličju zašiljeni prehodni lok s pri nas redkim motivom uvite vrvi in baročno desno stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje. Tu je najpomembnejši del prvotne samostanske arhitekture — nunska empora. Cerkve ženskih samostanov so bile namreč po konceptu preprostejše od cerkva moških samostanov in dosledno enoladijske, zato pa so imele v zahodnem delu tako imenovane nunske kore, kjer so nune neopazno za druge ljudi prisostvovala bogoslužnim in drugim verskim obredom. Naša empora je prvotno obsegala zahodni del ladje in nadstropni prostor pred njo. Ta je prečno pravokoten in nekoliko širši od ladje. Obokan je z dvema polama križno rebrastih obokov, ki dajejo prostoru dvoranski videz. Medtem ko so rebra polkrožno speljana, pa je oproga, ki deli obe obočni polji, rahlo zašiljena. Rebra kvadratnega profila in s 3/8 posnetimi hrbti se križajo brez sklepnikov in slone v kotih in na sredini podolžnih sten na 6 konzolnih polstebreastih služnikih, ki so na konzolah in kapitelih bogato reliefno okrašeni, kar jih ločuje med seboj. Konzolni služnik v SV kotu ima stožčasto konzolo, čašasti kapitel, ovit z deteljastimi listi, in pravokotno, žlebasto spodrezno naklado. Služnik v sredini vzhodne stene ima stožčast konzolni del, pokrit s palmetnimi listi, kapitel okrašen s 4 trakastimi peterokrakimi zvezdami, poligonalno naklado pa žlebasto spodrezano. Služnik v JV kotu je ohranjen le v kapitelu in nakladi, ki sta podobna tistima v SV kotu. Služnik v JZ kotu ima stožčast konzolni del, pokrit s tremi pokončno postavljenimi, narezanimi listi, gladek valjast kapitel in poligonalno, žlebasto spodrezano naklado. Služnik v osi zahodne stene je uničen razen poligonalne naklade, služnik v SZ kotu pa je ohranjen le v gladem valjastem kapitelu in poligonalni nakladi. Rebra, ki počivajo na nakladah, imajo ali sklepne prireze ali ajdova zrna, z oprogo pa se stikajo v konstruktivno nažlebljeno trojno deblo, ki v žlebeh tudi nakazuje drobna ajdova zrna. Ta del emfore se je do baroka odpiral z dvema zašiljenima lokoma na ladijski del emfore. Loka sta v sredini slonela na poligonalnem stolu z ajdovimi zrni ob vrhu in s poševno posnetim kapitelnim zidcem. Stena nad lokoma je bila poslikana s fresko Marijine smrti, ki s svojim zgodnjegotskim risarskim slogom zgovorno opredeljuje čas svojega nastanka v sedemdesetih letih 13. stoletja.

Arhitektura in kamnoseštvo zahodne emfore z njeno statično zasnovo, načinom obokanja, z obliko reber, s kamnoseškim okrasjem kapitelov in konzol ter z močno stilizacijo rastlinske dekoracije še močno spominja na romansko tradicijo, obenem pa se napoveduje že tudi gotika s šilastimi loki, s porezom reber, s poligonalnimi nakladami kapitelov in z ajdovimi zrni ter drugimi stilnimi znaki, ki se kažejo v nekaterih detajlih. Kapiteli so že zgubili izrazito čašaste ali kupaste oblike, žlebasto profilirane naklade nad konzolami so se zreducirale skoraj do prstanov, tiste nad kapiteli pa so dobile poligonalne oblike, rebra so se stanjšala in z obojestranskim porezom razbremenila, oproga med obočnima polama je zgubila precej svoje delilne moči, konzolni služniki niso več striktno razčlenjeni, ker so se začeli organsko zraščati itd. Po značaju prostora, po poenostavljeni arhitektonski členitvi in po bolj realističnem interpre-

tiranju rastlinske ornamentike smemo torej govoriti o prehodnem slogu, ki se časovno dobro ujema z vladavino krškega škofa Dietricha (1252—1278), iniciatorja te stavbe.

Ko je po kroniki petrinski škof Odorisi leta 1309 posvetil 8 oltarjev v samostanski cerkvi, je njena zunanjščina kazala enako visoko ladjo, prezbiterij in nunsko emporo, medtem ko sta bila v notranjščini ravno krita ladja in obokan prezbiterij enako visoka, obokana empora pa je bila nekoliko višja. Z južne strani je cerkev obdajal nadstropen samostan podkvastega tlorisa, ki se je s stranskima kriloma dotikal na zahodni strani nunske empore in na vzhodni oltarne pole prezbiterija. Zvonika cerkev ni imela, pač pa verjetno t. i. »preslicco« nad slavoločno ali pa emporino steno. Prezbiterij so osvetljevala 3 visoka, zašiljena okna (1 v južni, 2 v severni steni), ladjo 3 manjša okna v severni steni (skrajni sta v predelani obliki vidni na podstrešju severne kapele in zahodno od portala, vmesnega pa smemo domnevati v sredini med njima), emporo pa majhno okno, vidno v predelani obliki na podstrešju priorata. Južna stran ladje glede oken ni določljiva, saj na podstrešju južne kapele in na južni steni ladje ni sledov oken. Gotovo pa je bila brez oken južna stran empore, ki sta jo predirala v prtiličju že opisani zašiljeni portal z motivom uvite vrvi in v nadstropju kak manjši portal, medtem ko je oblika njene zahodne, ravno sklenjene fasadne stene zaradi odsotnosti vsakršnih določljivosti neznan. K splošni podobi samostana v 14. stoletju dodajmo še, da je imel okoli pol metra globlji talni nivo, da ni bil posebej utrjen, saj je varno ležal za cerkvijo, ki je zapirala dolino, in da sta pred njim stala blizu »milostnega« studenca upravno poslopje z gastovžem za popotnike in goste samostana, kaplanova hišica in pozneje obzidano sejmišče.

Za tako rekonstrukcijo samostana zlasti cerkve govori več ugotovitev:

1. prvotna hospitalska cerkev je ohranjena v sedanji ladji, ki je bila za okoli 2 m nižja in ravno stropana,
2. ladje okoli leta 1270 niso obokali, saj bi v takem primeru morali dvigniti tudi njene obodne stene, če bi jo hoteli ostrešiti,
3. empora je prizidek k ladji, kar dokazujejo z razpokami naznačeni stičišči njunih sten in večja širina empore,
4. empora je naravnana po višini ladje, zato njena oboka segata čez njene obodne stene. Če bi bila ladja že takrat povišana in obokana, bi ji empora gotovo višinsko sledila,
5. prestavitev cerkvenega vhoda iz zahodne v severno ladjino steno je povzročila poškodbo njenega severnega okna, katerega lega govori za prvotno nižjo ladjo,
8. prizidani obokani pravokotni prezbiterij, ki se je višinsko ravnal po takratni višini ladje, je dal šele cerkvi tisto prostornost, ki jo Santonino leta 1487 posebej omenja.

V 1. tretjini 15. stoletja je moral samostan doživeti nekatere prezidave, kar velja zlasti za cerkev, ki so jo leta 1445 na novo posvetili. Ohranjeni nastavek polkrožnega služnika v SV kotu ladje (za Križevim oltarjem), Santoninovo zagotovilo, da je bila »prostorna« cerkev leta 1487 v celoti obokana, in Vischerjeva upodobitev samostana iz okoli leta 1680 (ob napačno lociranem zvoniku vidna visoko ladijsko okno in stopnjevani ogalni opornik) dokazujejo, da so takrat ladjo dvignili do sedanje višine (za okoli 2 m) in obokali. S tem je ladja po višini preseгла prezbiterij in začasno tudi nunsko emporo. Do konca stoletja so samostansko jedro obdali z obzidjem, izven katerega sta ostala upravno poslopje z gastovžem in kaplanova hiša. Verjetno so iz tega časa tudi vse tri globoke, šilaste vdolbine v južni ladjini steni, ki so bile namenjene za pokope

samostanskih dobrotnikov in odličnikov, zaradi katerih so morali to steno ojačiti z zunanje strani.

Turške devastacije v letih 1478 (nakar so nune dobile azilno hišo v Slovenski Bistrici) in 1494 ter kmečko zavzetje samostana leta 1515, zaradi katerih so morali profanirano cerkev ponovno posvečati leta 1487, 1498 in 1519, so samostan prisilile, da je začel resneje misliti na svojo varnost. Dobil je obodno zidovje, o katerem bo govor pri opisu Vischerjeve vedute, in majhen bežigrad na skalnem pomolu nad vzhodnim obrobjem samostana (pred 1542). V to obzidje so zajeli tudi zunanje dvorišče z izvirkom, upravnim poslopjem in s kaplanovim stanovanjem. Samostan, ki je leta 1525 doživel prezidavo (delno novogradnjo) prezbiterija, je v 2. polovici tega stoletja dočakal še eno prezidavo, ki je imela bolj lepoten kot praktičen značaj. Dvignili so namreč emporine obodne stene do višine ladjinih ter dotlej ravno zahodno fasado trikotno sklenili. Obenem so tudi zamenjali njeno prejšnje manjše okno z novim, velikim, polkrožno sklenjenim, ga slikarsko poudarili z dvojnim črno-belim fasetiranim robom in vso zunanjščino (razen neometane zahodne fasade) enotno prebelili. Vendar se to stanje ni dolgo ohranilo, saj so že v začetku 17. stoletja novo okno spet zmanjšali in predelali v pravokotno, s poševnim ostenjem. Ista usoda je takrat doletela tudi vsa ostala cerkvena okna (npr. ladjino na podstrešju severne kapele) razen južnega prezbiterijevega. Leta 1635 so samostan zavzeli in oplenili uporni kmetje, septembra naslednjega leta pa so ga prevzele dominikanke hrvaškega in madžarskega plemiškega porekla, ki so s svojim bogastvom omogočile njegovo obsežno barokizacijo v naslednjih sto letih.

Leta 1639, ob štiristoletnici samostana, je bil ob severno steno nunske empore prizidan nadstropen, 3 × 2-osen priorat, ki jo je proti zahodu presegal za eno okensko os. V njegovem pritličju sta bili prehodna veža in kapela (?), v nadstropju pa sedež priorata z dvema sobanama. Letnici 1659 prioratovega portala in 1661 notranjega vežinega portala, ki je takrat zamenjal starega emporinega, samostanskega, dokazujeta, da se je proces barokizacije tega dela samostana nadaljeval tudi potem, ko so predelali njegovo jedro. Predvsem so to jedro dvignili za nadstropje, zamenjali staro, večinoma leseno etažiranje z novim, obočnim in končno ves kompleks povezali z dvonadstropnim zaprtim križnim hodnikom, ki je obtekal notranje dvorišče ter se v pritličju in prvem nadstropju povezal s prezbiterijem, samo v prvem nadstropju pa z ladijskim delom nunske empore. Takrat sta nastali veliki stebriščni dvorani v spodnjih etažah zahodnega trakta ter pritlična prečna veža z arkadnim dostopom na dvorišče in s portalnim vhodom iz leta 1665 v notranje prostore samostana.

Okoli leta 1670 je nastal sedanji zvonik, ki je nekoliko izven emporine osi ter kaže kljub uporabi konzol v severni steni enotno zidavo z baročno oblikovanimi, kamnoseško zahtevnejšimi, velikimi okenskimi odprtini v fasadni steni. Prav prizidava zvonika z morda sočasno zazidavo prostora med njim in prioratom je povzročila predelave emporine zahodne stene, zlasti njenega trikotnega čela, skozi katero so speljali dimno tuljavo prioratovega kamina. Sledovi streh na njem dokazujejo, da sta bila priorat, ki je imel prvotno lastno zatrepesto streho, in njegov južni prizidek ponovno prekrita s skupno zatrepesto streho. Prizidava zvonika in prizidka, ki sta bila z vrati povezana z nunsko emporo, je povzročila, da je postala ta pravo komunikacijsko vozlišče samostana, kar pa ni bilo združljivo z njenim prvotnim namenom. Zato so najkasneje takrat emporo ločili od cerkve s tem, da so zazidali njena ostroločna loka proti ladji. Ob tako velikopoteznem prezidavanju samostana je nujno morala priti na vrsto tudi barokizacija cerkve. To so med leti 1665 in 1675, ne da bi jo poviševali, v prezbiteriju in ladji na novo obokali, prezidali slavoločno steno, povečali zgodnjegotsko emporo za njen baročni del, postavili samostojno

stoječo zakristijo z veznim hodnikom in s shrambo ter ustvarili velika, ušesasto oblikovana portala kot novo povezavo z zakristijo in staro, vendar predelano povezavo s samostanskim vzhodnim traktom. Omembe vredno je, da je prezbiterij slej ko prej sklepala trapezasto sklenjena vzhodna fasada in pokrivala zatrepasta streha. V tem času je cerkev tudi spremenila svoj patrocinij, saj se leta 1684 pojavi s posvetitvijo sv. Trem kraljem.

K obstoječemu samostanskemu stavbnemu jedru sta se v tem času pridružila nadstropen (zaradi višjega terena) vzhodni trakt, ki je izza prezbiterija segal do obodnega obzidja, in veliko dvonadstropno poslopje kotnega tlorisa, ki je zasedlo SZ ogal samostanskega kompleksa in lokacijsko nadomestilo ataro samostansko upravno poslopje in gastovž.

Podoba samostana okoli leta 1680 nam nazorno, čeprav nekritično posreduje Vischerjev bakrorez iz tega časa, ki nam kaže severozahodni, nekoliko dvignjeni pogled na njegov stavbni kompleks. Tega je pravilno orientirana cerkev delila na dve polovici, ki sta se razvijali okoli južnega, notranjega, in severnega, zunanjega dvorišča. Notranje dvorišče so obdajali trije dvonadstropni samostanski trakti, katerih južni je imel pritlično dvoriščno lopo, zahodni pa v sredini zunanji enosni izzidek z visoko obokano vežo kot spominski surogat napačno lociranega zvonika in dva opornika. Zunanje dvorišče s poznogotsko osemkotno lopo ali uto v sredini je z juga zapirala cerkev z ogalnim opornikom in s prizmatičnim zvonikom ob severni ladjini steni, nadstropna stavba priorata z notranjim samostanskim portalom in trakt, ki je izza prezbiterija segal do vzhodnega obrambnega obzidja. S severozahoda je dvorišče zapiralo dvonadstropno, v obliki črke L zgrajeno upravno poslopje, opremljeno z zunanjim samostanskim portalom. Na tem dvorišču je bilo še nekaj lesenih šup in odprta lopa nad studenčnim bazenom. Samostan je obdajalo obzidje, ki so ga na jugu jačali trije oglati stolpi in odprta lesena lopa (opazovalnica), na severu pa je segalo mimo upravnega poslopja, obtekalo samostanski vrt ter imelo ob zahodni stranici manjše pritlično poslopje, na severovzhodnem ogalu pa velik dvonadstropen obrambni stolp, skozi katerega obokano klet je odtekala voda iz samostanskega »milostnega« studenca. Zahodna obzidna stranica je samostan zapirala v zidni črti zahodnega trakta in upravnega poslopja, ki je igralo s svojo gmoto vlogo nekake ogalne utrdbe. Vzhodna obzidna stranica je bila skoraj v celoti prosta, ščitil pa jo je na skalnem parobku stoječi gradič, opremljen s štirietaznim stolpom in z lesenim podstrešnim mostovžem z ogalnimi opazovalnicami. Zunanje dvorišče sta varovala še dva notranja zidova, ki sta ustvarjala paralelni medzidji, katerih vzhodno je segalo do samostanskega trakta za prezbiterijem, zahodno pa je omejevalo dostop skozi upravno poslopje in priorat v jedro samostana. Ves samostan kaže poznorenesančno ali zgodnjebaročno gradbeno lice, le cerkev ima tri visoka, polkrožno sklenjena okna ter enak portal, okroglo lino in majhno pravokotno okno v sestavi, ki dokazuje, da ni nastala premišljeno, ampak je posledica različnih gradbenih faz.

Gradbena aktivnost samostana tudi v 18. stoletju ni popustila. Na začetku stoletja je bil k zahodni osi priorata prizidan enako visok, 2 × 1-osen severni prizidek, ki se je s svojo zunanjo steno naslonil na samostansko zahodno obzidje. Ta trakt je obsegal v pritličju dva ločno odprta pomožna prostora, v nadstropju pa aobano z monogramsko (IHS) štukiranim ravnim stropom. Okoli leta 1720 ao k severni steni ladje prizidali kapelo in emporino stopnišče, ki ju opasuje enak venčni zidec z bisernico. Ob tem je ladja zgubila vsa tri atarejša okna, mesto njih pa dobila novi pravokotni nad portalom in zahodno od njega. Sočasno so prizidali južno kapelo ter takrat oblikovali tudi obe južni okni, večje v ladji in manjše na zahodni empori. Emporin podaljšek ob severni ladjini steni je vzidek, ki je nastal sočasno s stopniščem, nakar je bila vsa emporina fasada

opremljena s trebušasto leseno ograjo. Leta 1738 je Filip Karel Laubmann okrasil prioratovo zunanjščino s freskami, ki že upoštevajo prislonjen severni prizidek in predstavljajo tri dominikanske svetnice v razgibanih baročnih okvirih, razmeščenih med okni prvega nadstropja. Že leto prej pa je nastala naslikana sončna ura na sklepni steni južne kapele.

Sočasno s postopno barokizacijo samostana se je barokizirala tudi njegova oprema, zlasti cerkvena. Glavni oltar je iz leta 1718, prižnica iz konca 17. stoletja, slavoločna oltarja iz let 1708 in 1723, Roženveški oltar v južni kapeli iz okoli 1725, Karmelski oltar v severni kapeli iz okoli 1770, poslikane orgle in korne klopi na empori iz leta 1733, zakristijska omara iz leta 1735, oltar Antona Padovanskega iz leta 1734, vendar s plastikama iz leta 1715, in Fidelijev relikviarni oltar iz leta 1778.

Leta 1739 je samostan proslavljajal 500-letnico svoje ustanovitve v skoraj popolni baročni preobleki. Zunanje dvorišče je poživiljal leta 1738 poslikani priorat, kateremu se je po sredini stoletja pridružilo diagonalno ležeče nadstropno poslopje kaplanije (sedaj župnišča), ki je s svojimi bogato členjenimi fasadami nadomestilo renesančni SV obrambni stolp. Notranje dvorišče so objemale baročne fasade samostanskih traktov in južna cerkvena stranica z Roženvenško kapelo, katere sončna ura iz leta 1737 je tiho odmerjala iztekajoči se čas zadnjih desetletij, ki jih je samostan še preživiljal v omamnem zanosu zamirajočega baroka. Tega leta pa je samostan še postavil pod vnožjem grajskega griča steber s kipom Zofije Rogaške, ki je do leta 1788 kraljeval nad trgom Studenicami. Sedaj stoji močno okrušen v severni kapeli poleg Križevega oltarja.

Leta 1782 je bil samostan razpuščen. Njegovo premoženje, ocenjeno na 162.853 fl, od tega nepremičnine in imenja na 129.949 fl, je prešlo v državne roke. Samostan je postal sedež državne upravne gospoščine z okrajnim uradom, vendar ne za dolgo. Velik požar 7. marca 1788 je namreč uničil večino samostanskih stavb, od katerih so obnovili le cerkev z zvonikom in zahodnim traktom, nekdanji priorat in upravno poslopje. Požar pa ni uničil le samostana, ampak tudi trg in gradič nad njim, ki se je zrušil v dolino in pokopal pod seboj že omenjeni Zofijin stebrasti spomenik.

Gradbeno stanje samostanskega kompleksa okoli leta 1825 nam podaja franciscejska katastrska mapa, ki jo je zmeril in zrisal geometer Cotely von Fahnenfeld. Samostansko jedro je zgubilo vzhodni in južni trakt; zahodni, ki ima na dvoriščni strani stopniščni rizalit, se sklepa s prioratom in z njegovim severnim prizidkom; cerkev kaže kapeli, emporino stopnišče in zakristijo; upravna stavba stoji samostojno, severovzhodno od njega leži župnišče, skozi katero teče potok in vodi pot, ki se vije ob vzhodni stranici samostanskega kompleksa proti jugu. »Milostni« studenec pokriva lopa, med gastovžem in župniščem ter južno od samostanskega jedra sta vrtna nasada, vzhodno medzidje je spremenjeno v sadovnjak, zahodnega z delom obzidja med prioratom in upravnim poslopjem ni več, na južnem koncu kompleksa pa stoji večje, prečno postavljeno gospodarsko poslopje, katerega ostanki so še ohranjeni.

Gradbeno podobo kraja pa nam kažeta veduti J. Kuwassegga iz leta 1832 in K. Reicherta iz leta 1865. Prvi nam kaže severni pogled na trg, za katerim se dvigata župnišče in samostansko upravno poslopje, v ozadju pa cerkev z značilno zvonikovo streho. Druga nam kaže severni pogled na zunanje samostansko dvorišče in zlasti cerkev, ki še nima oratorija in pritlične šrambe, sicer pa kaže enako podobo kot danes. Prioratov prizidek je 2 × 1-osen s pravokotnim portalom v pritličju. Med njim in upravnim poslopjem je vidna pritlična stavba, ki je leta 1825 še ni bilo in jo je torej postavil lastnik gospoščine A. Šparovec okoli leta 1840.

Državno gosposčino je leta 1827 kupil Martin Linner za 36.525 fl in jo še isto leto prodal Alojzu Šparovcu, ki je umrl leta 1861. Po smrti njegovega sina in naslednika Ludvika leta 1876 jo je na dražbi kupil Anton Papst iz Frohnleitna za 27.100 fl. Po njegovi smrti leta 1882 jo je vdova s poroko prenesla v last ing. Franca Eggerja, ki jo je leta 1885 prodal za 35.000 fl magdalenkam iz Laubana v Šleziji. V opisanih 50 letih se gradbeno stanje samostanskega kompleksa ni mnogo spremenilo, pač pa je A. Šparovec okoli leta 1840 tako temeljito prezidal baročno samostansko upravno stavbo z 19 sobanami, da jo odtlej lahko smatramo za klasicistično. Odlikuje jo lepa, vendar na žalost močno uničena fasada, ki je bila poprej okrašena s kipoma Marsa in Minerve, nameščenima v nišah ob portalu.

S prihodom magdalenk je nastopil za samostanski kompleks čas obnove njegovega preostalega stavbnega fonda, po njihovem razpustu maja 1949 pa čas njegovega propadanja zaradi spremenjenih namembnih in gospodarskih razmer. Nekdanji samostan se je spremenil v skromna bivališča prebivalcev, ki po svoje še stopnjujejo vtis zanemarjenosti in neuglednosti tega dragocenega kulturnega spomenika.

Magdalenke so se kmalu po prihodu lotile obnove samostanskega stavbnega fonda. Leta 1887—1888 so dale odstraniti razvaline porušenega dela samostana, ki so segale do oken prezbiterija in južne kapele ter povzročale zamakanje cerkve. Leta 1892 so dale odstraniti oltar iz leta 1715, ki je stal v zadnji stenski niši pod emporo, kipa nadangelov pa postaviti na Antonov oltar. Istega leta so dale obnoviti levi slavoločni oltar, ki so ga opremile s tirolskimi plastikami Križeve skupine, leta 1895 glavni oltar, kjer so sliko Treh kraljev zamenjale z motivično enako tirolsko plastično skupino, za kar so morale zmanjšati glavno oltarno nišo, leta 1897 desni slavoločni oltar, kjer so plastiko Matere usmiljenja nadomestile s tirolskim kipom Lurške MB, leta 1898 pa oltar Antona Padovanskega, ki je dobil nov tirolski kip. V tem času so dale obnoviti tudi prižnico, ki je ob tem zgubila baldahinski kip sv. Dominika, in relikviarni oltar sv. Fidelija.

Ivan Gornik je leta 1895 poslikal prezbiterij, leta 1898 pa ladjo z dekorativno-figuralno slikarijo. Istega leta sta bili odprti grobnici pred glavnim oltarjem in v ladji, kjer sta bili najdeni rakvi priorok Helene Mirkovič in Marjane Pečaher iz let 1875 in 1691. Leta 1909 je Anton But iz Kostivnice obnovil veliki oltar, leta 1910 pa Matevž Sternen iz Škofje Loke pod vodstvom deželnega konservatorja J. Wista Laubmannove freske na prioratu in sliko Treh kraljev, vzeto leta 1895 iz glavnega oltarja. Leta 1904 so obnovili in leta 1908 restavrirali cerkveni portal.

Cerkev, pri kateri se je leta 1784 ustanovila kaplanija, leta 1786 in ponovno 1811 kuracija in leta 1870 župnija, pa je doživela še druge spremembe. Po požaru leta 1788 so ji opečno popravili vrhnjo etažo zvonika, ki je dobil svojo sedanjo, zvonasto oblikovano streho, ter popravili ostrešje, pri čemer so prezbiterijevo vzhodno steno trikotno sklenili. Cerkev je dobila po letu 1811 postbaročen krstilnik, leta 1924 nove klopi, leta 1926 pa oratorijski nadzidek med zakristijo in prezbiterijem (ob tem so dokončno zazidali vzhodno prezbiterijevo okno) ter shrambo (sedaj veroučno sobo) med zakristijo in severno kapelo.

Župnišče, katerega slabo stanje je bilo ugotovljeno že leta 1847 in 1881, je bilo obnovljeno v letih 1885 in 1903, ko so v njegovih tleh odkrili sledove renesančnega obrambnega stolpa.

Barvna risba iz leta 1904 v župnijski kroniki kaže severni pogled na zunanje samostansko dvorišče. Tega na zahodni strani zapira opečen zid, na katerega je prislonjen lesen mostovž, ki povezuje arkadni hodnik prvega nadstropja upravne stavbe s prvim nadstropjem priorata, kjer so tik pod zahodnim oknom prebili nova vrata. Prostor med opečnim zidom in staro obzidno črto zaseda

priljučno pomožno poslopje, katerega strešna sled je vidna na končnih stenah prioratovega severnega prizidka in upravne stavbe. Od opisanega mostovža, ki so ga postavile magdalenke zaradi povezave samostanskega jedra z upravnim poslopjem, je ohranjena samo še lesena stebrasta konstrukcija. Po razpustu samostana se redno vzdržujeta samo župnišče in cerkev, kjer so po letu 1950 vrnili sliko Treh kraljev na glavni oltar, a še ne vdělali v sedaj premajhno osrednjo nišo.

TRG

Kraj Studenice je zagotovo obstajal že pred nastankom hospitala in samostana, saj se omenja že leta 1202. Po njuni ustanovitvi se je razvil v večjo vas, ki je izoblikovala razširjen tržni prostor, usmerjen k samostanu. Samostan je leta 1457 dobil od cesarja pravico do tedenskega tržnega dneva ob ponedeljkih, pozneje pa so se mu pridružili še trije letni in živinski sejmi, ki so bili 25. 1., na četrti ponedeljek po veliki noči in na god sv. Lucije 13. 12. Naselbina se je torej imela za svoje pravice zahvaliti samostanu, v katerega varstvu se je razvila. Santonino poroča leta 1487 v svojem potopisnem poročilu, da so kraj pred leti izropali Turki, vendar ne požgali. Samostan je takrat imel slabo vzdrževano zunanje obzidje, kaplanova hiša pa je celo stala izven njega. Trg in samostan sta tudi trpela ob turških napadih leta 1479 in 1494 ter kmečkih uporih leta 1515 in 1635, ko so kmetje precej poškodovali tudi cerkev. G. M. Vischer v svoji topografiji iz leta 1681 trga sicer ne kaže, zato pa zelo nazorno samostanski kompleks. Naselbino je uničil požar 7. marca 1788, zato njen stavbni fond ne seže pred 19. stoletje. Naselbina ni nikoli izoblikovala trške parcelacije, zato ima še danes napol kmečki značaj.

Studenice so leta 1820 štela 52 hiš in 251 prebivalcev, leta 1870 47 hiš in 246 prebivalcev in leta 1910 49 hiš in 258 prebivalcev, ob čemer se je število hišnih stanovalcev gibalo od 5 do 5,2. V 1. polovici 19. stoletja je trg premogel trivialko, dva mlina, stope in most čez Dravinjo, v zadnji četrtini stoletja pa je delovala v bližini tovarna upognjenega pohišstva, ki pa je propadla.

Franciscejska katastrska mapa nam kaže gradbeno situacijo Studenic okoli leta 1825. Stara cestna povezava Zgornje Poljčane—Studenice—Makole—Majšperk je bila takrat že opuščena v korist sedanje iz Spodnjih Poljčan v Majšperk, vendar je bila zlasti v smeri Poljčan zaradi parcelnega sistema še dobro opazna. Medtem ko je danes trg precej odmaknjen od tranzitne ceste, je še v 18. stoletju ležal pravokotno nanjo. Skozenj sta tekla dva potoka. Prvi je oblival zahodno stranico samostana in tekel ob zahodnem robu tržnega prostora proti severu v Dravinjo, drugi pa se je napajal iz »milostnega« studenca na zunanjem samostanskem dvorišču in tekel skozi župnišče ter oblival trg z vzhodne in severne strani, saj se je in se še niže od Marijinega znamenja zliva v prvega. Zahodno polovico trga so zasedala predvsem samostanska gospodarska poslopja, vzhodno, ki jo je oblival potok, pa šest v vrsto postavljenih hiš. Ostala stanovanjska, gospodarska in pomožna poslopja so razmeščena neurejeno ob vseh treh cestiščih, ki so vodila in še vodijo proti severu, vzhodu in zahodu iz naselbine. Kuwassegova veduta iz leta 1832 nam kaže severni pogled na trg, ki je predstavljen kot skupina neurejeno postavljenih hiš. Enak pogled na trg nam daje fotografija iz leta 1909 v župnijski kroniki, na kateri je zahodno od dovozne ceste vidna hiša št. 8 in za njo veliko samostansko gospodarsko poslopje, vzhodno od ceste pa več hiš, sedanje šolsko poslopje in župnišče. Hiše se nekoliko zgostijo samo v jedru naselbine ob tržnem prostoru in prečni ulici.

Med današnjimi trškimi stavbami so omembe vredne zlasti sledeče stanovanjske hiše.

Hiša št. 3, ki stoji ob cesti Spodnje Poljčane—Majšperk, je nadstropna 4×3 -osna stavba klasicističnega videza, katere zazidani pravokotni portal z nakladdo in ovalnim poljem nosi napis: I W 1824. Pravokotna kletna okna so deloma zamrežena, ostala okna v predelanih maltastih okvirih. Čeli stavbe sta trapezasti, opečna streha zatrepasta.

Na bližnjem cestnem križišču stoji trikotna kapela s 3-ločno sklenjenimi nišami, okrašenimi s preprosto slikarjijo. Ko je bila leta 1902 obnovljena, je še premogla dve leseni plastiki.

Hiša št. 8 je predelana 4×2 -osna nadstropna stavba, ki je v zasnovi in deloma v fasadah še klasicistična.

Hiša št. 11 je večje, nadstropno, historizirajoče, ogalno, 5×5 -osno poslopje z balkonom in neorenesančno oblikovano fasado, ki jo sklepa konzolast venčni zidec.

Hiša št. 13 (27) je preprosta, nadstropna, klasicistična 5×4 -osna stavba s konzolastim pravokotnim portalom in napisom: A W N° 8/1818 na kapitelih podbojev. Vratnice so še originalne, enako kamnita klop ob portalu. Hišo opasujeta profilirana etažni in venčni zidec. Osrednji enoosni rizalit in ogalnika so vodoravno fugirani. Pravokotna okna so v preprostih okvirih. Hiša je po stilni ohranjenosti najzanimivejša v trgu.

Marijino znamenje sestoji iz prizmatičnega, s profilom sklenjenega podstavka, ki ga poživljajo razgibana poglobljena polja, v katerih enem je letnica obnove 1929, in toskanskega stebra, ki nosi kip Brezmadežne. Podstavek in kip sta iz peščenca, steber pa je iz debelozrnatega belega marmorja. Znamenje je iz 1. pol. 19. stoletja.

Jedro trga predstavlja vrsta 9 hiš, ki oblikujejo vzhodno stranico tržnega prostora, medtem ko zahodne stranice onkraj potoka ne zasedajo več velika samostanska gospodarska in pomožna poslopja, ampak le tri posamične stanovanjske hiše. Potok ki ga napaja »milostni« studenec in z vzhodne strani obteka trško jedro ter je pred kanalizacijo s severne strani sklepal tržni prostor, odvaža danes le še desetino studenčeve vode, preostala pa je zajeta in speljana v Rogaško Slatino.

Sola je nadstropno 7×4 -osno neorenesančno poslopje iz leta 1902.

Nasproti šole stoji 5×3 -osna nadstropna zgodnjehistorična hiša s pravokotnim portalom in z napisom A M. Pritlično etažo členi maltasta arkadna »arhitektura«, medtem ko je nadstropje gladko ometano. Hiša je iz 3. četrtine 19. stoletja.

Hiša št. 24 je pritlična 5×2 -osna stavba, katere pravokotni portal nosi v temeniku napis: A W 1847.

Poznobaročna kapela s profiliranim, ločno sklenjenim vhodom v fasadni ter s podobnima linama v stranskih stenah hrani preprost baročni oltar iz sredine 18. stoletja z novejšim kipom Lurške MB.

PODRUŽNA CERKEV SV. LUCIJE

Pravilno orientirana cerkev stoji sredi pokopališča na griču severno od studeniškega cestnega križišča. Cerkev sestavljajo prizmatičen zvonik, izrazito visoka (9×9 m) pravokotna ladja z rahlo izstopajočima pravokotnima »kape-lama« in kot ladja širok, vendar mnogo nižji prezbiterij s podaljšanim $3/8$ sklepom in severno prizidano manjšo pritlično zakristijo. Cerkev opasujeta preprosta talni in venčni zidec, sicer pa so njene stene gladke. Zvonik ima v fasadi ločno sklenjen portal, sledijo okvirjena, podolžno pravokotna lina, pokončno pravokotna lina, okrogla lina, ponovno pravokotna lina in končno v vseh 4 stena-h zvonove biforne line. Ostali steni sta brez oken ali lin razen zvonovih.

Zvonik opasuje 5 zidcev, spremljajo pa v malti nakazani ogalniki. Streha je čebulasta, pločevinasta, obnovljena leta 1934. Severni steni ladje in prezbiterija sta brez oken, zakristija ima v zahodni steni usločen portal, v vzhodni pa manjše pravokotno okno. V južni steni ladje sta dve pravokotni okni z ovalnima, ušesasto okvirjenima linama zgoraj, v sredini med njima pa profiliran pravokoten ušesast portal s poudarjeno naklado, veliko okroglo okno v ušesastem okviru in okrogla lina v enakem okviru. Prezbitarij ima v južni steni dve pravokotni okni s preprostima okviroma, v sklepu pa eno pravokotno in dve majhni okrogli okni.

Notranjščina. Tlak je šamoten. Ladjo členita dva para pilastrov, dve oprogri in 3 pari sosvodnic, ki se vrezujejo v njen banjasti obok.

Tektonsko členjeni, polkrožno sklenjeni slavolok prevaja v mnogo nižji prezbiterij, katerega banjasti obok členijo 3 pari in 3 sklepne, ostro zarežane sosvodnice. Pravokoten zakristijski portal s profilirano preklado zapirajo poslikana baročna vrata, ki jih v zgornjem polju krasi doprsna podoba sv. Lucije, v spodnjem pa razkošen cvetni buket.

Zakristijo z opečnim tlakom pokriva križni obok. Ravna pevska empora počiva na 2 toskanskih stebrih in 3 križnih obokih, katerih levega napol zaseda njeno stopnišče. Vsa cerkvena notranjščina je belo pobarvana in v učinkovitem kontrastu s črno opremo.

Oprema. Glavni oltar ima prizmatično menzo, tlorisno razgiban podstavek, dva para gladkih in par uvitih stebrov ter razgibano ogredje.

Atika je zmanjšana ponovitev nastavka. Oltar je iz leta 1685. Njegov avtor ni znan. V osredju nastavka je kvalitetna slika sv. Lucije, ob strani kipi ssv. Janeza Ev., Henrika, Krištofa in Janeza Krstnika, v atiki je v sredini plastična skupina Marijinega kronanja, ob strani pa kipi Katarine Aleksandrijske, Otilije, Rozalije in Barbare.

Slavoločna oltarja, posvečena ssv. Ani in Mariji kraljici dominikancev, sta bila izdelana leta 1675 po naročilu subpriorke Marije Ane Pečaher od t. i. Konjiškega rezbarja. Oltarja predstavljata stebriščno arhitekturo z razvitima ušesoma in golšastim ogredjem. Atika je ponovitev nastavka. Sklepa jo ogredje, kronano z ravnima kriloma in piramidastim osredkom. V prvem oltarju je v sredini kip Ane Samotretje, ob strani Andreja in Marka ter Julijane in Apolonije, v atiki pa v sredini kip Katarine Sienske, ob strani Adelajde in Katarine de Ricci, na vrhu pa so kipi Mihaela, Roka in Jakoba Starejšega. V drugem je v sredini kip Marije z dominikanci in dominikankami pod plaščem, ob strani Fabijana in Sebastijana ter Urha in Lenarta, v atiki kipi ŽMB, Valentina in Lavrencija, na vrhu pa kipi Kristusa sodnika, Marije in Janeza Krstnika.

Oltar Antona Padovanskega je nastal leta 1679 po naročilu M. A. Pečaher, ki je 2 leti prej postala priorica. Oltarjev ploščati nastavek z velikima kriloma sklepa ogredje. Sledi atika, ki obsega okroglo sliko sredi bogatega hrustančja, ob strani pa jo krasita uviti krili. V osredju nastavka je polkrožno sklenjena slika Antona Padovanskega, poprečno delo iz 2. pol. 19. stoletja, ob strani sta kvalitetni plastiki Martina Tourskega in Vida, v atiki je slika čudeža sv. Antona, na vrhu pa stoji kip Brezmadežne. Sočasen tabernakelj krasi slika sedeče Marije z otrokom v naročju iz začetka 18. stoletja.

Oltar Janeza Nepomuka je delo neznanega mojstra iz okoli leta 1660. Predstavlja stebriščno arhitekturo, ki oblikuje ušesi v obliki dveh velikih, polkrožno sklenjenih okvirov. Atika ponovi nastavek, le da sta ušesi samo nakazani, krona pa jo ogredje z večjo skupino plastik. V nastavku so kipi Janeza Nepomuka ter Petra, Barbare, Katarine in Pavla, ki so delo M. Pogačnika iz okoli leta 1725. V atiki so kipi Marije v dominikanski obleki iz Suriana v Kalabriji (čudežna prikazen iz leta 1530) ter Jurija in Florjana, na vrhu pa je v sredini skupina

mučenice, nataknjene na kol, z dominikanko in orientalcem, ob strani pa nadangelov Mihaela in Rafaela. Oltar je najstarejši v cerkvi ter po tradiciji njen prvotni glavni oltar.

Priznica je preprosto, vendar lepo oblikovano baročno delo iz 2. četrtine 16. stoletja. Orgelsko omaro z neposlukanima kriloma krona kvaliteten doprsni kip sv. Cecilije iz 2. pol. 17. stoletja, medtem ko je njihov mehanizem iz leta 1640. Od steklenih lestencev iz 1. pol. 19. stoletja je eden iz tukajšnje, drugi iz župne cerkve, kjer je visel do leta 1904.

Križev pot je zanimivo, ekspresivno podčrtano slikarsko delo iz začetka 19. stoletja, ki izvira iz župne cerkve v Črešnjevcu.

Slika, ki visi ob oltarju Antona Pačovanskega in predstavlja Beg v Egipt, je kvaliteten delo iz začetka 17. stoletja. Slika sv. Jožefa z otrokom, ki visi ob južni »kapeli,« je poprečno delo iz 2. pol. 18. stoletja. Križani ob severni »kapeli«, ki je do leta 1941 krasil samostansko pročelje, pa je iz 2. pol. 19. stoletja.

Podstrešje. Cerkev kaže v ladji in prezbiteriju kamnito zidavo, oboki pa so opečni. Zvonik je sočasen s fasadno steno ladje. Slavoločna stena je opečna ter proti ladji v vsej višini in skoraj vsej širini ometana in zbeljena. Drugih sledov ometa ali beleža ali celo starejšega ravnega stropanja ni zaslediti.

Izledek raziskave. Ko je samostan leta 1601 dobil pravico do temporalij v svojih župnijah, je poleg samostanskega ustanovil tudi svetno pokopališče za potrebe trga in njegove okolice. Prvotni pokopališki križ ali kapelo je po sredini stoletja zamenjala sedanja cerkev, ki je navidezno enotne zidave, čemur pa oporeka njena arhitektura, ki je v prezbiteriju še poznorenesančno statična, v ladji pa že zgodnjebaročno dinamična v smislu prebujenega vertikalnega zagona. Med nastankom prezbiterija in ladje zija torej določen časovni razmak, ki je opravičil ometanje in prebeljenje njegove slavoločne stene, pa tudi veliko višinsko razliko med njima. Če je tattenbaška romarska cerkev sv. Treh kraljev v Ješovcu nastala v letih 1642—1646, je naša cerkev nastala v prezbiteriju po letu 1650 v ladji pa do leta 1663. Posvečena in s tem dokončana pa je bila šele 9. septembra 1666, potem ko so jo med leti 1675 in 1665 opremili z nadaljnjimi 4 oltarji (enega je že imela!) in orgelsko omaro. Takrat nabavljena oprema dopolnjuje cerkveno notranjščino do prezentacijske popolnosti zgodnjebaročnega interierja, ki je vpet v vizualno doživetje njegovega ambientalnega sozvočja. Prav zaradi zglednega sožitja med arhitekturo in opremo spada podružna cerkev sv. Lucije med najpomembnejše reprezentante našega zgodnjega baroka.

S cerkvijo sv. Lucije končujem opis Studenic, tega skromnega, vendar pomembnega kraja, ki je v svojo bit vklenil dobršen kos naše kulturne in umetnostne zgodovine. Tega nam sedaj nevsiljivo ponuja po svojih kulturnih spomenikih. Na nas pa je, da jih sprejmemo, ovrednotimo in ohranimo našim zanamcem.

VIRI, LITERATURA, VEDUTE:

- Gedenk Buch der Kuratie h. Dreikönig in Studenitz errichtet im Jahr 1856
- Fran Kovatič: Zgodovina Lavantinske škofije. Maribor 1928, p. 142—147
- Marijan Zadnikar: Romanska arhitektura na Slovenskem. DZS. Ljubljana 1959. p. 92—98
- Marijan Zadnikar: Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti II. MD. Celje 1975. p. 142—147
- Ivan Komelj: Gotska arhitektura na Slovenskem. SM. Ljubljana 1973. p. 139
- Emilijan Cevc: Srednjeveška plastika na Slovenskem. SM. Ljubljana 1963. p. 62—63
- Sergej Vrišer: Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem. ZO. Maribor 1963. p. 157 in 162
- Jože Curk: Zgodovina urbanizacije v severovzhodni Sloveniji. ČZN NV VI. Maribor 1970. p. 244—284
- G. M. Vischer: Topographia Ducatus Styriac. Gradec 1681. CZ. Ljubljana 1971
- Stara Kaiserjeva suita: litografija z iglo: Josef Kuwasseg, založba J. F. Kaiser. Gradec 1832
- Reichertova suita: litografija s tonskim tiskom: Karel Reichert, tisk A. Lcykam nasl. Gradec 1863—1866

STUDENICE — POMEMBEN SPOMENIK NAŠE UMETNOSTNE ZGODOVINE

Povzetek

Ogled samostana in podrobna analiza njegove arhitekture razkrivata zanimivo gradbeno zgodovino tega srednjeveškega objekta. Za zametek samostana lahko smatramo hospital s cerkvijo, ki ga je ustanovila Zofija Rogaška okoli leta 1230. Medtem ko se je hospital med leti 1239—1245 umaknil samostanu, je bila njegova cerkev šele v sedemdesetih letih prezidana za potrebe samostana in leta 1277 posvečena. Obliko samostana v začetku 14. stoletja si lahko predstavljamo na osnovi ohranjenih detajlov, ki dovolj trdno opredeljujejo njegovo začetno gradbeno stanje, sestavljeno iz starejše ladje ter prizidanih prezbiterija in zahodne nunske empore. Na zunanjsčini so bile vse tri našete gradbene sestavine enako visoke, v notranjsčini pa sta bila ravno krita ladja in obokani prezbiterij enako visoka, obokana empora pa je bila nekaj višja. Z južne strani je cerkev obdajal nadstropen samostan podkvastega tlorisa, ki se je s stranskima kriloma dotikal na zahodni strani nunske empore in na vzhodni oltarne pole prezbiterija. Zvonika cerkev ni imela. Prezbiterij so osvetljevala tri visoka, zašiljena okna, ladjo tri manjša okna v severni steni, emporo pa majhno okno, vidno v predelani obliki na podstrešju prlorata. Južna stena ladje je bila verjetno, empora pa zagotovo brez oken, ničesar pa se ne ve o zahodni fasadi prvotne cerkve in nunske empore. K splošni podobi samostana v 14. stoletju je še dodatni, da je imel okoli pol metra globlji talni nivo, da ni bil posebej utrjen, saj ga je ščitila cerkev, in da sta pred njim stala blizu »milostnega« studenca upravnoposlopje z gastovžem in kaplanova hiša ter se že leta 1313 širilo pozneje obzidano sejmišče.

Za tako rekonstrukcijo prvotnega samostana in cerkve govori več ugotovitev:

1. prvotna hospitalna cerkev je ohranjena v sedanji ladji, ki je bila za okoli 2 metra nižja in ravno stropana,
2. ladje okoli leta 1270 niso obokali, saj bi v takem primeru morali dvigniti tudi njene obodne stene, če bi jo hoteli ostrešiti,
3. empora je prizidek k ladji, kar dokazujeta z razpokami naznačeni stičišči njunih sten in večja širina empore,
4. empora je naravnana po prvotni višini ladje, zato njena oboka segata čez njene obodne stene. Če bi bila ladja že takrat povišana in obokana, bi ji empora višinsko gotovo sledila,

5. prestavitev cerkvenega vhoda iz zahodne v severno ladjino steno je povzročila poškodbo njenega severnega okna, katerega lega govori za prvotno nižjo ladjo,
6. pridaní obokani pravokotni prezbiterij, ki se je višinsko ravnal po prvotni višini ladje, je dal šele cerkvi tisto prostornost, ki jo Santonino leta 1487 posebej omenja.

Najpomembnejše ostaline iz tega obdobja, obokana nunska empora s portalom v pritličju, ladjin portal in portalov timpanon lože v prezbiteriju so odlični predstavniki prehodnega romansko-gotskega stilnega obdobja.

Pred letom 1445 so ladjo dvignili za okoli 2 m in obokali, samostansko jedro pa do konca stoletja obdali z obzidjem, ki so ga po turških napadih in kmečkih nemirih (1478, 1494, 1515) do leta 1542 obnovili in povečali, obenem pa na griču vzhodno od samostana postavili manjši obrambni gradič. V 2. pol. 18. stol. so emporo višinsko izravnali z ladjo in povečali njeno prvotno okno, a že v začetku 17. stoletja spet zmanjšali in pravokotno predeiali. Po kmečki opienitvi samostana leta 1835 in po prihodu madžarskih in hrvaških dominikank leta 1836, se je začela barokizacija samostana, ki je med leti 1839 in 1736 močno spremenila njegovo stavbno sestavo, zlasti pa njegov videz.

Leta 1839, ob štrlistoletnici samostana, so prizidali priorat, v letih 1659—1661 predeiali emporno pritličje, do leta 1865 dvignili samostansko jedro za nadstropje, zamenjali staro, večinoma leseno etažiranje z novim, obočnim in ves kompleks povežali z dvonadstropnim notranjim križnim hodnikom. Takrat sta nastali veliki stebrišni dvorani v spodnjih etažah zahodnega trakta ter prečni veži za povezavo empore z novim križnim hodnikom. Okoli leta 1670 je nastal zvonik in verjetno sočasno južni prioratov prizidek, ki zapolnjuje prostor med njim in zvonikom. Opisane prizidave in prezidave samostana so nunsko emporo spremenile v komunikacijski vozal samostana, zato so jo ločili od cerkve s tem, da so zazidali njena ostroločna loka proti ladji. Ob tako velikopoteznem prezidavanju samostana je seveda prišla na vrsto tudi barokizacija cerkve. To so, ne da bi jo poviševali, v prezbiteriju in ladji na novo obokali, prezidali slavoločno steno, povečali emporo za njen baročni del, postavili zakristijo ter prezbiterij z novima portaloma povežali z njo in vzhodnim samostanskim traktom. Takrat sta nastala tudi veliko upravno poslopje v severozahodnem ogaju samostanskega kompleksa, ki je lokacijsko zamenjalo prejšnje, in kratek prečni trakt za prezbiterijem. Gradbena aktivnost samostana tudi v 16. stoletju ni popustila. Na začetku stoletja je nastal severni prioratov prizidek, okoli leta 1720 obe kapei, emporno stopnišče in njen podaljšek ob severni ladjini steni, leta 1737 je bila naslikana sončna ura na južni kapeli, leta 1736 je F. K. Laubmann poslal zunanjšino priorata, po sredini stoletja pa je nastalo sedanje župnišče. Sočasno so barokizirali tudi samostansko in zlasti cerkveno opremo, ki je še okoli leta 1770 in 1778 dobila svoja zadnja oltarja.

Leta 1762 je bil samostan razpuščen. Leta 1788 je pogorel, nakar so njegov južni in vzhodni trakt odstranili, ostale stavbe pa postopoma popravili. Leta 1827 je prešel iz državne v privatno posest. V tem času so okoli leta 1840 obnovili staro samostansko upravno poslopje in ga klasičistično fasadirali. Leta 1865 so samostan kupile magdalenke iz Laubana v Šleziji, ki so ga postopoma obnovile in poskrbele za njegovo redno vzdrževanje. Čeprav je cerkev postala leta 1784 sedež kaplanje, 1766 oz. 1811 kuracije in 1870 župnije in torej ni bila več upravno del samostana, je vendar tudi sama doživela razne dopolnitve in izboljšave. Po drugem razpustu samostana maja 1949 so njegove stavbe zasedle stranke. Kompleks je zgubil svojo ekonomsko osnovo. Začel se je njegov propad, katerega rezultat je stanje, ki ni združljivo s kulturno-zgodovinsko vrednostjo tega pomembnega spomenika naše zgodnje gotike in baroka.

Kraj Studenice, ki se omenja že leta 1202, se je razvil po zaslugi samostana. Ta je leta 1457 dobil pravico do tedenskega tržnega dneva ob ponedeljkih, katerim so se pozneje pridružili še trije letni in žilvinski sejmi. Kraj, ki je trpel od Turkov in upornih kmetov, je leta 1788 pogorel tako katastrofalno, da danes ne premore več stavbnega fonda izpred 19. stoletja. Njegov razvoj v zadnjih dveh stoletjih je bil sorazmerno stagnanten in ni nikoli premagal videza vasl z osrednjim tržnim prostorom. Krivdo za to je iskati enako kot pri Zgornjih Poljčanah in Makolah v prestavitvi tranzitne ceste po letu 1782 na sedanjo traso Spodnje Poljčane—Majšperk. Zanimivo je, da sta trško jedro obklovala potoka, ki sta ga s svojima strugama tudi omejevala. Med hišnim fondom je omembe vredna samo hiša št. 13 kot klasičistična stavba iz leta 1816 in Marijin steber iz 1. pol. 19. stoletja.

Podružna cerkev sv. Lucije, ki stoji sredi pokopališča na griču severno od trga, je odličen primer sožitja med zgodnjebaročno arhitekturo in opremo. Čeprav je cerkev navidezno enotna zidave, je vendar med nastankom njenega prezbiterija in ladje določen časovni razmak, ki ga lahko okvirimo z leti 1650 in 1663. Cerkev je bila posvečena leta 1686, potem ko je med leti 1675—1685 dobila še 4 oltarje in orgelsko omaro. S cerkvijo sv. Lucije končujemo opis Studenic, tega skromnega, vendar

pomembnega kraja, ki je v svojo bit vklebil dobršen kos naše kulturne in umetnostne zgodovine. Tega nam sedaj nevsiljivo ponuja po svojih kulturnih spomenikih. Na nas pa je, da jih sprejmemo, ovrednotimo in predvsem ohranimo našim zanamcem.

STUDENICE — BEDEUTENDES DENKMAL UNSERER KUNSTGESCHICHTE

Zusammenfassung

Die Besichtigung des Klosters und die eingehende Analyse seiner Architektur entdecken uns eine interessante Geschichte dieses mittelalterlichen Denkmals. Als die Basis des Klosters kann man das Hospital mit der Kirche, das die Sophie von Rogatec um das Jahr 1230 gründete, betrachten. Während das Hospital schon in den Jahren 1239—1245 dem Kloster weichen musste, war seine Kirche erst in den siebenzigsten Jahren für die Bedürfnisse des Klosters umgebaut und im Jahr 1277 eingeweiht. Die Form des Klosters zu Beginn des 14. Jahrhunderts können wir rekonstruieren auf Grund der erhalten gebliebenen Details, die genug präzise seinen primären baulichen Zustand bestimmen. Der war aus dem ursprünglichen Kirchenschiff, dem zugebauten Presbyterium und der westlichen Nonenempore zusammengestellt. Im Äusseren waren alle drei Bauteile gleich hoch, im Innern aber war die gewölbte Empore etwas höher vom flach gedeckten Kirchenschiff und vom gewölbten Presbyterium, die dagegen gleich hoch waren. Von der südlichen Seite umgab die Kirche das einstöckige Kloster vom hufeisenförmigen Grundriss. Das Kloster lehnte sich mit den Seitenflügeln auf den Nonenchor im Westen und an den östlichen Bogen des Presbyteriums im Osten an. Die Kirche hatte keinen Glockenturm. Das Presbyterium beleuchteten drei hohe spitzbogige Fenster, das Schiff drei kleinere Fenster in seiner Nordwand, die Empore ein kleines Fenster, das in der umgebauten Form auf dem Dachboden des Priorsats noch heute zu sehen ist. Die südliche Seite des Schiffes war wahrscheinlich, der Empore aber sicher ohne jeden Fenster, ganz unbekannt ist aber die ursprüngliche Form der westlichen Fassade von der Kirche bzw. von der Nonenempore. Zu dem allgemeinen Bild des Klosters im 14. Jahrhundert muss man noch bemerken, dass sein Bodenniveau um einen halben Meter tiefer lag, dass das Kloster nicht befestigt war, es schützte ihn doch die Kirche, und dass vor dem Kloster beim Gnadenbrunn das Verwaltungsgebäude mit dem Gasthof und das Haus des Klosterkaplans standen aber auch der später ummauerte Marktplatz lag.

Für solche Rekonstruktion des ursprünglichen Klosterkomplexes liegen mehrere Beweise vor:

- die ursprüngliche Kirche des Hospitals besteht im jetzigen Schiff, nur dass sie um ca 2 m niedriger und flach gedeckt war,
- das Schiff war um das Jahr 1270 noch nicht gewölbt, sonst müsste man schon damals seine Wände erhöhen, um das Schiff bedecken zu können,
- die Westempore ist aufgelegt auf das Schiff, was die Spalten auf Ihren Berührungsstellen und die ein bisschen grössere Breite der Empore beweisen,
- die Westempore richtete sich nach der ursprünglichen Höhe des Schiffes, darum ragte seine Wölbung über ihre Wände in den Dachboden. Wenn das Schiff schon damals erhöht und gewölbt wäre, hätte auch die Empore höhere Wände bekommen und wäre nicht zur beschriebenen Situation auf dem Dachboden gekommen,
- die Umsetzung des Kircheneingangs aus der westlichen auf die nördliche Seite des Schiffes verursachte die Beschädigung ihres Nordfensters, dessen Lage für die ursprünglich niedrigere Höhe des Schiffes spricht,
- das zugebaute rechteckige und gewölbte Presbyterium, das sich nach der damaligen Höhe des Schiffes richtete, gab der Kirche jene Geräumigkeit, von der Santonino im Jahr 1487 berichtet.

Die wichtigsten Überreste aus dieser Bauperiode sind: die gewölbte Nonenempore mit dem ebenerdigen Portal, das Portal des Schiffseingangs und der Tympanon des Logenportals im Presbyterium, alles vorzügliche Bau- und Steinmetz-Arbeiten aus der romanisch-gotischen Stilperiode der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Vor dem Jahr 1445 war das Schiff um 2 m erhöht und gewölbt. Bis zum Ende des Jahrhunderts umgab man den Klosterkern mit einer Mauer, die nach den türkischen Einfällen und den Bauernunruhen (1478, 1494, 1515) vor dem Jahre 1542 ausgebaut war.

Auch am Felskogel östlich vom Kloster wurde damals die kleine Verteidigungsburg errichtet. In der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts, als die Westempore mit dem Schiff ausgeglichen wurde, vergrösserte man ihr ursprüngliches Fenster, das wieder am Anfang des 17. Jahrhunderts verkleinert und rechteckig gestalten worden ist. Nach der Bauernplünderung des Klosters im Jahr 1835 und nach der Ankunft der ungarischen und kroatischen Nonen im Jahr 1638, fieng die Barokisierung des Klosters an, das zwischen den Jahren 1639 und 1738 sein Aussehen vollkommen änderte.

Im Jahr 1639 zur Gelegenheit des 400-jährigen Jubiläums des Klosters, entstand der Priorat, in den Jahren 1659—1661 war die Emporenhalle umgestaltet, bis zum Jahr 1885 wurde der Klosterkern um eine Etage erhöht, war seine meistens hölzerne Etagierung mit der gewölbten ersetzt und das ganze Komplex mit einem zweistöckigen inneren Kreuzgang umgeben. Zu dieser Zeit entstanden beide grossen Säulenhallen in den beiden unteren Etagen des westlichen Klosterflügels und die beiden Querhallen als Verbindungspassagen mit dem neuen Kreuzgang. Um das Jahr 1670 entstand der Glockenturm und wahrscheinlich zugleich der südliche Zubau des Priorats, der den Raum zwischen ihm und dem Turm ausfüllte. Die erwähnten Zu- und Um-Bauten des Klosters haben die Nonenempore in den kommunikativen Knotenpunkt des Klosters verwandelt. Darum teilte man die Empore von der Kirche mit der Vermauerung der beiden Spitzbögen gegen den Schiff ab. Bei so grosszügigem Umbauen des Klosters kam auch die Barokisierung der Kirche auf die Reihe. Diese hat man, ohne sie zu erhöhen, im Presbyterium und Schiff neu gewölbt, den Triumphbogen umbaut, die Empore vergrössert, neue Sakristei erbaut und das Presbyterium mit neuen Portalen mit der Sakristei und dem östlichen Klosterflügel verbunden. Damals entstanden auch das neue Verwaltungsgebäude in der nordwestlichen Ecke des Klosterkomplexes und der kurze Quertrakt hinter dem Presbyterium.

Die bauliche Tätigkeit im Kloster hat auch im 18. Jahrhundert nicht nachgelassen. Am Anfang des Jahrhunderts entstand der nördliche Zubau des Priorats, um 1720 die beiden Kapellen, der Emporenaufgang und ihre Verlängerung entlang der nördlichen Schiffswand, im Jahr 1737 die aufgemalte Sonnenuhr auf der südlichen Kapelle, 1738 die Fresken von F. K. Laubmann auf der Fassade von Priorat, nach der Mitte des Jahrhunderts der jetzige Pfarrhof. Zugleich barokisierte man auch die Einrichtung des Klosters und noch besonders die der Kirche. Die Kirche hat sogar erst um die Jahre 1770 und 1778 ihre letzten zwei Altäre bekommen.

Im Jahr 1782 war das Kloster aufgehoben, im Jahr 1788 verbrannte es. Anschliessend waren der südliche und östliche Klosterenteil abgebrochen und beseitigt, die anderen Bauten aber allmählich Instandgesetzt. Im Jahr 1827 übergieng das Gut aus dem staatlichen in den privaten Besitz. Zu der Zeit hat man um das Jahr 1840 das alte klösterliche Verwaltungsgebäude vollkommen umgebaut und mit der klassizistischen Fassade ausgestattet. Im Jahr 1885 kauften die Schwestern der h. Magdalena aus Lauban in Schlesien das Gut und erneuerten ihn nach und nach nicht nur wirtschaftlich sondern auch baulich. Obwohl die Kirche im Jahr 1784 der Sitz der Kaplanei, 1788 bzw. 1811 der Kuratie und 1870 der Pfarre wurde und darum nicht mehr zum Kloster gehörte, erlebte auch sie mehrere Ausbesserungen und Erneuerungen. Nach der zweiten Auflassung des Klosters im Mai 1949, bekamen die Räume mehrere Mieter. Das Baukomplex verlor seine wirtschaftliche Basis. Es fieng ein Verfall an, dessen Ergebnis ein Zustand ist, der nicht mit der kulturhistorischen Geltung dieses bedeutenden Denkmals unserer frühen Gotik und des Baroks vereinbar ist.

Der Ort Studenice, der im Jahr 1202 auftaucht, entwickelte sich wegen des Klosters. Der bekam im Jahr 1457 das Recht des Markttages an jeden Montag, dem sich später noch drei Jahr- und Vieh-Märkte anschlossen. Der Ort, der von den Türken und aufständischen Bauern leidet, verbrannte im Jahr 1788 so gründlich, dass sein jetziger Baufund nicht vor das 19. Jahrhundert reicht. Seine Entwicklung in den letzten zwei Jahrhunderten war ziemlich stagnant, so dass er nicht den Schein des Dorfes mit einem zentralen Marktplatz überwinden konnte. Die Ursache dafür liegt ebenso wie bei Zgorzje Poljane und Makole in der Tatsache dass die Transitstrasse nach dem Jahr 1782 auf die jetzige Trasse Spodnje Poljane—Majšperk übersetzt wurde. Es ist interessant, dass den Marktkern zwei Bäche umspülten und auf diese Weise mit seinen Betten umrahmten. Zwischen den Bauten sind erwähnungswert das klassizistische Haus No 13 aus dem Jahr 1818 und die Mariensäule aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Die Filialkirche der h. Luzie, die am Friedhof nördlich des Marktes steht, ist ein vorzügliches Beispiel des frühbarocken Ensembles der Architektur und der Ausstattung. Obwohl die Kirche scheinbar vom einheitlichen Bau ist, gibt es doch zwischen der Entstehung ihres Presbyteriums und des Schiffes eine gewisse Zeitspanne, die

man mit den Jahren 1650 und 1663 umrahmen kann. Die Kirche war im Jahr 1686 eingeweiht, nachdem sie in den Jahren 1675—1685 noch vier Altäre und die Orgel bekommen hat.

Mit der Kirche der h. Luzle beendigen wir die Beschreibung von Studenice, dieses bescheidenen und doch bedeutenden Ortes, der in sein Bestehen einen wichtigen Teil unserer Kultur- und Kunst-Geschichte eingefasst hat. Diesen Teil bietet er uns durch seine Kulturdenkmäler unauffällig an. An uns liegt es, dass wir sie annehmen, bewerten und vor allem unseren Nachkommen erhalten.

»NOVVA GRONAT — JABUKA«

ROKOPISNE LJUDSKOMEDICINSKE BUKVE IZ 1751. LETA

Milan Dolenc*

UDK 396.51:091=663:615»1751«

DOLENC Milan: »Novvs Gronat-Jabuka«. Rokopisne ljudskomedicinske bukve iz 1751. leta. (»Novva Gronat-Jabuka«. Handschriftliches volksmedizinisches Buch aus dem Jahr 1751.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, str. 311—321.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 1 faksimila.

Avtor nam predstavlja rokopisne ljudskomedicinska bukva »Novva Gronat-jabuka«. Rokopis obsega 288 strani, formata 19,5 × 15,2, bohoričica, zelo čitljiva pisava. Pisava je enaka prvim bukvam, ki jih je napisal Andrej Kolliher 1750. leta, ki so tudi iz Koroška in zato verjetno isti bukvnik. Napisane so leta 1751 in so to druge doslej ugotovljene najstarejše ljudskomedicinske bukve, napisane v slovenskem jeziku. Izhajajo iz okolice Podkloštra na avstrijskem Koroškem. Avtor je primerjal predlogo, ki jo je uporabljal bukvnik. To ja knjiga Eleonore Marie Rosalie: Freywillig aufgesprungener Granat Apffel des Christlichen Samariters, ki je bila tiskana 1709 v Leipzigu. Knjiga ja bila zelo razširjena, vaebovala je številne recepte za razne bolezni. Predvsem pa so navodila za izdelavo raznih vrst zdravil. Bukvnik je izbral del tistih, ki so se mu zdela potrebna.

UDC 366.51:091=663:615»1751«

DOLENC Milan: »Novva Gronat-Jabuka«. Handwritten Popular Medical Book from the Year 1751. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 311—321.

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl., 1 fascimile.

The author presents us the handwritten popular medical book »Novva Gronat-jabuka«. The manuscript comprises 288 pages, size 19,5 × 15,2, in bohoričica, a very readable handwriting. The handwriting is the same as in the first book, written by Andrej Kolliher in 1750, which also originates from Carinthia and is therefore of the same author. The book was written in the year 1751 and it is the second oldest popular medical book written in the Slovena language, as stated up to now. It originates from the environs of Podkloster in Austrian Carinthia. The author compared the copy used by the writer. It is the book of Eleonore Marie Rosalie: Freywillig aufgesprungener Granat Apffel des Christlichen Samariters, printed in 1709 in Leipzig. The book was very widely spread, it contained numerous prescriptions for several diseases. Before all there are instructions for making various kinds of medicines. The author chose a part of those that seemed to be necessary to him.

Druge kot doslej najstarejše v slovenskem jeziku ugotovljene rokopisne ljudskomedicinske bukve so »Novva Gronat-Jabuka«. Rokopis je iz 1751. leta, obsega 288 strani, formata 19,5 × 15,2; pisava je dobro čitljiva bohoričica. Paginacija se začne po šestih straneh in gre le do konca prvega dela; do 177. lista je ena pisava, nato v nemščini in gotici, več drugih pisav; na koncu 280. strani

* Dr. Milan Dolenc, upokojenec, Ljubljana.

je letnica 1782, nato sledi drugi pripis; na koncu sledi krajevni in časovni podatek: Seltshah am 15. maj 1831 ter podpis Johannes Merlin. Na naslednji strani je letnica 1859 ter še enkrat Seltshah in še Arnoldstein. Gre za vas Sovče pri Podkloštru, na avstrijskem Koroškem, jugozahodno od Beljaka; verjetno od tod tudi izhaja.

Pisec ni nikjer podpisan, vendar po pisavi sodim, da je pisec Andrej Koliher, pisec prve znane ljudskomedicinske bukve v slovenskem jeziku, in sicer: »Kreüter buch to ie Buque nekateri selish dreues inu prid vsetnisheh ter snanej-cneh Corin«. V prvih bukvah je Koliher podpisan, nisem pa doslej mogel ugotoviti, kdo je Koliher.

Fotokopijo bukve Novva Gronat-Jabuka hrani Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani in pisec. Celotna stran ima naslednje besedilo: Novva Gronat-Jabuka tiga Chershanskiga Samaritana alli is chershanske Lubesni pruti timu Blishnimu Rasoduene skrivnosti veliku prid vsetih susebnih dobrih mitelnov soper mnogtere bolesni inu Nauarnosti tiga zhloveshkiga trupla s velikim flisam inu skerbjo is mnogterih Arzatou inu Medizin Doctoriou vkup snoshene inu skusi dolgu skushane na Danu danu sred eno Maihe-no Diaeto koku se more per eni vsaki bolesni v jedji inu pijtiju sadershati h Pomuzhi troшту Arznije inu mitelni sa bolne vboge Ludij so lete Dobre Skriu-ne Arznije sapisane bile Anno 1751. Dolg naslov ustreza okusu tedanjega časa.

Naslovna stran je obrobljena z borduro, široko 1,7 cm; na drugi strani je v zgornji tretjini delno ohranjena slika Marije z Jezuškom, v levem spodnjem oglu pa je narisana beneški lev. Nad sliko Marije je napis: ALLA SPECIARIA DELLA MARIA, pod sliko pa piše: Eleonora Maria Rosalia Hertzogin zu Troppau und Jägern Dorf Des Heil Röm Reichs Gefürsten Gräfin zu Gradisca und Hertzogin zu Crumau und Fürstin zu Ekenberg zusomben Getragen.

Eleonora Maria Rosalia (1647—1704) je bila hči kneza Karla Eusebiusa (1611—1684) in je bila poročena s knezom Johannom Seifriedom von Eggenbergom. Kneginja je želela pomagati revnim ljudem in jim dati cenene zdravilne recepte in predpise za dieto in jim prihraniti potovanja do zdravnikov in stroške za zdravniško pomoč. V tistem času je bilo to veliko delo, predvsem zato, ker so bili zdravniki le v velikih mestih in revežem skoraj nedosegljivi. Knjiga je postala kmalu zelo popularna in je doživela številne izdaje.

Na naslednji strani je predgovor, v levem kotu je inicialka. V predgovoru pove pisec, kaj je imel za predlogo in da je »na slovensko s velikim flisam inu susebnim pregledanim tolmazhil slasti tuistu kaj se meni sadosti snano navadnu blu te druge nenavadne inu teshku pripravne shtuke kateri so predragi inu nam nikdar snane shelzne selicha sm vnkaj pustil alli vnder v gligi vishi kai k ednim shtuku slishi sm jest tuistu od besede do besede zhistu popisal sa tiga volo de bi ti shlahetni dobri mitelni inu arznije tudi popolnuma na svetlobo dani bili«. Zaradi nerazumljivosti nekaterih izrazov piše nadalje: »dokler pag letukei mnogtere besede bodio vam shelzhne inu nesnane naprej prishle vnder skusi dolgu isprashuanje inu pregleduane bode vam skuss pomuzh S. duha sposnane inu resuetlene«.

Iz nadaljnje razlage vidimo, da je imel pisec za predlogo »Granat Apffel«, ki je bila tiskana 1709. leta v Leipzigu. Celotni naslov knjige je v izvorniku »Freywillig aufgesprungener Granat Apffel des Christlichen Samariters. Oder: Aus christlicher liebe des nächsten eröffnete Geheimnisse vieler vortrefflicher bewärter artzneyen, aus berühmter leibärzten, oder Medizin-Doctorn, lang gepflogener erfahrungheit von der Durchlauchtigen Hertzogin, Fürstin und Frauen, Frauen Eleonore Maria Rosalia, Hertzogin zu Troppau und Jägerndorf, geborene Fürstin zu Lichtenstein ec. zusammen getragen. Samt einer Diaet, wie

sich bey ieder krankheit in essen und trincken zu verhalten; wie auch einen neuen Koch-Buch in welchen allerhand rare und denen patienten zu verschiedenen Kranckheiten erspriessliche speisen vorgeschrieben werden. Leipzig 1709.

Knjiga je bila ponatisnjena devetnajstkrat. Prvič je izšla na Dunaju 1695. leta. Zadnja izdaja je bila leta 1863. V knjižnici Frančiškanskega samostana v Novem mestu imajo izdajo, tiskano leta 1709, ki jo je imel Koliher za predlogo in sem to izdajo uporabljal, ko sem primerjal rokopis z izvirnikom. Pisec ljudskomedicinskih bukev je bil mnenja, da bi bilo koristno, če bi se njegovo delo »drukalo« (tiskalo) in bi bilo tako z njeno koristno vsebino seznanjeno čimveč ljudi. Na str. 240 pisec razlaga, da je delo dokončal v 15 tednih leta 1751, in kot iz besedila razumemo, bi bil lahko še več napisal, če mu ne bi bila knjiga, ki jo je imel za predlogo, »skusi neuplivnost tih ljudi so mene presgude prezhe vse te bile vnder bogu bodi hvala sm leshezhe inu pripravnishi shtuke vkup sbral inu popisal«.

Omeniti je treba, da so bile tudi na Gradiščanskem napisane v prvi polovici 18. stoletja rokopisne ljudskomedicinske bukve v nemškem jeziku in so imele za predlogo tudi knjigo Eleonore Marie Rosalie. Te pa so po obsegu skromnejše od naših ter so imele za predlogo tudi še druge ljudskomedicinske knjige in so bile zelo podobne bukvam, ki so bile napisane v češkem jeziku leta 1787.

V poglavju »Podvishenje« (pouk) zhes lete bukvizij«, pravi: »kadar sm si iast bil naprej vsel lete bukvize pisati najsm veidel kai sa eno shpraho bi si naprej vsel da bi sa volo tih zhudnih besedij htim Arznijam potrebnih Rezhii se lesheij moglu resumeti sa tu sm meinil to isto katero se pernas govori narvezh nuzati alli pag neij moglu biti doklir mnogtere besede se bel raimaio na nemshki jesig nekatere na krainsku gouorit slasti letaku«. Nato sledi razlaga nekaterih besed, ki jih je pisec uporabljal, tako npr. Apostem thurr, turr; Pfloster-floster, Fuashtr; pulver-puifer, shtupa; Shalba-shalba; shliza-sliza, shliza; Salssä-salsa, mozhnik; pert: aderza, ruta. Tudi tu je uporabljal včasih črko A namesto O ali nasprotno, dvojni ij, se bolj počasi izgovori, B za W, m za n in nasprotno, f za v in nasprotno, dostikrat pa dvojni RR za enega.

Predloga vsebuje 1750 receptov razne bolezni. Predvsem so to navodila za izdelavo raznih »vod« in raznih »Spiritibus«, priprava žganj, jesiha, sokov, sladkorja, mezg, elektuarijev, olj, mazil, obližev itd., nato sledijo recepti za bolezni oči (21 receptov), za Apostem (absces, gnojni čir. ogniojek (7), za otekline (7), za zlato žilo (11), za angino (3), za hujšanje (6) itd.

Posebno veliko je število predpisov za ženska »stanja« (12), beli tok (17), za pospeševanje menstruacije (19), za noseče žene (109), za otroške kože (17), za otroški katar (31), za črevesne krče (3) itd.

Pogosto obravnava bolezni jeter (23), bolezni želodca (26), bolezni ušes (21), »pestilenc« (sredstva zoper kugo) (19), rdečo grižo (47), pesek (33), vodenico (33) itd.

V začetku vsakega poglavja so večinoma predpisi za dieto, ki jim sledijo kratke oblike receptov z navodili za njih uporabo. Zdravilna sredstva so praviloma rastlinska ali živalske snovi, sopara, mazila, olja, pa tudi čista simpatetična sredstva, ki so jih v tistem času uporabljali. V nadaljevanju bom primerjal, koliko je od omenjenih vrst zdravil in receptov prevzel pisec iz rokopisa.

Prava vsebina in tudi oštevilčenje se začne s »Ta prvi Capitel, koku se morio mnogtere vode na mnogo visho storiti«. Z izrazom »vode« so mišljeni destilati zelišč, ekstrakti in macerati. V poglavju je na 14 straneh opisanih 23 »vod«, medtem ko je v originalu — predlogi naštetih 68 »vod«, npr. voda za oči, za »preüna« (davica, angina), za »bledjnost« (bledičnost), »teh smerdlinavih gobz voda« (brinjevih jagod), »voda za glide, ki od shlaka (kapi) ali sicer od drugega so hromi, ena voda h'ozhishzhivanu te maternize shene te hude prozh,

greie in poterdi (okrepi), ena shlahтна voda sa shlak, shkernak (giht, revmatizem), padiozh bolesen (padavica, epilepsija), giftna huda luft, bolesni inu shum te glauc, flus (izcedki) tih ushes« idr.

V drugem poglavju bukev obravnava pisec: Koku se more spiritibus ali shganie od nekaterih selishzh, sadou inu korin distiliratij«. Pisec govori torej o destilaciji in so nekdaž zelo verjeli v učinkovitost destilatov. V originalu je opisanih osem cvetov (Geist), tu pa le troje, nato pa 11 vrst žganj (Brandweine), tu le štiri.

Prvi opisani cvet je »Rosmarinou Duh allij spiritus storiti«. Tako kot v celi knjigi se je pisec boril s slovenskimi izrazi in je na tem mestu nemški »Geist« prevedel kratko malo v »duh«.

V izvorniku je posebno poglavje o jesihih, ki jih pa pisec bukev ne omenja. Iz poglavja o sokovih, ki jih je v originalu naštetih 30 vrst, je v bukvah opisanih 9 vrst. izraz »Saft« prevaja pisec »mokrota« namesto sokovi; tudi nadaljnje poglavje o sladkorjih je pisec izpustil. Mezg (Salsen), ki jih imenuje salsse, je v originalu 7, tukaj so le štiri, in sicer: »Hebauä (habad) salsa, smerli-nova (brinjeva) salsa, bessova (bezgova) salsa.«

Od »Latvergij« (Latwergen, elektuarije) je pisec od 17 navedel le tri; v poglavju »Mnogtere Olleje (olja) storiti« našteva 14 vrst olj, v izvorniku jih je 36. Za primer navajam: »en ollej sa poknene (hernia, bruh) starim inu mladim nuzati: eno libro (stara mera, enaka funtu) oleia 2 perishzhi frishniga beiliga Sanikel korena, enu perishzhe schwertfarn (?) korena tenku srejsanu 5 ali 6 dni v tim oleiu pustiti pasati, potle pozhasi kuheti de se ta muzh vnkaj iskuha potle skusi pretlazhenu, v enim Glashu na sonze postaulenu potle spet frishne korenine noter dati, tenku sreisanu«.

»Kadar se ozhe leti olej nuzati se ima sgoditi kadar luna doli jemle« (verjeli so v to, da v času, ko luna »doli jemlje«, tudi bolezen »doli gre«) »se ima s'jutra inu s'vezher leta inu sam masati alli nikar okulj inu okul inu en topel pert gori poloshti, tim otrokam. Segä ima maihnu vseti doklei ie mozhn: probatum« (je preizkušeno). Pisec je napisal še »En olei sa Rak na shenskih per-sah; olej sa terda slesena (vranica); olej za Ruhr (griza); ta skorpionov olej«.

Iz poglavja »mnogtere shalbe (mazila) storiti« je pisec izbral od 17 le 7, tako na primer: »Koku se more ta bettler shalba storiti leto se ima vpomladi sazheti sa volo te Berzhe (brstje) katera mure zule (celo) bijtij. — Ena dobra pravizhna (preizkušena) shalba sa vse teroune persi inu druge teroue.« Iz poglavja o obližih ni pisec ničesar prevzel, zato pa se mu je od 66 praškov zdelo potrebno napisati 23. Poglavje o kadilih (okajevanje, podkajevanje, kar je včasih veljalo za dobro sredstvo zoper številne bolezni, ni pisec prevzel ničesar, prav tako ni ničesar prevzel o svečkah za stolico in tudi ne iz poglavja o odvajalih in klistirjih.

»Mnogteri pulfer storiti« je poglavje o raznovrstnih praških in jih »Granat Apffel« našteva 66, tukaj pa le manjše število in jih bom navedel nekaj značilnih: »Pulfer za preün.« Preün, včasih piše tudi prein, je starinski izraz za nemško Bräune, davico, vnetje grla ali sploh zožitev grla, goltenco, difterijo, hudo angino. »Pulfer za jitzo (vnetje) tudi tem otrokam v sepenzah (ošpice) nuzati«. »Pulfer sa krij (krvavitve) inu Ruhr (rdeča driska, griza): vsami to krij kadar luna doli jemle od eniga vresniviga setza (marčnega zajca), seshgan jalenov Rug« (jelenov rog so zelo cenili kot zdravilo in ga pisec v tem delu pogosteje omenja). Omenjen je še mastix (vrsta smole drevesa Pistacia lentiscus), »muscat oreh, vse h pulfru storienu kaj se ednim sdij, med eno pshenizhno mo-ko smishanu inu s to sezhiu kervio k'enimu Quasu (testo) storienu inu spezi na enim vrezh pusadu (ognjišču) zolu dobru kadar edn ta Ruhr ima, daj mu v shrokiga terpotka vodi 2 shpiga (noževa konica) eniga nosha noterie tudi dobru

kadar is nusa kernabij (krvavi) se ima shnupfati (nosljati)«. »Pulfer sa bleido bolesen (bledičnost); pufer sa cathar; pulfer za Cathar kir od mersliga zag (dolgotrajen) shleimov sem pride; pulfer sa Sepenze (ošpice) jnu Bleke; pulfer sa to hudo padiozh bolesen (padavica); pulfer sa Vngersko bolesen (ogrsko bolesen — vse vrste dezinterije pa tudi trebušni tifus) inu Breün: Ene pul orehaue Lushine Breünzelltl (celtl je zdravilo v obliki ploščice ali romboida — sladkorčeka), zimet poldruga lushina, imber pul lushine, storij vse v tenik pulfer, enimu otroku pul manj v 3 slize frishne vode smishaj inu noter dati.« Med drugim našteva: »Univesal pulfer sa use bolesnij: se vseme ta dolgi siuij poper pol libre, Cölnish lipa, beila krida 3 firtinge (stara mera, četrtinka) leto vse storij vtenik pulfer, od tiga se da enimu pershonu (osebi) 10 granou tudi 2, po naturij, tem otrokam spod 7 leit 4, 5, 6, 7, granou (stara apotekarska mera, 0,06 gr.) se vseme 3 krat noter vselij na drugi dan, ima nato 2 urri postiti inu taisti dan obeniga kapusa (zelja) alli mleka jesti, se more vseti na zhemur hozhe vseli na teishzh se more tudi otrokam 6 teidnou starim dati tudi otrozhnizam inu nosezham shenam dati, sakai balsamira tu zeilu truplu (telo) tiga zhloveka h'srauiu poterdi ozhisti to krij, obarua pred Cugo inu vso natirlih giftjo se more tudi sa shiuino nuzati kadar bi kaj giftniga na pashi sadobila.«

Sledi poglavje o pripravkih — »Preperiringe«. — »Vsa shuaht (vrste) sull (sol) preperiret. Kako se morio te solij is tih selish storiti. — Vsami selshe katere so dobru suhe, seshgi ih h popeiu (v pepel) dej ta pepel v 'eno telero (kozico, lonček) vlij vrele vode gorij inu pustij vretij, potele prezidij skusi en flies papir (pivnik) ter dej v'en kotel pusti zolu noter pouretij, potle dej is kotla v en tigel (ponev) inu postaui na frai ogen, inu dodej enu malu shuebla (žvepla) zu inu pusti se s'hladiti, potle vsami ta tigel vnkaj kadar ie hladen, inu vlij spet vodo gori dej v en kolbn (čaša) pusti spet shladitij, kadar se ie vshij shladlu inu ie hladnu vsami taku ie fertig. Aku pag nei sadosti belila toku vlij spet toplo vodo gori inu spet prezidij, inu pustij de se spet skadij toku je fertig inu na to visho se morio vse soli storiti.«

»Breüne zeltle preparirati« pomeni pripraviti zdravila v obliki ploščic zoper difterijo, davico ali angino. »Vsami Saliter 1 libro, inu ga dej v en tigel ter se postauij na en vogle de se reside, potle se stlizhen shvebel (žveplo) tudij zu smisha, inu kader za shvebel nozhe vezh goretij se smisha tudi Armoniacum(?) inu se te gerde nezhiste pêne doli posnameo, inu se vlio vmodle taku so fertig se pag zhes eno libro nemore storiti, inu kar vtim tigelnu ostane se spet respuisti inu v modl vlie kakor poprej.«

Sledijo štiri navodila za klistir: »clystir v hudih catharjih nuzati; en clystir sa nosezhe shene; en clystir sa Ruhr; en clystir sa velk wetash (betež, bolečina), na peisku inu kamnu terpij.«

Na str. 32 f je odstavek: »Bodejo mnogteri shtukij koku se morjo mnogtere vode, mokrote (sokovi), shalbe alli pulvrij storiti kakor se vode vidiluu«. Tega poglavja v originalu ni, pač pa je pisec v to poglavje vstavil nekatere vrste zdravljenj iz prejšnjih poglavij, ki jih poprej ni napisal, a so se mu pozneje vendar zdele zanimive: »ena voda sa otuke masati; shlahтна Maiaronova voda sa shlak (kap); en olej sa napenjanje ob straneh; ena shalba s'katiro se more en gled (ud) omezhati, kateri sa volo ene bolesni tu mesu sgubil«. Veliko piše »ta shlahtni Cordewenedickt olej ali Balsam teh Ran imenuan« in »En zolu dober pulfer sa gorij vstajenje te Maternize (histerije ali lahko tudi vzravnvanje retroflektiranega uterusu).

Sledi daljše poglavje, ki je v originalu označeno: »Von allerhand Krankhaiten (o raznih boleznih) und erstlich von augenzufällen«. V bukvah pa začne: »sa betash tih ozhi«.

Pri obravnavanju zdravljenja boleznih pisec vedno omenja tudi dieto, ki je pri obravnavanju boleznih potrebna. Tako pri boleznih oči priporoča naslednjo dieto: »per bolesni tih ozhi, se varuvat svih flusig jnu oistrih jedij kakor: poper soll, esijh, senaf, zhesnik, zhebul, lenzho (lečo) ter tudi suinsku mesu, premozhninu binu, premladi voff« (pivo). Za načine zdravljenja bolnih oči naj navedem primer: »Ena voda se vse motne flusig ozhiy tudij kader ie Mrena gorij: Se vseme enu frishnu jaize se skuha terdu ter se sdushij (olušči) inu na dua deila prereishe ta Armenza (rumenjok) vnkaj vseme, en deil se napolni na mesto armenza beilij vitrijoll, ta drugi deil pag s'zukram, sueshij s'eno nitjo vkupe deij ven glashz vlij roshno vodo gorij, de en perst zhes stoiy, pusti 24 urr statij potle se vershe tu jaije prozh inu se nuza ta voda tiga dne 3 allj 4 krat 4 ali pet kapelz«. Pri tem naj omenim, da so v tej zvezi uporabljali tudi prah iz sežgane glave črne mačke.

Na str. 14 sledi poglavje: »Apostem betashi« (gnojne bule kože, absces, gnojni čir). Zoper te boleznih pisec priporoča isto dieto kot pri boleznih oči. Tudi pri naslednji bolezni »Assla« (prisad, črv, gnojna bula) pisec svetuje isto dieto.

Za »ta slato shilo« (hemoroide) je dieta: »V letem se ima varuvat vsiga kai se teshku ferzera (prebavi) kakor je tenfanu (dušeno) gauedu mesu, bob, lenzha, inu kai takiga, preuezh mozhnih korin, tudi preuezh slane in kisle shpishe« (hrana).

»Sa doli jemanje na shvotu« (hujšanje) se priporoča naslednja dieta »v doli jemanu se ima varuat preuezh terdih inu tudij tih jedij katere se ne zeraio kakor premozhninu slanu, noter osolenu inu kaienu mesu in Ribe, kakor tudi Esiha inu itzig Rezhij od Bina siie zilu sadershat, inu se tu hladnu pitije, kakor kuhane vode nuzati«.

Sledi: »Ena guishna shupa sa medle (slabotne, suhe) ludij«. »Vsemi lapu oshtelanih krut (krastače) 8 Lothov, Rakove repizhe 6 Lothov, shildkrote mesu 4 Lothe, frishen shpeh 2 Lotha, sauber jezhman 2 Lotha, petersil, kerbel (krebulja) inu salve (žajbelj) selije vse frishno vsakiga en Quintl, inu 8 Maselnou Capaunove shupe gorij vlti, inu pustiti pul noter pouretij, potle skusi eno presho vnkaj istauzhenu ena malu osolenu inu od tiga en zeil mesenz (mesec) pitij.«

Sledijo poglavja »kader ednimu sapa smerdi; sa teshko sapa; sa breun; sa serzhni breun (srčna tesnoba); sa tergane alli zhes metane; o bolesni pers; sa keushih inu tesnobo teh pers; sa norsko kust (pravilno morska kost, izrastki na kosteh-eksostose); sa poknene (bruh); sa kervabe kaple; sa tekozho krij is nussa; sa kervablene teh ran; sa sparo (opekline): aku bi kdu s'vognam alli vrezho vodo resparil (poparil); ako bi se gdu s'strelovim pulfram resparil; sa pront (revma) pogasiti; sa contracture« (kontraktura, skrčenje udov, napačno zarasli prelomi, trdi sklepi, povzročeni najbrž večinoma zaradi revmatičnih boleznih). Kontrakture so zdravili z utiranjem urina in mazanjem z jazbečovo mastjo; »sa cathar inu kashel; sa to bolesen zheva kadar taista vnkaj gre (prolaps danke); sa skernak tih zhev; sa shenske bolesni inu wetashe; ta zait naprej gnati; enu pridusetnu (potrebno) ozhishzhvanje te maternize tudi kadar je ta zait sapert inu pou naprej nozhe, te maternize ozhistiti inu segreti; kadar ta zait preuezh tezhe; mnogteri mitelni sa nosezhe shene«. Tako je pisec ženskim boleznim namenil 9 strani, boleznim nosečnic in porodom pa celih 17 strani.

Na strani 74 f piše o vročinah. Vročinske bolezni (hitzige Krankheit) so bile predvsem pljučnice in vnetja rebrne mreže. V takih primerih so privezovali žive živali-golobe, ki so jih žive raztrgali in privezali na podplate. S tem bi se po stari predstavi prenesla bolezen na žival (transplantatio morborum). Predstava o prenosu boleznih na žival, pri čemer se človek pozdravi, lahko sledimo nazaj do antike in je skupna vsem narodom Evrope, Azije, Afrike in tudi Amerike.

Tudi v tem poglavju je pisec le zelo kratek in je od 32 prevzel le 5 načinov zdravljenja vročinskih bolezni: »ena dobra kunsht sa to tridansko merselzo (malaria tertiana), kir je veliku stu ludem pomagala«. Recept je sledeč: »Smokbizov selije (jagodičje) inu korin vsetij 9 ali 10 stebel v eni mersli vodi sauber omitij, v en piskerl diatij, en masel (maselc) bina (vina) gorij vlti inu pustiti pul noter poureti potle kadar lih ta merselza pride tu bino doli oziditi inu popiti zolu toplu inu 2 alli 3 krat storiti pomaga«.

Za Frais — zustände (Frais je nemško Fraisen, sposmophilia, tetania predvsem dojenčkov, pisec uporablja izraz skernak (giht) ali tudi frais. »Sa te plave bleke« (lise, pege), nato pa piše še o »sa satekle noge«, »franzosih v gerli« (sifilis v grlu); »vor den Frosch«, prestavi »sa kroto«. V poglavju o »slishanu« (sluh) in tudi »to slishane poterdit (sluh ojačati, izboljšati)« pisec priporoča: »Pelan (pelin) v'Esihu inu vodi kuhan inu leta tunsht (soparo) skus en trihter vsheše (v ušesa) pustitij alli palenou olej topel v usheše disati preshene ta betasth (bolezen, bolečina),« »shum inu sgonene vushesih«. Nadalje je »sa grinte« (garje, srbečica, ter razne srbeče dermatoze sploh, dermatomikose ter alopecije kot posledica bolezni lasišča). Pogosto so bolna mesta mazali s kolomazom; »sa divji ogen (šen) enu gashene«, »sa mishuorast (zlatenica)«. Za zlatenico je eno od sredstev naslednje: »se vseme enu jaize inu se terdu skuha v tiga bolnika vodi se sdushzhi inu se deij v en mreulink (mravljišče). Kuker hitru te mreule tu jaize ferzario taku tudi sgine ta mishuorast letu je dobru inu dostikrat skushenu«.

Tako bom navedel še nekatere izraze in pojme, ki so v knjigi oziroma v rokopisu večkrat omenjeni. Tudi v znanstveni medicini so dolgo časa menili, da povzročajo boleznii mali črvički, ki prodro v telo in povzročijo bolezen. Tako je bil poleg črva v možganih, v ušesih in v srcu tudi črv v prstu. Za izraz »črv v prstu« pa je bil povod črvičkom podobna nekrotizirana tetiva v zvezi s panaricijem, ki ni bil zdravljen pravočasno ali radikalno v domačem smislu. »Črv« je v prstnem členku z »glodanjem« povzročal bolečino. Zato v vsaki ljudsko-medicinski bukvi najdemo recept zoper »črva v prstu«. Za zdravljenje pa so uporabljali volovski žolč, česnovno mazilo in človeške, pa tudi prašičeve ali kravje iztrebke, ker so tedaj tudi zelo verjeli v zdravilnost vseh vrst iztrebkov. V 17. in 18. stoletju je bila na višku t. i. »Dreckapoteke« (Kotmedizin). Nosilci te ideje so bili tudi graduirani zdravniki, tako tudi mestni fizik v Eisenachu Kristian Frantz Paulini, ki je leta 1714 napisal knjigo »Dreck Apotheke«, v kateri je opisal delovanje vseh vrst iztrebkov. Zato ni čudno, da najdemo priporočila za takšno zdravljenje tudi v izvorniku knjige Granat Apffel. Tako so npr. pri podagri uporabljali sveže kravje ali otroško blato, zmešano z medom. Pri ugrizu strupenih živali so polagali na ugriznjeno mesto prašičevo blato, pomešano z jesihom. Pri napadih kolike je moral bolnik piti konjske fige, pomešane z žganjem; pri vodenici so pomešali nastrgan hren z zdrobljenim golobjim blatom, kar so navezali na noge in pri tem zdravljenju bi morala izteči iz človeka voda. Za zdravljenje zlatenice so morali na prazen želodec piti v vodi raztopljeno gosje ali kozje blato. Kozje blato so uporabljali tudi pri »odprtem raku« na koži. Izraz »odprti rak« pa je v ljudski medicini pomenil vse odprte kožne razjede, kar pa je bilo najbrž le delno v zvezi z različnimi vrstami raka v današnjem pomenu besede.

Mlade krokerje ali vrane, ki so se zvalili v marcu mesecu, so sežgali in njihov pepel je bil dobro sredstvo proti epilepsiji; enako so uporabljali prah krastač in kač, ki so ga posipavali na bolno mesto, na »odprtega raka«. Za mreno na očeh so uporabljali prah sežgane glave črnega mačka. Prah ptička kraljička so uporabljali zoper »kamen«, tople možgane kraljička pa pri vrto-glavici in glavobolu.

Od delov živalskega telesa so zelo pogosto uporabljali maščobe, tako na primer zajčjo mast in olje iz deževnikov zoper »giht«¹ Izraz »giht«² so uporabljali za različne posledice v zvezi z nevralgijami, revmatizmom in sklepnimi boleznimi in za ohromelost. Nekdaj so mislili, da nastanejo te bolezni po uročenju. — Za zdravljenje kontrakture udov so uporabljali jazbečevo mast, lisičjo mast pri hernijah ali »telesnih poškodbah«³; gosjo mast so uporabljali pri zapiranju urina. »Bruhi«⁴ (hernije) so bili na deželi zelo pogostni in so jim rekli tudi »Leibschaden«. Izraz »Harnwinde«⁵ — Urinzwang v smislu tenezmov in pogostnega uriniranja je bil pač v zvezi z boleznimi sečnega mehurja, gonoreje, strikture uretre in podobno, kar so zdravili z oljem, s sveže pomolženim kozjim mlekom ali s svežo studenčnico. — Razne kožne razjede, čire in podobno so označevali z nazivom »Odprte poškodbe«⁶ (Offene Schaden), medtem ko je »Offener Krebs«⁷ pomenil hujše kronične ulcerozne kožne infekcije v večjem obsegu.

Pri človeku, ki ga je ugriznil stekel pes, so rane izpirali z mlačno vodo in jih posipavali s prahom zmletih španskih muh (Carttharides) in mazali z ungenutum basilicum flavum. Kantaride so uporabljali zato, da bi ostale rane odprte. V tej zvezi je treba omeniti še izraz »Sucht«, ki se je obdržal v ljudski medicini še do danes in so s tem izrazom označevali tuberkulozo, v ljudski medicini so uporabljali izraz sušica; infalende Such (Fallsucht) pa tudi epilepsijo ali padavico.

Spet se povrnemo k porodnicam, k raznim mrzlicam in k žolču, nekaj je sicer že prej o tem pisal. O žolču piše v rokopisnih bukvah le tri vrstice in prav toliko tudi o čiščenju krvi, in sicer: »en pulver tiga lebna, smerslinaue Agode (brinove jagode) in studenčna kreša (vodna kreša, studenčnica, Nasturtium off.)«.

Še enkrat se pisec povrne k poglavju »Ta ibrig feihtnikost tiga telesa berzerat (razkrojiti, odpraviti) inu pregnati«. »Tukaj patienti se imao saedershat od prevezh mokrih inu merslih jedij, tu binu inu korin nared shpishe slushio silnu dobru«. Na tem mestu se srečamo s hipokratično-galensko doktrino humoralne patologije in konstitucije, kot odsev medicine, ki je veljala vse do začetka prejšnjega stoletja.

Predolgo bi bilo naštevati še številne druge bolezni in njih zdravljenje. Zanimivo je, da je pisec besedo »Rotlauf«⁸ prestavil dobesedno v »rdeči tejk«⁹ (laufen-tečji) ga pa tudi imenuje shčen«. Noben bolezenski naziv ni v pisani ljudski medicini tako pogosten kot ravno »Rotlauf«¹⁰ in »Rose«, kar pa v ljudskem razumevanju ne pomeni le šen pri rani, temveč tudi vročinska stanja brez kake zunanje poškodbe. Sredstva za vročinska stanja so bila številna od čisto simpatetičnih sredstev po analogiji (similia similibus) pa vse do močnih zdravilnih maž. Pogostoma so uporabljali modri papir in rženo moko. Modremu papirju so v ljudski medicini pripisovali posebno moč.

O vsem obravnavanem beremo v bukvah do strani 104, na strani 105 pa sledi navodilo za gojitev rastlin. »Kratku podvishanje koku se more s temi selishi reunati inu obhoditi vsaku ob suoiem zhasu skusi tu zeilu leito.« Tako daje pisec za januar — prosenec navodilo za ravnanje s cepiči in sadnim drevjem, nato opisuje delo v februarju, za marec pa je omenjen le naslov martius-sushz. Nato pa dalje sledi opis zdravljenja bolezni do strani 116, ki se končuje z odstavkom »sa shouz«¹¹ (žolč). Na eni strani so nato opisane: »Smernize inu poduishane (pouk) kdej se te selshe imao nabirati inu te korine kopatij«¹² in dalje »Te selshe katere se imao sushiti inu gorij hraniti so nar bulshi mozhiy kadar zuito se pag imao sgudo pred sonzem alli pag kadar je sonze ushi sashlu nabirati, od shtinglou (stebel) sauber odbrati na en sauber poden v en zimer kir ie od vse luft inu vetra frai, potrositi slasti zuitie ima na eno tablo potrosit

dostikrat pregledatij slasti kar se bih'pulfram inu noter jemana nuza toku bode lepu in stane per dobri mozhi.« Nato še sledi: »Inu glih kakor vse suoj zait inu toku tudi ti zhlovik kar se posimi sraima tu se poleti ne spodobij inu spet kai po simi timu shivotu nuza letu shkodu dostikrat po leite satu se ima sede i ta zhlovik na toplim dershati tople shpishe inu pitije nuzati slasti dobre korene kakor imbre, negelne imu Muscatorh ter po iedij en trunk bina ie dobru inu aku nij potriba kopana inu pushana se sadershat.«

Mnoga navodila za zdravljenje, ki sem jih navedel in nimajo zveze z ljudsko medicino, ki pa jih je proti koncu rokopisa še več, niso prepisana iz knjige Marie Eleonore Rosalie, pač pa iz več knjig, ki so jih v velikem številu tiskali v 18. stoletju, in naj bi rabila izobrazbi in pouku — tako: »Haus und Wunderbüchlein« ali »Kunst und Wunderbüchlein«, pa tudi razne »Hausbuch literatur« med njimi zlasti omenjam: »Kluger Haus-Vater« Johanna Joachima Becherja; zelo razširjena je bila tudi knjižica »Albertus Magnus-Büchlein« idr. Tudi iz teh so podobna praktična navodila verjetno prepisovali pisci še drugih bukev, predvsem iz 18. ali 19. stoletja.

Eno od naslednjih poglavij nosi naslov: »Koku se morio ti guihti sposnati kakor se taistij v'Apoteci nuzajo«; na pol strani pa je dodana razlaga vrednosti od grana do medicinske libre. Na koncu poglavja je pripisano: »Lubesnivi Brauiz doljeii nisem vezh Pagu se smili h'pomozhi mogel sbrati, de bi deile inu vezh tih shlahtnih dobrih mitelnou iz tih Bukviz Granat Jabuka imenuanih popisal doklir skusi neuplivost tih ludij so mene presgoda prezh vse te bile vnder bogu bodij huala su tu leshezhe inu pripraunishi shtuke vkupe sebral inu popisal ter v 15. teidnih dokonzhal v tim leitu 1751. Srauen pa sm she osdolej tudi nekatere dobru isbrane shtikelze sa ludi inu shuino tudi sdrugim nuznamij rezeptij kradku susnamual.« Na naslednjih straneh je: »Register Alli sumarish sapopadik zhes vse bolesni tiga zhloveka«. Na naslednji strani pa je še: »Register zhes te shenske bolesni.« V izvirniku je še register zdravil, ki ga v rokopisu ni, ter se izvirnik konča s stranjo 466. V novejši izdaji iz 1709. leta je še »Ein neues und nutzbares Koch-Buch, in welchem zu finden wie man verschiedene herliche und wohl-schmäckende speisen von gesottenen, gebratenen un gebackenen, als allerhand pastetten, torten, krapfen etz, sehr künstlich und wohlzurichten wie auch allerhand eingemachte sachen bereiten solle. Worbey ein register von speisen, so denen patienten in unterschiedlichen krankheiten dienlich zu kochen seyen, sammt kurtzen ordnung, wie man sich täglich in essen und trinken verhalten solle damit nicht unzeitige krankheiten verursacht werden«.

V izdaji iz leta 1709 je še drugi del, t. j. kuharska knjiga, ki ga v prvem ni. V rokopisu je na strani 119 začetek drugega dela, ki nosi naslov: »Ta drugi deil leteh buqui v katerim se mnogteri inu dobri shtuki sa ludij inu shuine s'leipemi Recepti popisani inu na dan dani. Kakor tudi enu posuane teh selich inu drugih potrebnih shtukov iz mnogterih Arzetou inu Doctoriou vkupe postauleni MDCCCLI Leita«. Naslovna stran drugega dela je obdana s slikami in sta v obeh kotih zgoraj prikazana dva kozarca, v sredini zgoraj pa je prikazano, kako nekdo moškemu in ženski, sedečima pri mizi, prinaša dva bokala; ob straneh so ornamenta, ki verjetno predstavljajo zdravilna zelišča. Na spodnjemu delu strani pa sta v obeh kotih spet narisani retorti ter v sredi stiskalnica za grozdje ali sadje.

Drugi del izvirnika obsega 539 strani s 116 poglavji, v rokopisu pa jih je le 14. Druga stran rokopisa se začinja z besedilom: »Ena shlahтна voda sa ozhi seshgati«. Na strani 120 rokopisa je v levem zgornjem kotu slika retorte »retorten« in »kolben glash« ter na tej strani piše: »Olei od te mezesnove smole«; na naslednjih straneh pa piše: »Jaizhnij olej storitij: besgoviga zuita voda; betonio-

va voda; »Ollej od besouih (bezgovih) Agod idr. vode in olja destilirati«. Nato sledi spet recept zoper mrzlico, mazilo za »krulove glide masat« idr. Na str. 124 f pa najdemo »En dober inu shlahten shtuk sa zopernio te shuine«. Sledi še en recept za živino, pa še en recept »sa shen ali perozh ogen na nogah«. Nato sledi »Snamine koku se more slata Armena farba storiti; posrebritij ena kunsht; sheleso terdo storiti; eno dobro dintu (črnilo) storiti« ter druga barvila in še druga praktična navodila so tukaj, ki pa niso v zvezi z zdravljenjem. Vmes je spet nekaj receptov, na str. 128 pa sledi poglavje: »Tu sgublenu slishane inu druge beteshe v malim zhasu spet pernesti inu vtolashiti«. Zadnje poglavje, na str. 129 nosi naslov: »Roshen olej storiti«. V naslednjih straneh zasledimo več drugih pisav in je obravnavano le na pol strani: »Koku se mora voda spoznati vsake bolesni« Na str. 130 f piše: »Kartofeln lange wechalten (behalten)«, nato »Für den Garten«, kjer piše tudi o boleznih živine in njihovem zdravljenju: »Mittel gegen Pferde wunden; Rinder Pest; Heilkraft der Buttermilch; Mittel gegen Dichwerden der Rindvieher (zoper konjske rane, govejo kugo, zdravilna moč sirotke, sredstva zoper debeljenje goveda). Nato sledijo še sredstva zoper podgane in stenice. Na str. 135 je napisano: »Snamine koku se morio mnogtere selishe, roshe, zuitie in samene (semena) rounati« (čebulno seme, česen, peteršilj, solatno seme idr.). Vmes je nekdo pisal kroniko, na str. 142 je zapisana letnica 1782 junius, na naslednji strani pa: Seltshah (Sovče) am 15ten Maij 1831 in je podpisan župnik Johann Merlink. Zatam so popisane še tri strani. Na koncu je podpis Matth. Moshe (Može), Arnoldstein (Podklošter).

Literatura in viri

1. Bohatta, Fürstin Eleonora v. Liechtenstein und ihr Granatapfel. Ein bibliographischer Versuch. Sonderdruck aus: Jahrbuch der Vereins für das Fürstentum Liechtenstein, XXXIII (1933), 123—132. Podatke prejel od Slovenskega bibliografskega leksikona, Ljubljana.
2. Dolenc M. Katere rokopiesne ljudskomedicinske bukve na Slovenskem utegnejo biti najstarejše. Zdravstveni vestnik 44 (1975) 5, 251—254.
3. Eleonora Maria Rosalla: Freywillig aufgesprungener Granat Apffel des Christliehen Samariters, 1696. in
4. Eleonora Marla Rosalla: Freywiling aufgesprungener Granat Apffel des Christliehen Samariters, 1709.
5. Gartner E.: Zwischen Wunderbuch und Receptbuchweisheit. Ethnomedizin V 1/2 (1978—79) 25—38.
6. Kollher A.: Kreüter Buch tu ie buque nekateri selich dreues... (rokopis iz 1750).
7. Novva Gronat-jabuka (rokopiesne bukve 1751).

»NOVA GRONAT-JABUKA«

HANDSCHRIFTLICHES VOLKSMEDIZINISCHES BUCH AUS DEM JAHR 1751

Zusammenfassung

Der Autor präsentiert uns das handgeschriebene volksmedizinische Buch: Novva Gronat-Jabuka. Die Handschrift stammt aus dem Jahr 1751, sie umfasst 288 Seiten, im Format 19,5 × 15,2, in bohoričica, elne schöne Handschrift. Nach den bisherigen Feststellungen ist dies das zweitälteste volksmedizinische Buch, gcschrieben in slowenischer Sprache. Es stammt aus der Umgebung von Podklošter im österreichischen Kärnten. Der Schrift naeht ist es dem ersten Buch gleich, das im Jahr 1750 von Andreas Kollher geschrieben wurde: Kreüter Buch tu ie Buque nekaterich selich inu Prid vsetnisheh lnu snanejateh Gorin tlga vezheniga inu zhestitega dr. Petra Andrea Matthioli. Dieses Buch stammt auch aus Kärnten und deshalb schliesst der Autor daraus, dass der Verfasser derselbe war. Beide Bueher sind kulturgeschichtlich interessante Werke.

Der Autor verglich das handgeschriebene Buch mit der Vorlage, die vom Verfasser benützt wurde. Das ist das Buch von Eleonore Marie Rosalie: Freywillig aufgesprungener Granat Apffel des Christlichen Samariters, gedruckt 1709 in Leipzig. Das Buch war weit verbreitet und erlebte zahlreiche Ausgaben. Es enthielt zahlreiche Ausgaben. Es enthielt zahlreiche Rezepte für verschiedene Krankheiten. Vor allem sind darin Anleitungen für die Erzeugung verschiedener Destillate, Schnäpse, Essige, Säfte, Zucker, Marmeladen, Elektuarien, Öle, Saiben, Pulver und Pflaster. Es folgen die Rezepte für verschiedene Krankheiten; besonders viele Mittel gegen Frauen und Kinderkrankheiten werden angeführt. Zu Beginn fast eines jeden Kapitels über die Krankheiten sind Vorschriften für die Diät, es folgen in kurzer Form Rezepte mit Anweisungen über ihre Verwendung. Die Heilmittel sind in der Regel pflanzliche oder tierische Stoffe, Dämpfe, Salben, Öle, aber auch ganz sympathetische Mittel, die in jener Zeit angewandt wurden.

DELAVSKE KNJIŽNICE V MARIBORU DO DRUGE SVETOVNE VOJSKE

Bruno Hartman*

UDK 027.6:331(091)(497.12 Mb)»1868/1941«

HARTMAN Bruno: *Delavske knjižnice v Mariboru do druge svetovne vojske.* Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16 (1980)2, str. 322—350.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl., 5 preglednic, 6 slik.

Knjižnice in čitalnice mariborskih delavskih društev so delovale izza l. 1868, od konca 19. stoletja dalje v duhu avstrijske socialne demokracije in zgolj z nemško literaturo. Potem ko je Maribor l. 1918 pripadel Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, so se pojavljale skromne knjižnice slovenskih delavskih društev. Toda l. 1928 ustanovljena knjižnica Delavske zbornice, v kateri so odločali zastopniki treh socialistično usmerjenih delavskih organizacij, je z izvrstnim izborom literature, dobro organizacijo kljub političnim pritiskom postala najboljša javna ljudska knjižnica v mestu, katere vpliv na razvoj delavske revolucionarne miselnosti je bil zelo močan.

UDC 027.6:331(091)(497.12 Mb)»1868/1941«

HARTMAN Bruno: *Working-Men's Libraries at Maribor to the Second World War.* Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 322—350.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl., 5 tabl., 6 pict.

The libraries and reading-rooms of the working men's associations of Maribor have worked from the year 1868, since the end of the 19th century according to the spirit of the Austrian social democracy and only with German literature. When Maribor belonged to the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes in 1918, modest libraries of the Slovene working men's associations appeared. But the library of the Chamber of Labour, established in the year 1928, where the delegates of three working men's organisations, oriented towards socialism, decided, became with its excellent choice of literature, with its good organisation in spite of the political pressure the best public library in the town, and its influence on the development of the revolutionary mentality of the working men has been very strong.

Razredni, politični in narodnostni boji v Mariboru v 19. in 20. stoletju so močno izpostavili položaj in vplivnost tiska, z njim pa tudi knjižnic kot ustanov, ki morejo z odbranimi knjigami in periodičnimi publikacijami, z urejenim izposojevalnim režimom in čitalnicami usmerjati politično zavest bralcev, jo krepiti in tako pospeševati politično dejavnost. Razvoj mnogoobraznega mariborskega knjižničarstva je potekal vzporedno z razvojem razrednih in nacionalnih navzkrižij, ki so jih dodatno členila nasprotja znotraj razredov in slojev. Čeravno je bilo prebivalstvo Maribora številčno skromno, sta relativno pospe-

* Dr. Bruno Hartman, ravnatelj, Univerzitetna knjižnica Maribor.

šena industrializacija in vrednost mesta v nacionalnih načrtih tako Nemcev kot Slovencev sprožali razgibano in raznovrstno kulturnopolitično gibanje, v katerem so knjižnice odigrale opazno vlogo.

Poskušali bomo tedaj pregledati, kolikor omogočajo doslej odkriti dokumenti in viri, kakšno vlogo so v tem razvoju odigrale knjižnice delavskih organizacij tja do druge svetovne vojske. Pri našem pregledu se bomo omejili na knjižnice, ki so bile razredno naravnane. Knjižnice delavskih organizacij, ki so se vezale na različne grupacije znotraj meščanskega razreda, bodo morale biti obravnavane posebej.

Začetki socialistično zastavljenega kulturnega delovanja delavcev v Mariboru, s tem pa tudi delavskega knjižničarstva, so zvezani z ustanovitvijo Delavskega izobraževalnega društva (Arbeiter-Bildungsverein) 23. avgusta 1868. Njegov nastanek sodi v vrsto delavskih izobraževalnih društev, ki so v avstrijski polovici dvojne monarhije zaživela med l. 1867 in 1870.¹

Urednik mariborskega lokalnega časnika Marburger Zeitung Franz Wiesthaler je na ustanovitveni dan društva v svojem listu objavil uvodnik Izobraževalna društva delavcev (Bildungsvereine der Arbeiter),² v katerem je opisal naloge delavskih izobraževalnih društev, ki da veljajo izobraževanju, petju in zabavi. Delavska izobraževalna društva naj pospešujejo poklicno izobraževanje članov; ti naj zato berejo politične časnike in strokovne časopise. »Izobrazba osvobaja — duhovno, politično in gospodarsko« je bilo v izhodišču še liberalno politično geslo, s katerim je Franz Wiesthaler, duhovni potomec marčne revolucije, sklenil uvodnik in popeljal društvo na pot v življenje.

Franz Wiesthaler je z mariborskima rezkarjema Josefom Schellingerjem in Michaelom Kappaufom 3. septembra 1868 predložil deželnemu namestništvu v Gradcu pravila novega društva; 11. septembra 1868 jih je oblast potrdila. V njih je bilo navedeno, da je namen društva streči varovanju in podpiranju duhovnih in gmotnih koristi delavcev. Kot pripomočki za dosego društvenega namena so bila navedena predavanja, učenje, ustanovitev knjižnice, tiskanje govorov in predavanj, svobodno razpravljanje, gojenje petja, družabnih prireditvev, telovadbe, ustanovitev odseka za nakazovanje dela in splošne delavske bolniške blagajne. Član društva je mogel postati vsak neoporečen delavec, delodajalec ali prijatelj delavskega stanu.³

Društvo, katerega članstvo je v veliki večini izhajalo iz vrst delavcev v delavnicah Južne železnice na Studencih, teh pa je bilo tedaj čez 2000, je vodil 12-članski odbor; med odborniki sta bila tudi knjižničar in njegov namestnik (§ 6 pravil).⁴

Društvo je razvilo živahno dejavnost, tudi ostro politično. Od vsega začetka je bilo tesno povezano z graškim delavskim izobraževalnim društvom, ki je bilo v avstrijskem delavskem gibanju privrženo radikalnim nazorom. Mariborsko društvo se je potegovalo za splošno volilno pravico, za federativno ureditev Avstro-Ogrske po švicarskem vzorcu, za neomejeno pravico delavcev do združevanja, kazalo pa je simpatije za socialno demokracijo. Prizadevalo si je razširiti krog naročnikov dunajskega socialnodemokratskega glasila Der Volkswille, ki je l. 1870 imelo v Mariboru 25 naročnikov.⁵

¹ Hautmann Hans & Kropf Rudolf: Die österreichische Arbeiterbewegung vom Vormärz bis 1848. Linz 1974, str. 57.

² Marburger Zeitung 7(1868)102, 23. VIII., str. 1—2.

³ Staudinger Eduard: Die Bildungs- und Fachvereine der Arbeiter in der Steiermark von 1848 bis 1873. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Karl Franzens Universität in Graz. Graz 1977, str. 261.

⁴ Rozman Franc: Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do 1839. — V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 13(1973)1-2, str. 59.

⁵ Rozman Franc, n. d., str. 63.

Ko je l. 1870 potekal na Dunaju veleizdajniški proces zoper delavske voditelje, je Taaffejeva vlada njihovo obsodbo izrabila za razpust delavskih izobraževalnih društev.⁶ 11. avgusta 1870 je mariborski mestri urad sporočil mariborskemu društvu, da je razpuščeno. Že dan kasneje je policijski uradnik v navzočnosti treh odbornikov, med njimi knjižničarja Wilhelma Streitza, popisal zaplenjeno društveno knjižnico. Policijski zapisnik nam odkriva, da je bila sicer sila skromna, bila pa je značilne vsebinske strukture: obsegala je revijo Die Reform, ki jo je izdajal ljudski tribun Franz Schuselka, ilustrirane nemške Monatshefte, Brockhausov konverzacijski leksikon, Wunder der Welt, globus, različne zemljevide, od časnikov pa dunajsko Vorstadtzeitung, ki je do Volkswille veljala za napol delavski list, dunajski socialnodemokratski časnik Der Volkswille, Zimmermannovo Die Freiheit, Allgemeine Arbeiterzeitung, Marburger Zeitung, L'Express in L'Operaio,⁷ torej predvsem nemška, pa tudi francosko in italijansko glasilo, vendar nobenega slovenskega.

Nekaj mesecev kasneje je bilo Delavsko izobraževalno društvo v Mariboru vnovič ustanovljeno. Po začetnih težavah je graško namestništvo 8. decembra 1870 vendarle dovolilo novo društvo — skoraj v isti obliki. Ustanovni občni zbor je bil 18. decembra 1870 v Gambrinovi pivnici za gledališčem (današnja Gregorčičeva ulica). Predsednik je spet postal Franz Wiesthaler, za knjižničarja pa sta bila izvoljena Josef Sidar in Marcus Meizen.⁸

Mariborsko politično življenje se je tisto leto ob volitvah polariziralo: na eni strani je bil nemški liberalni tabor, ki so se mu priključili tudi delavci, na drugi pa so bili slovenski konservativci in liberalci. Ker ne ta ne oni ni pritegnil delavcev slovenskega rodu, je prevladal v mariborskih delavskih vrstah nemški vpliv.⁹ To se je moralo pokazati tudi v knjižnici mariborskega delavskega izobraževalnega društva, zlasti še, ker takrat še ni bilo slovenskega delavskega tiska. Društvo je imelo svoj sedež, potem ko je sprva bivalo v Kartinovi gostilni in v hotelu »Nadvojvoda Janez« (Erzherzog Johann), v gostilni Franza Straschilla v Kolodvorski ulici v Magdalenskem predmestju na desnem bregu Drave. Imelo je čitalnico (Lesezimmer), v kateri so bila tudi predavanja.¹⁰ V letu 1872 sta bila društvena knjižničarja Thomas Neid in njegov namestnik Franz Pelko,¹¹ v letu 1873 Gotthard Kamann in Michael Bostian,¹² za poslovno leto 1874 na sta bila za knjižničarja izvoljena Simon Jereb in njegov namestnik Franz Pelko.¹³

Društvo je l. 1872 štelo 89 članov, l. 1873 pa 143. Kakšne liste je imelo na razpolago v društveni čitalnici in kakšne knjige, koliko je bilo tiskanih publikacij v knjižnici, ni znano, vendar pa dveh knjižničarjev zagotovo ni volilo zgolj zaradi časti, pač pa zato, da bi opravljala knjižničarske posle, predvsem skrbela za časnike v čitalnici.

Januarja 1875 so v Mariboru ustanovili še eno delavsko društvo — Splošno delavsko izobraževalno društvo (Allgemeiner Arbeiter-Bildungsverein, kasneje tudi Allgemeiner Arbeiterverein), ki ga je graško namestništvo dovolilo 25. januarja 1875.¹⁴ Kakšno politično usmeritev je ubralo, je spričo skupih podatkov o njem težko reči, o tem, da bi imelo knjižnico in čitalnico, pa ni poročil. Pač pa se je bržčas ukvarjalo z gledališkimi predstavami, saj si je omislilo zločljiv oder.¹⁵

⁶ Steiner Herbert: Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889. Wien 1964, str. 31.

⁷ Rozman Franc, n. d., str. 67.

⁸ Rozman Franc, n. d., str. 75.

⁹ Rozman Franc, n. d., str. 76.

¹⁰ Arbeiter-Bildungsverein. — Marburger Zeitung 11(1872)153, 22. XII., str. 3.

¹¹ Arbeiter-Bildungsverein. — Marburger Zeitung 11(1872)4, 10. I., str. 3.

¹² Arbeiter-Bildungsverein. — Marburger Zeitung 12(1873)11, 24. I., str. 2—3.

¹³ Arbeiter-Bildungsverein. — Marburger Zeitung 13(1874)21, 18. II., str. 3.

¹⁴ Rozman Franc, n. d., str. 90.

¹⁵ Öffentlicher Dank. — Marburger Zeitung 15(1876)33, 19. III., str. 4.

Društvo je kmalu začelo pešati. L. 1881 je štelu samo še 22 članov. Ti so se še istega leta priključili Delavskemu izobraževalnemu društvu, saj med njima pač ni bilo bistvenih ideoloških razlik.¹⁶

Delavsko izobraževalno društvo je bilo blizu radikalni smeri v avstrijskem delavskem gibanju. 3. julija 1882 je imelo svoj polletni občni zbor in v poročilu je navedeno, da so si člani v prvem polletju izposodili vsega 13 brošur in 7 knjig, društvo pa je bilo naročeno na tele liste: Volksfreund (izhajal v Brnu, sprva kot pokrajinski socialnodemokratski organ, od l. 1882 kot centralni strankin organ), Zukunft (polmesečnik s podnaslovom socialnodemokratski organ; izhajal je na Dunaju), Wahrheit (dunajski polmesečnik, glasilo zmernega krila v socialni demokraciji) in Arbeiterfreund (pokrajinski list socialne demokracije za severno Češko; izhajal je v Libercu).¹⁷ V tretjem četrtletju 1882 je knjižnica izposodila 16 knjig, društvo pa je bilo naročeno na liste Zukunft, Volksfreund, Arbeiterfreund, Wahrheit in Schumacher Fachblatt.

V začetku osemdesetih let so se v avstrijskem delavskem gibanju krepili anarhistični nazori. Zoper anarhiste so državne oblasti sprožile vrsto sodnih procesov (anarhisti so se pojavili tudi v Mariboru, saj je v mestu l. 1885 izšlo celó sedem številik anarhističnega glasila Die Arbeit). Vse to je pospešilo, da je dunajski parlament sprejel in potrdil osnutek zakona proti socialistom (20. januarja 1885). Velika večina delavskih listov je prenehala izhajati, delavska društva pa so začeli razpuščati. Mariborsko Delavsko izobraževalno društvo se je 3. maja 1886 samo razšlo, svoje imetje pa je zapustilo Splošni delavski invalidski in bolniški blagajni v Mariboru.¹⁸ Ali je ta prevzela tudi knjižnico, ni znano.

Medtem ko si je mariborsko Delavsko izobraževalno društvo po svojih močeh prizadevalo za gmotni in duhovni napredek delavstva, je na njegovem ožjem delovnem območju — na Studencih, poskušala delniška družba Južne železnice zajezi delavsko revolucionarnost z nekaterimi objekti družbenega standarda. L. 1864 je bila zgrajena kolonija za delavce železniških delavnic (te se je kasneje prijelo ime »stara kolonija«), v letih 1869—1870 pa se ji je pridružila nova. Vsega je bilo zgrajenih 269 stanovanj, v katerih je l. 1872 stanovalo 1526 ljudi. V koloniji je bila zgrajena restavracija in trgovina z živili. Koloniji je bila priključena šola s štirimi razredi (odprta je bila 2. aprila 1871). Zgradila jo je delniška družba. V njej se je šolalo 260 delavskih otrok. V šoli je bila še dekliška delovna šola, tudi s štirimi razredi, priključen pa je bil še otroški vrtec. Ob nedeljah so v šoli potekali štiriurni nadaljevalni izobraževalni tečaji za delavce.¹⁹

Železniška družba je s svojim kapitalom (tako poroča Josef Andr. Janisch) ustanovila izposojevalno knjižnico za svoje delavce in nameščence. Ti so morali plačevati mesečno članarino 15 krajcarjev. L. 1672 je knjižnica štela 1100 knjig, imela pa je tudi čitalnico. Odprta je bila vsak dan od 18. do 21. ure, ob nedeljah pa dopoldne od 9. do 12. ure. Dobro desetletje kasneje je štela že čez 1600 zvezkov, izbrani pa so bili »namenu ustrezno« (»die Auswahl ist zweckentsprechend«).²⁰ To formulacijo je treba bržčas razumeti tako, da knjige (in časniki) v knjižnici niso netili v delavcih revolucionarnega duha, pač pa prav nasprotno. Tudi ni navedeno, kakšni so bili knjižni skladi, ali je bilo v njih

¹⁶ Rozman Franc, n. d., str. 91.

¹⁷ Rozman Franc, n. d., str. 91.

Karakteristike listov so posnete po delu:

Mierach Klausjürgen: Die Arbeiterpresse der Jahre 1869 bis 1889 als Kampfmittel der österreichischen Sozialdemokratie. Wien 1989.

¹⁸ Rozman Franc, n. d., str. 93.

¹⁹ Staudinger Eduard, n. d., str. 278.

²⁰ Janisch Josef Andr.: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. II. Band. L-F. Graz 1865, str. 178.

tudi kaj slovenskih publikacij. V nobenem doslej znanem viru ali razpravi, v kateri je govor o mariborskih knjižnicah, kaj takega ni omenjeno. Glede na vodstveno sestavo v železniških delavnicah in glede na nemško usmerjenost socialnodemokratskega delavstva v Mariboru je komaj verjetno, da bi v tej knjižnici bile tudi slovenske knjige.

Knjižnica delavnic Južne železnice je delovala do l. 1941.²¹

Po hainfeldskem kongresu socialnodemokratske stranke Avstrije ob prelomu let 1888/1889 je delavsko gibanje v Avstriji dobilo čvrsto in dobro organizirano socialnodemokratsko stranko. Na Štajerskem je dobila trdno organizacijsko shemo šele l. 1892, ki pa je bila l. 1897 zamenjana. Štajerska je bila tedaj razdeljena na štirinajst organizacijskih okrajev. Maribor je bil v tretjem okraju z Mureckom, Radgono in Marenbergom (Radljami).^{21a}

V Mariboru so ustanovili podružnico Delavskega pravovarstvenega društva (Arbeiter-Rechtsschutzverein); obstajala je vsaj že l. 1894.²² Tri leta kasneje se je podružnica preimenovala v Splošno pravovarstveno in sindikalno društvo v Mariboru (Allgemeiner Rechtsschutz- u. Gewerkschafts-Verein Ortsgruppe Marburg; sedež je imelo v Franca Jožefa ulici 29).²³ To društvo, ki je »prevzelo zastopstvo interesov mariborskega delavstva« (Anton Tanc), je ustanovilo tudi knjižnico, ki je bila spravljena v l. 1897 zgrajenem Ljudskem domu (Volksheim) na Ruški cesti 7. Knjige v tej knjižnici, ki je kasneje, še pred prvo svetovno vojsko, postala ustanova socialnodemokratske stranke, so bile samo nemške. Slovenskih takratni mariborski »socialno-demokratski voditelji« niso marali nabaviti, tako je poročal dopisnik Mariborskega glasnika.²⁴ Tega da ne marajo zato, ker »v dnu srca sovražijo vse, kar je slovenskega«. Isti dopisnik je poročal, da je govornik na zborovanju mariborskih socialnih demokratov tožil, da »se le malo članov poslužuje knjižnice«. Tega pa — po dopisnikovem mnenju — niso počeli zato, ker »velika večina delavcev, ki so člani socialnodemokratskih organizacij, sploh ne razume nemške govornice, še manj pa je takih, ki bi znali nemško čitati«.

Po prvi svetovni vojski je knjižnica prešla v last socialistične Strokovne komisije, ta pa jo je l. 1928 prepustila takrat nastajajoči knjižnici Delavske zbornice v Mariboru. Štela je okrog 2000 »večinoma nemških knjig«.²⁵ Nenemške knjige so v knjižnico Strokovne komisije prišle bržčas šele po prevratu.

Iz skopih virov je mogoče o mariborskem knjižničarstvu, namenjenem delavstvu, do zloma Avstro-Ogrske reči, da je bilo skromno. Težišče znotraj delavskih društev je bilo na delavskih glasilih z Dunaja in Češkega, ki pa so bila pisana v nemščini. Le v najzgodnejšem času sta razvidni glasili v drugih jezikih (L'Express, L'Operaio). Druga literatura v teh knjižnicah je bila menda predvsem temeljno informativna, strokovna.

Knjižnico delavnic Južne železnice na Studencih je za svoje delavce formirala delniška družba. Po obsegu je bila kar velika za tiste čase, organizacijsko je bila čvrsta, vsebinsko pa naravnana k brzdanju revolucionarnosti med delavstvom.

²¹ Izjava Rezike Kristofove, nekdanje knjižničarke knjižnice Delavske zbornice v Mariboru, menl 17. avgusta 1978.

Med vojnama 1918—1941 je bilo predloženo Ljudski knjižnici v Mariboru, naj prevzame knjižnico delavnic Južne železnice, toča vodja Ljudske knjižnice dr. Avgust Reisman v to ni privolil, češ da ima »le stare, manjvredne knjige, ki bi bile knjižnici v napoto in ker ta knjižnica v Studencih lažje služi svojemu namenu.« (Zapisnik IV. redne seje odbora Slovenske čitalnice v Mariboru 12. dec. 1933. — Univ. knj. Maribor, Ms 201 — IV.)

^{21a} Rozman Franc: Delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem od začetkov do izbruha prve svetovne vojne. — V: Kulturnohistorijski simpozij »Mogersdorf 74«. Zagreb 1976, str. 37.

²² Adressen-Verzeichniss. — V: Marburger Kurzwelkalender für das Jahr 1895. Marburg 1894.

²³ Adressen-Verzeichniss. — V: Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten. Kalender für das Jahr 1898. Marburg 1897.

²⁴ Socialno demokratske organizacije v Mariboru. — Mariborski glasnik. Glasilo Nar. pol. društva »Maribor«. Priloga k: Narodni list, Celje 5(1910)52, 29. XII, str. 4 dalje.

²⁵ Tanc Anton: Kronika delavske kulture v Mariboru. Maribor 1938, str. 54.

O slovenski literaturi v skladih teh knjižnic ni iz časov pred prvo svetovno vojsko nobenih poročil. Potemtakem so bile takšne, kakršni sta bili socialna demokracija in vodstvena struktura industrije v Mariboru — nemško usmerjene. Objektivno so podpirale proces germanizacije slovenskega delavstva, ki se je priseljevalo v mesto.

Po prvi svetovni vojski je bilo kulturno življenje mariborskih delavcev spravljeno v drugačne organizacijske okvire, v kakršnih je potekalo v Avstro-Ogrski. Do prevrata l. 1918 se je mariborsko socialnodemokratsko delavstvo organizacijsko vezalo na deželno centralo v Gradcu; to je bil razlog, da je bil občevalni jezik v strankinih organih nemški. Nemški je bil tudi občevalni jezik v različnih delavskih kulturnih, športnih, gospodarskih društvih v Mariboru in je ostal še lep čas po prevratu, ko so ta društva ponovno oživelala.²⁶

Prvo obdobje po zlomu avstro-ogrske monarhije je bilo v Mariboru politično zelo razburkano. Nemška socialna demokracija se je prve čase povezovala z nacionalističnim nemškim meščanstvom in se upirala slovenskim oblastem. Spogledovala se je s socialno demokracijo v sosednji republik Nemški Avstriji in si obetala združitve Maribora z njo. Nekonsolidirano novo državo so pretresala velika socialna gibanja (npr. stavke železničarjev in tiskarjev), državna pripadnost Maribora pa je bila na vagi tja do aklenitve senžermenske mirovne pogodbe z Avstrijo 10. septembra 1919.

Socialnodemokratsko delavstvo Maribora se je tedaj povezalo v Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko za Slovenijo s sedežem v Ljubljani. Ker je bilo večinoma nemško usmerjeno, je stranka zanj začela 6. decembra 1919 v Mariboru izdajati glasilo Volksstimme, ki je izhajalo tja v leto 1938. V njem naletimo na prvo omembo delavske knjižnice v Mariboru po prevratu. V začetku aprila 1920 je glasilo namreč sporočilo, da je vnovič začela delovati »strankina knjižnica« (Parteibibliothek). Knjige je izdajala vsak dan od pol šestih do pol sedmih obiskovalcem, ki so imeli sindikalne članske izkaznice. Hkrati je glasilo imensko pozivalo »sodruge«, ki so imeli doma izposojene knjige še izpred prevrata, naj jih vrnejo.²⁷ Slo je za knjižnico predvojnega »Pravovarstvenega društva« (Allgemeiner Arbeiter-Rechtsschutz u. Gewerkschaft-Verein),²⁸ ki je imelo prostore na sedežu delavskih društev v Ljudskem domu (Volksheim) na Ruški cesti 7, ki ga je zgradilo mariborsko delavsko konzumno društvo l. 1897.²⁹ Knjižnica je bila spravljena v omarah, ki so stale v sobi, v kateri je po prevratu poslovala Strokovna komisija (v pritličju, srednji glavni vhod, levo).³⁰ L. 1928, ko so njene fonde vključili v knjižnico Delavske zbornice, je štela 2000 večinoma nemških knjig,³¹ med katerimi je bilo največ marksistične literature pa tudi vezani letniki delavskih časnikov Die Gleichheit in Der Arbeiterwille.³²

29. junija 1919 je bila v Mariboru ustanovljena podružnica ljubljanske »Svobode«, matice podružnic po Sloveniji, ki je takoj po prevratu, še l. 1918, nasledila delavsko kulturno društvo »Vzajemnost« izpred prve svetovne vojske. Ker »med mariborskim delavstvom ni bilo ob prevratu alovenskih inicijatorjev za delavski kulturni pokret«, so se dela zanj lotili »delavski inteligenti, ki so prišli s prevratom iz ostalih delov Slovenije«. Med njimi so bili prof. Ivan

²⁶ Tanc Anton: Kronika delavske kulture v Mariboru. Prispevki k jubilejni kulturni razstavi Maribor 1918—1938. Maribor 1938, str. 14.

²⁷ Bibliothekseröffnung. (Verelnsnachrichten.) — Volksstimme, Maribor 2(1920)28, 4. IV., str. 3.

²⁸ C.: Delajmo za našo kulturo. — Delavska politika, Maribor 1(1926)44, 23. II., str. 2.

²⁹ Tanc Anton, n. d., str. 9+54.

³⁰ Izjava Viktorja Eržena, meni 2. junija 1981.

³¹ Tanc Anton, n. d., str. 54.

³² Izjava Rezičke Kristofove, meni 17. avgusta 1978.

³³ (Teplý Bogo?): Desetletnica mariborske »Svobode«. — Svoboda, Ljubljana 1(1929)11, str. 278.

Stavbi na Ruški cesti 5 in 7 v Mariboru. Vogalna (na desni, hišna številka 7) je bila zgrajena l. 1897 in se je imenovala Ljudski dom. V njej je bila knjižnica delavskega pravovarstvenega društva. (Posnetek iz l. 1981.)

Favai (ta je sicer služboval v Mariboru že pred vojsko), predmetni učitelj Fran Škof in učitelj Viktor Grčar.³⁴

Mariborska »Svoboda«, ki si je našla zavetje pri drugih delavskih društvih v Ljudskem domu na Ruški cesti, je imela različne odseke, ki so delovali bolj ali manj uspešno. Ustanovila je tudi knjižnični odsek, ki je vsekakor obstajal že v začetku l. 1925.³⁵ Druga podružnica »Svobode« na mariborskem območju — na Pobrežju — pa knjižnice sprva ni imela.³⁶ Knjižničar mariborske »Svobode« je bil J. Janos, uradnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev.³⁷ Knjižnica je delovala, sicer dobro, vendar ji je primanjkovalo knjig. L. 1928 je razpolagala z »okroglo 300 knjigami in brošurami, ki so bile kmalu vse prečitane«. Ker mariborska »Svoboda« ni imela dovolj denarja, si novih knjig ni mogla nabaviti.³⁸ Kakšna je bila vsebinska zasnova knjižnice, ni ugotovljeno.

³⁴ Tane Anton, n. d., str. 15.

³⁵ »Svoboda«. — Svoboda, Ljubljana 1(1925)2, str. 18.

³⁶ Gl. prav tam!

³⁷ Maribor. — Svoboda, Ljubljana 1(1925)3, str. 28.

³⁸ (Teplý Bogo?) Desetletnica mariborske »Svobode«. — Svoboda, Ljubljana 1(1929)11, str. 277.

Leta 1925 je bila ustanovljena podružnica »Svobode« na Studencih, vendar knjižnice ni imela. Ko pa si je okrog l. 1930 ustvarila kot prizidek k Mrazovi gostilni v Obrežni ulici svoj kulturni dom (pozidali so ga svobodaši s prostovoljnim delom), je bila v dvorano postavljena tudi omara s knjigami. Bilo jih je kakšnih 300, v glavnem slovensko leposlovje. Ko so bile »Svobode« prepovedane, je knjižnico prevzelo društvo »Vzajemnost«. Delovala je do okupacije l. 1941; takrat so jo uničili nacistični okupatorji.³⁹

Podružnica »Svobode« na Pobrežju pa je na svojem občnem zboru februarja 1927 ugotovila, da se gmotno utrjuje, zlasti še njena knjižnica. Ta je štela »400 prav dobrih knjig in tudi več brošur«. Bralci so prav pridno segali po »društvenih knjigah«.

Knjižnico je vodil Martin Budja.⁴⁰ Kasneje je bil njen knjižničar izredno agilni Franc Pavalec.⁴¹ Tudi o tej knjižnici ni znano, kako je bila založena.

V prvih letih po prevratu je bilo knjižničarstvo v mariborskih delavskih društvih in organizacijah vendarle slabo razvito, čeprav so se delavski politiki zavedali pomembnosti knjižnic za delavsko gibanje. O tem so mogli dobiti pobude iz načelnih člankov, objavljenih v delavskih glasilih.⁴² Toda večinoma iz nemških knjig sestavljena knjižnica splošnega strokovnega tajništva se ni razvijala, slovenski delavci pa si z njo niso mogli kaj prida pomagati, saj so bile nemške knjige zaradi jezikovnih barrier »velikemu delu naših delavcev nedostopne«.⁴³ Knjižnici »Svobod« v Mariboru in na Pobrežju, v katerih so se zbirali slovenski delavci, pa se nista mogli razviti predvsem iz dveh razlogov: število članov je bilo razmeroma pičlo, zato sta bili društvi gmotno šibki in nista mogli dokupovati dovolj novih knjig (l. 1925: »Svoboda« Maribor: 150 članov, »Svoboda« Pobrežje: 50 članov), »a socialistične literature v slovenskem jeziku je (bilo) še zelo malo«.⁴⁴

Bistveno pa se je položaj knjige v prid mariborskemu delavstvu preobrnil na bolje, ko je bila l. 1926 v Mariboru ustanovljena knjižnica prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani.

Delavska zbornica za Slovenijo s sedežem v Ljubljani je bila kot »interesno predstavništvo delavcev in nameščencev« ustanovljena l. 1921 z uredbo o uvedbi delavskih zbornic v državi. Z zakonom o zaščiti delavcev iz l. 1922 je bila uzakonjena kot »razredno predstavništvo delavcev in nameščencev«. Med nalogami delavske zbornice je bilo v 10. členu zakona navedeno, da ima »ustanavljati in organizirati ustanove za izboljšanje ekonomskega, socialnega in kulturnega položaja delavcev in nameščencev«.⁴⁵ Toda prvo zasedanje redne skupščine Delavske zbornice je bilo šele 7. marca 1926 po opravljenih volitvah in šele takrat je lahko razvila različne dejavnosti.

Kmalu po tej skupščini je Delavska zbornica, »v svesti si, da more le zavedno izobrazeno delavstvo uspešno braniti svoje pravice«,⁴⁶ 24. junija 1926 ustanovila svoj prosvetni odsek. V pravilniku prosvetnega odseka Delavske zbornice za Slovenijo⁴⁷ je med drugim zapisano, da ima odsek »ustanoviti ljud-

³⁹ Izjava Janka Haberla, upokojenega dramskega igralca in nekdanjega člana studenške »Svoboda« in »Vzajemnosti«, meni 27. avgusta 1979.

⁴⁰ Pobrežja pri Mariboru. — Delavska politika, Maribor 2(1927)12, 19. II., str. 4.

⁴¹ Izjava Viktorja Eržena, predvojnega dalavskega politika in časnikarja, meni 17. avg. 1979.

⁴² Na primer: Pomen knjižnic za delavsko vzgojo. — Svoboda, Ljubljana 1(1925)1, str. 3—4.

⁴³ Gh (Rudolf Golouh?): O naših knjižnicah. — Svoboda, Ljubljana 1(1925)1, str. 4—5.

⁴⁴ C.: Delajmo za našo kulturo. — Delavska politika 1(1926)44, 23. II., str. 2—3.

⁴⁵ C.: Delajmo za našo kulturo. — Delavska politika 1(1926)44, 23. II., str. 2.

⁴⁶ Gl. istotam.

⁴⁷ Adamič Mata: Fond Delavske zbornice za Slovenijo v Ljubljani. — Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 12(1973)1-2, str. 257.

⁴⁸ Poročilo prosvetnega odseka DZ. — V: Uratnik Filip: Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925 in 1926. Ljubljana 1927, str. 54.

⁴⁹ Uratnik Filip: Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925 in 1926. Ljubljana 1927, str. 195—196.

sko in študijsko knjižnico ter čitalnico v Ljubljani ter po možnosti tudi v drugih krajih Slovenije«. Za tajnika prosvetnega odseka in hkratnega prosvetnega referenta Delavske zbornice je bil izbran Ciril Štukelj,⁴⁸ ki je postal tudi vodja knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani. Delavska zbornica za Slovenijo je Štuklja poslala na študijsko potovanje po Avstriji in Češkoslovaški, da bi se seznanil z izkušnjami njenega delavstva pri kulturno-prosvetnem delovanju in zastavil svoje delo na sodobnih načelih.

V Ljubljani je bila knjižnica Delavske zbornice zasnovana tako, da je ta dala vanjo svojo strokovno knjižnico, s »Svobodo« pa je sklenila pogodbo, po kateri je njena knjižnica s predvsem leposlovnim fondom prešla v na novo ustanovljeno knjižnico, za katero so prispevali knjige tudi zasebniki in organizacije.⁴⁹

Prosvetni odsek Delavske zbornice je bil sestavljen iz šestih zastopnikov treh delavskih organizacij — socialistične Strokovne komisije, krščansko-socialne Jugoslovanske strokovne zveze in nacionalne Narodne strokovne zveze. — Namen odseka je bil, da »samo moralno in materialno podpira kulturno delo med proletariatom, ne da bi se vmešaval v smernice različnih kulturnih organizacij«. ⁵⁰ Za svoje delo je dobival denar od Delavske zbornice, ta pa se je financirala s prispevki delavcev v višini 0,5, kasneje 0,3 % zavarovalne mezde, ki so bili zakonsko določeni.⁵¹ Iz denarja prosvetnega odseka se je financirala knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani, pa tudi v Mariboru.

Stavba Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru, Slomškov trg 6. V njej je bil od 1. 1926 do 1. 1928 sedež tajništva mariborske ekspoziture Delavske zbornice, hkrati pa tudi njene čitalnice.

⁴⁸ SBL III, str. 699—700.

⁴⁹ Uratnik Filip, n. d., str. 54.

⁵⁰ Poročilo prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani za 1. 1926—1931. Ljubljana 1931, str. 3.

⁵¹ Poslovno poročilo za leto 1926. — V: Uratnik Filip: Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925 in 1926. Ljubljana 1927, str. 17—18.

Prosvetni odsek si je prizadeval uresničiti svoj načrt, po katerem naj bi ustanovili knjižnice in čitalnice še zunaj Ljubljane. Prvi je bil na vrsti Maribor kot močna delavska postojanka. Že decembra l. 1926 je kar v prostoru tajništva mariborske ekspoziture Delavske zbornice na Rotovškem trgu, v poslopju okrožnega urada za zavarovanje delavcev (danes ima poslopje hišno številko Slomškov trg 6) v pritlični sobici na dvorišču odprl čitalnico, v kateri so bili na razpolago »slovenski, hrvaški, srbski in inozemski dnevnik in vse pomembnejše slovenske in inozemske socialne politične revije«. Odprta je bila vsak dan od 18. do 21. ure, obisk pa je bil prost za vse. Socialistični časnik Delavska politika je obisk čitalnice priporočal »zlasti vsem organiziranim delavcem, ki imajo sedaj priliko prebirati vse socialno najvažnejše in najpotrebnejše revije«. ⁵²

Zanimivo je, da sta podobni vabili objavili tudi katoliški glasili Slovenski gospodar in Slovenec. ⁵³

Čeprav je bila čitalnica nameščena v »temni sobici na Rotovškem trgu«, ⁵⁴ je bila vendarle primerno locirana v mestnem središču, da je mogla privabljati bralce. Z izborom periodičnih publikacij je zamašila vrzel, ki je v Mariboru nastala, ko je Ljudska knjižnica v Narodnem domu ob koncu l. 1926 svojo čitalnico odpravila. ⁵⁵ Povrh je bil obisk čitalnice brezplačen. ⁵⁶

V čitalničnem prostoru so bili tudi izobraževalni tečajji za delavstvo, na katerih se je pouk »dajal iz vseh panog znanosti, zlasti pa iz filozofije, sociologije, iz prirodoslovja ter iz zgodovine in zemljepisa«. Vodja teh tečajev je bil prof. Ivan Favai. ⁵⁷

Čitalnica, ki jo je financirala Delavska zbornica, je bila na Rotovškem trgu skoraj leto dni, nato pa se je s 15. januarjem 1928 preselila na desni breg Drave, v »delavski okraj«, v palačo Pokojninskega zavoda na Trgu kralja Petra (danes Trg revolucije), ⁵⁸ v »velik, lep prostor« na južni strani, v Verstovškovi ul. 4, ki je bil obrnjen tedaj neposredno na koruzno polje. ⁵⁹ V njem so se nadaljevali izobraževalni tečajji, obogateni s predavanji, ki so jih spremljale skioptične slike.

Čitalnico je vodil in urejal kar tajnik ekspoziture Delavske zbornice Alojzij Čeh, v čigar pisarni je bila čitalnica nameščena. ⁶⁰

V začetku l. 1928 se je Delavska zbornica za Slovenijo odločila, da bo ustanovila svojo javno knjižnico tudi v Mariboru kot mestu s številnim delavstvom. Spodbudilo jo je uspešno dvoletno delovanje njene knjižnice v Ljubljani, ki se je pod Štukljevimi vodstvom razvila v močno delavsko kulturno središče.

Novi knjižnici v Mariboru je ljubljanska knjižnica Delavske zbornice prepustila 3000 knjig. ⁶¹ Bržčas gre za knjižno zalogo, za katero je bilo v finančnem načrtu Delavske zbornice za Slovenijo za čas od 1. 8. 1928 do 31. 7. 1929 določenih 40.000 din za knjige in njih vezavo ter 10.000 din za periodične publi-

⁵² Nova čitalnica v Mariboru. — Delavska politika, Maribor 1(1926)192, 22. XII., str. 4.

⁵³ Nova čitalnica v Mariboru. — Slovenski Gospodar 60(1926)50, 16. XII., str. 3.

⁵⁴ Nova čitalnica v Mariboru. — Slovenec 34(1926)286, 16. XII., str. 4.

⁵⁵ Čitalnica in tečajji kulturno prosvetnega odseka Delavske zbornice. — Slovenski narod 60(1927)268, 25. XI., str. 1.

⁵⁶ Reisman dr. Avgust: Ljudska knjižnica v Narodnem domu. — Večer, Maribor 27(1971)109, 13. V., str. 10.

⁵⁷ Zapisnik izrednega občnega zbora Slovenske čitalnice v Mariboru 30. maja 1927. — Knjiga zapisnikov je pripravljena v rok. zbirki UKM.

⁵⁸ Gl. op. 54.

⁵⁹ Preselitev čitalnice Delavske zbornice. — Mariborski večernik Jutra 2(1928)12, 16. I., str. 1.

⁶⁰ Izjava prof. Boga Tepičja, meni 26. aprila 1979.

⁶¹ Izjava Rezičke Krištofove, meni 17. avgusta 1979.

⁶² Uradnik Filip: Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1927 in 1928. Ljubljana 1928, str. 91.

Stavba nekdanjega Pokojninskega zavoda v Verstovškovi ulici v Mariboru. Na sliki vhod na hišni številki 4, kjer je bila v pritičju v letih 1928–1931 knjižnica mariborske ekspoziturne Delavske zbornice. (Posnetek iz l. 1981.)

kacije,⁶² kar je bilo za tiste čase veliko denarja. Ko so v časnikih napovedovali otvoritev nove knjižnice, je bilo sporočeno, da je »knjig ... blizu 3000«.⁶³

Toda v novo knjižnico so vkorporirali tudi knjižnico mariborske »Svobode« (s pridržkom, da ostane njena last), strokovnega društva črkostavcev in splošnega strokovnega tajništva, ki je imelo v svoji knjižnici v Ljudskem domu nad 2000 večinoma nemških knjig.⁶⁴ Potemtakem bi se moralo v knjižnici zbrati čez 5000 knjig. Zdi se, da so jih nekaj izločili, saj zgodovinar mariborske delavske kulture Anton Tanc piše, da je »knjižnica Delavske zbornice imela l. 1928 približno 4000 knjig«,⁶⁵ kar se nekako ujema s številom knjižnih fondov iz kasnejših let, ko so se pomnožili z letnimi prirastki.

Prva knjiga, ki jo je mariborska knjižnica dobila od prosvetnega odseka iz Ljubljane, je bila Blaznikova Kolonizacija Selške doline. V skupno inventarno knjigo ljubljanske in mariborske knjižnice (spravljena v arhivu Delavske knjižnice v Ljubljani) je bila vpisana pod številko 3623 dne 23. julija 1928. Iz inventarne knjige je razvidno, da je l. 1928 mariborska knjižnica dobila od prosvetnega odseka Delavske zbornice 402 knjigi, l. 1929 pa 960.

Upravni svet Delavske zbornice v Ljubljani je na seji aprila 1928 sklenil, da namesti za knjižničarko mariborske knjižnice Reziko Krištofovo, ki je s tem postala nameščenka prosvetnega odseka Delavske zbornice.⁶⁶

⁶² Proračun Delavske zbornice za Slovenijo. — Delavec, Ljubljana 15(1928)2, 25. I., str. 2.

⁶³ Delavska knjižnica v Mariboru. — Mariborski večernik Jutra 2(1928)142, 23. VI., str. 2.

⁶⁴ Tanc Anton, n. d., str. 54.

⁶⁵ GL. tudi (Bogo Topič): Desetletnica mariborske »Svobode«. — Svoboda, Ljubljana 1(1929)11, str. 277.

⁶⁶ Tanc Anton, n. d., str. 55.

⁶⁷ Knjižničarka Delavske zbornice. — Delavska politika 3(1928)31, 18. IV., str. 3.

Rezika Krištof, knjižničarka mariborske knjižnice Delavske zbornice, se je rodila 22. septembra 1900 na Studencih pri Mariboru v stari proletarski družini. Osnovno šolo je obiskovala na

Nova knjižničarka se je z veliko vnemo lotila organizacije knjižnice, ki je bila namenjena predvsem delavcem in nameščencem. Za javnost je začela poslovati 23. junija 1928 v prostoru okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Verstovškovi ulici 4, kjer je že poprej delovala čitalnica.⁶⁷ V prvem obdobju je bila odprta za bralce vsak dan od 18. do 21. ure, ob nedeljah in praznikih pa od 9. do 12. ure. Vpisnina je znašala 2 dinarja, izposojnina za posamezno knjigo pa poprečno 1 dinar.

Knjižnica je dobro zastavila delo: do 30. septembra 1928 se je vanjo vpisalo 241 bralcev, ki so jo obiskali 1405-krat. Izposodili so si 2318 leposlovnih in 153 znanstvenih knjig. Od izposojenih knjig je bilo 1599 nemških, 918 slovenskih in 64 srbsko-hrvaških. V tem času je imela 3766,50 din dohodkov. S takšno dejavnostjo se je na mah izkazala kot največja tekunica takrat najboljše organizirane mariborske javne ljudske knjižnice — Ljudske knjižnice v Narodnem domu, seveda tudi s tem, da je v njenem sklopu še naprej delovala čitalnica, v kateri so bili »vsi slovenski in več nemških in srbohrvaških časopisov«.

Med novimi knjigami, s katerimi je knjižnica širila svoje fonde, so bili »najboljše moderni pisatelji in kompletne izdaje Gorkija, Tolstoja, Jacka Londona, Uptona Sinclairja in drugih«. Poleg tega je bilo zastopanih »več sodobnih sovjetskih ruskih pisateljev«. ⁶⁸ Nadalje so navedeni Stefan Zweig, Henri Bar-

Rezka Krištof, knjižničarka mariborske knjižnice Delavske zbornice. (Posnetek iz l. 1938.)

Studentih, nato pa v Mariboru mojstrsko šolo za šivilje (takšni šoli sta bili v Avstriji samo še v Fürstenfeldu in na Dunaju). Ze mlada se je vključila v socialno demokratsko, kasneje v socialistično stranko in bila posebej delavna v ženski sekciji. Bila je vneta pevka v zboru mariborske »Svobode«, delovala pa je tudi v drugih njenih odsekih.

Ko je Delavska zbornica za Slovenijo za svojo mariborsko knjižnico iskala primerno knjižničarko iz vrst mariborskega delavstva, so ji mariborski delavski politiki predlagali Rezko Krištofovo. Bila je nameščena in je mariborsko knjižnico vodila od 28. aprila 1928 do 22. avgusta 1938, nato pa je bila knjižničarka celjske knjižnice Delavske zbornice še do 31. marca 1940. Ker je hudo zbolela, poslej ni bila več zaposlena kot knjižničarka. Odleje živi v Mariboru. (Podatki Rezke Krištofove, ki mi jih je sporočila 17. avgusta 1979.)

⁶⁷ Delavska knjižnica v Mariboru. — Slovenec 56(1928)143, 24. VI., str.

⁶⁸ Knjižnica prosvetnega odseka Delavske zbornice v Mariboru. — Delavska politika 3(1928)00, 6. X., str. 3.

busse, Romain Rolland, ob njih pa tudi pogrošni Edgar Wallace. V drugi časopisni notici so bili apostrofirani delavci, da imajo v knjižnici na voljo »dela o Ljenu in Gandiju, Röhlerjevo knjigo o revolucijah, o gibanju v Indiji i. dr.«, ki da podajajo »znanstvene informacije«.⁶⁹

Kakšna je bila struktura knjižnih fondov mariborske knjižnice Delavske zbornice, ni mogoče zatrdno reči, ker niso ohranjeni njeni katalogi. Toda ker so knjige zanjo nabavljali centralno v ljubljanski knjižnici Delavske zbornice,⁷⁰ je bila njena sestava podobna tisti ljubljanske knjižnice.⁷¹ O njej si je mogoče ustvariti podobo iz njenega tiskanega seznama iz l. 1927,⁷² pa tudi iz inventarnega kataloga prosvetnega odseka Delavske zbornice, v katerem so označene knjige, ki so bile oddane v mariborsko knjižnico Delavske zbornice. Te inventarne knjige se hranijo v arhivu Delavske knjižnice v Ljubljani.

Velik del fondov je obsegalo leposlovje, pri čemer so bila nainovejša dela zlasti pisateljev, ki so obravnavali socialno problematiko, v nemščini (tudi prevodi sovjetskih ruskih pisateljev): prevodne literature v slovenščini v dvajsetih letih še ni bilo dovolj na razpolago. Slovensko slovstvo se je praviloma nakupovalo, kar ga je prihajalo na knjižni trg. Med znanstvenimi deli so bila zastopana dela marksističnih mislecev (Karx Marx, Friedrich Engels, Max Adler, Karl Kautsky, Lev Trocki, Georgij V. Plehanov, Ferdinand Lassalle, Wilhelm Liebknecht, Franz Mehring, Eduard Bernstein, August Bebel, Otto Bauer, Ludwig Brügel, Rosa Luxemburg, Max Beer), dela o delavskem gibanju, o socialni politiki in zakonodaji, nacionalni ekonomiji, zgodovini, filozofiji, manj pa o naravoslovju in tehniki.

Iz različnih poročil po periodičnih publikacijah o izposoji v mariborski knjižnici Delavske zbornice je mogoče posneti, da je vsaj v prvem obdobju imela le knjižice v slovenščini, nemščini in srbohrvaščini, izza l. 1931 pa tudi v češčini, ruščini, italijanščini, francoščini, vendar le v skromnem obsegu.

Organizacijsko in vsebinsko zelo domišljeni začetek delovanja knjižnice je tekel vzporedno z drugimi kulturno-prosvetnimi akcijami organiziranega slovenskega delavstva. Prav tedaj se je zasnovo izdajanje mesečnika delavske kulturne in telovadne zveze »Svobode« za Jugoslavijo z imenom Svoboda (začelo je izhajati l. 1929), ki je v svojem programskem razpisu napovedalo boj »nacionalistični ‚Zvezi kulturnih društev‘ in klerikalni ‚Prosvetni zvezi‘«, ter »Cankarjeve družbe«, s katero so »v književnosti . . . Mohorjevi in Vodnikov družbi napovedali boj« in ki naj bi »v slednjo delavsko hišo prinesla delavsko, socialistično knjigo«.⁷³ Mesečnik in izdaje Cankarjeve družbe je tiskala mariborska Ljudska tiskarna, ki je bila v delavskih rokah.

Posredno je mesečnik Svoboda podpiral delo obeh knjižnic (ljubljanske in mariborske) s knjižno propagando, ko je izpod peresa mariborskega profesorja Boga Tepljyja, vsestranskega pospeševalca delavske kulture, redno objavljala kritična poročila o novih knjigah.⁷⁴ Kasneje so se mu pri tem delu pridružili še drugi poročevalci (sam je poročila običajno podpisoval s psevdonimom Talpa)⁷⁵ v rubriki Knjige in knjižnice.

⁶⁹ Za delavsko izobrazbo. — Delavska politika 3(1928)80, 6. X., str. 3.

⁷⁰ Reberšek Pavla: Delavska knjižnica v Mariboru (1928–1941). — Knjižnica 21(1977)1–4, str. 106.

⁷¹ Izjava Viktorja Eržena in Rezke Krištofove, menil 17. avgusta 1979.

⁷² Seznam knjig, revij in časopisov. Knjižnica in čitalnica prosvetnega odseka Delavske zbornice za Slovenijo. Ljubljana 1927. — Izdal ga je knjižničar Ciril Stukelj s sodelovanjem bibliotekarja Državne biblioteke v Ljubljani dr. Josipa Puntarja in kulturnega urednika »Jutra« Božidarja Borka. Ti so sestavljali tudi strokovni svet knjižnice.

⁷³ Uvodna beseda. — Svoboda 1(1929)1, str. 1.

⁷⁴ Svoboda 1(1929)1–12, str. 33, 129, 159, 208, 243, 274.

⁷⁵ Prof. Bogo Tepljy ml je 26. aprila 1979 izjavil, da je redno zahajal v mariborsko knjižnico Delavske zbornice in pregledoval nove knjige, ki jih je posilala centrala v Ljubljani. Izbral je tiste, o katerih je nato poročal v »Svobodi«.

⁷⁶ Gabron-Vuk Cirila: Bibliografija — Bogo Tepljy. Maribor 1977.

»Svobode« so 17. marca 1929 v Ljubljani ustanovile tudi knjižničarsko podzvezo, ki je imela namen urediti enotno poslovanje vseh njihovih knjižnic. Podzveza si je izvolila centralni odbor, v katerem so bili Ciril Štukelj, Bratko Kreft in Štefka Žitnikova.⁷⁶ Toda knjižnice »Svobod« se po Sloveniji nikakor niso moge utrditi in razmahniti, čeprav je knjižničarska podzveza organizirala l. 1929 knjižničarski tečaj, poskrbela za kartoteke, poslovne knjige in statistične obrazce, uredila centralno nabavo in vezavo.⁷⁷ Tako sta delavstvu bibliotekarsko primerno stregli le knjižnici Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru, šele konec tridesetih let tudi v Celju, pri čemer je treba imeti v mislih, da so bile te knjižnice zakonska institucija Delavske zbornice, ne pa delavskih organizacij neposredno.

V ljubljansko in mariborsko knjižnico se je mesečno doteklo 300—500 novih knjig.⁷⁸ Od njih je del bil odposlan v mariborsko knjižnico, tako da se je letno njena knjižna zaloga povečala za poprečno 1000 knjig. Izbor je opravila ljubljanska knjižnica, vendar ji je mariborska sporočala svoje potrebe, zlasti po več izvodih knjig, ki so si jih bralci posebej želeli. Knjige je kupoval prosvetni odsek Delavske zbornice v Ljubljani, njemu pa je morala mariborska knjižnica pošiljati ves dohodek od izposojnine in vpisnine. Prosvetni odsek je poravnava tudi račune za vezavo knjig.⁷⁹ Knjižnica se je povečevala tudi s skromnimi knjižnimi darovi bralcev ali takratne organizacije, npr. Francoskega krožka.

Vsaka nova knjiga, ki jo je v Maribor poslal prosvetni odsek Delavske zbornice, je bila opremljena s kartotečnim listom. Vanj so v mariborski knjižnici vpisali svojo signaturno številko (ta je vsebovala oznako formata — bilo jih je pet: a, b, c, d, e) in list vrnila v Ljubljano. V mariborski knjižnici so imeli za braice listovne sezname. Med letom so vanje vpisovali nove knjige s črnilom, v poletnem času, ko je bilo v knjižnici manj bralcev, pa so te sezname pretipkavali v več izvodih in jih vezali v knjige.⁸⁰ Sezname so bili ločeni za leposlovje ter za strokovno in znanstveno literaturo, ločeni pa tudi po jezikih.⁸¹

Mariborska knjižnica Delavske zbornice se je hitro utrdila in si pridobivala bralce. L. 1926 je od otvoritve 23. junija pa do konca leta izposodila 6095 knjig, od teh 3901 nemško, 1983 slovenskih in 211 srbskohrvaških, naslednje. 1929. leto pa že 15.591, od teh 9469 nemških, 5182 slovenskih in 940 srbskohrvaških.

6. januarja 1929 je kralj Aleksander I. uvedel monarhistično diktaturo v državi. Sledili so različni ukrepi v smislu zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Prvi odlok kr. banske uprave v jeseni 1929 je doočil, da je treba knjižnice nadzorovati s treh vidikov: 1. glede na državno patriotično vsebino knjig, 2. glede na socialno politično smer s posebnim ozirom na revolucijsko in komunistično tendenco in 3. glede na moralno kvarni vpliv. Nadzorniki, ki so jih dobile nekatere nekatoliške knjižnice, so imeli nalogo, da morajo izvesti zlasti kategorizacijo berila in bralcev po kartoteki, klasifikaciji in razdelitvi knjig.⁸² Ker sta bili ljubljanska in mariborska knjižnica Delavske zbornice spričo svoje vsebinske zasnove, zlasti spričo marksistične in socialnokritične literature, trn v peti meščanskega razreda, so ju kmalu zadeali obiatni ukrepi.

⁷⁶ Knjižničarska podzveza »Svobode« ustanovljena. — Svoboda 1(1929)4-5, str. 131—132.

⁷⁷ C. Š. (= Ciril Štukelj): Knjige, revije, knjižnice. — Svoboda 2(1930)5-6, str. 148.

⁷⁸ Razno. — Delavec, Ljubljana 10(1931)2, 25. l., str. 4.

⁷⁹ Izjava Rezičke Krištofove, meni 17. avgusta 1979.

⁸⁰ Primerjaj tudi poročilo tajnika prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani Cirila Stuklja na 1. seji (4. smouprave) prosvetnega odseka Delavske zbornice 9. junija 1939.

⁸¹ Reberšek Pavla, n. d., str. 197.

⁸² Izjava Rezičke Krištofove, meni 17. avgusta 1979.

⁸³ Pirjevec Avgust: Knjižnice in knjižničarsko delo. Celje 1946, str. 124.

Tako je po nalogu banske uprave v Ljubljani mariborski policijski komisariat v sredo, 4. decembra 1929 zapečatil knjižnico. Ekspozitura Delavske zbornice, ki je delovala v istem prostoru, se je morala zateči v Ljudski dom.⁶³

Knjižnica je bila zapečatenjena od 4. do 24. decembra 1929, ko je dobila dovoljenje, da spet posluje. Mariborski policijski komisariat je zaplenil vse knjige, ki so imele protidržavni značaj in so propagirale komunizem. Odposlanec banske uprave dr. Josip Puntar, bibliotekar Državne knjižnice v Ljubljani, se je 23. decembra 1929 pripeljal v Maribor⁶⁴ in izročil knjižničarki Reziki Krištofovi »seznam knjig, ki se morajo izločiti iz rednega poslovanja. Te knjige, med katerimi je (bila) med drugim vsa socialna literatura, romani Sinclairja (!!), vsi spisi Zolaja, Macharja, Rim' itd.«, je smel odtlej izposojati le za nadzornika določeni profesor mariborskega državnega ženskega učiteljsišča Ladislav Mlaker, v nadzornem sosvetu pa sta bila poleg njega še prof. Ivan Favai s klasične gimnazije in prof. Janko Glazer, bibliotekar mariborske Študijske knjižnice.⁶⁵

Ukrep banske uprave je bil zelotski in antikulturen. Skladal se je s splošno politično in kulturnopolitično prakso šestojanuarske diktature. Ta ni bila vperjena samo zoper marksistično in revolucionarno literaturo, pač pa tudi zoper leposlovje, ki obravnava socialne premene, napada meščanske institucije ali konfesionalne temelje meščanske družbe. Uradni list kraljevske banske uprave je od 1. 1929 dalje objavljial vse daljše sezname prepovedanih knjig, ki se v knjižnicah seveda sploh niso smele pojaviti.

Cenzurna komisija v knjižnici je delovala od decembra 1929 do junija 1930.⁶⁶ V tistem času so pregledali tudi vse knjižnice delavskih prosvetnih društev »Svoboda« na širšem mariborskem območju.⁶⁷

V mariborsko knjižnico Delavske zbornice je tistega pol leta prihajal trikrat tedensko prof. Ladislav Mlaker. Po svoji presoji je mogel dovoljevati izposojati tistih knjig, ki so bile na prohibicijskem spisku banske uprave. Vse druge knjige je lahko izposojala knjižničarka sama.⁶⁸ Čeprav je bil prof. Mlaker klerikalnih nazorov, je bil vendarle toliko tolerant, da so bralci smeli jemati tudi knjige s spiska banske uprave.⁶⁹

Cenzurni ukrepi in uvedeno nadzorstvo so vplivali na obisk v knjižnici in na izposojajo, ki sta se občutno znižala. Vsak mesec je bilo poprečno po 300 manj prebranih knjig.⁷⁰ Zanimivo pa je, da je prav takrat pristopilo »v to knjižnico ... mnogo inteligence iz vrst katoliškega starešinstva«, ⁷¹ bržčas kot znamenje protesta zoper totalitarni režim, ki je prepovedal katoliške politične in prosvetne organizacije.

Iz knjižnic po Sloveniji so bile pregnane vse ruske knjige, nato pa je bilo izdano tolmačenje notranjega ministrstva, da so prepovedani tudi prevodi knjig, ki so bile natisnjene v Sovjetski zvezi po 1. 1917.⁷²

V drugi polovici 1. 1930 je bila nadzorna komisija v mariborski knjižnici Delavske zbornice odpravljena. Odtlej jo je spet vodil odbor mariborske ekspoz-

⁶³ Knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru zapčatene. — Delavska politika 4(1929)100, 7. XII., str. 2.

⁶⁴ Glej dopis Kr. policijskega komisariata v Mariboru Pov. br. 65/39-29 z dne 22. decembra 1929 Janku Glazerju, knjižničarju Študijske knjižnice v Mariboru. — Rokopisna zbirka UK Maribor, Ms 581/V-A-1.

⁶⁵ Nadzorstvo v knjižnici »Delavske zbornice«. — Mariborski večernik Jutra 3(1929)296, 30. XII., str. 2.

⁶⁶ Knjižnici Delavske zbornice. — Svoboda, Ljubljana 3(1931)2, str. 76.

⁶⁷ Revizija knjig v knjižnicah društva »Svoboda«. — Mariborski večernik Jutra 4(1930)21, 27. I., str. 1.

⁶⁸ Pregled in nadzorstvo »Delavske knjižnice«. — Delavska politika 5(1930)2, 4. I., str. 4.

⁶⁹ Izjava Rezike Krištofove, mci 17. avgusta 1979.

⁷⁰ Nazadovanje v knjižnici Delavske zbornice. — Mariborski večernik Jutra 4(1930)75, 2. IV., str. 2.

⁷¹ Mariborski čitatelj knjig v januarju. — Mariborski večernik Jutra 4(1930)30, 6. II., str. 2.

⁷² Ruske knjige prepovedane. — Svoboda, Ljubljana 3(1931)8, str. 299.

ziture Delavske zbornice s sodelovanjem prosvetnega odseka Delavske zbornice.⁹³ V letu 1934 so v tem odboru bili Josip Petejan (za Strokovno komisijo), Drago Bajt za Narodno strokovno zvezo in Martin Kores za Jugoslovansko strokovno zvezo.⁹⁴

V l. 1929 je mariborska knjižnica Delavske zbornice izposodila 15.591 knjig, od tega 9469 nemških, 5182 slovenskih in 940 srbskohrvaških. Naslednje leto je bila izposoja skoraj natanko tolikšna — 15.595 knjig, od teh 10.053 nemških, 4647 slovenskih in 965 srbskohrvaških. Hitrejši razvoj knjižnice so zavrli že opisani dogodki.

V tem obdobju se je začelo merjenje med knjižnico Delavske zbornice in Ljudske knjižnice v Mariboru. Medtem ko je kar v prvem letoletnem koledarskem poslovanju, v l. 1929, knjižnica Delavske zbornice že prehitela Ljudsko knjižnico, kar zadeva izposajo (15.591 : 12.818), se je v letu 1930 Ljudska knjižnica v zanjo ugodnejši politični situaciji povzdignila nad knjižnico Delavske zbornice (izposoja v l. 1930: 20.920 : 15.595), v naslednjih letih pa je knjižnica Delavske zbornice vztrajno krepila svojo premoč, Ljudska knjižnica pa je krnela.

L. 1931 je prosvetni odsek Delavske zbornice v Ljubljani izdal v knjižni obliki poročilo o svojem petletnem delovanju.⁹⁵ V njem je obširno prikazano in razčlenjeno delo njegove ljubljanske knjižnice, žal, pa le skopo mariborske knjižnice.⁹⁶ Ta je od 23. junija 1926 do 1. junija 1931 izposodila 45.696 knjig, od tega 28.507 nemških, 14.383 slovenskih, 2581 srbskohrvaških ter 102 v drugih jezikih. Od 44.405 izposojenih knjig pa je bilo le 2183 znanstvenih, kar pomeni komaj 4,84 % celotne izposoje.⁹⁷ Knjižna zaloga je tedaj štela 7000 knjig.⁹⁸

Številke nam povedo, da je bila izposoja nemške literature za še enkrat večja kot izposoja slovenskih knjig. Zaradi tega so mariborski knjižnici Delavske zbornice očitali, da je objektivno ponemčevalna, s čimer so levo naravnani knjižnici naprtili ne samo politično, marveč tudi nacionalno negativno funkcijo. V resnici pa je bila izposoja tudi v Ljudski knjižnici, ki je veljala za slovensko nacionalno institucijo, takšna, da je bilo zmeraj, do druge svetovne vojske, izposojenih več nemških kot slovenskih knjig. Razlogov, da so bralci tedaj toliko segali po nemških knjigah (a to so bile napredne, ne nemško nacionalistične ali nacistične), je bilo več: nemščino so bralci še zmeraj obvladovali, zlasti starejša in srednja generacija, ki se je šolala še v nemških šolah Avstro-Ogrske; med člani knjižnice so bili tudi Nemci;⁹⁹ sodobna svetovna literatura, tudi prevodna iz angleščine, francoščine in ruščine, je bila dosegljiva predvsem v nemščini; zlasti politična, sociološka in filozofska literatura je bila zastopana v originalih nemških izdaj, saj je bilo slovenskih del ali prevodov v slovenščino relativno malo. Približno isto razmerje med izposojenimi knjigami v nemščini in slovenščini je bilo tudi v ljubljanski knjižnici Delavske zbornice, kjer je odstotek izposojenih knjig v nemščini celo naraščal.¹⁰⁰

Značilen za Maribor je bil nizek odstotek znanstvenih knjig v celotni izposoji — le 4,84 %. Ta je bil vseskozi boleča točka v poslovanju mariborske knjižnice Delavske zbornice. Bil pa je razložljiv s tem, da je bilo v Mariboru manj izobražencev kot v Ljubljani, zato jih je bilo relativno tudi manj med

⁹³ Knjižnici Delavske zbornice. — Svoboda, Ljubljana 3(1931)2, str. 76.

⁹⁴ Zapisnik 5a. seje prosvetnega odseka DZ 16. febr. 1939. — Arhiv DZ za Slovenijo v IZDG v Ljubljani.

⁹⁵ Poročilo prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani, za l. 1926--1931. Ljubljana 1931.

⁹⁶ Podatki za mariborsko knjižnico v n. d., str. 22--24.

⁹⁷ Navadeni statistični podatki in podatki v razpredalnicah se računsko ne ujemajo dočela.

⁹⁸ (Baš Franjo): Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932, str. 15a.

⁹⁹ Izjava Režika Krištofove, meni 17. avgusta 1979.

¹⁰⁰ -elj (= Ciril Štukalj): Knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru. — Svoboda, Ljubljana 7(1935)2, str. 58--59.

člani knjižnice,¹⁰¹ po drugi strani pa so si bralci mogli izposojati znanstveno in strokovno literaturo predvsem v mariborski splošni znanstveni študijski knjižnici.

Prikaz socialne strukture bralcev, vpisanih v knjižnico na dan 1. junija 1931, kaže, da so med njimi prevladovali, prav narahlo, ročni delavci. Od 1388 bralcev jih je bilo 624 ali 44,96 %: 146 kovinarjev, 98 železničarjev, 49 trgovskih pomočnikov, 38 tekstilnih delavcev, 36 tipografov in knjigovezov, 26 krojačev, 17 mizarjev, 13 pekov, 12 čevljarjev ter 189 nekvalificiranih in raznih delavcev. Le za malenkost manj je bilo izobražencev — 616 ali 44,38 %; med njimi 323 dijakov in visokošolcev, 164 uradnikov, 64 učiteljev, 20 inženirjev in arhitektov, 31 svobodnih poklicev in 14 profesorjev. Drugih bralcev (npr. gospodinj) je bilo 148 ali 10,66 %.

Če primerjamo nizki odstotek izposojenih znanstvenih knjig (4,64 %) z odstotkom bralcev izobražencev, se nam ponuja ugotovitev, da so tudi ti segali predvsem po leposlovju, zlasti še, ker je bilo poskrbljeno, da je bila knjižnica na tekočem z najsodobnejšo slovensko originalno in prevodno literaturo, pa tudi s sodobno tujejezično, sprva predvsem nemško.

Mariborska knjižnica Delavske zbornice se je vse bolj uveljavljala kot kulturno središče delavcev in izobražencev. Skromni lokal v Verstovškovi ulici je postajal že pretesen. Knjižne police so bile v njem zvrhane do stropa, tako da je bilo mogoče do njih samo po lestvi.¹⁰² Knjižnica je imela srečo, da se je mogla že l. 1931 preseliti v mestno središče na levem bregu Drave. Takrat so

Palača predvojnega Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Mariboru (danes Ulica talcev), zgrajena l. 1931. V njej je bila od l. 1931 do l. 1941 knjižnica mariborske ekspoziture Delavske zbornice. (Posnetek iz l. 1961, ko je bila palača že obnovljena; med vojsko je bila namreč močno poškodovana od letalskih bomb.)

¹⁰¹ Knjižnica »Delavske zbornice« — odraz kulture. — Delavska politika 13(1938)61, 5. VII. str. 4.

¹⁰² Reberšek Pavla, n. d., str. 106.

namreč na vogalu Marijine in Sodne ulice pozidali moderno stavbo Okrožnega urada za zavarovanje delavcev in ekspoziture Delavske zbornice (danes je v njej zdravstveni dom). Za knjižnico so določili večje prostore v 1. nadstropju z vhodom iz Sodne ulice 9, današnje Ulice talcev 9. Na voljo je imela knjižno skladišče in pisarno za delo;¹⁰² knjižno skladišče je bilo z zidom oddeljeno od prostora za obiskovalce, v zidu pa je bila široka prekladna odprtina z izposojevalnim pultom.¹⁰⁴

Prosvetni odsek Delavske zbornice v Ljubljani se je že zgodaj pripravil na preselitev svoje mariborske knjižnice. Tajnik Ciril Štukelj je v Mariboru pregledal, katero opremo je treba izdelati in kupiti. Ker je bilo jasno, da Krištofova sama ne bo zmagovala dela, so ji dodelili pomočnika — delavskega politika Martina Koresa, izučenega ključavničarja. Nameščen je bil z aprilom 1931.¹⁰⁵ Toda na položaju knjižničarja je bil le do 31. julija 1931,¹⁰⁶ ko je prevzel mesto hišnika in kurjača v novi stavbi okrožnega urada za zavarovanje delavcev. Prosvetni odsek je sklenil, da s 1. avgustom 1931 namesti za knjižničarko Pavlo Zupančičevo (kasneje poročeno Reberšek)¹⁰⁷ iz vrst Jugoslovanske strokovne zveze. S socialistko Krištofovo, ki je knjižnico vodila, sta se pri delu in človeško zelo dobro ubrali.¹⁰⁸

V novih prostorih je knjižnica začela poslovati v torek, 17. novembra 1931.¹⁰⁹ Odprta je bila vsak dan razen nedelje od 10. do 12. ter od 16. do 20. ure, kasneje od 17. do 20. ure.

Nova lokacija, novi prostori in dober izbor literature so povzročili, da je število bralcev in izposojene literature naglo naraščalo,¹¹⁰ pa čeprav sta skorajda v neposredni bližini delovali dobro urejeni Ljudska knjižnica v Narodnem domu v Tattenbachovi ul. 9 in knjižnica »Prosvetne zveze« na Aleksandrovi cesti 6.

Knjižnica mariborske Delavske zbornice je začela knjige izposojevati tudi bralcem iz bližnje in daljne mariborske okolice: med njimi je bilo največ učiteljev. Knjige jim je pošiljala, če so želeli, po pošti, vendar so morali poravnati poštno stroške. Uredila je potujočo knjižnico za delavce in nameščence ruske tovarne dušika. Tovarniški tovornjak je vsako soboto pripeljal v knjižnico prebrane knjige, odpeljal pa nove, tudi po sporočenih željah ruških bralcev.¹¹¹

Izposoja v knjižnici Delavske zbornice je vztrajno naraščala: l. 1933 je bilo izposojenih 31.121 knjig,¹¹² l. 1934 35.009,¹¹³ l. 1935 37.400, medtem ko je bilo obiskovalcev tisto leto 19.203.¹¹⁴

¹⁰² Gl. op. 101!

Preselitev delavske knjižnice. — Delavska politika 6(1931)72, 9. IX., str. 3.

¹⁰³ Izjava Slavka Koresa, meni 12. septembra 1979.

¹⁰⁴ Zapisnik 42. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 29. aprila 1931.

¹⁰⁵ Zapisnik 44. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 16. julija 1931.

¹⁰⁶ Poročilo prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani za leto 1930—1931. Ljubljana 1931, str. 4.

¹⁰⁷ Pavla Reberšek, rojena Zupančič, se je rodila 30. decembra 1909 v Brezini pri Brežicah. Osnovno šolo je obiskovala v Brežicah 1917—1922, meščansko šolo tudi tam od 1922 do 1926. Nato je v ljubljanskem Krištofovem zavodu opravila polletni strojeplni tečaj. 1. januarja 1927 se je zaposlila v Mariboru, v advokatski pisarni svojega strica dr. Alojzija Juvana. Pri njem je bila do 31. julija 1931, a 1. avgustom 1931 pa se je zaposlila kot uradnica knjižničarka v knjižnici Delavske zbornice v Mariboru. V njej je delala do okupacije Jugoslavije leta 1941. Med vojsko je živela v Mariboru in aktivno sodelovala v osvobodilnem gibanju. Od 1947 do 1962 je bila zaposlena kot knjižničarka v mariborski študijski knjižnici. Po upokojitvi tega leta je še do leta 1971 honorarno vodila knjižnico višje stomatološko šole v Mariboru. Umrila je v Mariboru 21. marca 1980.

¹⁰⁸ Izjava Režike Krištofove, meni 17. avgusta 1979.

¹⁰⁹ Knjižnica Delavske zbornice. — Delavska politika 6(1931)91, 14. XI., str. 2.

¹¹⁰ Lep napredek tukajšnje knjižnice Delavske zbornice. — Delavska politika 7(1932)4, 13. I., str. 4.

¹¹¹ Reberšek Pavla, n. d., str. 106.

¹¹² Knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru v l. 1933. — Svoboda, Ljubljana 6(1934)2, str. 55—56.

¹¹³ «elj (= Ciril Štukelj): Knjižnici Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru. — Svoboda, Ljubljana 7(1935)2, str. 58—59.

¹¹⁴ Lep napredek knjižnice Delavske zbornice. — Delavska politika 11(1936)2, 4. I., str. 4.

Pavla Reberšek, roj. Zupančič, knjižničarka mariborske knjižnice Delavske zbornice. (Posnetek iz časa okrog l. 1933.)

Za leto 1933 so na voljo podatki, kaj so v mariborski knjižnici posebno radi brali. Od slovenskih pisateljev so bili zlasti v čislih Ivan Cankar, Tone Seliškar, F. S. Finžgar, France Bevk in Josip Jurčič. Med prevodno literaturo je bilo največ povpraševanja po povestih E. R. Burrougha o Tarzanu ter pustolovskih romanih Karla Maya. Sledili so jim drugi pustolovski romani, dela Jacka Londona, Stefana Zweiga, Johana Bojerja, Sigrid Undsetove idr.

Med knjigami v srbohrvaščini (teh so brali v Mariboru relativno več kot v Ljubljani) so imela prvenstvo Krleževa dela in vse knjige beograjske založbe Nolit, ki je izdajala izrazito socialnokritično leposlovje.

Med deli v nemščini so vodili romani B. Travna in indijanarice Zaneja Greya, njim pa so sledili romani Jacka Londona, Ernesta F. Löhdorffa in kriminalke Edgarja Wallacea. Na drugem mestu so bili vojni in socialni romani, »tretje mesto pa (je) pripada(lo) družabnim in ljubavnim romanom«.

Med znanstvenimi knjigami so bila najbolj iskana »potopisna in narodno znanstvena dela«(?), knjige o aktualnih političnih in socialnih vprašanjih, na tretjem mestu je bila filozofija, na zadnjem pa tehnika.¹¹⁵

Knjižnica si je knjižne sklade širila tudi z literaturo v drugih jezikih. L. 1935 je izposojala poleg slovenskih, srbskohrvaških in nemških knjig še angleške, francoske, češke, italijanske in ruske, vendar pa izposoja tujejezične literature (kajpada z veliko izjemo nemške) ni naraščala, nasprotno — krčila se je. Vzroke je treba iskati predvsem v tem, da sta bili knjižnici Francoskega krožka in Društva prijateljev angleškega jezika in prosvete relativno dobro založeni s sodobno ter klasično francosko in angleško literaturo.

Knjižnica Delavske zbornice je iz leta v leto širila krog svojih bralcev in število izposojenih knjig, pa čeprav je bil politični položaj manj naklonjen delavskim organizacijam, ki so delegirale zastopstva v vodstvene organe Delavske zbornice, in čeprav je v obdobju gospodarske krize vladala brezposelnost in so

¹¹⁵ Knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani in Mariboru v l. 1933. — Svoboda, Ljubljana 6(1934)2, str. 55—56.

bili ljudje v stiski za denar. Knjižnica je brezposelnim delavcem in nameščencem izposojala knjige za polovično izposojnino.¹¹⁶

Vrhunec svojega delovanja je mariborska knjižnica Delavske zbornice dosegla v letih 1936 in 1937. V letu 1936 je izposodila 42.590 knjig (24.687 nemških, 16.032 slovenskih, 1509 srbskohrvaških in 362 v drugih jezikih — od teh pa le 1935 ali 4,54 % znanstvenih), v letu 1937 pa 42.230 knjig (24.332 nemških, 16.251 slovenskih, 1319 srbskohrvaških in 328 v drugih jezikih — od teh pa le 1565 ali 3,70 % znanstvenih knjig).¹¹⁷

Toda vzporedno z rastjo knjižnice v vrh se je preobračal politični položaj v državi, ta pa je po svoje odseval polarizacijo političnih sil v Evropi. Krepiti so se začele tiste politične grupacije v Sloveniji, ki delavskim strokovnim organizacijam, izvoljenim organom Delavske zbornice, posredno pa tudi njenim knjižnicam, niso bile naklonjene. Tako so bila 13. julija 1935 po celjskem zletu razpuščena socialistična delavska kulturna društva »Svobode« po Sloveniji. Od krščansko-socialne strokovne organizacije Jugoslovanske strokovne zveze, ki je bila od 1934. leta v sporu z vodstvom klerikalne Slovenske ljudske stranke, se je konec l. 1935 odcepilo njeno desno krilo in ustanovilo Zvezo združenih delavcev, ki se je vključila v tok slovenske klerikalne desnice. Napadala je vse socialistično, marksistično, kajpada tudi v tem duhu naravnane kulturne ustanove. V Mariboru je v začetku l. 1936 začela pod uredništvom Januša Golca izdajati »Delavsko fronto«, list, ki je bil antisemitski, vperjen zoper fašizem, predvsem pa komunizem, in se zavzemal za korporativizem na krščanski osnovi. Že kar v 4. številki je objavil članek Zasujte studente marksističnega propagandnega dela!¹¹⁸ V njem je zapisano, da se mladina navzema marksističnega duha iz knjig, nato pa nadaljuje, da marksistične knjige ponujajo v raznih knjižnicah: »Veliko število takih marksističnih knjig imajo na zalogi tudi knjižnice Delavske zbornice. Ali so te knjižnice zato tukaj, da mladini vcepljajo marksizem?«

»Delavska fronta« je boj zoper knjižnice Delavske zbornice nadaljevala še z drugimi članki, med katerimi je bil najostrejši Knjižnice Delavske zbornice. Kdo zastruplja našo mladino?¹¹⁹ V njem je bil ob primeru dijaka, ki ga je policija osumila komunizma in ob hišni preiskavi pri njem našla knjige, izposojene v knjižnici Delavske zbornice, ponovno sprožen napad nanjo: »Odločno zahtevamo, da se vse javne knjižnice, zlasti pa še knjižnice Delavske zbornice, takoj očistijo vsega marksističnega strupa. Ali plačujemo delavci prispevke Delavski zbornici mar zato, da se za ta denar zastruplja naše ljudstvo in preganjajo delavske organizacije?«

Podobni napadi so se nadaljevali, zato ni čudno, da so v mariborski knjižnici Delavske zbornice 19. novembra 1936 ponovno opravili revizijo knjig.¹²⁰

Leto 1937 je izkazalo komaj zaznaven padec izposoje v mariborski knjižnici. Novih knjig so nabavili tisto leto 478, novih članov pa se je vpisalo 505. List Delavska politika je opozarjal, da izposoja stagnira, v čemer je videl posledico »neumestnega štedenja s krediti«. Statistični podatki naj bi bili opomin tistim, »ki odločajo o proračunih, da dajo knjižnicam, kar jim gre«.

Proračuna za ljubljansko in mariborsko knjižnico sta bila res močno skrbena. Vendar je komisar Delavske zbornice dr. Lovro Bogataj, ki ga je zbornici vsilila banska uprava, menil, da »s tem ni ogrožen obstoj in napredek knjižnice.

¹¹⁶ Knjižnica Delavske zbornice v Mariboru. — Delavska politika 9(1934)32, 21. IV., str. 4. Knjižnica Delavske zbornice. — Slovenski dom, Ljubljana 4(1939)209, 15. IX., str. 2.

¹¹⁷ Knjižnica »Delavske zbornice« — odraz kulture. — Delavska politika 13(1936)61, 5. VII., str. 4.

¹¹⁸ Delavska fronta, Maribor 1(1936)4, 25. I., str. 2.

¹¹⁹ Delavska fronta, Maribor 1(1936)37, 12. IX., str. 1.

¹²⁰ V knjižnici Delavske zbornice ... — Delavska politika 11(1936)94, 21. XI., str. 2.

Knjižnica naj naroča predvsem domače knjige, ker ni treba toliko tujih knjig iz inozemstva že iz narodno gospodarskih ozirov.¹²¹ Za mariborsko knjižnico je proračun za l. 1937 predvideval 25.000 din,¹²² medtem ko je prosvetni odsek predlagal upravnemu odboru zbornice za mariborsko knjižnico kar 80.000 din izdatkov.¹²³

Leta 1938 je bilo za nabavo knjig in za vezavo izdano 40.059,50 din, leto kasneje pa spet le 25.655,25 din,¹²⁴ za l. 1940 pa je bilo v ta namen določenih 30.000 din.

Na tem mestu navedimo še primerjalne podatke o poslovanju mariborske knjižnice Delavske zbornice v razdobju osmih mesecev (januar—avgust) v l. 1938 in 1939, ko sta bili v njej voditeljica Rezika Krištofova in uradnica Pavla Reberškova. Iz podatkov si moremo ustvariti podobo o sestavi njenih izdatkov.¹²⁵

	L. 1939 (I—VII)	L. 1938
Plača in dajatve voditeljice	18.860,—	18.840,—
Plača in dajatve uradnice	14.020,—	14.010,—
Pomožna moč	—	1.650,—
Knjige	18.804,—	24.759,50
Najemnina	8.000,—	8.000,—
Razsvetljava	720,—	760,—
Zavarovanje inventarja	328,—	328,—

Sicer pa je poročevalec Delavske politike ugotavljal, da se je l. 1937 v ljubljanski (kakor tudi v mariborski) knjižnici Delavske zbornice zvečalo število prebranih slovenskih knjig. Knjižnica je nabavljala vedno več slovenskih knjig, takšna je bila politika prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani, povrh pa se je tuji knjižni trg vse bolj zapiral spričo političnega razvoja v svetu. Poezije so bralci malo brali, največ Župančiča in Prešerna, od dramatikov pa Cankarja in Shakespeara. Med pripovedniki so bili najbolj brani Ivan Cankar, Josip Jurčič, Ivan Tavčar, F. S. Finžgar, Miško Kranjec, France Bevk, Ivan Pregelj, Janko Kersnik, Vladimir Levstik in Fran Milčinski, od slovanskih piscev Lev N. Tolstoj in Henryk Sienkiewicz, od drugih pa Axel Munthe in Jack London. Romani so se obrnili v izposoji nekaj manj kot štirikrat, pustolovski, kriminalni in fantastični romani in povesti pa več kot petkrat.¹²⁶

Klerikalna Zveza združenih delavcev kot režimska strokovna organizacija si je izsilila participacijo v skupščini Delavske zbornice za Slovenijo, l. 1939, ko je Stojadinovićevo vlado zamenjala vlada Dragiša Cvetkovića, pa je kaj kmalu, skoraj v celoti, prevzela Delavsko zbornico v svoje roke. 12. aprila 1939 je bila razrešena uprava Delavske zbornice, minister za socialno politiko in ban dr. Marko Natlačen pa sta imenovala novo skupščino, v kateri ni bilo nobenega člana Strokovne komisije, Jugoslovanske strokovne zveze in le en član

¹²¹ Zapisnik 78. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 14. januarja 1937.

¹²² Zapisnik 81. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 27. aprila 1937.

¹²³ Zapisnik 76. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 28. oktobra 1936.

¹²⁴ Zapisnik 5. seje (4. samouprave) prosvetnega odseka Delavske zbornice 6. marca 1940.

¹²⁵ Razmerje izdatkov in dohodkov Knjižnice Delavske zbornice Maribor. — Arhiv Delavske zbornice Ljubljana, Predmet Prosvetni odsek DZ Ljubljana št. 2662, leto 1939. — Spravljeno v IZDG v Ljubljani.

¹²⁶ Knjižnica Delavske zbornice — odraz kulture. — Delavska politika 13(1938)61, 5. VII., str. 4.

Narodno-strokovne zveze; vsi drugi so bili privrženci Zveze združenih delavcev. Imenovana skupščina je sklenila temeljito prečistiti vse nameščence zbornice.¹²⁷

Sklep je kmalu izvedla. »Delavska politika« je konec julija 1939 poročala o odpustih nameščencev Delavske zbornice; med njimi sta bili odpušteni s polletno odpovedjo tudi Rezika Krištofova in Pavla Reberškova, knjižničarki mariborske knjižnice.¹²⁸ Rezika Krištofova je bila 22. avgusta 1939 odstavljena kot vodja mariborske knjižnice in dodeljena celjski knjižnici Delavske zbornice. Vse posle v knjižnici je morala predati Pavli Reberškovi, ki pa ji je bilo službeno razmerje tudi odpovedano; v knjižnici je delala do 31. decembra 1939.¹²⁹

V začetku decembra 1939 je bil postavljen za vodjo knjižnice »neki trgovski pomočnik s podeželja« po imenu Maks Vrance,¹³⁰ vodstvo mariborske knjižnice pa so mu zaupali novembra 1939. Doma je bil iz Slovenjega Gradca, sicer pa privrženec režimske Zveze združenih delavcev. Iz ohranjenih dopisov, ki jih je sestavil, je razvidno, da je bil neizobražen. Brez izkušenj v knjižničarstvu kajpada sploh ni mogel voditi knjižnice, pa čeprav so mu dali honorarnega pomočnika za zavijanje knjig in izterjavo nevrnjenih knjig.¹³¹ Zato so kmalu po novem letu 1940 Pavlo Reberškovo spet poklicali na delo v knjižnico. »Očitno novi vodja knjižnice ni sam mogel opravljati tega dela, ker je za to potrebno tudi strokovno znanje, ki ga ne more nadomeščati pripadnost k tej ali oni organizaciji«, je zadevo komentirala »Delavska politika«.¹³² Celotni položaj knjižnice Delavske zbornice je označila takole: »Že nekaj časa pa se opazja, da so na delu sile, ki očitvidno ne morejo trpeti, da bi se delavstvo izobraževalo, kar bi imelo vsekakor kvarne posledice za razne vsiljence, ki hočejo po sili biti predstavniki delavstva. Zato se je skušalo najpoprej z omejevanjem kreditov, zdaj pa z raznimi premestitvami in odpusti uničiti predvsem knjižnice, ki so se lepo razvijale, dokler so imele D. Z. (= Delavske zbornice) samoupravo, ki je polagala veliko pažnjo izobrazbi delavstva. Upamo, da se grda namera nekaterih vsiljencev ne bo posrečila in da bo skoraj dana prilika, da bo delavstvo svobodno odločalo o institucijah, ki jih samo vzdržuje. Dokler pa tega ne bo, se bo delavstvo zatekalo po čtivo v druge knjižnice.«

Vse te tegobe, povrh pa še vojna psihoza, ki je ljudi odtegovala od branja, so povzročile, da je dejavnost mariborske knjižnice Delavske zbornice močno popustila. L. 1939 je izposodila le še 33.977 knjig (l. 1937: 42.230), obiskovalcev je bilo 17.662, članov je štela 4000, v skladih pa je imela okrog 13.000 knjig.¹³³

Zanimivo je tudi poročilo, ki ga je o tedanjih vzrokih za slabše poslovne rezultate knjižnice napisala knjižničarka Rezika Krištofova: »Pripomniti moramo, da je naš promet nekoliko padel vsled nemirnega položaja. Poznalo se je to zlasti v septembru prejšnjega leta in v letošnjem marcu in aprilu. Ljudje čitajo pač rajši časopise in poslušajo radio. Dosti naših rednih članov je pa odšlo tudi v inozemstvo.«¹³⁴

Krištofova je imela v mislih napete situacije ob podpisu münchenskega sporazuma, zasedbi okrnjene Češkoslovaške, konca španske državljanske vojne in italijanskega vdora v Albanijo.

¹²⁷ Novoimenovana Delavska zbornica zaseda. — Delavska politika 14(1939)45, 18. IV., str. 4.

¹²⁸ Osebné izpremembe pri Delavski zbornici. — Delavska politika 14(1939)84, 25. VII., str. 4.

¹²⁹ V knjižnici Delavske zbornice. — Delavska politika 15(1940)3, 9. I., str. 2.

¹³⁰ Dopis Delavske zbornice v Ljubljani, št. 17/39 z dne 24. XI. 1939 Ekspozituri Delavske zbornice v Mariboru. — Arhiv DZ v IZDG.

¹³¹ Dopis mariborske ekspoziture oprav. št. 2/40 z dne 3. januarja 1940 Delavski zbornici v Ljubljani. — Arhiv Delavske zbornice v IZDG.

¹³² Spremembe v knjižnici Delavske zbornice. — Delavska politika 15(1940)4, 11. I., str. 3.

¹³³ I. š. (= Lojze Štandekar): Knjižnice — kulturni barometer. — Mariborski večernik 14(1940) 178, 8. VIII., str. 4.

¹³⁴ Pismo opr. št. 21/39 z dne 5. maja 1939 kulturno-prosvetnega pododbora Delavske zbornice v Mariboru Delavski zbornici v Ljubljani. — Arhiv Delavske zbornice v IZDG v Ljubljani.

Ne glede na opisane nevšečnosti pa je knjižnica Delavske zbornice tudi v l. 1939 zadržala prvenstvo med mariborskimi javnimi knjižnicami: sama je izposodila, kot smo navedli, 33.977 knjig (imela pa je 4000 vpisanih članov), knjižnica »Prosvetne zveze« jih je okrog 25.000 (pri 1791 članih) in Ljudska knjižnica 8230 knjig (pri 1321 članih). Obiskovalcev pa so tisto leto imele: knjižnica Delavske zbornice 17.662, knjižnica »Prosvetne zveze« približno 14.000 in ljudska knjižnica 2874.¹³⁵

V začetku leta 1940 je izposoja v knjižnici Delavske zbornice začela spet naraščati — v prvem četrtletju je bilo izposojenih 13.533 knjig — za 792 več kot v enakem obdobju leto poprej.¹³⁶ Tedaj je tudi izšel tiskani »Seznam slovenskih in drugih slovanskih knjig«, ki jih je imela v svojih skladih mariborska knjižnica Delavske zbornice,¹³⁷ podoben seznamu ljubljanske knjižnice Delavske zbornice iz leta 1927.¹³⁸ Pripravljal ga je vodja ljubljanske knjižnice Delavske zbornice Ciril Štukelj že od l. 1938 ob pomoči mariborskih knjižničark Rezike Krištofove in Pavle Reberškove. Knjižica (v formatu male osmerke in s 160 + XXI stranmi) je bila prvi v knjižni obliki tiskani seznam knjižnega gradiva mariborske slovenske knjižnice. V njem je popisanih približno 4000 naslovov. Zanj je predvsem značilno, da vsebuje popis le slovenskih in slovanskih knjig, kar odseva protinacistično in z njim protinemško razpoloženje v času, ko je izbruhnila druga svetovna vojska. Pripravljen je bil sicer tudi seznam nemških knjig mariborske knjižnice, vendar je tajnik Ciril Štukelj prosvetnemu odseku Delavske zbornice v Ljubljani priporočil, »naj se iz narodno-obrambnih razlogov izda vsaj seznam slovanskih knjig, če za celoten seznam ni sredstev«.¹³⁹ Knjižnica pa je seveda imela še bogat fond nemških knjig; še zmeraj je izposojala več nemških kot slovenskih (v l. polletju 1939: 9090 nemških : 8007 slovenskih), a v tiskanem seznamu niso bile ponujene bralcem.

V seznamu je objavljen knjižnični red, nato so popisane knjige po zvrsteh: Poezija, Dramatika, Pripovedništvo, Znanstvena in poučna književnost, Revije in zborniki. Leposlovje, originalno in prevodno. Popisanih je okrog 2000 naslovov del v slovenščini, ki so večkrat zastopana v več izvodih. Bralcem je bila na voljo vsa novejša slovenska knjižna proizvodnja. Med znanstveno in poučno književnostjo so bila spričo političnih razmer prisotna tudi dela katoliških socialnih ideologov, dela s protisovjetsko tendenco (npr. A. Rahmanova), vendar so bili še zmeraj zastopani tudi socialistični in marksistični pisci (npr. Karl Marx, Friedrich Engels, Max Beer, Max Adler, Anton Kristan, Albin Prepeluh, Otto Bauer, Karl Kautsky, Alojzija Štebijeja, Bogo Teplý). Knjige s socialno ali revolucionarno tendenco so bile dobro zastopane zlasti v srbskohrvaškem oddelku (Ilja Ehrenburg, Maksim Gorki, Miroslav Krleža, Henri Barbusse, Sinclair Lewis, Theodor Plivier, Upton Sinclair, B. Traven, E. M. Remarque, Ernst Toller). Slabše so bili zastopani zborniki in revije, ker so mnogokrat obsegali tudi po en sam letnik. Knjižnica po preselitvi v Sodno ulico namreč ni imela več čitalnice. Vezani letniki periodičnih publikacij bi ji jemali preveč prostora, zato jih tudi ni več sproti nabavljala.¹⁴⁰

O knjižnih zalogah in bralcih je svoje spomine zapisala knjižničarka Pavla Reberškova.¹⁴¹ Posebej je naglasila, da so v knjižnico dobivali izdaje takratnih slovenskih založb in da so v knjižnico prihajali številni nemški originali

¹³⁵ Gl. op. 133!

¹³⁶ Knjižnica Delavske zbornice v Mariboru. — SN 73(1940)118, 27. V., str. 3.

¹³⁷ Seznam slovenskih in slovanskih knjig. Knjižnica Delavske zbornice v Mariboru. Maribor 1940.

¹³⁸ Seznam knjig, revij in časopisov. Knjižnica in čitalnica prosvetnega odseka Delavske zbornice za Slovenijo. Ljubljana 1927.

¹³⁹ Zapisnik 90. seje prosvetnega odseka Delavske zbornice 28. junija 1938.

¹⁴⁰ Izjava Pavle Reberškove, meni 30. avgusta 1979.

¹⁴¹ Reberšek Pavla, n. d., str. 107—108.

ali prevodi v nemščino del sloviten sodobnih piscev (med njimi so bili Upton Sinclair, Maksim Gorki, Sinclair Lewis, Thomas Mann, Heinrich Mann, Theodor Dreiser, Singrid Undset, Romain Rolland, John dos Passos, Jack London, Stefan Zweig, Panait Istrati, Erich Maria Remarque, Mihail Aleksandrovič Šolohov, Martin Anderson Nexö, John Galsworthy). Mladina je kar požirala knjige Karla Maya. Nasploh je v knjižnici primanjkovalo knjig za mladino. Odrasli, med njimi posebno izobraženci, so radi segali po kriminalkah. Najbolj so bile priljubljene izpod peresa Edgarja Wallacea. Knjižnica sicer ni dobivala knjižne plaže, imela pa je veliko potopisov, biografij in politične memoarne literature. Marksistično in drugo napredno literaturo so brali predvsem levo usmerjeni izobraženci. Marxov Kapital, ki ga je knjižnica imela v originalu (in deloma v slovenskem prevodu), je bil zmeraj izposojen. Med bralci so ji v spominu ostali Jože Hermanko, Silvira Tomasinijeva, Ivan Vrunč, Maks Durjava, Jože Lampret, dr. Jože Potrč, Anton Tanc, Angel Besednjak, Martin Kores in Vlado Vidav, torej sami ljudje, ki so v delavskem gibanju in v narodnoosvobodilnem boju veliko pomenili.

Omenili smo že, da je mariborska knjižnica pošiljala bralcem knjige na dom tudi po pošti, v ruško tovarno dušika pa tedenske knjižne kolekcije. Konec l. 1939 je prosvetni odsek Delavske zbornice v Ljubljani sklenil, naj mariborska knjižnica pošilja knjige podružnici režimske Zveze združenih delavcev v Murski Soboti. Član skupščine Delavske zbornice »g. Casar naj bi jih izposojal v zimskem času delavcem tamošnjega okoliša.«¹⁴² Mariborska knjižnica je to nekaj časa počela, potem pa je menila, naj izposojanje knjig v Mursko Soboto prevzame ljubljanska knjižnica, češ da knjige laže pogreši, saj jih »ima enkrat več na zalogi.«¹⁴³ Sobočanci so zoper to mariborsko mnenje odločno protestirali, nakar je prosvetni odsek v Ljubljani odločil, da sodi Murska Sobota na mariborsko območje in da mora tjakaj pošiljati knjige mariborska knjižnica.

Mariborska knjižnica Delavske zbornice je uspešno predstavljala svoje delo javnosti. To zlasti velja za prva leta, ko sta o njem poročala revija »Svoboda«, zelo redno pa socialistični časnik Delavska pravica, ki je izhajal v Mariboru. Kasneje, v tridesetih letih, je pogosto obveščal javnost o uspehih knjižnice z navajanjem statističnih podatkov dnevnik Mariborski večernik Jutra, poredkoma pa Slovenec in Slovenski dom; tadva šele proti koncu tridesetih let.

Za seznanjanje javnosti s knjižno ponudbo je knjižnica poskrbela z zidno razstavno vitrino (2,5 × 20 m) v vhodni veži. V njej je razstavljala knjižne novosti, ki si jih je pridobila.¹⁴⁴ Vitrina je bila zagotovo učinkovita, saj so morali mimo nje vsi, ki so prihajali v hišo. V njej pa je bila ekspozitura Delavske zbornice, sedeži strokovnih organizacij in dvorana.

Pretrsti nam je še vprašanje, koliko zvezkov je štela knjižna zaloga mariborske knjižnice Delavske zbornice. Pavla Reberškova navaja, da je knjižnica l. 1940 dosegla signaturno številko 18.000. Ker pa je imela od kakšne knjige tudi po več izvodov, bi naj takratni knjižni sklad obsegal blizu 20.000 knjižnih enot.¹⁴⁵

Toda podatki Reberškove se ne ujemajo s podatki, ki jih je na seji prosvetnega odseka Delavske zbornice 9. junija 1939 navajal njegov tajnik Ciril Štukelj. Poročal je namreč, da »knjižnica Delavske zbornice šteje čez 30.000 knjig, od teh jih je 20.000 v Ljubljani, druge so v Mariboru...«¹⁴⁶ Potemtakem

¹⁴² Zapisnik 4. seje (4. samouprave) prosvetnega odseka Delavske zbornice 10. novembra 1939.

¹⁴³ Zapisnik 3. redne seje sosveta ekspozitive Delavske zbornice v Mariboru 7. februarja 1940.

¹⁴⁴ Izjava Slavka Koresa, meni 12. septembra 1979.

¹⁴⁵ Reberšek Pavla, n. d., str. 106.

¹⁴⁶ Zapisnik 1. seje (4. samouprave) prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani 9. junija 1939.

bi jih bilo v mariborski knjižnici okrog 10.000. Zadnja ugotovljena inventarna številka izpred okupacije v inventarnih knjigah prosvetnega odseka Delavske zbornice, v katerih so popisane knjige tako ljubljanske kot mariborske knjižnice (te so posebej označene), pa je 33.996 z dne 6. marca 1941. Doslej najvišja ugotovljena signaturna številka predvojne mariborske knjižnice Delavske zbornice je 13.116 b-92. zvezek Slovenskih večernic — France Bevk: Pravica do življenja, ki ga je Družba sv. Mohorja izdala za leto 1939.

Casnikar Lojze Štandekar je l. 1940 zapisal, da šteje knjižna zaloga knjižnice 13.000 knjig,¹⁴⁷ nacistični revident dr. Erich Drews pa je l. 1941 maja ocenil, da jih je 12.000 knjig. (Brez tretjine, ki so jih imeli takratni bralci izposojene na domu?)¹⁴⁸

Po vsem navedenem moremo računati, da je ob zlomu Jugoslavije l. 1941 knjižna zaloga mariborske knjižnice Delavske zbornice obsegala od 15 do 20.000 knjižnih enot.

V stavbi mariborske Delavske zbornice, v kateri je bila njena knjižnica, pa so delovale še knjižnice strokovnih organizacij. Bile so gotovo skromne po obsegu, po nekaj sto knjig. Knjižnico Jugoslovanske strokovne zveze je tik pred vdorom okupatorja skrnil hišnik Martin Kores s sinom Slavkom v prezračevalni jašek na polkrožnem oglišču Sodne in Marijine ulice. Vanj sta skrila tudi družinsko knjižnico Koresovih. Kljub temu da je v oglišče med vojsko udarila bomba in je bila stavba hudo poškodovana, so se knjige v jašku ohranile. Po okupaciji jih je Slavko Kores tam našel in knjige Jugoslovanske strokovne zveze oddal v zbirni center v mariborskem gradu.¹⁴⁹

Izposoja in obiskovalci v knjižnici Delavske zbornice v Mariboru¹⁵⁰

Izposojene knjige	Leto					
	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Slovenske	5.182	4.647	Ni podatkov		11.304	12.916
Nemške	9.469	10.053	—"		18.205	20.060
Srbskohrvatske	940	895	—"		1.299	1.724
V drugih jezikih	—	—	—"		313	309
Skupaj	15.591	15.595	Ni podatkov		31.121	35.009
Od tega znanstvenih					1.784	1.946

Izposojene knjige	Leto					
	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Slovenske	13.574	16.032	16.251	17.563	15.186	Ni podatkov
Nemške	21.943	24.687	24.332	20.346	17.360	—"
Srbskohrvatske	1.708	1.509	1.319	1.316	1.210	—"
V drugih jezikih	305	362	328	320	221	—"
Skupaj	37.400	42.590	42.230	39.545	33.977	42.473
Od tega znanstvenih	1.708	1.935	1.565	1.518	1.191	
Obiskovalci	19.203				17.662	

¹⁴⁷ Gl. op. 133.

¹⁴⁸ Gl. op. 145.

¹⁴⁹ Izjava Slavka Koresa, menl. 12. septembra 1979.

¹⁵⁰ Podatki so povzeti iz objav v časnikih in revijah, posebno v »Svobodi«, in iz arhivskih dokumentov Delavske zbornice v Ljubljani, spravljanih v IZDG v Ljubljani.

Delež v odstotkih slovenskih in nemških knjig v izposoji — Delež znanstvenih knjig v izposoji (ne glede na jezik)

Knjige	Leto					
	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Slovenske	33,23	30,87	Ni podatkov		36,32	36,89
Nemške	60,73	64,46	—"		58,50	57,30
Znanstvene					5,73	5,56

Knjige	Leto					
	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Slovenske	36,29	37,64	38,64	44,41	44,69	Ni podatkov
Nemške	58,67	57,96	57,62	51,45	51,10	—"
Znanstvene	4,57	4,54	3,71	3,64	3,51	—"

Potem ko so nemške čete 9. aprila 1941 okupirale Maribor, je knjižnico Delavske zbornice doletela prav takšna usoda, kot je druge knjižnice v mestu. Nacisti so jo zaplenili in uničili. Kako je njeno uničenje potekalo, si moremo ustvariti podobo iz pričevanj in dokumentov.

Še preden je Maribor zasedla nemška vojska, so se mestne uprave polastili voditelji nemškega Kulturbunda v Mariboru. Še pred uvedbo nemške civilne uprave 14. aprila 1941 so začeli uničevati slovensko kulturo, kar so nacistične, postavljene oblasti načrtno nadaljevale. Prof. Janko Glazer, ravnatelj mariborske Študijske knjižnice, je o tem prvem obdobju izjavil, da je kulturni referent mariborskega Kulturbunda Pipo Peteln že 11. aprila prišel k njemu v knjižnico in zasegel veliko kazinsko dvorano, ki jo je knjižnica komaj leto poprej uredila za svoje knjižno skladišče, a še ni bilo napolnjeno s knjigami. V njej »bi naj zbirali knjige drugih mariborskih knjižnic (predvsem iz knjižnice Delavske zbornice, Prosvetne knjižnice in Ljudske knjižnice)«. ¹⁵¹ Od onod naj bi knjige odpravljali v avstrijsko Štajersko. V naslednjih dneh so res začeli dovažati knjige iz navedenih knjižnic, torej tudi iz knjižnice Delavske zbornice. Cenzurirale so jih v glavnem ženske, članice Kulturbunda. Vse to se je dogajalo pač že pred 22. aprilom 1941, ko so na mariborskem magistratu prof. Janka Glazerja odpustili kot ravnatelja Študijske knjižnice. Zato je mogel avtentično pričati o poprejšnjem nekulturnem dogajanju v veliki kazinski dvorani.

O tem, kako so potekale poslednje ure mariborske knjižnice Delavske zbornice, nam je ohranila pričevanje njena knjižničarka Pavla Reberšková. Nekako dva tedna potem, ko so Nemci zasedli Maribor — tako pripoveduje, je prišla čez zasilno popravljeni dravski most v središče mesta: »Šla sem tudi proti poslopju Delavske knjižnice. Kar sem tam videla, me je pretreslo. Na kamion, ki je stal pod okni izposojevalnice, so metali skozi okno še zadnje knjige, na nje pa pisarniško pohištvo, nekaj stolov in zaboj s kartoteko bralcev. Tega sem dobro poznala. Ko je padel na kamion, se je prevrgel in zeleni bralčevi konti so se kar vsuli po kamionu. Takšen je bil zadnji pogled na Delavsko knjižnico.« ¹⁵²

¹⁵¹ Izjava prof. Janka Glazerja v zvezi z usodo mariborske Študijske knjižnice leta 1941. Zapisal jo je Marjan Znidarič v Rušah 26. avgusta 1974. — V: Knjižnica, Ljubljana 19(1975)1-4, str. 12—14.

¹⁵² Reberšek Pavla, n. d., str. 109.

Da so knjižnico evakuirali iz stavbe v Sodni ulici 9 še v aprilu 1941, govori podatek, da so stavbo začeli prav kmalu po zasedbi mesta izpraznjevati, da bi v njej pripravili pisarniške prostore za urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva (Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums), ki ga je šef civilne uprave dr. Siegfried Uiberreither ustanovil 22. aprila 1941.¹⁵³ V prostore nekdanje knjižnice v prvem nadstropju so namestili računovodstvo in blagajno.¹⁵⁴

Ko je bibliotekar Štajerske deželne knjižnice v Gradcu dr. Erich Drews dobil v začetku maja 1941 naročilo, naj pregleda položaj v mariborski Študijski knjižnici, je z dopisom 7. maja 1941 poročal deželnemu namestništvu v Gradec, kaj je v njej našel, ko jo je pregledal.¹⁵⁵ Čeprav je poročal predvsem o Študijski knjižnici, je spregovoril tudi o knjižnici Delavske zbornice. Ta da je od začetka aprila v prostorih Študijske knjižnice, da baje šteje 12.000 zvezkov, je pa popolnoma marksistično naravnana (»rein marxistischer Prägung«). Zanj je predlagal, naj bi z njo ravnali tako kot s Študijsko knjižnico: potem ko bi izločili iz njenih skladov ustrezne nemške knjige, primerne za nacistično mariborsko mestno knjižnico, naj bi preostalo gradivo prevzela Štajerska deželna knjižnica v Gradcu v nadaljnjo obdelavo.

O kasnejši usodi knjižnice Delavske zbornice nimamo natančnih podatkov. Knjižničarka Pavla Reberškova meni, da je tretjina njenega knjižnega fonda ostala pri bralcih, ki so jih ob okupaciji imeli izposojene doma.¹⁵⁶ Del knjig, spravljениh v Študijski knjižnici, so zagotovo izločili kot prebirek. Predali so jih okupacijskemu gledališču, ki jih je imelo v velikih količinah (tudi iz drugih knjižnic) v svoji kulisarnici v drugem nadstropju gledališča v nivoju galerije kazinske dvorane. Uporabljalo jih je za kurjavo in za kaširanje odrskih elementov. Slavko Kores, ki je bil med okupacijo nekaj časa odrski slikar v gledališču, je iz kupov odnašal domov slovenske knjige in jih tam skrnil. Med njimi so bile knjige Kulturno-prosvetnega pododseka ekspoziture Delavske zbornice v Mariboru, Krščanske delavske mladine Maribor, Ljudske univerze v Mariboru, Narodnega gledališča v Mariboru, dijaške knjižnice Klasične gimnazije v Mariboru, Jugoslovanske gozdovniške lige v Mariboru ter Zveze bančnih uradnikov in nameščencev Jugoslavije, Pododbora Maribor.¹⁵⁷

Preostale knjige so bržčas delile usodo s knjigami iz slovenske Štajerske, ki so jih odpeljali v Gradec v Štajersko deželno knjižnico in Südostdeutsches Institut.¹⁵⁸

Knjižničarka Pavla Reberškova se je po osvoboditvi, ko je začela delati v mariborski Študijski knjižnici, »srečala z nekaterimi knjigami nekdanje Delavske knjižnice, ki so se na srečo ohranile«.¹⁵⁹ Sodile so med knjige različnih organizacij in ustanov, repatriirane iz Gradca l. 1945, ko so jih kasneje inkorporirali v knjižne sklade obnovljene mariborske Študijske knjižnice. Iz nekdanje knjižnice Delavske zbornice so se pojavile večinoma poljudne strokovne

¹⁵³ Ferenc Tone: Nacistična raznarodovaina politika v Sloveniji v letih 1941—1945. Maribor 1968, str. 102.

¹⁵⁴ Izjava Slavka Koresa, akad. slikarja, meni 12. septembra 1979. Kot sin hišnika OUZD in Delavske zbornice Martina Koresa je moral pomagati pri premeščanju pohištva po pisarnah, vendar pa se ne more spomniti, kdaj natanko so Nemci izpraznili knjižnico.

¹⁵⁵ An die Abteilung II/d der Reichsstatthalerei im Wege der Direktion d. Joanneum. (7. Mai 1941.) Belr.: II-d-357/I U 1/4 1941. Gegenstand: Untersteiermark, Kunstschätze u. Schriftdenkmale. Stellung unter Denkmalschutz. (Studienbibliothek in Marburg.) — Kopija je spravljena v Pokrajinskem arhivu Maribor v mapli Kulturamt der Stadt Marburg a/D.

¹⁵⁶ Reberšek Pavla, n. d., str. 108.

¹⁵⁷ Izjava Slavka Koresa, meni 12. septembra 1979. — Čeprav je bila hiša, v kateri je med okupacijo stanoval pri teti, potem ko so mu nacisti ubili očeta in razkropili najožje sorodstvo, bombardirana, se mu je nekaj skritih knjig vendarne ohranilo še v čas osvoboditve. Označene so z žigil navedenih organizacij in ustanov ter s signaturami.

¹⁵⁸ Zmave-Baran Ivanka: Mariborska Študijska knjižnica iz razpada v obnovo. — Knjižnica, Ljubljana 19(1975)1-4, str. 14—15.

¹⁵⁹ Reberšek Pavla, n. d., str. 109.

knjige, nekaj pa je bilo tudi znanstvenih. Leposlovja med njimi ni bilo. Nacisti so ga bržčas v celoti uničili.

Knjižnica Delavske zbornice v Mariboru je bila med letoma 1918 in 1941 poleg Študijske knjižnice najuspešnejša v mestu. Z izposojno in številom bralcev je visoko preseгла svoje vrstnice, tudi Študijsko knjižnico, pri čemer pa je treba pripomniti, da je bila ta splošno znanstvenega, ona pa splošno izobraževalnega značaja. Za učinkovitost se je imela zahvaliti dvojemu:

1. Bila je ustanova z zakonom ustanovljene Delavske zbornice, razredne predstavnice delavcev in nameščencev. Njeno poslovanje je bilo gmotno zagotovljeno z letnimi proračuni Delavske zbornice. Knjižničarji in pomočniki so bili uradniki Delavske zbornice z rednimi plačami, nabava knjig in njihova vezava sta bili urejeni z vsakoletnimi proračunskimi postavkami, prav tako je bilo zagotovljeno plačilo najemnine, razsvetljave, kurjave in drugih materialnih stroškov.

2. Knjižnica je delovala iz trdnih bibliotekarskih izhodišč. Prosvetni odsek Delavske zbornice v Ljubljani je ob pomoči bibliotekarskih in literarnih strokovnjakov skrbel za vrednostno ustrezen izbor literature, bibliotečno poslovanje pa je bilo po tehnični plati poenoteno, omogočeno z enotnimi bibliotečnimi obrazci. Literatura je bila nabavljena centralno in nato dodeljena ljubljanski in mariborski knjižnici po premišljenih kriterijih.

Spričo tega ni bilo pomembno, da v mariborski knjižnici ni delal visoko izobražen knjižničarski kader. Knjižničarki, ki sta opravili večino dela, sta bili spretni, vestni delavki v bibliotekarsko izdelanem sistemu.

Idejno delovanje knjižnic (tako ljubljanske kot mariborske) so usmeriale tri pglavitne pripuščene delavske organizacije. V osnovi so bile socialistično naravnane, vendar je bila posebno vplivna marksistična. To se je poznalo vsebinski strukturi knjižnega sklada.

Te niene osnovne karakteristike niso bistveno okrnili niti ukrepi državnih oblasti niti desničarska delavska organizacija, ki se je ob pomoči režima postlila Delavske zbornice.

Široki krogi bralcev iz Maribora in njegovega območja so tedaj mogli vsrkavati iz znanstvenih in strokovnih knjig knjižnice Delavske zbornice v Mariboru socialistično in marksistično miselnost, pretehtani izbor zlasti sočasnega domačega in svetovnega leposlovja pa jih je soočal s ključnimi nazorskimi in estetskimi tokovi v svetu.

Pomembna je bila vplivnost takšne knjižnice na mariborsko mladino, delavsko, srednješolsko in akademsko.

Ob tolikšni moči knjižnice Delavske zbornice so se morale skromne knjižnice mariborskih delavskih kulturnih ali strokovnih organizacij pač zadovoljevati z manjšim akcijskim radijem.

WORKING-MEN'S LIBRARIES AT MARIBOR TO THE SECOND WORLD WAR

Summary

The beginnings of the working men's librarianship at Maribor, oriented towards socialism, reach into the year 1868, when the Working-Men's Educational Association (Arbeiter-Bildungsverein) was founded. It had — as well as other working men's educational associations — in its programme the maintenance of the library and of the reading-room for periodical publications. Its members originated mainly from the workmen of the workshops of the Southern Railway in the suburbs of Studenci. From the rare reports of its library it is possible to sum up that it subscribed nearly exclusively to working men's papers in German issued in Vienna and in Bohemia.

The activity of the associations died away at the end of the eighties of the 19th century, at least the in the year 1894 already existing Working-Men's Association for Legal Protection (Arbeiter-Rechtsschutzverein) planned also a library which contained literature only in German.

The Southern Railway Joint Stock Company (Südbahnaktiengesellschaft) kept a library for its workmen since 1870. Its intention was to restrain the revolutionary spirit of its workers. Neither this library nor that of the association for legal protection, oriented to the social democracy, had any Slovene book-store to attract the workmen of Slovene origin.

After the First World War, when Maribor belonged to the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, the library of the former Working-Men's Association for Legal Protection passed over to the possession of the Technical Commission of the union of the socialistic technical organisations. Since 1919 the Slovene socialistic working-men's cultural associations »Svobode« have been founded in the town and in the suburbs which took in also modest libraries with up to 400 books in Slovene and in German. They contained mostly fiction, but also political literature. But the endeavours of the working-men's libraries were very modest.

The situation had changed essentially in the year 1928, when the branch library of the Chamber of Labour in Ljubljana began to work at Maribor. The libraries of the Technical Commission and of the »Svobode« of Maribor were joined to it. The Chamber of Labour had its cultural section, conducted by the delegates of the socialistic, the Christian socialistic and the national technical organisation. Among others took the cultural section care of the central library in Ljubljana and of its branch establishment at Maribor. Financially it was maintained by the contributions which the workers in Slovenia were obliged to lead off for the Chamber of Labour according to the law.

The library of the Chamber of Labour at Maribor received their books from the central library in Ljubljana, where a special commission selected them carefully for the library of Ljubljana as well as for that of Maribor. The Slovene fiction was largely represented, translations from the world literature, especially from Soviet and from other social critical writers and the Marxist sociologic literature. The library was located in the centre of the town in the palace of the District Office for the Working-Men's Insurance Company in Sodna ulica. It was suitably furnished, two professional women librarians were working in it. The well-arranged library quickly drew in the readers whose number increased rapidly. While in 1929 it lent out 15,591 books, the number of the lent out books increased to 42,590 in the year 1936, and after a decrease during the following years rose again to 42,473 in 1940.

Among the readers (in the year 1931: 1388) nearly half of them were manual workers, the rest were pupils, students, employees and private persons. Up to the year 1941 the share of the lent out books in German exceeded half of all the lent books, but it diminished from year to year proportionally with the growth of the generation educated in Slovene schools and of the increase of the book production in Slovene. Comparatively very low (about 4%) was the share of the lent out scientific and technical literature.

The library of the Chamber of Labour experienced during the time of the king's dictatorship (since 1929) purges of its store, from which it had to eliminate particularly the Soviet and the social critical literature, later on, during the period of the bourgeois régime, oriented to the right, it had to eliminate all the suspected left literature. The women librarians too were victims of the political reprisals.

During the wars was the library of the Chamber of Labour the best organized and shaped up as to contents general public library at Maribor. It made a contact with the modern world literature and home fiction and to some extent with the socialistic, Marxist political literature possible to the readers. So it had a great influence on the labour- and school youth, from which renowned Slovene leaders of the working men and fighters of the national liberation war came out.

The working men's cultural associations »Svobode« and after their prohibition the »Vzajemnosti« in the suburbs had only modest libraries.

In the year 1941 the Nazi authorities destroyed all those libraries after the occupation of Yugoslavia. The library of the Chamber of Labour was a particular impediment to them as one of a completely Marxist character (»rein marxistischer Prägung«).

PODRUŽNICE »DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA« NA ŠTAJERSKEM, USTANOVLJENE DO LETA 1907

Andrej Vovko*

UDK 371(061.2=863)(497.12-18/-11)»1885/1907«

VOVKO Andrej: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907, (Succursales de la »Société des St. Cyrille et Methode« en Styrie, fondées jusqu'à l'année 1907.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, str. 351—402.

Izvirnik v sloven., povzetek v franc., izvleček v sloven. in angl., 40 preglednic.

Šolska narodnoobrambna »Družba sv. Cirila in Metoda« se je v obdobju 1885—1918 skušala postaviti po robu raznarodovalnemu delovanju zasebnih šolskih društev Schulvereine, Pro Patrie in Lega Nazionale. Mreža njenih podružnic je bila razširjena po vsem slovenskem etničnem ozemlju, pa tudi zunaj njega. Štajerske podružnice CMD, ki jih je bilo do leta 1907 ustanovljenih 40, so bile pomembna kulturna žarišča in jedra narodnega prebujanja Štajerskih Slovencev.

UDC 371(061.2=863)(497.12-18/-11)»1885/1907«

VOVKO Andrej: Branch Establishments of the »Society of Saint Cyril and Method« in Styria, Founded to the Year 1907. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 351—402.

Orig. in Slovene, summary in French, synopsis in Slovene and Engl., 40 tabl.

The »Society of St. Cyril and Method« for national defence in schools tried to oppose the activity of denationalization of the private school associations of Schulvereine, Pro Patria and Lega Nazionale during the period from 1885 to 1918. The net of its branch establishments was spread all over the Slovene ethnical territory, but also outside of it. The Styrian branch establishments of CMD (Družba sv. Cirila in Metoda), 40 of them were founded up to the year 1907, were remarkable cultural focuses and centres of waking the national consciousness of the Styrian Slovenes.

Proti koncu 19. stoletja se je vzporedno z naraščanjem slovenske narodnotne zavesti v naših deželah vedno bolj krepil nemški, italijanski in madžarski raznarodovalni pritisk. Napadalna nemška, italijanska in madžarska buržoazija je poleg svoje gospodarske premoči uporabljala za orodje tega pritiska tudi šolstvo, aaj se je dobro zavedala, kako pomembno je pridobiti si slovensko mladino. Velike možnosti ji je dajal takratni šolski sistem, ki je na tem področju dopuščal mnoge krivice. O učnem jeziku v osnovnih šolah so tako odločale krajevne oblasti, kar se je mnogokrat obrnilo v škodo Slovencev, čeprav

* Andrej Vovko, mag., arhivski kustos, Slovenski šolski muzej Ljubljana.

bi ti zaradi svoje številčnosti marsikje morali imeti šole v svojem jeziku. Tipičen primer za tako ravnanje je mesto Trst, kjer Slovenci zaradi italijanske večine v mestnem svetu niso mogli priti do javnih slovenskih šol.

V tistih krajih, kjer Nemci in Italijani niso mogli ustanoviti svojih javnih šol po uradni poti, kjer so bile občine v rokah zavednih Slovencev, so delovale njihove zasebne raznarodovalne šolske družbe nemški Schulverein ter italijanski Pro Partia in po njenem razpustu leta 1890 Lega Nazionale. Ta društva, za katerimi je stala finančna moč Nemčije in Italije, so ustanavljala svoje otroške vrtce in osnovne šole v krajih, kjer so bili v večini Slovenci, ter potem z zvižajo in s pritiskom vabila vanje slovenske otroke. Društva so dajala šolam ugodna posojila, za protiuslugo pa so zahtevala uvedbo nemškega ter italijanskega učnega jezika, podobno so uporabljali razne podpore ter obdarovanja otrok, uvažali šolske kuhinje in podobno. Pri svojem raznarodovalnem delu so bila ta društva zelo premetena in iznajdljiva. Svoje že ustanovljene šole so potem skušala »preleviti« v javne šole, ki jim jih potem ne bi bilo več treba vzdrževati, ampak bi to skrb prevzela oblast, sama pa bi svoje napore usmerila na nova še »neosvojena« področja.

Nevarnosti šolskih raznarodovalnih društev so se uspešno postavili po robu Čehi s svojo Ústřední Matice Školská (Osrednja šolska matica), njihov vzor pa je pritegnil tudi Slovence. Zavedni Slovenci so pozorno in nezaupljivo spremljali rast šulferajnovskih ustanov in podružnic. Ko je na novo ustanovljena šulferajnova podružnica v Trziču pripravljala ustanovitev svojega otroškega vrtca v tem kraju, se je v »Slovenskem narodu« 28. 11. 1884 oglasil s nepodpisanim člankom kasnejši župnik v Šentgotardu pri Troianah Ivan Vrhovnik, ki je dal pobudo za »šolsko bratovščino sv. Cirila in Metoda«. ¹ Ta naj bi se spopadla s Schulvereinom z njegovim lastnim orožjem — zasebnimi vrtci in s šolami, ki bi jih vzdrževali zavedni Slovenci. Za ustanovitev si je izbral datum 1000-letnice smrti sv. Metoda, s tem tako izraženim verskim momentom pa je nameraval pridobiti zlasti duhovščino za novo šolsko družbo.

Vrhovnikova pobuda se je uresničila, ko so slovenski veliki: notar Luka Svetec, predstavnik češke banke »Slavija« Ivan Hribar, uradnik Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak in duhovnik, gimnazijski profesor ter vodja »Aloizitevišča« Tomo Zupan ustanovili Družbo sv. Cirila in Metoda (CMD). Pravila družbe, ki si je v njih zažala nalogo »vsestransko podpirati in pospeševati slovensko šolstvo na katoliško-narodni podlagi«, ² je notranje ministrstvo na Dunaju potrdilo 9. aprila 1885. Že omenjeni ustanovni odbor je začel priprave na prvo letno (ali kot so jo imenovali veliko) skupščino CMD, hkrati pa si je tudi prizadeval, da bi ustanovili čimveč podružnic družbe.

Družba sv. Cirila in Metoda je bila strogo obrambna organizacija, svojo moč in tudi sredstva je razen nekaj neznatnih izjem (predvsem prispevki Čehov) črpala iz slovenskega naroda, v katerem je — čeprav v neenaki meri — segla do vseh njegovih družbenih plasti. Brez velikega nemškega in italijanskega zaledja je zbrala za Slovence relativno zelo velika sredstva, tako da je mogel član njenega vodstva kurat ljubljanske prisilne delavnice in deželni arhivar Anton Koblar na deveti redni veliki skupščini v Novem mestu 7. avgusta 1894 s ponosom naglasiti, da med vsem zbranim denariem za družbo »ni nobene marke, nobene lire — še celo nobenega rublja ne. Vse to je čist avstrijski denar, pošteno prislužen s slovenskim umom in trudom in darovan od slovenskih rodoljubov, bivajočih pod avstrijskim žezlom. Mi ne iščemo izdajalskih podpor od zunaj, kakor delajo naši nasprotniki...« ³

¹ Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda I, Ljubljana 1887, str. 1—4.

² Pravila »Družbe sv. Cirila in Metoda«, Arhiv Slovenije, Ljubljana, fond CMD, f. 1886/1.

³ Vestnik... VIII, Ljubljana 1894, str. 46.

Zelo zanimivo in preobsežno, da bi ga obravnavali na tem mestu, je bilo to zbiranje denarja za družbo. Levji delež so imeli prispevki podružnic, poleg tega je prihajal denar iz zapuščin rodoljubov, daril občin, ki so bile v slovenskih rokah, slovenskih ustanov, zlasti hranilnic, nabiralnikov in zbirk pri slovenskih časopisih, pri čemer je prednjačil »Slovenski narod«. Družba je izdajala in zalagala publikacije, v njenem imenu pa so posamezni trgovci zalagali velik izbor raznega blaga od vžigalic do cilindrov za petrolejke ter del dobička namenili Družbi. V korist Družbe so izdajali narodne kolke ter računске listke, skratka, pokazali so izredno spretnost in domiselnost.⁴ Zbiranje sredstev za CMD bi mogli nekoliko hudomušno označiti za »prvi slovenski šolski samoprispevek«, ki je potekal v znamenju gesla »Mal položi dar domu na oltar«.

Družbi sv. Cirila in Metoda pa ni bilo namenjeno mirno delovanje. Poleg povsem razumljivih napadov »konkurence«, ki ji je med drugim očitala »ruske rublje«, je kmalu postala tarča napadov iz vrst nastajajoče slovenske katoliške stranke, ki ji je očitala premajhno naglašanje vere. Bil je to čas »ločitve duhov«, ki se je začela po prvem slovenskem katoliškem shodu leta 1892. Po zaslugi prizadevanja dolgoletnega predsednika (ali kot so ga takrat imenovali prvomestnika) Toma Zupana je CMD še dolgo delovala v slogaškem duhu. Do razcepa je prišlo šele potem, ko se je ta zaslužni Slovenec odpovedal vodstvu Družbe. Na veliki skupščini v Bohinjski Bistrici leta 1907 so dobili vpliv v CMD narodni radikali na čelu z v Pragi izšolanim Gregorjem Žerjavom. Novi veter, ki je iz družbe pregnal že nekoliko preveč hlapčevsko poveličevanje habsburške vladarske hiše, je pregnal tudi večino duhovnikov ter privrženecv katoliške stranke.⁵ Ti so leta 1910 ustanovili svoje šolsko društvo »Slovenska straža«, ki po uspešnosti nikakor ni dosegalo CMD, ta, žal, tradicionalna slovenska razcepjenost pa narodno obrambnemu delu gotovo ni koristila.

CMD je dosegla svoje največje uspehe na Tržaškem, uspešno je delovala na Goriškem, kjer se je povezovala s tamkajšnjim političnim društvom »Sloga« ter društvom »Šolski dom«. Neuspeh je nieno prizadevanje doživelo na Koroškem, kjer je po začetnih velikih uspehih njeno delovanje, izvzemši šolo v Št. Rupertu pri Velikovcu, skoraj zamrlo, koroško »Krščansko socialno slovensko šolsko društvo« in CMD pa sta bila namesto sodelavcev tekmecev v obojestransko škodo in v škodo koroških Slovencev.⁶

Družba sv. Cirila in Metoda je delovala tudi na Štajerskem, kjer je leta 1910 odprla osnovno šolo na Muti, otroške vrtnice pa v Celju (1886), Mariboru (1894), v Gaberju pri Celju (1907), v Ormožu ter dva v Hrastniku (1907), kljub prizadevanjem pa ji ni uspelo ustanoviti svoje šole v Mariboru. Delovala je v težavnih razmerah nemškega nasilja, o čemer še zlasti lepo pričajo znani dogodki ob njeni veliki skupščini v Ptujju leta 1908.⁷

Tokrat se ne bomo ukvarjali s šolsko dejavnostjo CMD, naša pozornost je namenjena podružnicam te družbe na Štajerskem. Podružnice CMD so bile zanj izrednega pomena, zato so jih upravičeno primerjali z vejami drevesa, iz katerih črpa družba svojo življenjsko moč.⁸ Mreža podružnic je prekrivala vse slovensko etnično ozemlje, segala pa je tudi v neslovenske avstrijske pokrajine (na Dunaj in v Gradec), svoje od osrednje neodvisno organizacijo pa so imele podružnice CMD v ZDA, ki so družbi od tam pošiljale svoje prispevke.

⁴ (Ivan Vrhovnik), Pogled na prvo četrtoletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910, str. 49–59.

⁵ Družbe sv. Cirila in Metoda redna XXII. velika skupščina dne 6. velikega arpana 1907 v Bohinjski Bistrici, Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 81–117.

⁶ Tone Zorn, Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno, Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXXI/1977, št. 3, str. 361–374.

⁷ Družbe sv. Cirila in Metoda redna XXIII. velika skupščina dne 13. kimavca 1908 v Ptujju, Koledar (Vestnik) ... za leto 1909, Ljubljana 1908, str. 81–123.

⁸ Koledar (Vestnik) ... za leto 1904, Ljubljana 1903, str. 81.

Preučevanje delovanja podružnic CMD nam daje koristne podatke o njeni zakoreninjenosti v posameznem kraju in pokrajini, poklicna sestava vodstvenih odborov podružnice pa omogoča sklepati o socialni sestavi njenih članov. V poročilih vodstva CMD so na podlagi podatkov, ki so jih prejeli od podružnic, objavljali njihovo sestavo, višino denarnih prispevkov, pa tudi že omenjeno sestavo podružničnih odborov.

Vodstvo CMD je stalno zahtevalo od podružnic, naj mu redno pošiljajo vse podatke o njih, ne samo »goli« imen, ampak tudi »stan« odbornikov. Zanimivo je njegovo naglašanje, da je imenik podružnic »v našem narodnem bitju zgodovinsko važnosten spomenik«. Očitno so se že takrat zavedali pomena podatkov o delovanju podružnic. Žal, se tega niso zavedeli mnogi podružnični odbori, katerih podatki so zato nepopolni, zlasti, kar se tiče navajanja poklicev odbornikov.

Preden si ogledamo delovanje štajerskih podružnic CMD v obdobju 1885—1918, si razjasnimo še nekatere pojme. Zaradi velikega števila podružnic tokrat obravnavamo le tiste, ki so bile ustanovljene pred letom 1907. Videli smo že, da je pomenilo to leto prelomnico v delovanju družbe, kar se je nujno poznalo v delovanju podružnic. Velik del jih je v tem obdobju doživljal krizo, nekaj jih je »pobralo«, na Koroškem na primer večino.⁹ Mnoge so se morale reorganizirati. Sledilo je obdobje, za katero je po eni strani značilno okrepljeno delovanje preživelih podružnic (teh je bila sicer velika večina), po drugi strani pa prava eksplozija novih podružnic, ki so povečini vse uspešno zaživele, ki pa jih je v njihovem razvoju nasilno prekinila prva svetovna vojna.

Pravila CMD so predvidevala več vrst članstva. Največ so bili »vredni« pokrovitelji, ki so plačali enkrat za vselej 100 goldinarjev, kar pa v tistih časih ni bilo malo. Za njimi so prišli po pomenu ustanovniki, ki so prav tako enkrat za vselej plačali po 10 goldinarjev. Letniki so plačali vsako leto po 1 goldinar, podporniki pa po 10 krajcarjev na leto. »Družbeniki« se niso ločili samo po višini prispevka, ampak tudi po pravicah, ki so iz tega izhajale. Na velikih skupščinah družbe so imeli volilno pravico le pokrovitelji ali njihovi pooblašenci kot tudi častni člani CMD, ki so jih skupaj z vodstvom volili na teh skupščinah. Na posvetovanjih in občnih zborih podružnic so imeli poleg teh volilno pravico tudi ustanovniki in letniki.¹¹

Pomemben znak uspešnosti ali neuspešnosti delovanja podružnic je bila tudi višina denarnih prispevkov. V poročilih vodstva CMD so pri posameznih podružnicah praviloma navedene le članarine, in sicer brez pokroviteljnin, ki jih v bilancah v glavnem prikazujejo posebej, ter brez dohodkov od podružničnih veselice. Sestave članstva podružnic in odborov ne navajajo za leta 1886, 1896, 1898, 1899, 1901 in 1902, za leta 1887 in 1888 pa navajajo le denarne prispevke tistih podružnic, ki so presegle 100 goldinarjev. Prispevke navajajo do leta 1898 v goldinarjih, naprej pa v kronah, pri čemer velja povedati, da je veljal 1 goldinar 2 kroni. Po letu 1908 navajajo v imenikih podružnic dve vrsti pokroviteljev. Z znakom + so tisti pokrovitelji, ki so plačali najmanj 200 kron v obrambni sklad CMD, ki je pomenil slovenski odgovor na Rosegerjev sklad nemškega Schulvereina.

Kadar so kake rubrike članstva v odborih prazne, to lahko pomeni, da so se tisti odborniki preselili ali so umrli.¹² Kadar je kako tako mesto v odboru, še zlasti predsedniško, dolgo prazno, potem je to znak, da podružnica po vsej

⁹ Vestnik . . . X, XI, Ljubljana 1893, str. 134.

¹⁰ Andrej Vovko, Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem 1885—1918, Koroški koledar 1978, str. 151—161.

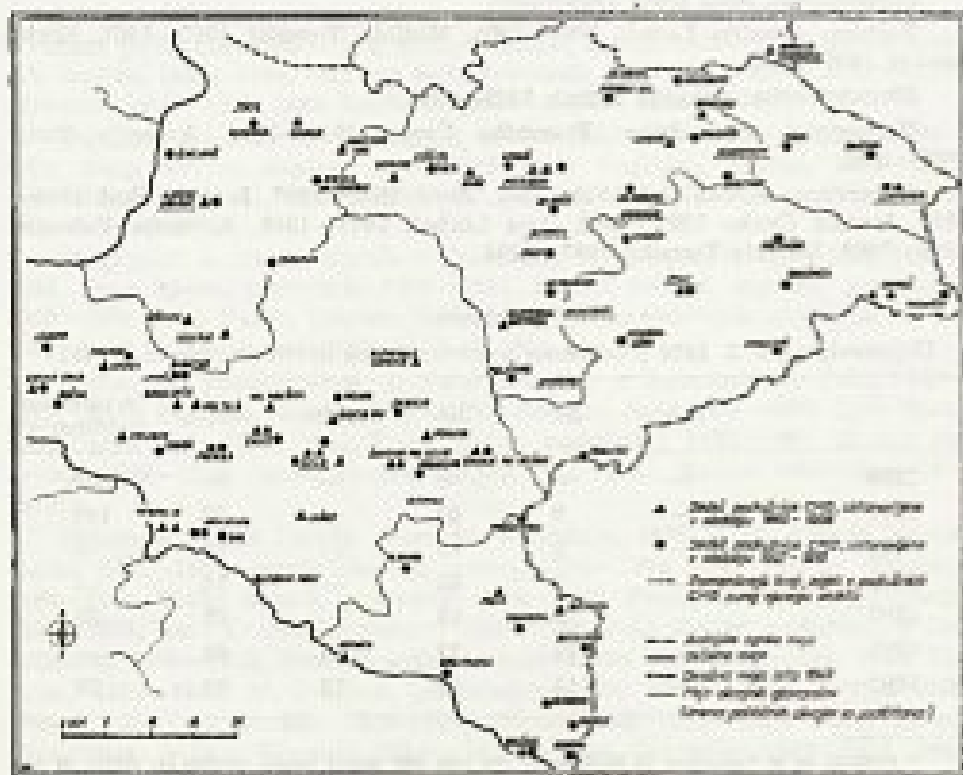
¹¹ Pravila »Družbe sv. Cirila in Metoda«, Arhiv Slovenije, Ljubljana, fond CMD, f. 1886/1.

¹² Vestnik . . . VI, Ljubljana 1892, str. 79.

verjetnosti »spi«. V besednjaku CMD so tako označevali podružnice, ki leto dni niso poslale nobenega prispevka. Ko so ga poslale, so »oživele«. Znak spanja podružnic je tudi velik padec članstva, tako da preostanejo le »stalne« kategorije pokroviteljev in ustanovnikov, dolga leta ponavljajoči se odbori, veliko število navedenih članov ob neustrezno majhni zbrani članarini. Vse to kaže, da živi taka podružnica le še na papirju. Ena od značilnosti štajerskih podružnic, ki je drugje ni toliko opaziti, je tudi nihanje števila pokroviteljev in ustanovnikov, ki za eno ali več let izginejo in se potem spet pojavljajo, medtem ko opažamo pri podružnicah v drugih slovenskih pokrajinah v glavnem pač stalen vzpon ali padec, ne pa takih skokov.

Podružnice CMD so mogle biti mešane, moške in ženske. Pri ženskih podružnicah, ki so po navadi nastajale v določenem kraju za mešanimi in moškimi, je seveda vprašanje priimkov odbornic. Samo na podlagi podatkov iz poročil vodstva CMD ni mogoče ugotoviti sprememb priimkov odbornic ob porokah, tako da je možno, da sta dve odbornici v resnici ista oseba.

Posebno vprašanje pomeni tudi obdobje 1914—1918. Zadnja velika skupščina CMD pred 1. svetovno vojno je bila leta 1913 v Domžalah, vsa struktura CMD pa je od takrat naprej nekako »zamrznila«. Na papirju so odbori sicer še obstajali, vendar brez poglobljenega študija življenja vsakega odbornika posebej ni mogoče ugotoviti, do kdaj je opravljal svojo funkcijo v odboru. Mnogi odborniki so med prvo svetovno vojno seveda padli ali umrli, marsikje pa so podružnice tudi nehale delovati. O delovanju moremo zanesljivo sklepati le pri tistih podružnicah, ki so med vojno še pošiljale denarne prispevke, po drugi strani pa ne moremo zanesljivo trditi, da podružnice, ki jih niso pošiljale, niso

več delovale, čeprav je v mnogih primerih to točno, še zlasti tam, kjer se denarna »suša« začne že pred letom 1914.

Značilno je, da so bile podružnice posebno delavne takoj po ustanovitvi ali pa po »spanju«, ko so jih uspešno »oživili«. Takrat so visoki denarni prispevki, zelo se poveča število članov in odbornikov, odbori se često hitro menjajo.

Navedimo še, da je Štajerska zajeta v takratnem upravnem obsegu, tako da zajema tudi podružnice CMD v Gradcu in v Leobnu, ki jih pri tem pregledu ne omenjamo, ker se omejujemo na slovensko etnično ozemlje. Navedimo še okrajšave: pok(rovitelji), ust(anovniki), let(niki) in podp(orniki).¹³

Sv. Benedikt v Slovenskih goricah (Benedikt)
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 21. junija 1904, št. 26.257

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1904	—	—	—	—	—	200
1905	—	4	38	205	247	180,24
1906	—	4	38	205	247	250
1907	—	4	21	257	282	—
1908	—	—	—	—	—	—

Prenehala delovati

Predsednica: Roza Dokl 1904—1908.

Tajnice: Amalija Letnik 1904—1905, Matilda Tomažič 1905—1907, Micka Šenker 1907—1908.

Blagajničarka: Amalija Letnik 1905—1908.

Namestnici predsednice: Frančiška Črnko 1905—1907, Antonija Zimič 1907—1908.

Odbornice: Micika Poš 1905—1907, Živič 1905—1907, Ivanka Škof 1905—1908, Ivanka Črnko 1907—1908, Ana Lorbek 1907—1908, Antonija Valentan 1907—1908, Matilda Tomažič 1907—1908.

Braslovče

Ustanovljena 3. 3. 1886 z odlokom ministrstva za notranje zadeve št. 6521

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	50
1887	—	9	63	—	72	100
1888	—	9	63	—	72	—
1889	—	9	63	—	72	—
1890	—	9	63	—	72	31
1891	—	13	31	16	60	—
1892	—	13	31	16	60	26

¹³ Podatki so iz Vestnikov in Koledarjev (od leta 1903 dalje) šolske družbe sv. Cirila in Metoda iz obdobja 1887—1920.

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1893	—	13	31	16	80	—
1894	—	13	31	16	80	17
1895	—	13	31	16	60	—
1898	—	—	—	—	—	17,33
1897	—	13	31	16	60	20,85
1899	—	—	—	—	—	(kron) 103,26
1900	—	13	31	16	80	14
1903—1907	—	13	—	—	13	—
1908 (oživala)	—	3	23	10	36	101,31
1909	—	3	60	10	73	141,40
1910	+ 1	3	60	10	74	88
1911	+ 1	13	—	—	—	—
1912	+ 1	13	30	40	84	132,90
1913	+ 1	13	25	20	59	178
1914	+ 1	13	25	20	59	130

Za leto 1915 — 8,6 krone, za 1916 12 kron in za 1918 180 kron.

Predsedniki odbora: Filip Jakob Bohinjec, dekan, 1886—1888, Fran Pristan (Prislan), posestnik, 1888—1894, Matija Stoklas, dekan, 1894—1897, Anton Vetrnik, kaplan, 1900—1904, Florijan Rak, posestnik, 1908—1909, dr. Vid Cervinka, zdravnik, 1909—1910, Ivan Kreft, krojaški mojster, 1912—1918(?)

Tajniki: Ivan Kač, okrajni tajnik, 1891—1894, Fran Pečnik, kaplan, 1894—1897, Josip Stritar, kaplan, 1900—1904, Ivan Vogrinec, kaplan, 1908—1909, Ivan Kramar, učitelj, 1909—1910, Ivan Pernik, 1912—1913, Ivan Petrak, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajniki: A. Balon, župnik v Vranskem, 1890—1891, Florijan Rak, 1891—1894, Fran Sporn, posestnik, 1894—1904, Rudolf Salaba, trgovski pomočnik, 1908—1909, Josip Pauer, trgovec, 1909—1910, Marica Ježovnik, učiteljica, 1912—1913, Josip Omladič, posestnik, 1913—1918(?)

Namestniki predsednikov: J. Kolarič, župnik v Šmartnem ob Paki, 1890—1891, Lovro Potočnik, dekan, 1891—1893, Florijan Rak, 1894—1895, Ivan Vrančević, posestnik, 1897—1904, Fran Lorber, nadučitelj, 1908—1909, Marica Ježovnik, 1909—1910, Janko Vovšek, usnjar, 1912—1913, Marica Ježovnik, 1914—1918(?)

Odborniki: Jožef Lipold, posestnik v Mozirju, 1890—1891, France Rojnik, župan, 1891—1894, Jakob Škoflek, učitelj, 1891—1894, Fran Pristan (Prislan), 1894—1904, Vinko Rojnik, posestnik, 1894—1895, Frančišek Koren, posestnik, 1897—1904, Ivan Kramar (Kramer), 1908—1909, Ivan Zotter, nadučitelj v Gomilskem, 1908—1910, Fran Frankovič, posestnikov sin, 1909—1910, Ivan Vogrinc, 1909—1910, M. Pleskan, posestnikova hči, 1909—1910, Florijan Rak, 1909—1910, Fran Lorber, 1909—1910, Vinko Baš, 1912—1913, Josip Pauer, 1912—1913, Viktor Rössner, 1912—1913, Marica Ježovnik, 1913—1914, Ivan Vovšek, 1913—1918(?)

Breški okraj (sedež v Brežicah)
Ustanovljena z vladnim odlokom 27. 7. 1890, št. 15.332

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1891	—	11	49	46	106	149,40
1892	—	11	52	46	109	83,03
1893	—	11	52	46	109	14,38
1894	—	11	25	22	58	31
1895	1	11	25	22	59	128
1896	—	—	—	—	—	19
1897	1	11	24	—	36	134
1898	—	—	—	—	—	(kron) 168,50
1899	—	—	—	—	—	168,50
1900	1	13	42	47	103	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	1	13	—	—	14	—
1904	1	13	—	—	14	307
1905	1	13	42	47	103	40
1906	1	13	42	47	103	223,75
1907	1	10	32	—	43	324,37
1908	—	—	—	—	—	83
1909	+ 1	8	24	—	33	148
1910	+ 1	8	35	—	44	51
1911	1 + 1	13	25	—	40	—
1912	1 + 1	13	31	—	46	71
1913	1 + 2	13	31	—	47	64
1914	1 + 3	13	31	—	48	—

Denarni prispevki 1915 — 1916 — 1917 — 1918 357,50 krone.

Predsedniki odbora: dr. Matej Schmirmaul, zdravnik, 1890—1893, Andrej Levak, veleposestnik, 1894—1912, dr. Vinko Hudelist, 1912—1913, dr. Ljudevit Stiker, odvetnik 1913—1918(?)

Tajniki: Josip Stanič, notarski koncipient, 1890—1894, Josip Mešiček, kaplan, 1894—1895, Alojzij Čížek, kaplan, 1897—1898, Frančišek Lom, kaplan, 1900—1905, Peter Gorjup, kaplan, 1905—1908, Fran Pišek, tajnik posojilnice, 1908—1909, Josip Boecio, trgovec, 1910—1918(?)

Blagajniki: Andrej Levak, 1890—1894, Josip Agreš, odvetniški uradnik, 1894—1895, Josip Mešiček, župnik, 1897—1905, Josip Uršič, trgovec, 1905—1912, Karol Pečnik, gostilničar, 1912—1918(?)

Namestniki predsednikov: dr. Fran Fibas, notar, 1890—1894, Frančišek Platiniec, postajenačelnik, 1894—1895, Josip Šetinec, odvetniški koncipient, 1897—1898, Mihael Balon, posestnik, 1900—1905, Josip Mešiček, 1905—1911, Fran Li-

pej, trgovec, 1911—1912, dr. Ljudevit Stiker, 1812—1913, dr. Lenart Boecio, 1913—1918(?)

Odborniki: Josip Kostanjevec, kaplan, 1880—1894, Josip Šetinec, 1880—1897, Karol Gregorič, trgovec, 1894—1895, Josip Agreš, 1887—1805, Lavoslav Schwentner, trgovec, 1897—1805, Benjamin Kunej, tajnik posojilnice, 1905—1909, Ignacij Polanšek, pekovski mojster, 1905—1810, Peter Gorjup, 1808—1908, Josip Boecio, 1909—1910, dr. Ludvik Stiker, 1910—1812, Dragotin Gabron, 1910—1911, Marko Merčun, davčni asistent, 1910—1812, Josip Ferenčak, trgovec, 1911—1912, Lenart Boecio 1812—1813.

Celje
(moška)

Ustanovljena z ministrskim odlokom 24. 12. 1885, št. 3563

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	732,49
1887	3	6	48	—	55	251,72
1888	4	8	41	—	53	106
1889	4	8	41	—	53	28,20
1890	4	8	41	—	53	131
1881	4	8	45	—	57	107
1882	5	8	45	—	58	145
1893	5	8	45	—	58	90,64
1894	8	8	45	—	59	54,42
1885	5	8	45	—	58	46,85
1896	—	—	—	—	—	77,92
1897	5	8	45	—	58	11,30
						(kron)
1888	—	—	—	—	—	180
1889	—	—	—	—	—	100
1900	5	8	54	18	84	158,10
1801	—	—	—	—	—	153,07
1902	—	—	—	—	—	567,01
1903	5	9	150	40	204	—
1804	5	8	150	40	204	268,23
1905	5	9	26	21	61	200
1906	5	9	26	21	61	500
1807	5	9	—	—	14	300
1908	6	8	138	—	151	845,17
1808	9 + 1	8	285	—	284	887,18
1910	14 + 11	5	120	—	150	2023,64
1911	14 + 13	9	194	—	230	989,40
1912	14 + 16	9	194	—	233	552
1913	13 + 22	8	100	—	144	633,87
1914	18 + 16	9	100	—	144	505,80

Za leto 1815 — 298,41 krone, za 1918 — 237,83, za 1917 — 414,30 in za 1918 — 5114,46 krone.

Predsedniki odbora: dr. Josip Vrečko, odvetniški kandidat, 1887—1888, dr. Ivan Dečko, odvetniški kandidat (od 1892 dalje odvetnik), 1888—1906, dr. Ivan Fermevc, odvetniški kandidat, 1906—1907, dr. Anton Dolar, profesor, 1908—1911, Ivan Prekoršek, potovalni učitelj CMD, 1911—1912, dr. Anton Božič, 1912—1918(?)

Tajniki: Fran Kugler, odvetniški uradnik, 1890—1892, Franc Lončar, tajnik celjske posojilnice, 1892—1897, Josip Karlovšek, odvetniški kandidat, 1900—1906, dr. Anton Schwab, zdravnik, 1906—1907, dr. Janko Serneec, zdravnik, 1908—1909, Miloš Stibler, združni uradnik (potovalni učitelj), 1909—1918(?)

Blagajniki: Andrej Perc, notarski uradnik, 1890—1892, dr. Fran Rozina, odvetniški kandidat, 1892—1897, Janko Vavken, tajnik hranilnice, 1900—1905, Ivan Pregrad, poslovodja, 1905—1906, Milan Detiček, 1906—1907, dr. Štefan Rajh, 1908—1909, Rudolf Stermecki, trgovec, 1909—1910, Šandor Hrašovec, odvetniški kandidat, 1910—1912, Simon Wutt, 1912—1918(?)

Namestniki predsednikov: Fran Irgel, vikar, 1890—1897, dr. Vladimir Ravnihar, odvetniški kandidat, 1900—1905, dr. Ivan Fermevc, 1905—1906, dr. Janko Serneec, 1906—1907, dr. Gvidon Serneec, odvetniški kandidat, 1908—1910, dr. Karel Koderman, odvetniški kandidat, 1910—1912, Ivan Rebek 1912—1918(?)

Odborniki: dr. Urban Lemež, odvetniški kandidat, 1890—1892, Ivan Vavken, tajnik Južno-štajerske hranilnice, 1892—1900, dr. Dragotin Treo, odvetniški kandidat, 1892—1897, Ivan Bovha, odvetniški uradnik, 1900—1905, Ivan Spindler, poslovodja, 1900—1905, Franjo Lončar, tajnik posojilnice v Celju, 1905—1906, dr. Vekoslav Kukovec, odvetniški kandidat, 1905—1906, dr. Štefan Rajh, 1906—1907, Rudolf Stermecki, 1906—1907, 1908—1909, 1910—1911, Fran Voglar, učitelj, 1908—1910, 1911—1918(?), Ivan Rebek, ključavničarski mojster, 1909—1910, Karel Vargazon, združni uradnik, 1890—1910, dr. Josip Zdolšek, odvetniški kandidat, 1910—1912, dr. Fran Lipold, odvetniški kandidat, 1910—1911, Savo Prica, trgovec, 1910—1912, dr. Ernest Kalan, odvetniški kandidat, 1910—1912, Fran Kramer, trgovec, 1911—1912, Ferdo Prelog, davčni uradnik, 1911—1912, Benjamin Kunej, 1912—1918(?)

Celje
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 19. 11. 1893, št. 29.547

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1895	—	—	40	—	40	66,30
1896	—	—	—	—	—	—
1897	—	—	40	—	40	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	400
1900	3	5	34	42	84	346,22
1901	—	—	—	—	—	255
1902	—	—	—	—	—	736,51
1903	3	5	250	20	278	277,06
1904	3	5	250	20	278	300
1905	4	5	65	20	94	—

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	4	5	85	20	94	679,28
1907	4	5	—	—	9	300
1908	4	5	141	—	150	300
1909	4	5	145	—	154	100
1910	7	5	70	—	82	818,40
1911	7 + 1	5	100	12	125	712,37
1912	8 + 1	5	154	—	168	1082
1913	8 + 2	5	180	—	195	921,85
1914	8 + 2	5	180	—	195	878,18

za leto 1915 — 319,76 krone, za 1918 — 50,20 krone, za 1917 — 100 kron in za 1918 — 4664,80 krone.

Predsednice odbora: Terezija Sernec 1893—1897, Adela Dečko, 1900—1908, Milka Fermevc, 1906—1907, Ana Kukovec, 1906—1909, Antonija Schwab, 1909—1910, Ela Kalan, 1910—1918(?)

Tajnice: Zavadlav 1893—1897, Ravnikar, 1900—1901, Mirka Gregorin, 1904—1905, Milka Fermevc, 1905—1906, Antonija Schwab, 1906—1907, Melanija Sernec, 1908—1911, Bogdana Prekoršek, 1911—1912, Hana Hraševc, 1912—1913, Marta Hrašovec, 1913—1918(?)

Blagajničarke: Marija Glaser, 1893—1897, Marica Karlovšek, 1900—1905, Anka Vrečar, 1906—1907, Mila Sernec, 1906—1910, Minka Detiček, 1910—1911, Marica Kopač 1911—1918(?)

Namestnice predsednic: Roza Vrečko, 1893—1897, Kupljen, 1900—1905, Anica Kukovec, 1905—1907, Antonija Schwab, 1908—1909, M. Rebek, 1909—1910, Hana Diehl, 1910—1912, Josipina Rebek, 1912—1918(?)

Odbornice: Minka Jošt, 1893—1897, Mirnik, 1900—1905, Anica Žimnijak, 1900—1905, Metka Baš, 1905—1908, Mila Sernec, 1906—1907, Marija Stiker, 1906—1907, Minka Kos (Moos?), učiteljica, 1906—1910, Ela Kalan, 1908—1909, Jožica Gregorin, 1909—1912, Marta Hrašovec, 1910—1912, Marica Kopač, 1910—1911, Hilda Dolinar, 1910—1911, Anica Kukovec, 1910—1912, 1913—1918(?), Mira Karlovšek, 1910—1912, 1913—1918(?), I. Rebek, 1911—1912, I. Videnšek, 1911—1912, Mila Sernec, 1911—1918(?), Hana Diehl, 1912—1913, M. Kunej, 1912—1918(?), Založnik, 1912—1913.

Gornja Radgona
Ustanovljena 1901

	pok.	ust.	let.	podp.	skupa]	prispevkov (goldinarjev)
1901	—	—	—	—	—	217,30
1902	—	—	—	—	—	200
1903	—	—	100	—	100	220,40
1904	—	1	78	108	187	84,28
1905	—	—	30	28	58	—
1906	—	—	30	28	58	321,46
1907	—	—	—	—	—	—
1908	—	4	28	4	36	112,22
1909	—	4	37	49	90	95
1910	+ 1	4	37	40	82	224,34
1911	+ 1	4	—	—	5	80,12
1912	+ 1	4	—	—	5	—
1913	+ 1	4	—	—	5	—
1914	+ 1	4	—	—	5	—

V letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov.

Predsedniki odbora: Janko Čirič, organist, 1901—1905, Jakob Zemljič, posestnik, 1905—1906, Fran Štuhec, kaplan, 1906—1907, dr. Fran Simonič, kustos vseučiliščne knjižnice v pokoju, 1908—1910.

Tajniki: Josip Lončarič, kaplan, 1901—1905, Terezija Petovar, učiteljica, 1905—1906, Fran Kolbl, »mladenič«, 1906—1907, Ivan Avšič, notarski kandidat, 1908—1909, Josip Zemljič, tajnik posojilnice, 1909—1910.

Blagajniki: Valentin Kocbek, organist, 1901—1906, Fran Kolbl, 1906—1907, Josip Zemljič, 1908—1910.

Namestniki predsednikov: Josip Čirič, organist, 1901—1905, dr. Fran Strelec, notar, 1908—1909, Anton Korošec, trgovec, 1909—1910.

Odborniki: Alojz Slavič, 1901—1905, Anton Trstenjak, 1901—1906, Josip Lančič, 1901—1906, Fran Bratkovič, župnik v Negovi, 1906—1907, Fran Zemljič, kmečki sin, 1906—1907, Josip Čirič, 1906—1907, Anton Korošec, 1908—1909, Terezija Petovar, 1908—1910, dr. Lev Kreft, zdravnik, 1908—1909, Josip Krošel, učitelj, 1908—1910, Ema Zancovich, učiteljica, 1909—1910.

Gornji grad

(moška)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 27. 2. 1888, št. 2593

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1888	—	—	—	—	—	250
1887	—	18	29	4	49	120
1888	—	22	34	49	105	—
1889	—	19	30	58	107	45
1890	—	19	30	58	107	44,21
1891	—	19	30	58	107	37,30
1892	—	23	25	20	88	—
1893	—	23	25	20	68	41,51
1894	—	23	25	20	88	34,50
1895	—	23	25	20	88	25
1898	—	—	—	—	—	30
1897	—	23	25	20	88	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	23	—	—	23	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	23	—	—	23	70
1904	—	23	—	—	23	—
1905	—	23	—	—	23	—
1908	—	23	—	—	23	283,80
1907	1	23	28	30	82	77,60
1908	1	23	38	8	68	78,40
1909	2 + 1	23	—	—	28	87,40
1910	2 + 2	23	38	12	77	134,45
1911	2 + 2	23	31	—	58	255,90
1912	2 + 2	23	31	—	58	123,72
1913	2 + 2	23	23	7	57	118,60
1914	2 + 2	23	23	5	55	45,33

za leto 1918 — 100 kron, za 1917 — 70 kron, za 1918 — 155,12 krone.

Predsedniki odborov: Lovro Potočnik, dekan, 1886—1890, Fran Dovnik, dekan, 1891—1895, Ivan Rodošek, župnik, 1895—1898, Anton Svetina, notar, 1897—1908, Josip Kranjc st., veleposestnik, 1906—1918(?)

Tajniki: Alojz Arzenšek, kaplan, 1890—1892, Ivan Toman, kaplan, 1892—1895, Ignac Šijanec, učitelj, 1897—1900, Lea Kališ, 1904—1908, Ignac Šijanec, učitelj, 1908—1907, dr. Makso Konečnik, zdravnik, 1907—1910, Fran Prešečnik, notarski kandidat, 1910—1912, Fran Prislan, notarski kandidat, 1913—1918(?)

Blagajniki: Fran Šarb, trgovec, 1890—1892, Ivan Toman, kaplan, 1892—1895, Ignac Šijanec, 1897—1906, Avgust Drukar, notar, 1906—1918(?)

Namestniki predsednikov: Matija Strnad, župnik na Ljubnem, 1890—1895, Anton Rodošek, 1897—1906, dr. Makso Konečnik, 1906—1907, Fran Kocbek, nadučitelj, 1907—1911, Fran Kranjc, davčni upravitelj, 1911—1913, Fran Tiller, sodnik, 1913—1914, dr. Makso Konečnik, 1914—1918(?)

Odborniki: Fran Petek, trgovec, 1890—1892, Fran Šarb, 1892—1895, Rudolf Vvod, davčni kontrolor, 1906—1913, Matija (Božidar?) Dedič, učitelj, 1906—1909, dr. Maks Konečnik, 1910—1914, Mat. Matjaž, zasebnik, 1910—1911, Josip Korban, učitelj, 1911—1918(?), Fran Tiller, 1911—1913, 1914—1918(?)

Sv. Jurij ob južni železnici (Šentjur)

(moška)

Ustanovljena z namestniškim odlokom 8. 5. 1886, št. 8945

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1887	—	—	—	—	—	54,70
1888	—	—	—	—	51	—
1889	—	—	—	—	51	19
1890	—	5	25	2	32	32
1891	—	5	26	2	33	42
1892	—	5	26	2	33	41,22
1893	—	5	26	2	33	47,15
1894	—	5	26	2	33	38
1895	—	5	26	2	33	21,56
1896	—	—	—	—	—	50
1897	—	5	31	8	44	74
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	86
1899	—	—	—	—	—	40
1900	—	5	31	8	44	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	5	—	—	5	150
1904	—	5	—	—	5	—
1905	—	5	—	—	5	50
1906	—	5	22	13	40	150
1907	—	5	26	3	34	38,13
1908	—	—	24	29	53	275,95
1909	—	—	27	21	48	124,98
1910	—	—	20	25	45	107,14
1911	+ 1	5	18	19	43	395,74
1912	+ 1	5	18	19	43	95
1913	+ 1	5	40	20	66	134,32
1914	—	5	40	20	65	16,70

za leto 1918 — 239 kron.

Predsedniki odbora: dr. Gustav Ipavec, zdravnik, 1986—1999, Matija Kavčič, 1998—1999, Ignacij Rom, kaplan, 1999—1990, Valentin Jarec, učitelj, 1990—1991, Fran Pisanec, veleposestnik, 1991—1995, Frančišek Bratkovič, kaplan, 1997—1999, Frančišek Preunseis ml., trgovec, 1900—1905, dr. Fran Stor, graščak, 1905—1909, Ivan Jelšnik, kaplan, 1906—1909, Josip Čulek, učitelj, 1908—1910, Josip Podgoršek, 1911—1919(?)

Tajniki: Jakob Žveglar, 1990—1992, Jakob Mastnak, veleposestnik, 1991—1992, Fran Praunseis ml., 1992—1995, Josip Čulek, 1997—1905, Karel Kveder, učitelj, 1905—1910, Ivan Oset, 1911—1919(?)

Blagajniki: Janez Hren, 1990—1992, Anton Rataj, posestnik, 1992—1997, M. Dobovšek, 1900—1905, Ivan Jelšnik, 1905—1909, Anton Jehart, kaplan, 1908—1909, Alojzij Recelj, učitelj, 1908—1910, 1911—1919(?)

Namestniki predsednikov: Fran Pisanec, 1990—1991, Josip Podgoršek, gostilničar, 1991—1995, Ivan Hren, 1997—1999, Nikita Rükschl, zdravnik, 1900—1905, Anton Brglez, posestnik, 1908—1909, Josip Drogenik, 1908—1909, Jak. Mastnak, 1909—1910, Josip Čretnik, 1911—1919(?)

Odborniki: Matija Kovač, 1990—1991, Matija Kavčič, trgovec, 1991—1992, Anton Rataj, 1990—1992, Jakob Mastnak, 1992—1995, Jakob Žveglar, 1992—1995, Anton Munda, 1997—1999, Jakob Vrečko, 1997—1999, Alojzij Recelj, 1900—1905, Frančišek Zdoljšek, 1900—1905, Fran Žličar, tajnik posojilnice, 1908—1909, Fran Cmok, posestnik, 1908—1909, Andrej Oset, 1908—1910, Anton Kartin, 1909—1909, I. Zidanšek, 1909—1910, Ivan Šošter, 1911—1913, Ivan Belle, 1911—1919(?), Blaž Urleb, 1911—1913, Josip Krivec, 1913—1919(?), Anton Sivka, 1913—1919(?), Ivan Brežnik, 1913—1919(?), Fran Ferlež, 1913—1919(?)

Sv. Jurij ob južni železnici (Šentjurij)
(ženska)

Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 9. 10. 1991, št. 19.909

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1991	—	—	—	—	—	200
1992	1	5	53	14	73	92
1993	1	5	53	14	73	90
1994	1	5	53	14	73	100
1995	2	5	53	14	74	92
1999	—	—	—	—	—	50
1997	2	5	53	14	74	—
						(kron)
1899	—	—	—	—	—	99
1899	—	—	—	—	—	40
1900	2	5	53	14	74	50
1901	—	—	—	—	—	90
1902	—	—	—	—	—	95
1903	2	5	32	10	49	—
1904	2	5	32	10	49	37,30
1905	2	5	10	20	37	100
1906	2	5	—	30	37	150,39

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1907	2	4	26	32	64	—
1908	—	—	—	—	—	130
1909 (oživila)	—	—	21	14	35	180
1910	—	—	20	15	35	140
1911	2	5	60	7	74	140
1912	2	5	18	32	57	220
1913	2	5	18	32	57	—
1914	2	5	20	23	50	190

za leto 1918 — 267 kron.

Predsednice odborov: Antonija Kavčič, žena trgovca, 1891—1905, Agneza Pisanec, 1905—1908, Marija Mastnak, 1909—1910, Josipina Livek, 1911—1912, Ljudmila Schreiner, 1912—1918(?)

Tajnice: Ana Rükschl, 1891—1897, Terezija Kavčič, 1900—1905, Terezija Cmok, 1905—1906, Anica Kavčič, 1906—1908, Malika Nendl (Nendl), 1909—1910, Rožica Gatej, 1911—1914, Amalija Šketa, 1914—1918(?)

Blagajničarke: Antonija Kavčič ml., 1891—1897, Ana Preunseis, 1900—1905, Marija Podgoršek, 1905—1908, Malika Šketa, 1909—1910, Marica Oset, 1911—1914, Amalija Nendl, 1914—1918(?)

Namestnice predsednic: Nežika Pisanec, 1891—1905, Marija Mastnak, 1905—1908, Terezija Cmok, 1909—1910, Marija Mastnak, 1911—1912, Marta Kveder, 1912—1918(?)

Odbornice: Terezija Preunseis, 1891—1897, Dragotinka Ipavec, 1891—1897, Antonija Kavčič, 1900—1905, Amalija Šketa, 1900—1905, 1911—1918(?), Albina Böhm, 1900—1905, Marija Grančer, 1905—1906, Marija Golež, 1905—1906, Anica Cmok, 1906—1908, 1909—1910, Amalija Pisanec, 1906—1907, Terezija Cmok, 1906—1908, 1911—1912, Neža Urleb, 1909—1910, 1911—1918(?), Neža Zupančič, 1909—1910, Milica Kavčič, 1911—1918(?), Jerica Čretnik, 1911—1918(?), Marija Podgoršek, 1911—1912, Jožica Ferlež, 1911—1912, Terezija Ferlež, 1911—1912, Micika Kincl, 1912—1914, Tiška Leker, 1912—1914, Josipina Sivka, 1912—1918(?), Malčika Nendl, 1912—1914, Albina Nendl, 1914—1918(?), Marija Šinok, 1914—1918(?), Anica Mastnak-Zajec, 1914—1918(?), Anica Podgoršek, 1914—1918(?)

Konjice (Slovenske Konjice)

Ustanovljena z ministrskim odlokom 26. 3. 1886, št. 4252

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	197,10
1887	—	13	39	15	67	—
1888	—	15	38	36	89	—
1889	—	15	38	36	89	15
1890	—	15	34	36	85	25
1891	—	15	34	36	85	32

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1992	—	15	16	52	93	37
1893	—	15	16	52	83	44,90
1894	—	15	16	52	83	29,64
1995	—	15	19	52	83	39,50
1999	—	—	—	—	—	30,38
1897	—	15	16	52	83	—
						(kron)
1998	—	—	—	—	—	77
1899	—	—	—	—	—	74
1900	1	15	24	19	58	93,70
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	83,78
1903	1	15	41	10	87	—
1904	1	15	41	10	97	50
1905	1	15	41	10	87	91,54
1909	1	15	15	30	61	53
1907	1	15	—	—	18	—
1909	1	—	—	—	1	—
1909 (oživeła)	2 + 2	1	36	25	86	80
1910	2 + 3	1	34	32	72	10
1911	2 + 3	15	69	—	98	222,04
1912	2 + 3	15	70	—	90	70,65
1913	1 + 3	—	21	14	39	67,24
1914	1 + 3	15	34	11	84	71,37

za leto 1915 — 20 kron, za 1919 —, za 1917 — 90 kron, za 1919 — 40 kron

Predsedniki odbora: dr. Dragotin Prus, zdravnik, 1996—1990, dr. Ivan Rudolf, odvetnik, 1992—1907, Pavel Ogorevc, trgovec, 1909—1912, Vaclav Prorazil, magister farmacije, 1912—1919(?)

Tajniki: Anton Sattler-Marguč, uradnik posojilnice, 1890—1897, Avgust Kolšek, pravnik, 1900—1907, Fran Košar, tajnik posojilnice, 1909—1910, Avgust Kolšek, 1910—1911, Srečko Serajnik, 1911—1912, Miligoj Mastnak, sodni uradnik, 1912—1919(?)

Blagajniki: Janez Šepec, trgovec, 1996—1907, Sabina Serajnik, učiteljica, 1909—1911, Rudolf Ahtik, davčni uradnik, 1911—1919(?)

Namestniki predsednikov: Fran Mikuš, nadžupnik, 1890—1992, Martin Kocbek, notar, 1900—1909, Avgust Kolšek, 1909—1910, Barča Pospišil, 1910—1911, Hinko Schell, učitelj, 1911—1912, Ljudevit Petrič, učitelj, 1912—1918(?)

Odborniki: Janez Rudolf, kmet, 1990—1891, Jan Pospišil, lekarnar, 1990—1997, Fran Napotnik, posestnik, 1992—1907, Vaclav Prorazil, lekarnar, 1909—1912, Barča Pospišil, 1909—1910, 1911—1913, Mirko Kožuh, učitelj, 1909—1910, Hinko Schell, 1909—1910, L. Mastnak, 1911—1912, Fran Košar, 1911—1913, Saba Serajnik, zasebnica, 1912—1919(?), J. Drofenic, 1912—1913, Mirko Zorčič, uradnik, 1912—1919(?), Mela Prorazil, lekarnarjeva žena, 1912—1919(?), Marija Ogorevc, trgovecva žena, 1913—1919(?)

Kozje in kozjanski okraj
Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 18. 2. 1904

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1904	—	—	—	—	—	125,22
1905	—	—	44	7	51	115,04
1906	—	—	44	7	51	94
1907	—	—	34	11	45	195,98
1908	—	—	32	7	39	241,70
1909	—	—	37	19	56	191,77
1910	+ 1	—	38	—	39	201
1911	+ 2	—	40	—	42	—
1912	+ 2	—	29	—	31	83
1913	+ 2	—	30	—	32	110
1914	+ 2	—	30	—	32	50

V letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov.

Predsedniki odbora: dr. Fran Jankovič, zdravnik, 1904—1908, Rupert Brovet, davčni uradnik, 1908—1909, dr. Josip Barle, notar, 1909—1910, Ivan Krajnik, nadučitelj, 1910—1912, Otmar Golob, notarski kandidat, 1912—1913, dr. Josip Barle, 1913—1918(?)

Tajniki: Ivan Lassbacher, kaplan v Pilštajnu, 1904—1906, Fran Košenina, notarski kandidat, 1906—1908, T. Hohnjec, učitelj, 1908—1909, Ivan Sketa, kaplan, 1909—1910, Ljud. Ulčar, učitelj, 1910—1913, Josip Kokoše, notarski uradnik, 1913—1918(?)

Blagajniki: dr. Josip Barle, 1904—1906, Otmar Golob, 1906—1907, Ivan Lah, kaplan, 1907—1908, Otmar Golob, 1908—1909, dr. Fran Jankovič, zdravnik in dežel. poslanec, 1909—1910, Rudolf Kramer, notarski kandidat, 1910—1911, Otmar Golob, 1911—1912, Ivan Krajnik, 1912—1913, Makso Merčun, davčni asistent, 1913—1918(?)

Namestniki predsednikov: Miloš Germovšeg, nadučitelj v Pilštajnu, 1904—1906, dr. Ferdinand Kunej, zdravnik, 1906—1911, Rupert Brovet, 1912—1913.

Odborniki: Josip Jelovšek, nadučitelj, 1904—1906, dr. Mirko Cerkvenac, zdravnik, 1904—1906, Ivan Ogradi, kaplan, 1906—1907, Fran Gostinčar, učitelj, 1906—1910, Franc Vadnal, učitelj, 1907—1909, Milka Morič, hči nadučitelja, 1909—1911, Rudolf Kramar, 1912—1913.

Laško in okolica

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 18. 9. 1891 št. 21.236

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1891	—	—	—	—	—	130
1892	—	8	75	35	118	106
1893	—	8	75	35	118	—
1894	—	8	75	35	118	34,40
1895	—	8	75	35	118	35
1896	—	—	—	—	—	10

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1897	—	8	75	35	118	29,40
1898	—	—	—	—	—	(kron) 80
1899	—	—	—	—	—	39,40
1900	—	8	75	35	118	—
1901	—	—	—	—	—	34
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	8	17	—	25	87,50
1904	—	8	17	—	25	—
1905	—	8	17	—	25	53,20
1908	—	8	17	—	25	—
1907	—	8	—	—	8	43
1908	—	—	—	—	—	—
1909 (oživala)	—	9	20	12	41	100,40
1910	+ 1	9	30	—	40	30,80
1911	+ 1	9	—	—	10	42
1912	+ 1	9	—	—	10	84
1913	+ 2	8	54	14	78	117,20
1914	+ 2	8	54	14	78	68,80

za 1915 — 85,33, za 1916 — 2 kroni, za 1918 — 275 kron

Predsedniki odbora: Martin Medved, kaplan, 1891—1893, Ivan Drobnič, posestnik, 1893—1895, Konrad Elsbacher, trgovec, 1895—1907, Ivan Elsbacher, zasebnik, 1909—1910, Ivan Četina, nadučitelj, 1910—1913, Aneta Elsbacher, 1913—1914, Ivan Četina, 1914—1918(?)

Tajniki: Alojz Groznik, organist, 1891—1895, Štefan Pavlič, 1895—1898, Ivan Četina, 1897—1905, Anton Srebre, kaplan, 1905—1907, Rihard Pestevšek, učitelj, 1909—1913, Aneta Gersetič, 1913—1914, Makso Wudler, učitelj, 1914—1918(?)

Blagajniki: Martin Skrbec, kaplan, 1891—1894, Jernej Bogataj, vikar, 1894—1895, Leopold Skuhersky, vikar, 1895—1897, J. Gorišek, kaplan, 1900—1905, Edvard Kuket, pivovarniški ravnatelj, 1905—1907, Ana Elsbacher, žena trgovca, 1909—1910, Ivan Elsbacher, 1910—1911, 1913—1918(?)

Namestniki predsednikov: Ivan Drobnič, posestnik in gostilničar, 1891—1893, Ivan Drobnič, 1895—1898, dr. Josip Kolšek, odvetnik, 1897—1907, Konrad Elsbacher, 1909—1913, Ivan Četina, 1913—1914, dr. Matej Senčar, odvetnik, 1914—1918(?)

Odborniki: Jurij Hrastnik, posestnik, 1891—1893, 1894—1895, Vinko Lapovnik, kmečki sin, 1891—1893, Jakob Smole, 1893—1895, Ivan Klerin (Klezin), 1893—1895, Jurij Merzel, užitninski uradnik, 1895—1905, Andrej Šoter, posestnik, 1895—1905, Radoslav Knaflič, nadučitelj, 1900—1905, Josip Čuček, nadučitelj, 1900—1905, Milan Pleskovič, 1905—1907, 1909—1913, Karel Cimperšek, 1905—1907, Oton Balzer, pivovarniški ravnatelj, 1909—1910, Ivan Krašek, akademik, 1909—1910, Milka Pleskovič, žena davč. oficijala, 1909—1913, Ana Elsbacher, 1910—1913, Juro Kieslinger, 1910—1911, Blaž Zupanc, 1910—1911, Josip Vrečko, 1910—1911, Amalija Wisjak, 1911—1913, Rebolj, 1911—1913, Maks Wudler, 1913—1914, Ida Drobnič, 1913—1914, Nina Drobnič, 1914—1918(?), Rudolf Dergan, trgovec, 1914—1918(?)

Lehen pri Ribnici, sedež Janžev vrh
Ustanovljena z odlokom štajerske deželne vlade 27. 3. 1887

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1887	—	4	54	14	72	45
1888	—	4	54	14	72	—
1889	—	4	54	14	72	14
1890	—	4	54	14	72	10
1891	—	4	54	14	72	5
1892	—	4	54	14	72	—
1893	—	4	54	14	72	10
1894	—	4	54	14	72	—
1895	—	4	54	14	72	—
1896	—	—	—	—	—	—
1897	—	4	54	14	72	35
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	32
1899	—	—	—	—	—	47,58
1900	—	4	54	14	72	49
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	49
1903	—	4	24	10	38	—
1904	—	4	24	10	38	—
1905	—	4	24	10	38	—
1906	—	4	24	10	38	—
1907	—	—	12	—	12	16,04
1908	—	—	12	13	25	175
1909	—	3	25	6	34	50
1910	—	3	25	6	34	46,10
1911	—	3	25	—	28	—
1912	—	3	—	—	—	—
1913	ni več v seznamu					22

Predsedniki odbora: Pavel Pajtlar, veleposestnik, 1887—1888, Jernej Pavlič, 1888—1905, Miloš Slemenšek, učitelj, 1905—1907, Srečko Majcen, nadučitelj, 1907—1908, Jakob Urbanec, veleposestnik, 1908—1912.

Tajniki: J. Oswald, posestnik, 1890—1907, Ivan Zabovnik, posestnik, 1907—1908, Ivan Pahernik, veleposestnik, 1908—1912.

Blagajniki: Radoslav Kopič, nadučitelj, 1890—1905, Julika Urbanec, veleposestnikova hči, 1905—1907, Franjica Urbanec (Urbanc), veleposestnikova hči, 1907—1908, Marija Urbanec, veleposestnikova hči, 1908—1912.

Namestnika predsednikov: Lev Brunčko, študent prava, 1908—1911, Rudolf Dergan, 1911—1912.

Odborniki: Vekoslava Medved, 1908—1909, S. Majcen, nadučitelj, 1909—1910, Ivan Orban, trgovec, 1909—1910, A. Podlesnik, 1910—1911, Rudolf Dergan, 1910—1911, Ivan Šlebnik, 1910—1911, Fran Pahernik 1911—1912.

Sv. Lenart v Slovenskih goricah (Lenart)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 3. 10. 1888 št. 21.440

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1899	—	—	—	—	—	74,20
1900	—	9	34	174	214	—
do 1904 isto, potem nič do 1905						
						(kron)
1905	—	—	—	—	—	120
1908	—	—	24	—	24	—
1907	—	—	—	—	—	120,06
1909	—	—	27	—	27	162,50
1909	—	—	40	—	40	90
1910	—	—	40	—	40	100
1911	+ 3	—	—	—	3	82,50
1912	+ 4	—	—	—	4	53,15
1913	+ 3	—	30	—	33	100
1914	+ 3	—	30	—	33	—

za leto 1915 — 25 kron, za leto 1917 — 20 kron, za leto 1919 — 709 kron

Predsednik odbora: Fran Breznik, trgovec in veleposestnik, 1906—1907, 1908—1910, 1911—1919(?)

Tajniki: dr. Lešček, odvetnik, 1890—1903, Josip Zemljič, tajnik posojilnice, 1906—1907, Fran Vrabelj, zasebni uradnik, 1906—1910, dr. Milan Gorišek, odvetnik, 1911—1913, Davorin Polič, odvetniški sollicitator, 1913—1918(?)

Blagajniki: Matija Šuman, 1900—1893, dr. Milan Gorišek, 1906—1907, 1908—1910, Davorin Polič, 1911—1913, Milan Gorišek, 1913—1918(?)

Namestnik predsednika: Peter Mesarec, 1900—1903.

Ljutomer z okolico

(moška)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 10. 10. 1892, št. 23.714

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1893	—	—	—	—	90	100
1904	—	—	—	—	90	75
1905	—	—	—	—	90	50
1899	—	—	—	—	—	71,20
1907	—	—	—	—	80	30
						(kron)
1909	—	—	—	—	—	116,20
1909	—	—	—	—	—	47,90
1900	—	—	—	—	80	70
1901	—	—	—	—	—	403,49
1902	—	—	—	—	—	297,10
1903	—	—	133	11	144	158,84
1904	—	—	133	11	144	172,90

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1905	—	—	42	21	63	176,30
1906	—	—	40	15	55	203,24
1907	—	—	31	126	157	189,86
1908	—	—	49	76	125	320,92
1909	—	—	63	45	108	248,73
1910	+ 1	—	52	58	111	189,73
1911	+ 1	—	40	39	80	238,36
1912	+ 1	—	40	39	80	64,40
1913	+ 1	—	36	28	65	84,08
1914	+ 1	—	36	28	65	117,64

za leto 1916 — 49,50 krone, za leto 1918 — 50 kron

Predsedniki odbora: dr. Josip Rakež, zdravnik, 1892—1900, Anton Srabočan, vikar, 1904—1905, Ferdinand Ciuha, kaplan, 1905—1907, Janko Karba, učitelj in posestnik, 1907—1911, Franc Stanjko ml., posestnik, 1911—1918(?)

Tajniki: Josip Gomilšek, posestnik, 1892—1900, Janko Karba, 1904—1906, Ognjeslav Škamelec, kaplan, 1906—1908, Mara Kocuvan, učiteljica, 1909—1910, Srečko Vršič, trgovec, 1910—1911, Janko Baukart, učitelj, 1911—1918(?)

Blagajniki: Martin Čagran, urar, 1892—1897, Janko Karba, 1900—1901, Fran Zacherl, učitelj, 1904—1911, Srečko Vršič, 1911—1918(?)

Namestniki predsednikov: Ivan Skuhala, dekan, 1893—1900, Fran Čeh, učitelj, 1904—1909, Matija Seršen, absolvent trgovske akademije, 1909—1910, Fedor Kukovec, pek in posestnik, 1910—1911, Matija Kocuvan, 1911—1913, Fran Čeh, 1913—1918(?)

Odborniki: Anton Misja, 1904—1905, Josip Weixel, župnik, 1904—1905, Erna Razlag, učiteljica, 1904—1907, Matilda Grossman, žena odvetnika, 1904—1910, Marija Seršen, žena trgovca, 1904—1910, Rudolf Dostal, učitelj, 1905—1907, Srečko Vršič, trgovčev sin, 1905—1907, 1909—1910, Peter Veselič, brivec, 1907—1910, Marija Leber, učiteljica, 1907—1909, Marija Chloupek, 1907—1909, Jelica Škerlec, trgovčeva hči, 1909—1910, Fran Stanjko ml., 1910—1911, Viljem Schneider, trgovec, 1910—1911, Fran Zacherl, 1911—1918(?), Mirko Muršec, solicator, 1911—1918(?)

Sv. Lovrenc nad Mariborom (Lovrenc na Pohorju)

(ženska) od 1914 mešana

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 1. 7. 1901, št. 22.629

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1901	1	4	65	7	77	200
1902	—	—	—	—	—	270
1903	1	4	30	—	35	70
1904	1	4	30	—	35	334
1905	1	4	21	—	26	—
1906	1	4	18	—	23	252,72
1907	1	4	25	—	30	119,66

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	—	4	21	—	25	186
1909	—	4	33	5	42	138
1910	+ 1	4	38	—	43	280,65
1911	1 + 2	4	34	—	41	111
1912	1 + 1	4	—	—	8	—
1913	1 + 1	5	—	—	7	50
1914 (oživala)	1 + 1	5	—	—	7	6,80

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednice (predsedniki) odbora: Marija Urbanc, veleposestnica, 1901—1902, Marija Brezočnik, veleposestnica, 1904—1913, Karel Brezočnik, lesni trgovec, 1914—1918(?)

Tajnice (tajniki): Minka Pernat, veleposestniška hči, 1901—1911, Katica Bezočnik, 1911—1913, Karel Pisnik, 1914—1918(?)

Blagajničarke: Julika Ladnik, veleposestnica, 1901—1902, Julija Škrbinjek, veleposestnica, 1904—1908, Marica Kašovic, 1908—1909, Milica Lamprecht, 1909—1913, Rozina Pernat, 1914—1918(?)

Namestnice predsednika: Marija Bezočnik, 1901—1912, Marija Pernat, veleposestnica, 1904—1908, Julija Skerbinjek, 1908—1913, 1914—1918(?)

Odbornice (odborniki): Marija Fišinger, posestniška hči, 1901—1907, Julija Urbanc, 1901—1902, 1914—1918(?), Slava Grosslinger, 1904—1908, Julija Šlavis, 1908—1908, 1911—1913, Mlcika Ladnik, 1907—1912, Milica Lamprecht, 1908—1909, 1910—1912, Filomena Skerbinjak, 1908—1910, Brigita Siker (Schicker), 1908—1913, Jožica Pernat, 1908—1909, Nežika Fišinger, 1909—1910, Marija Švajger (Schweiger), 1909—1912, Katica Bezočnik, 1909—1911, Julka Skerbinjek, 1911—1913, Lizika Pušnjak, 1911—1913, 1914—1918(?), Tinica Lamprecht, 1911—1913, Alojzija Šlker, 1914—1918(?), Maks Lamprecht, 1914—1918(?), Al. Godec, 1914—1918(?)

Maribor

(moška)

Ustanovljena z ministrskim odlokom 10. 1. 1886, št. 353

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1888	—	—	—	—	—	140
1887	1	11	18	—	30	—
1888	1	11	18	—	30	—
1889	1	11	18	—	30	20
1890	2	11	18	—	31	28,30
1891	2	11	18	—	31	55,92
1892	2	11	18	—	31	19
1893	3	11	18	—	32	—
1894	8	12	64	10	92	204,80
1895	8	12	64	10	92	270,77
1898	—	—	—	—	—	74,55
1897	7	12	70	8	97	185,80

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1898	—	—	—	—	—	239,58
1899	—	—	—	—	—	256
1900	8	12	53	—	73	567,96
1901	—	—	—	—	—	328,29
1902	—	—	—	—	—	472,49
1903	10	12	130	—	152	350
1904	11	12	130	—	153	621,48
1905	12	12	130	—	154	1501,38
1906	13	12	130	—	155	600
1907	13	12	95	—	120	1127,90
1908	14	12	64	—	90	461,29
1909	13	12	98	—	123	2307,40
1910	13 + 10	—	170	15	208	1143,60
1911	16 + 10	12	202	29	269	1903,38
1912	16 + 15	12	255	35	333	1209,66
1913	15 + 22	12	192	25	266	1240,81
1914	16 + 22	12	160	38	248	591,28

za 1915 — 923,45 krone, za 1916 — 1475,56 krone, za 1917 — 1726,53 krone, za 1918 — 794,24 krone.

Predsedniki odbora: dr. Ivan Rudolf, odvetniški kandidat, 1887—1888, Josip Rapre, 1888—1889, Jožef Raproc, posestnik, 1889—1890, Anton Borsečnik, stolni vikar, 1890—1893, dr. Ivan Križanič, stolni kanonik, 1894—1905, Ivan Glaser, odvetniški kandidat, 1897—1898, dr. Anton Medved, gimnazijski profesor (duhovnik), 1900—1911, dr. Anton Dolar, profesor, 1911—1918(?)

Tajniki: Pavel Simon, hišni posestnik, 1890—1894, Fran Korošec, prefekt, 1894—1900, dr. Radoslav Pipuš, odvetnik, 1904—1906, dr. Karel Verstovšek, gimnazijski profesor, 1906—1908, Fran Majer, trgovski uradnik, 1908—1913, K. Tribnik, profesor, 1913—1914, Fran Pišek, tajnik posojilnice, 1914—1918(?)

Blagajniki: Josip Rapoc, 1890—1891, dr. Alojzij Meško, profesor bogoslovja, 1891—1894, Fran Dolenc, trgovec in posestnik, 1894—1895, Blaž Matek, gimnazijski profesor, 1897—1898, Gabrijel Majcen, profesor, 1900—1901, Karel Verstovšek, 1904—1906, Albin Avsenak, posojilniški uradnik, 1906—1908, dr. Vladimir Sernec, odvetniški koncipient, 1908—1909, Janko Voglar, poštni uradnik, 1909—1918(?)

Namestniki predsednikov: Josip Žitek, profesor v. p., 1894—1895, dr. Anton Medved, 1897—1898, dr. Jernej Glančnik, odvetnik, 1900—1901, dr. Radoslav Pipuš, odvetnik, 1906—1909, dr. Fran Rosina, odvetnik, 1909—1918(?)

Odborniki: Matija Strakl, korni vikar, 1894—1898, Pavel Simon, 1894—1895, Frančišek Dolenc, 1897—1898, Ivan Bele, 1906—1907, Ivan Košan, 1906—1907, Vekoslav Bahovec, poštni kontrolor, 1909—1910, Miško Reicher, 1909—1910, Franjo Berlič, trgovski sotrudnik, 1910—1911, Fran Pišek, 1911—1914, Anton Hohinjec, učitelj, 1911—1918(?), Ivan Šoštarič, trgovec, 1911—1918(?), Feliks Vokač, hišni posestnik, 1911—1913, Anton Rebolj, železniški uradnik, Zvonko Mesarič, davčni asistent, 1913—1918(?), Ivan Mravljak, profesor, 1913—1918(?), dr. Radoslav Pipuš, 1913—1918(?), Martin Planinšek, odvetniški uradnik, 1913—1918(?), dr. Slavko Weixl, odvetniški kandidat, 1913—1918(?), Fran Majer, 1914—1918(?), Matej Pirc, profesor, 1914—1918(?), dr. Vlado Sernec, 1914—1918(?), K. Tribnik, profesor, 1914—1918(?)

Maribor in okolica
(ženska)

Ustanovljena 4. 5. 1898 z odlokom št. 12.381

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1898	—	—	—	—	—	427
1900	—	—	39	17	59	592,50
1901	—	—	—	—	—	111,89
1902	—	—	—	—	—	290
1903	—	—	100	—	100	145,40
1904	—	—	100	—	100	200
1905	—	—	44	30	74	1003,94
1909	—	—	44	30	74	198
1907	—	—	49	33	79	908
1909	—	—	76	—	76	170
1909	—	—	84	—	84	320
1910	+ 1	—	115	—	119	250
1911	+ 1	—	120	—	121	1011
1912	+ 1	—	115	—	119	459
1913	+ 1	—	102	—	103	832,79
1914	+ 2	—	102	—	104	184,40

za leto 1915 — 98,40 krone, za 1918 — 173 kron, za 1817 — 128 kron, za 1818 — 52 kron.

Predsednice: Marija Glaser, odvetnikova žena, 1804—1908, Pavlina Vovšek, žena sodnega svetnika, 1906—1910, Marija Poljanec, žena profesorja, 1910—1912, Marija Rosina, odvetnikova žena, 1912—1919(?)

Tajnice: Amalija Marin, 1996—1901, Marija Rosina, 1904—1905, Antonija Koprivšek, žena profesorja, 1805—1909, Mara Koprivnik, žena profesorja, 1906—1912, Marija Poljanec, žena profesorja, 1912—1914, Mara Koprivnik, 1914—1919(?)

Blagajničarke: Ana Majcen, 1998—1900, A. Košan, žena profesorja, 1904—1905, Karolina Rosina, odvetnikova žena, 1905—1906, Marija Poljanec, 1906—1910, Adela Omahen, žena železniškega nadzornika, 1910—1911, Ana Lenart, 1910—1911, Ljudmila Pivko, žena profesorja, 1911—1913, Marija Matek, 1913—1819(?)

Namestnice predsednika: Marija Glaser, 1996—1900, Marija Koprivnik, 1906—1908, Julija Štern, 1906—1909, Marija Stern, 1909—1910, Pavla Voušek (Vovšek), 1910—1913, M. Planinšek, solicatorjeva žena, 1913—1914, Pavla Voušek, 1914—1919(?)

Odbornice: Ivanka Sernec, 1906—1910, Olga Schreiner, profesorjeva žena, 1906—1907, Marija Stegnar, 1906—1907, Ana Košan, profesorjeva žena, 1907—1908, Ljudmila Pivko, 1909—1910, Mara Koprivnik, 1909—1910, M. Planinšek, 1912—1919(?), Pavla Voušek, 1913—1914, Sernec, 1913—1919(?), Čepič, 1913—1919(?), Hren, 1913—1919(?), Prelic, 1914—1919(?), Pirc, 1914—1919(?), Dolar, 1914—1919(?), Pivko, 1914—1919(?), Poljanec, 1914—1919(?), Stegnar, 1914—1919(?)

Ormoški okraj
(moška)

Ustanovljena z odlokom štajerske deželne vlade 17. 10. 1887, št. 21.104

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1887	—	—	—	—	—	300
1888	1	13	58	2	74	—
1889	1	12	60	—	73	80
1890	1	12	60	—	73	50
1891	1	12	60	—	73	—
1892	1	12	60	—	73	81
1893	1	12	80	—	73	—
1894	1	12	60	—	73	27
1895	1	12	60	—	73	5,40
1896	—	—	—	—	—	24
1897	1	12	40	—	53	58,57
1898	—	—	—	—	—	(kron) 112,22
1899	—	—	—	—	—	61,16
1900	1	12	40	—	53	55
1901	—	—	—	—	—	40
1902	—	—	—	—	—	35
1903	1	14	17	10	42	180
1904	1	14	17	10	42	67,39
1905	1	14	17	10	42	43,70
1906	1	14	17	10	42	31,28
1907	1	14	13	8	36	198,33
1908	1	14	24	—	39	119,33
1909	2	14	16	—	32	127,80
1910	2	14	29	—	45	135,40
1911	2 + 1	14	14	—	31	42
1912	2 + 2	14	26	8	52	155,62
1913	2 + 3	14	30	—	49	27,20
1914	2 + 3	14	30	—	49	96,40

za 1915 — 50 kron, za 1918 — 200 kron

Predsedniki odbora: dr. I. Gršak, notar, 1887—1893, dr. Ivan Omulec, odvetnik, 1893—1895, I. Gršak (Geršak), 1895—1896, Jakob Menhart, kaplan, 1897—1898, dr. Oroslav Kristan, zdravnik, 1900—1901, Josip Rajšp, nadučitelj, 1904—1907, dr. Anton Žižek, zdravnik, 1907—1912, dr. Fran Strelec, notar, 1912—1914, dr. Ferdo Lašič, odvetnik, 1914—1918(?)

Tajniki: dr. Anton Žižek, 1891—1893, Fran Munda, kaplan, 1893—1895, Anton Porekar, učitelj, 1895—1896, Avgust Šabec, učitelj, 1897—1898, Vekoslav Mikl, veletrgovec, 1900—1901, Josip Lašič, uradnik in posestnik, 1904—1907, Anton Porekar, nadučitelj, 1907—1910, Milko Jerše, učitelj, 1910—1911, Ivan Zemljčič, sodnik, 1911—1912, Janko Grivec, tajnik posojilnice, 1912—1914, Alojz Trstenjak, odvetniški kandidat, 1914—1918(?)

Blagajniki: Alojzij (Vekoslav) Mikl, 1891—1895, Frančišek Šostarič, solitator in posestnik, 1895—1896, Adolf Rosina, učitelj, 1897—1898, Frančišek Gartner, kaplan, 1900—1901, Adolf Rosina, 1904—1907, Ciril Geršak, inženir,

1907—1911, Milko Jerše, učitelj, 1911—1912, Ivan Zemljič, 1912—1914, dr. Josip Tavčar, zdravnik, 1914—1918(?)

Namestniki predsednika: dr. Anton Žižek, 1890—1891, Albin Švinger, dekan, 1891—1893, Anton Porekar, 1900—1801, Jakob Menhart, župnik, 1904—1909, Jakob Zadavec, posestnik in mlinar, 1909—1910, Anton Porekar, 1910—1913, Matlja Polak, trgovec, 1914—1918(?)

Odborniki: Ivan Vrtnik, uradnik, 1880—1893, Jakob Potočnik, čevljarški mojster, 1800—1901, 1908—1910, Anton Haller, pomožni uradnik, 1900—1801, Milan Vršič, učitelj, 1904—1907, Jakob Zadavec, 1904—1810, Fran Kovač, okrajni tajnik, 1907—1908, Josip Rajšp, 1809—1910, Adolf Rosina, 1910—1911, 1914—1918(?), dr. Gvidon Sernec, 1910—1911, Jakob Prajndl, učitelj, 1911—1913, Ed. Simonič, trgovec in gostilničar, 1911—1912, Lovro Petovar, trgovec, 1912—1913, Fran Karbaš, 1912—1913, Vojteh Otorepec, okrajni tajnik, 1814—1818(?)

Ormož
(ženska)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 21. 1. 1892, št. 721

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1892	—	5	58	24	85	100
1893	—	6	65	29	100	100
1884	—	6	85	20	91	103,01
1895	—	8	79	24	109	29,72
1898	—	—	—	—	—	96,86
1897	—	9	85	22	96	115,29
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	148,80
1899	—	—	—	—	—	45,60
1900	—	10	34	6	50	85,49
1901	—	—	—	—	—	60,80
1902	—	—	—	—	—	48,80
1903	—	10	34	—	44	48
1904	—	10	37	1	48	68,80
1905	—	10	40	5	55	—
1908	—	10	47	5	82	83
1907	—	10	40	6	56	118,10
1908	—	10	45	5	80	90,17
1909	—	10	20	14	44	49,10
1910	—	10	31	5	48	108
1911	—	10	34	5	49	185,96
1912	—	10	51	6	87	281,64
1913	—	10	53	8	71	189,82
1914	—	10	53	8	71	78,40

za leto 1915 — 289,80 krone, za 1916 — 90 kron, za 1917 — 247,50 krone, za 1818 — 801,20 krone.

Predsednice odbora: Roza Mikl, posestnica in trgovčeva žena, 1892—1901, Ivanka Omulec, 1904—1908, Ana Rosina, učiteljeva žena, 1906—1811, Pavla Omulec, odvetnikova vdova, 1911—1918(?)

Tajnice: Otilija Freuensfeld, učiteljova hči, 1892—1893, Rezika Magdič, zdravnikova hči, 1893—1895, Ivanka Kranjc, žena notarskega kandidata, 1895—1896, Uršula Kuharič, posestnikova hči, 1897—1911, Helena Forbeski, 1911—1912, Helena Zemljčič, sodnikova žena, 1912—1913, Micika Preskar, učiteljica, 1913—1918(?)

Blagajničarke: Marija Gomzi, posestnikova žena, 1892—1901, Ana Rosina, 1904—1906, Jerica Omulec, odvetnikova hči, 1906—1909, Helena Forbeski, 1909—1910, Marjeta Podkrajšek, otroška vrtnarica, 1910—1912, Franja Pertot, koncipientova žena, 1912—1918(?)

Namestnice predsednic: Amalija Vrtnik, posestnica in uradnikova žena, 1892—1893, Ivanka Kranjc, 1893—1895, Angela Porekar, učiteljova žena, 1895—1901, Roza Mikl, 1904—1910, Ivanka Žižek, zdravnikova žena, 1910—1911, Ana Rosina, 1911—1918(?)

Odbornice: Terezinka Magdič, zdravnikova hči, 1892—1893, Tilka Kandrič, meščanova hči, 1892—1894, Majda Stupica, 1893—1895, Analija Lesjak, 1894—1895, Anka Freuensfeld, učiteljova hči, 1895—1896, Matilda Kranjc, 1897—1898, Marija Geršek, 1897—1898, Julija Rajšp, 1900—1901, Helena Uršič, 1900—1901, Angela Porekar, 1904—1910, Julka Valentinčič, učiteljica, 1904—1907, Ivanka Žižek, 1907—1910, Marija Gomzi, 1910—1912, Jelica Forbeski, 1910—1911, Franja Pernat, 1911—1912, Iva Gomzi, gostilničarjeva hči, 1912—1918(?), Marjeta Podkrajšek, 1912—1913, Antonija Šijanec, učiteljova žena, 1912—1913, Lucija Gabršček, učiteljica, 1912—1913, V. Nedelj, 1912—1913, Ana Trstenjak, učiteljica, 1912—1913, Helena Zemljčič, 1913—1918(?)

Polzela

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 2. 6. 1903, št. 5339

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1903	—	—	23	24	47	50,80
1904	—	—	23	24	47	140,60
1905	—	—	23	24	47	105
1906	—	—	23	24	47	50
1907	—	—	—	—	—	35,25
1908	—	—	15	11	26	195,21
1909	1	—	17	46	65	272,40
1910	1 + 1	1	20	18	41	—
1911	2 + 1	1	20	18	42	35,90
1912	1 + 1	1	—	—	3	62,10
1913	+ 2	2	10	33	47	45,10
1914	+ 3	2	12	30	47	—

za leto 1917 — 214,32 krone

Predsedniki odbora: Anton Farčnik, nadučitelj, 1904—1907, Josip Repič, mizar, 1908—1909, Julij Žigan, župan in trgovec, 1909—1918(?)

Tajniki: Tilda Farčnik, 1904—1907, Julija Sevnik, 1908—1909, Tilda Farčnik poročena Tušak, učiteljova žena, 1909—1912, Radivoj Tušak, učitelj, 1912—1918(?)

Blagajnika: Anton Naglič, trgovski sotrudnik, 1904—1907, Josip Cizel, trgovec, 1908—1918(?)

Namestniki predsednika: Leopold Kunst, organist, 1904—1907, Fr. Turnšek, 1908—1910, Peter Loparnik, učitelj, 1910—1912, Anton Farčnik, 1912—1914, Josip Tušek, trgovski sotrudnik, 1914—1919(?)

Odborniki: Franc Kunst, posestnik, 1904—1907, Terezija Trglav, 1904—1905, Josip Repič, mizar, 1908—1907, 1909—1914, Ana Kandušer, 1908—1909, Josipina Koderman, 1908—1909, Fran Terglav, posestnik, 1905—1906, Fran Repič, 1908—1909, Antonija Cizej, 1908—1909, Mar. Repič, 1908—1909, Julij Žigan, 1908—1909, Radivoj Tušak, 1909—1912, Anton Farčnik, jurist, 1910—1914, Anton Močnik, 1910—1912, Tilda Tušak, 1912—1919(?), Anica Lipovec, poštna uradnica, 1912—1919(?)

Ponikva

Ustanovljena z dekretom namestništva v Gradcu 8. 3. 1897 št. 4219

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1897	—	5	38	—	41	45
1889	—	5	38	—	41	—
1899	—	5	39	—	41	—
1890	—	5	36	—	41	15
1891	—	5	17	19	41	—
1892	—	5	19	15	39	23
1893—1897	—	5	16	15	38	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900—1909	—	5	—	—	5	—
1909 (oživila)	—	—	22	21	43	190
ponovno ustanovljena podružnica z odlokom graškega namestništva 13. 4. 1910, št. 1129/1						
1910	—	—	9	21	30	75
1911	—	5	10	32	47	37,44
1912	—	5	—	—	5	—
1913	—	5	—	—	5	14
1914	—	5	9	—	13	11,79

za leto 1919 — 19 kron, za 1918 — 498 kron

Predsednika odbora: Franc Podgoršek, župan in posestnik, 1897—1905, Anton Podgoršek, veleposestnik, 1909—1919(?)

Tajniki: Fran Setinec, učitelj, 1900—1905, Ana Vrečko, 1909—1910, Franja Vošnjak, učiteljica, 1910—1918(?)

Blagajniki: Miha Oberski, nadučitelj, 1900—1901, Josip Dobnik, nadučitelj, 1901—1905, Franja Vošnjak, 1909—1910, Jernej Zdolšek, 1910—1919(?)

Namestnika predsednika: Gašper Senica, 1890—1905, Mar. Zdolšek, 1909—1918(?)

Odborniki: Anton Galjuf, 1900—1905, Miha Zdolšek, 1900—1905, Anton Štor, 1909—1911, Juri Zabukovšek, 1909—1911, Fran Vovk, 1909—1918(?), Anica Mlakar, 1910—1918(?), Marija Podgoršek, 1910—1918(?), Marija Kregar, 1910—1919(?), Micika Ratej, 1910—1911, Fran Pilih, 1910—1911, Vitomir Žličar, 1910—1911, Fran Ratej, 1910—1911, Fran Horvat, 1911—1913, Josip Dobnik, 1911—1919(?), Fran Tilih (Tilik), 1911—1919(?), Josip Zdolšek, 1911—1919(?)

Ptuj
(moška)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 27. 12. 1885, št. 25288

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	318,22
1887	1	15	49	22	87	—
1888	2	17	37	40	96	129
1889	2	17	37	40	96	30,30
1890	2	17	18	7	44	23
1891	2	17	18	7	44	40
1892	2	21	41	60	124	111,60
1893	2	17	41	60	120	68,43
1894	2	17	11	6	36	46
1895	2	17	44	70	133	—
1896	—	—	—	—	—	16
1897	2	17	20	15	54	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	47
1900	3	17	40	—	60	90,80
1901	—	—	—	—	—	39
1902	—	—	—	—	—	40,10
1903	3	17	20	1	41	50,22
1904	3	17	20	1	41	—
1905	3	17	20	1	41	100
1906	3	17	20	1	41	106,03
1907	3	17	—	—	20	148,75
1908	—	—	—	—	—	210,22
1909	—	—	45	21	66	153,68
1910	+ 8	—	45	20	73	204,50
1911	4 + 9	17	24	2	56	99,30
1912	4 + 8	17	24	—	53	117,30
1913	4 + 10	17	28	—	59	156,40
1914	4 + 14	17	28	9	72	90,80

za leto 1915 — 140 kron, za 1916 — 450,50 krone, za 1917 — 214,32 krone,
za 1918 — 456,60 krone

Predsedniki odborov: dr. Josip Čuček, odvetnik, 1885—1888, o. Benko Hrtiš, gvardjan in župnik, 1888—1892, o. Konrad Stazinski, minorit, 1892—1895, o. Karel Belšak, kaplan, 1895—1897, o. Lenart Vavpotič, minorit, 1900—1909, dr. Fran Jurtela, odvetnik, 1909—1918(?)

Tajniki: o. Konrad Stazinski, 1890—1892, dr. Anton Brumen, odvetnik, 1892—1895, Silvester Šentjurec, organist, 1895—1897, Ferdo Skuhala, posojilniški uradnik in posestnik, 1900—1908, dr. Josip Komljanec, profesor, 1908—1909, Ferdo Skuhala, 1909—1918(?)

Blagajniki: Anton Gregorič, posestnik, 1890—1897, dr. Tomo Horvat, odvetnik, 1900—1907, dr. Josip Komljanec, 1907—1908, Ferdo Skuhala, 1908—1909, dr. Josip Komljanec, 1909—1918(?)

Namestniki predsednika: Fran Košir, učitelj, 1907—1908, Josip Zelenik, posestnik, 1908—1910, dr. Ivan Fermevc, odvetnik, 1910—1918(?)

Odborniki: Andrej Babič, posojilnični uradnik, 1908—1909, Anton Kolarič, profesor, 1908—1909, Marija Lukman, učiteljica, 1908—1909, dr. Ferdo Lasič, odvetniški koncipient, 1910—1911.

Rečica v Savinjski dolini

Ustanovljena z ministrskim odlokom 15. 4. 1886, št. 5233

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1888	—	—	—	—	—	49
1887	—	2	29	—	31	—
1888	—	2	29	—	31	—
1889	—	2	33	—	35	23
1890	—	2	33	—	35	22
1891	—	2	33	—	35	24
1892	—	2	33	—	35	24,50
1893	—	2	33	—	35	—
1894	—	2	33	—	35	28
1895	—	2	36	—	38	64,50
1898	—	—	—	—	—	45,30
1897	—	2	36	—	38	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	40
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	2	30	—	32	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903—1907	—	2	—	—	2	—
1908	—	2	31	—	33	114
1909	—	2	88	70	148	98
1910	+ 3	2	88	70	143	—
1911	+ 3	2	—	—	5	—
1912	+ 3	2	—	—	5	—
1913	2 + 3	2	50	—	57	315
1914	2 + 3	2	50	—	57	38

Za 1917 — 5 kron.

Predsedniki odbora: Anton Turnšek, posestnik v Nazarjah, trgovec, 1888—1890, Matija Krtina, župnik, 1890—1895, Anton Jeraj, gostilničar, 1895—1896, Anton Turnšek, 1897—1898, Josip Ulčnik, župnik, 1900—1905, Anton Turnšek, 1908—1910, Rudolf Pevec, trgovec in posestnik, 1913—1914, Ivan Lipold, 1914—1918(?)

Tajniki: Fran Kocbek, učitelj, 1890—1894, Ivan Klemenčič, nadučitelj, 1894—1905, Karol Majer, učitelj, 1908—1910, J. Hribernik, učitelj, 1913—1918(?)

Blagajniki: I. Trček, gostilničar, 1890—1894, Štefan Pivec, kaplan, 1894—1905, Ivan Veit, posestnik, 1908—1910, Peter Miklavc, zasebnik, 1913—1918(?)

Namestniki predsednika: o. Viktor Jerančič, gvardijan v Nazarjah, 1890—1895, Josip Pirš, tajnik v Mozirju, 1895—1897, Anton Goričar, župan, 1900—1905, Rudolf Pevec, trgovec, 1908—1910, dr. Josip Goričar, zdravnik, 1913—1918(?)

Odborniki: Fran Lorber, učitelj, 1890—1905, Anton Jeraj, gostilničar, 1890—1894, Anton Turnšek, župan in posestnik, 1894—1895, 1900—1905, Anton Goričar, poštar, 1897—1898, Ivanka Schwarz, 1908—1910, Maks Turnšek, posestnik in gostilničar, 1913—1918(?), Josip Štiglic, posestnik in gostilničar, 1913—1918(?), I. Rožanc, učitelj, 1913—1918(?), I. Pulko, nadučitelj, 1913—1918(?)

Ruše in okolica
(ženska)
Ustanovljena 26. 12. 1898

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1899	—	—	—	—	—	200
1900	—	—	22	—	22	130
1901	—	—	—	—	—	100
1902	—	—	—	—	—	140
1903	—	—	37	—	37	30
1904	—	—	37	—	37	85,44
1905	—	—	30	—	30	150
1906	—	—	30	—	30	125
1907	—	—	25	—	25	50
1908	—	—	52	—	52	215
1909	—	—	52	—	52	178,60
1910	—	—	50	—	50	70
1911	+ 1	—	50	—	51	110
1912	+ 1	—	40	—	41	81
1913	+ 1	—	40	—	41	110,29
1914	+ 1	—	25	—	26	158,18

v letih 1914—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsednica odbora: Ema Gorišek, zdravnikova žena, 1898—1918(?)

Tajnika: Davorin Lesjak, učitelj, 1898—1909, Gizela Lasbacher, 1909—1918(?)

Blagajničarke: Gabrijela Gorišek, 1898—1905, Ela Lichtenwallner, učiteljeva žena, 1905—1909, Linka Ozim, 1909—1912, Elza Gorišek, 1912—1918(?)

Namestnica predsednice: Julija Sernec, trgovčeva žena, 1898—1918(?)

Odbornice: Jelica Gorišek, 1898—1905, Ana Mulej, 1898—1905, Terezija Harič, 1905—1909, Alojzija Glaser, 1905—1918(?), Ivanka Hleb, 1905—1909, Mar. Sernec, 1909—1918(?), Mimica Pogačnik, 1909—1910, Micika Novak, 1909—1912, Ela Lichtenwallner, 1910—1918(?), Stanka Pogačnik, 1912—1918(?)

Sevnica

Ustanovljena z ministrskim odlokom 27. 5. 1888, št. 9017

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1999	—	—	—	—	—	112,30
1997	—	4	34	7	45	—
1999	—	4	34	7	45	—
1999	—	4	34	7	45	21,50
1990	—	4	34	7	45	15
1891	—	4	34	7	45	35
1992—1997	—	4	34	7	45	—
						(kron)
1900—1909	—	4	—	—	4	—
1909 (oživila)	—	—	50	—	50	107,89
1910	+ 1	—	52	3	59	77,42
1911	+ 1	4	40	—	45	90
1912	+ 1	4	40	—	45	159,09
1913	+ 1	4	40	—	45	235,92
1914	+ 2	4	40	—	48	313,41

za leto 1915 — 50 kron, za 1919 — 50 kron, za 1918 — 50 kron

Predsedniki odbora: Fran Veršec (Vršec), notar in župan, 1886—1905, Mihajl Korber, notar, 1909—1910, Josip Mešiček, nadučitelj, 1910—1911, Kristijan Starkl, trgovec, 1911—1912, Josip Mešiček, nadučitelj, 1912—1919(?)

Tajniki: J. Kuntič, 1890—1992, Ivo Pišl, kaplan, 1992—1905, Fr. Drnovšek, učitelj, 1909—1911, Pavla Starkl, učitelj, 1911—1919(?)

Blagajniki: Fran Hrastel, kaplan, 1890—1992, Josip Ozmec, 1892—1905, Helena Arko, učiteljica, 1909—1912, Pavla Tobias, 1912—1919(?)

Namestniki predsednika: Mijo Starkl, župan, 1909—1910, Mihajl Korber, 1910—1911, Berta Smole, trgovčeva žena, 1911—1912, Mihajl Korber, 1912—1913, Karel Cimperšek, 1913—1919(?)

Odborniki: Josip Mešiček, 1909—1911, Karolina Stumberger, davkarjeva žena, 1909—1911, Berta Smole, 1909—1911, 1912—1919(?), Mijo Starkl, župan, 1910—1913, Ana Starkl, 1911—1919(?), Mihajl Korber, 1911—1912, 1913—1918(?), Anton Verbič, 1913—1919(?)

Slovenska Bistrica

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 13. 9. 1992, št. 20790

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1993	1	9	103	—	112	285
1994	1	9	103	—	112	30
1895	1	9	103	—	112	91
1999	—	—	—	—	—	—
1997	1	9	103	—	112	—
						(kron)
1999	—	—	—	—	—	50
1999	—	—	—	—	—	—

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1900	1	8	103	—	112	108
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	200
1903	1	8	100	—	109	150
1904	1	8	100	—	109	150
1905	1	8	100	—	109	100
1906	1	8	100	—	109	50
1907	1	8	100	—	109	200
1908	—	—	—	—	—	100
1909 (oživala)	—	9	35	60	104	120
1910	+ 1	9	35	50	95	80,80
1911	1 + 1	10	22	42	76	42
1912	1 + 1	10	18	30	60	47
1913	1 + 1	10	20	30	62	—
1914	1 + 1	10	29	23	64	65

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsedniki odbora: dr. Urban Lemež, odvetnik, 1892—1894, Anton Hajšek, dekan, 1894—1895, Urban Lemež, 1895—1896, Martin Medved, kaplan, 1897—1898, Ivan Grobejšek, kaplan, 1900—1907, Peter Novak, posestnik in gostilničar, 1909—1910, D. Serajnik, učitelj v. p., 1911—1912, Urban Lemež, 1912—1913, Ivan Gumzej, ključavničarski mojster, 1913—1918(?)

Tajniki: Ignacij Rom, vikar, 1894—1895, Robert Vaclavik, kaplan, 1895—1896, Ernest Terstenjak, kaplan, 1897—1898, Peter Novak, 1900—1907, Ignacij Založnik, zasebni uradnik, 1909—1910, Otilija Feigl, učiteljica, 1911—1918(?)

Blagajniki: Peter Novak, 1892—1895, Tomo Kamšek, uradnik, 1897—1898, Alfonz Požar, kaplan, 1900—1907, Mirko Volčič, kaplan, 1909—1910, D. Starovašnik, 1911—1913, Gusta Janežič, učiteljica, 1913—1918(?)

Namestniki predsednikov: Ivan Lenart, župnik, 1892—1894, Urban Lemež, 1894—1895, Anton Hajšek, dekan, 1895—1896, U. Lemež, 1897—1898, Jakob Vehovar, 1905—1907, Milan Vršič, učitelj, 1909—1910, Urban Lemež, 1911—1912, Milan Vršič, 1912—1913, Miroslav Pirkmajer, davčni asistent, 1913—1914, Rudolf Ravnik, odvetniški koncipient, 1914—1918(?)

Odborniki: Ivan Pintar, odvetniški uradnik, 1893—1894, Fran Srnec, posestnik in trgovec, 1893—1894, Frančišek Brglez, kaplan, 1894—1895, O. Vobič, 1894—1895, Ernest Trstenjak, 1895—1896, Mihael Lešnik, 1895—1896, Josip Verdnik, krojač, 1897—1898, Peter Novak, 1897—1898, Jakob Vehovar, 1900—1905, Fran Krulc, 1909—1910, Al. Pintar, 1909—1910, L. Venguš, 1909—1910, Ivana Terčič, 1909—1910, Anton Terčič, 1909—1910, Rudolf Starovašnik, gostilničar, 1911—1912, Ignacij Tkavec, zasebni uradnik, 1911—1912, Ignac Založnik, 1911—1912, Srečko Lorber, zasebni uradnik, 1911—1912, Gusta Janežič, 1912—1913, Miroslav Pirkmajer, 1912—1913, Rudolf Ravnik, 1913—1914, Rudolf Železnik, trgovski sotrudenik, 1913—1918(?), Miško Schwarz, davčni preglednik, 1913—1914, Tončka Trojer, 1914—1918(?)

Slovenj Gradec
(moška)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 3. 3. 1887, št. 3927

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	108,73
1887	—	9	18	—	27	104,05
1888	—	14	90	8	110	127
1889	—	14	98	8	118	151
1890	—	18	105	150	271	25
1891	—	18	118	300	438	183
1892	—	19	143	400	582	81,10
1893	—	19	158	400	575	85
1894	—	19	158	400	575	60
1895	—	19	156	400	575	17
1898	—	—	—	—	—	—
1897	—	19	158	400	575	12,88 (kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	25,20
1900	—	19	7	40	68	28,66
1901	—	—	—	—	—	25,40
1902	—	—	—	—	—	41,81
1903	—	19	20	18	57	—
1904	—	19	20	18	57	48,85
1905	—	20	3	18	39	48
1908	—	20	3	18	39	—
1907	—	20	—	—	20	50
1908	—	19	43	—	82	109,80
1909	1	19	40	3	63	322,44
1910	1	19	40	—	80	154,14
1911	1	19	48	—	88	—
1912	1	19	—	—	20	132
1913	1	19	36	2	58	878,50
1914	1	19	42	2	45	118,80

za leto 1915 — 18,10 krone

Predsedniki odbora: dr. Juriy Krašovec (Hrašovec), odvetnik, 1887—1889, Anton Ostrožnik, župnik, 1889—1895(?), Frančišek Pečnik, župnik, 1900—1907, Konrad Šmid, študent prava, 1908—1909, Simon Šalamun, nadučitelj, 1909—1910, dr. Anton Bratkovič, odvetnik, 1911—1912, dr. Fran Zelezniker (Schelesnik), zdravnik, 1912—1918(?)

Tajniki: Miloš Šmit, kaplan, 1890—1891, Fran Vidmajer, kaplan, 1891—1893, Fran Hurt, kaplan, 1893—1897, Mihael Sket, kaplan, 1900—1901, Jakob Vrečko, poslovodja, 1904—1907, Fr. Pichler, davčni pristav, 1908—1909, Albert Zavodnik, pravnik, 1909—1910, Martin Gašper, odvetniški sollicitator, 1911—1912, Jakob Vrečko, 1912—1913, Dragan Gabron, davčni asistent, 1913—1918(?)

Blagajniki: Josip Stanonik, poslovodja, 1890—1893, Fran Hajtnik, obrtnik, 1893—1897, Matija Šmid, učitelj, 1900—1907, Vladimir Ferjan, državni urad-

nik, 1907—1909, Ivan Kac, župan, 1909—1910, Janko Korže, učitelj, 1911—1913, Josip Čepin, davčni uradnik, 1913—1918(?)

Namestniki predsednikov: Josip Farsky, tovarnar, 1890—1893, Matija Fideršek, župnik, 1893—1895, Josip Farsky, 1895—1901, Simon Šalomon, 1904—1907, 1908—1909, Lovro Vavpot, tajnik hranilnice, 1909—1910, 1911—1912, Simon Šalomon (Salomon), 1912—1918(?)

Odborniki: Matija Smit, učitelj v Podgorju, 1890—1894, Anton Schneck, krčmar, 1890—1891, Fran Hajtnik, 1891—1893, Janez Vivod, obrtnik, 1893—1897, Frančišek Vračun, kaplan, 1894—1895, Lovro Vavpot, 1895—1897, 1913—1918(?), Ivan Saje, 1900—1901, Ivan Fischer, posestnik, 1900—1907, Ivan Rogina, veleposestnik, 1900—1907, Ivan Kač (Kac), posestnik, 1904—1907, 1911—1918(?), Albert Zavodnik, študent prava, 1908—1909, Anton Valenčak, trgovec, 1908—1909, Karol Barle, učitelj in posestnik, 1909—1910, 1912—1918(?), Janko Kumer, 1909—1910, Anton Cevna, posestnik, 1911—1912, Jakob Blažon, uradnik, 1911—1913, Jakob Vrečko, 1911—1912, Vladimir Ferjan, 1912—1913, Fran Pirnat, živinozdravnik, 1912—1913, Konrad Iršič, posestnik in gostilničar, 1912—1913, Mihael Zorman, posestnik, 1912—1913, Matija Šmid, nadučitelj, 1912—1913, Ferdo Kac, veleposestnik, 1912—1913, Fran Golob, 1912—1913, Ivan Verdnik, lesni trgovec in posestnik, 1913—1918(?)

Šaleška dolina v Šoštanju

Ustanovljena z vladnim odlokom 20. 2. 1886, št. 3698

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	132,54
1887	—	5	40	5	50	—
1888	—	5	42	7	54	—
1889	—	5	42	7	54	28,30
1890	—	6	32	30	68	56,90
1891	—	6	22	30	58	25
1892	—	6	22	30	58	15
1893	—	8	22	30	58	—
1894	—	6	22	30	58	31
1895	—	6	22	30	58	—
1896	—	—	—	—	—	—
1897	—	6	22	30	58	—
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	6	—	—	6	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	6	—	—	6	—
1904	—	6	—	—	6	—
1905	1	6	—	—	7	200
1906	1	6	—	—	7	—
1907	1	6	—	—	7	—
1908	—	—	—	—	—	—
1911	—	—	—	—	—	10

prenehala delovati

Šoštanj in okolica

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 9. 4. 1913, št. 8-1919/I

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1913	1 + 2	—	40	—	43	115,52
1914	1 + 2	—	40	—	43	—

v letih 1915—1918 ni bilo prispevkov

Predsedniki odbora: Ivan Kačič, notar, 1906—1991, Ivan Govedič, župnik, 1891—1997, dr. Frančišek Mayer, odvetnik, 1900—1905,
nova podružnica: dr. Frančišek Mayer, 1913—1914, Martin Vrečko, učitelj, 1914—1919(?)

Tajniki: Ivan Kranjec, veleposestnik, 1890—1891, Jožef Skaza, posestnik, 1891—1992, Ivan Kramar, 1992—1993, Kristjan Kern, 1893—1897, Anton Sumljak, učitelj, 1900—1905,

nova podružnica: Milica Jurkovič, učiteljica, 1913—1918(?)

Blagajniki: Ivan Govedič, 1990—1891, Ivan Kačič, 1991—1992, Kristjan Kern, 1992—1993, Ivan Kramar, 1993—1997, Frančišek Lom, kaplan, 1900—1905, nova podružnica: Ivanka Senica, trgovčeva žena, 1913—1918(?)

Namestniki predsednika: Ivan Vošnjak, veleposestnik, 1990—1997, dr. Karel Chloupek, zdravnik, 1900—1905,

nova podružnica: Franc Švarc, posestnik, 1913—1914, dr. Fran Mayer, 1914—1919(?)

Odborniki: Vinko Ježovnik, 1990—1992, Ivan Dornik, 1990—1991, Ivan Kramar, 1991—1992, Ivan Vibnik, 1992—1997, Ivan Kačič, 1892—1897,

nova podružnica: Milka Kolšek, notarjeva hči, 1913—1919(?), Marica Trobej, učiteljica ročnih del, 1913—1918(?), Ivan Lukman, učitelj, 1913—1918(?), Jakob Klemenčič, posestnik, 1913—1918(?), Martin Vrečko, učitelj, 1913—1914, Ivan Šoln, kovač, 1913—1919(?), Ivan Gregorevčič, trgovec, 1913—1919, Micika Košan, 1913—1919(?), Miloš Tajnik, učitelj, 1913—1918(?), Silvo Košutnik, učitelj, 1913—1919(?), Martin Ročnik, gostilničar, 1913—1919(?), Ivan Smolnikar, nadučitelj, 1913—1919(?), Josip Ravljen, 1913—1919(?), Josipina Štor, 1913—1919(?), Katinka Fister, 1913—1919(?), Jakob Volk, 1913—1919(?), Martin Kocjanc, 1913—1914, Ivan Koropec, učitelj, 1913—1914, Zmagoslav Pilih, trgovec, 1913—1914, Franc Švarc (Schwarz), posestnik, 1914—1918(?), I. Grebenšek, 1914—1918(?), Lizika Rajšter, 1914—1919(?)

Skofja vas pri Celju

Ustanovljena z vladnim odlokom 3. 10. 1990, št. 35990

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1891	—	4	43	23	70	45
1992	—	4	43	23	70	29
1993	—	4	13	11	29	—
1994	—	4	13	11	28	20
1995	—	4	13	11	29	—
1999	—	—	—	—	—	—
1997	—	4	13	11	28	12,24

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	4	—	—	4	—
do						
1907	—	4	—	—	4	25
1908	—	—	—	—	—	45
1909	—	—	20	25	45	21
1910	—	—	20	25	45	37,10
1911	—	4	25	30	49	45,30
1912	+ 1	—	—	—	—	—

prenehala delovati

Predsedniki odbora: Fran Lekše, kaplan v Vojniku, 1890—1893, Anton Dokler, 1900—1905, Ivan Prekoršek, študent filozofije, potovalni učitelj CMD, 1907—1910, 1912—1913.

Tajniki: Josip Vrečar, 1890—1897, Ivan Antik, 1900—1905, 1907—1908, Fran Lešnik, 1908—1909, Anton Gmeiner, 1909—1910, 1912—1913.

Blagajniki: Martin Vogel (Vozel?), 1890—1893, Fran Vratarič, 1893—1897, Anton Brezovnik, 1900—1905, Anton Gmeiner, 1907—1909, Matija Lešnik, 1909—1910, 1912—1913.

Namestniki predsednika: Mihael Bikovšek, župan, 1890—1905, dr. Branko Žižek, 1907—1909, Fran Podpečan, 1909—1910, R. Zupanek, 1911—1913.

Odborniki: Anton Brezovnik, 1890—1893, Josip Kopolšek, 1890—1893, P. Ofentavšek, 1893—1897, Ivan Stepišnik, 1893—1897, Francišek Brance, 1900—1905, Ivan Kopolšek, 1900—1905, Ivan Jošt, 1907—1909, Anton Prekoršek, 1909—1910, 1911—1913, Josip Žgajner, 1909—1910, Ivan Štukelj, 1911—1913, Fran Hrastnik, 1911—1913.

Šmarsko-slatinska (od 1911 dalje Šmarje pri Jelšah)
(moška)

Ustanovljena z odlokom graške deželne vlade 10. 12. 1886, št. 24839

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	90
1887	—	3	50	20	73	—
1888	—	5	47	20	72	—
1889	—	5	47	20	72	60,90
1890	—	5	47	20	72	42
1891	—	5	51	17	73	—
1892	—	5	51	17	73	30
1893	—	5	51	17	73	—
1894	—	5	51	17	73	—
1895	—	5	51	17	73	41
1896	—	—	—	—	—	71,64
1897	—	5	48	28	81	11,30

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1898	—	—	—	—	—	27,20
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	5	48	28	81	184
1901	—	—	—	—	—	66
1902	—	—	—	—	—	80
1903	—	5	40	—	45	97
1904	—	5	40	—	45	108
1905	—	5	40	—	45	90
1908	—	5	40	—	45	37
1907	—	5	—	—	5	214
1908	—	5	27	—	32	100
1909	—	—	23	12	35	80
1910	—	—	—	—	—	100
1911	+ 2	5	28	—	35	50
1912	+ 2	—	34	—	38	70
1913	+ 3	—	34	—	37	50
1914	+ 5	—	34	—	39	51

v letu 1915 — 60 kron, v letu 1918 — 229 kron

Predsedniki odbora: Franc Skaza, graščak in poštar, 1886—1891, Martin Ivanc, kanonik, 1891—1892, dr. Josip Rakež, zdravnik, 1897—1907, 1908—1910, 1911—1918(?)

Tajniki: J. Roštohar, kaplan, 1890—1891, Ivan Rotnar, kaplan, 1891—1895, Ivan Debeljak, učitelj, 1897—1907, Evstahij Kobač, privatni uradnik, 1908—1980, Franc Čuš, davčni asistent, 1911—1913, Viktor Babič, 1913—1918(?)

Blagajniki: Fran Zupančič, sedlar, 1891—1895, Rudolf Hovšek, davčni pristav, 1897—1898, Hinko Šumar, učitelj, 1900—1907, Janko Ilc, kaplan, 1908—1909, Mihael Skale, gostilničar, 1909—1910, Fr. Ferlinc, učitelj, župan, 1911—1918(?)

Namestniki predsednikov: Anton Frölich, dekan, 1890—1898, Fran Jurtela, odvetnik, deželni poslanec, 1897—1898, Frančišek Korošec, nadžupnik, 1900—1907, Frančišek Ferlinc, 1900—1907, 1908—1910, Janko Serbec, sodnik, 1911—1918(?)

Odborniki: Martin Ulčnik, 1890—1891, Vekoslav Strmšek, učitelj, 1891—1897, Josip Cerjak, kaplan, 1891—1897, Josip Trafenik, kaplan, 1897—1907, Štefan Javornik, občinski tajnik, 1897—1898, Miroslav Stumberger, uradnik, 1897—1898, Oroslav Kušec, okrajni tajnik, 1900—1907, Frančišek Ogrizek, trgovec, 1900—1907, Ivan Andeluh, gostilničar, 1900—1907, Lovro Kuharič, davčni asistent, 1908—1900, Davorin Zavrač, sodni uradnik, 1908—1909, Mihael Skale, gostilničar, 1908—1910.

Teharje

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 7. 1. 1893, št. 29984

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1893	1	4	35	36	76	220
1894—1897	1	4	35	36	76	—
1898	—	—	—	—	—	(kron) 49,60
1899	—	—	—	—	—	30
1900	1	4	35	36	76	—

1903 prenehala delovati

Predsednik odbora: Josip Potovšek, kaplan, 1893—1900.

Tajnik: Gašper Vrečar, 1893—1900.

Blagajnik: Ignac Cajher, 1893—1900.

Namestnik predsednika: Josip Pečnak, 1893—1900.

Odbornika: Andrej Samec, 1893—1900, Štefan Stante, 1893—1900.

Trbovlje in okolica
(moška)

Ustanovljena kot podružnica za Zidani most in okolico z namestniškim odlokom 7. 12. 1886, št. 24345, 25. 10. 1891 se je preselila v Trbovlje, kar je namestništvo potrdilo 20. 2. 1892 z odlokom št. 6047

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	140
1887	—	—	—	—	106	—
1888	—	14	104	1	119	—
1889	—	14	104	1	119	63
1890	—	14	104	1	119	—
1891	—	14	104	1	119	—
1892	—	22	67	66	155	190
1893	—	22	67	66	155	236
1894	—	22	67	66	155	70
1895	—	22	67	66	155	97
1896	—	—	—	—	—	44,40
1897	—	22	67	66	155	30,25
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	25	51	35	111	141,62
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	25	26	5	56	—
1904	—	25	26	5	56	97
1905	—	25	26	5	56	144,80
1906	—	25	52	10	87	187,27
1907	—	24	52	26	102	673,54

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1908	4	—	—	—	4	334,60
1909	3	24	89	9	99	158,18
1910	3	24	73	10	110	147
1911	5	24	108	—	135	400
1912	8	24	108	—	139	302
1913	8	24	142	—	172	349,73
1914	8	24	138	—	188	594,25

za 1915 — 77 kron, za 1917 — 30 kron, za 1919 — 2138,61 krone

Predsedniki odbora: Karel Gmeiner, župnik v Širju, 1986—1992, Peter Erjavec, župnik, 1992—1907, Robert Plavšak, učitelj, 1907—1910, Oskar Moll, učitelj, 1910—1912, Josip Moll ml., trgovec, 1912—1914, Janko Forte, trgovec, 1914—1918(?)

Tajniki: Anton Vetrnik, kaplan, 1892—1997, Ivan Kummer, trgovec, 1900—1901, 1904—1905, Josip Lončarič, kaplan, 1905—1907, Fran Stermšek, kaplan, 1907—1909, Juro Naglav, paznik, 1908—1909, Gustav Vodušek, učitelj, 1909—1912, Juro Naglav, rudarski uradnik, 1912—1914, Lojze Jerman, 1914—1918(?)

Blagajniki: Janez Mlinar, organist v Loki, 1990—1992, Anton Volavšek, gostilničar, 1892—1897, Josip Moll, 1900—1905, Fran Pirnat, živinozdravnik, 1905—1908, Josip Moll, 1908—1907, Josip Lončarič, kaplan, 1907—1909, Slavko Cimperšek, učitelj, 1906—1910, N. Pintarič, krojač, 1910—1912, Fran Oset, železniški uradnik, 1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Ferdo Roš, veleposestnik v Hrastniku, 1990—1897, Ivan Dimnik, študent prava, 1900—1901, Matej Dolničar, veleposestnik, 1904—1905, Dragotin Berger, rudarski paznik, 1905—1906, Herman Leeb, rudarski paznik, 1906—1907, Ivan Sorčan, učitelj, 1907—1908, Fran Dreo, veleposestnik, 1908—1909, Dragotin Ražun, uradnik, 1909—1910, Rudolf Kallan, učitelj, 1910—1912, Josip Letnik, nadpaznik bolnišnice, 1912—1919(?)

Odborniki: Fran Staufer, učitelj, 1992—1995, Fran Peklar, gostilničar v Dolu, 1992—1905, Ludvik Plavšak, uradnik, 1900—1905, Vinko Žolgar, kaplan, 1905—1906, Vekoslav Podmenik, dacar, 1905—1906, Anton Lebar, učitelj, 1905—1909, Anton Gnus, nadučitelj, 1905—1909, Josip Velkavrh, učitelj, 1906—1907, 1906—1918(?), Niko Putrih, rudarski paznik, 1906—1907, Fran Lebar, učitelj, 1906—1907, Anton Veternik, župnik, 1906—1909, Dominik Majcen, rudar, 1907—1909, Bernard Perko, železniški uradnik, 1907—1908, Niko Pintarič, krojač, 1906—1910, Oskar Moll, 1906—1909, 1912—1919(?), Dragotin Režun, uradnik, 1906—1909, Fr. Feštajn, uradnik, 1909—1914, Juro Naglav, uradnik, 1909—1912, I. Komat, delavec, 1909—1910, Karel Rupnik, uradnik, 1909—1910, Štefan Močnik, rudar, 1910—1911, Miloš Rozin, kjeper, 1910—1911, Josip Letnik, uradnik, 1910—1912, Valentin Rozin, obrtnik, 1910—1911, Fr. Dežman, trgovec, 1910—1912, Fr. Oset, železniški uradnik, 1911—1912, Anton Počivavšek, posestnik, 1911—1914, Gustav Vodušek, učitelj, 1912—1913, Dragotin Omersu, učitelj, 1912—1919(?), Josip Tory, učitelj, 1913—1919(?), Josip Mahkovec, 1913—1919(?), Fr. Pertot, 1913—1919(?), Fr. Pungercar, 1913—1919(?), Josip Moll, 1914—1918(?), Fr. Dreo, 1914—1918(?)

Trbovlje in okolica
(ženska)
Ustanovljena 13. 2. 1901

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1901	—	—	72	62	134	200
1902	—	—	—	—	—	88,20
1903	—	—	44	2	46	156
1904	—	—	44	2	46	—
1905	—	—	46	6	52	224
1906	—	1	83	20	104	221
1907	—	1	83	15	99	640
1908	3	1	120	20	144	372
1909	3	1	86	20	110	178
1910	3	1	89	20	113	152
1911	5	1	82	—	88	722,20
1912	5	1	65	22	93	130
1913	5	1	65	22	93	525,58
1914	5	1	105	15	126	532,25

za 1915 — 165,46 krone, za 1916 — 46,60 krone, za 1917 — 182 kron, za 1918 — 2156,17 krone

Predsednica odbora: Ana Dimnik, gostilničarka in posestnica, 1901—1918(?)

Tajnice: Zlata Mol, 1901—1905, Ljudmila Pirnat, živinozdravnikova žena, 1905—1906, Ruska Frankovič, modistka, 1906—1914, Karla Pertot, 1914—1918(?)

Blagajničarke: Marija Goropevšek, gostilničarka, 1901—1907, Ela Kuhar, učiteljova žena, 1907—1908, Zlata Kuhar-Mol, učiteljova žena, 1908—1914, Marija Windischer, učiteljica, 1914—1918(?)

Namestnice predsednika: Marija Mol, 1901—1905, Josipina Tratnik, gostilničarka, 1905—1907, Vekoslava Roš, županova hči, 1907—1908, Neža Dreo, veleposestnica, 1908—1909, Josipina Šentjunc, paznikova žena, 1909—1911, Ivanka Žizek, zdravnikova žena, 1911—1912, Josipina Šentjunc, 1912—1918(?)

Odbornice: Justina Pertot, šivilja, 1901—1906, Jerica Gnus, 1901—1905, Rozalija Roš, 1901—1905, Alojzija Lubri, 1901—1905, Franja Ameršek, 1901—1902, Matica (Tinči) Birtič, 1905—1907, Josipina Šentjunc, 1905—1909, 1911—1912, Vekoslava Roš, 1905—1907, Micika Arzenšek, učiteljica, 1907—1918(?), Štefka Cimperšek, učiteljica, 1907—1911, M. Ludwig, načelnikova žena, 1907—1908, Kristina Birtič, gostilničarjeva hči, 1907—1908, Rezika Pust, trgovka, 1906—1911, 1912—1914, Mar. Mayer, gostilničarjeva hči, 1908—1909, Pavlina Volker, gostilničarjeva hči, 1908—1909, 1910—1914, Roza Les, rudniška babica, 1908—1914, Lora Vodnik (por. Vodušek), učiteljica, 1908—1914, Ana Wessner, učiteljica, 1909—1914, Silva Počivavšek, 1909—1911, Marija Bajd, 1909—1911, Marija Windischer, učiteljica, 1910—1914, Silva Velkavrh, učiteljova žena, 1911—1918(?), Anica Kramer, trgovčeva hči, 1911—1914, Zofka Volker, 1912—1914, Josipina Tratnik, 1912—1914, Mara Kern, 1914—1918(?), Katka Jamer, 1914—1918(?), Ana Lapornik, 1914—1918(?), Slavka Vodušek, 1914—1918(?), M. Feštajn, 1914—1918(?), Mija Moll, 1914—1918(?), Zofija Guček, 1914—1918(?), Berta Habjan, 1914—1918(?), Ana Forte, 1914—1918(?)

Velenje

Ustanovljena z odlokom glavarstva v Slovenj Gradcu 19. 9. 1894, št. 2879

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	(goldinarjev) prispevkov
1895	—	—	—	—	—	100
1896	—	—	—	—	—	232
1897	—	—	26	39	85	38,10 (kron)
1898	—	—	—	—	—	100
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	—	26	39	85	—
1901	—	—	—	—	—	—
do						
1908	—	—	—	—	—	100
1909	—	—	44	—	44	90
1910	—	—	40	—	40	70
1911	—	—	35	—	35	147,40
1912	1 + 1	—	40	—	41	85
1913	+ 4	—	20	—	24	182
1914	+ 4	—	37	—	41	43

za leto 1915 — 15,60 krone, za 1916 — 75 kron, za 1917 — 6 kron, za 1918 — 50 kron

Predsedniki odbora: Frančišek Cizej, župnik, 1894—1905, dr. Mihajl Podlesnik, zdravnik, 1908—1911, dr. Ivan Pirnat, graščak, 1911—1918(?)

Tajnika: Anton Postružnik, kaplan, 1894—1905, Josip Armič, učitelj, 1908—1918(?)

Blagajnika: Urh Lager, trgovec, 1894—1905, Cirila Ježovnik, 1908—1918(?)

Namestniki predsednika: Frančišek Skubic, zdravnik, 1894—1905, A. Jančkovič, nadučiteljeva žena, 1908—1912, dr. Mihajl Podlesnik, 1912—1918(?)

Odborniki: Vinko Ježovnik, zdravnik, 1894—1905, Josip Jan, 1894—1905, Rotnik, posestnik, 1894—1905, Senica, trgovka in posestnica, 1908—1909, B. Brence, učiteljica, 1908—1909, J. Senica, trgovec, 1909—1910, Anton Valenčak, trgovec, 1909—1910, 1913—1918(?), Milka Kolšek, 1911—1912, Milica Jurkovič, 1911—1912, dr. Mihajl Podlesnik, 1911—1912, Leopold Viher, nadučitelj, 1912—1918(?), Vinko Stopar, učitelj, 1912—1918(?), Valentin Glažer, strojevodja, 1912—1913, Ferdo Pokršnik (Pokeržnik), učitelj, 1913—1918.

Velika Pirešica

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 22. 7. 1888, št. 15216

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1888	—	1	40	14	55	—
1889	—	—	43	32	75	44,35
1890	—	1	37	73	111	26,50
1891	—	1	37	48	83	19
1892	—	1	35	28	82	9
1893	—	1	35	28	82	10,31

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1894	—	1	35	26	62	24
1895	—	1	35	26	62	—
1896	—	—	—	—	—	6,30
1897	—	1	32	42	75	8,50 (kron)
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	—	1	—	—	1	—
1901	—	—	—	—	—	5,50
1902	—	—	—	—	—	—
1903	—	1	2	15	18	—
1904	—	1	2	15	18	4
do						
1906	—	1	2	15	18	—
1907	—	1	—	—	1	10
1908	—	—	—	—	—	6
1909	—	—	—	—	—	4
1910	—	—	—	—	—	4

prenehala delovati

Predsednika odbora: Jernej Voh, župnik, 1888—1891, Ivan Košar, župnik v Galiciji, 1891—1907.

Tajnik: Ivan Kač, občinski uradnik, 1890—1907.

Blagajniki: J. Kitak, kaplan v Galiciji, 1890—1891, Josip Klemenčič, nadučitelj v Galiciji, 1891—1895, Josip Dolar, 1897—1907.

Namestniki predsednika: Martin Podpečan, župan, 1891—1892, Martin Lednik, kmet, 1892—1895, Ivan Tržan, 1897—1907.

Odborniki: Josip Četina, orglar v Galiciji, 1891—1895, Martin Lednik, 1891—1892, M. Podpečan, župan, 1892—1895, Josip Klemenčič, nadučitelj, 1897—1907, Jakob Vibis, 1897—1907.

Vransko

Ustanovljena 9. 1. 1891

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1891	—	4	43	23	70	—
1892	—	4	33	3	40	40
1893	—	4	35	1	40	40
1894	—	4	35	1	40	31
1895	—	4	35	1	40	30
1896	—	—	—	—	—	30,10
1897	—	4	35	1	40	—
1898	—	—	—	—	—	(kron) 36,80

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1899	—	—	—	—	—	100
1900	—	4	35	1	40	95
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	170
1903	—	4	85	—	89	122
1904	—	4	85	—	89	—
1905	—	3	21	—	24	309
1906	—	3	26	—	29	233
1907	—	2	23	—	25	127,50
1908	2	2	60	—	84	787,67
1909	2	4	85	—	71	359
1910	2 + 2	4	65	—	73	389
1911	2 + 2	4	50	—	58	149
1912	2 + 2	4	—	—	8	185,50
1913	2 + 2	4	57	1	66	539,60
1914	2 + 2	4	58	1	67	404

za leto 1915 — 154,21 krone, za 1916 — 203,70 krone, za 1917 — 331,76 kro-
ne, za 1918 — 1149 kron

Predsedniki odbora: Anton Svetina, notar, 1891—1895, Vinko Geršak, žup-
nik, 1895—1906, Simon Meglič, učitelj, 1906—1908, Rudolf Vrabl, učitelj, 1908—
1912, Ivan Jakše, učitelj, 1912—1918(?)

Tajniki: Lavoslav Apat, zastopnik »Slavije«, 1891—1893, Simon Meglič,
1893—1900, Martin Petelinšek, kaplan, 1904—1905, Fran Kolšek, občinski in
posojilniški tajnik, 1905—1907, Rudolf Vrabl, 1907—1908, Bebi Kolšek (por.
Jakše), učiteljica, 1908—1912, Mela Jezovšek, učiteljica, 1912—1914, Zinka
Vrabl, 1914—1918(?)

Blagajniki: Simon Meglič, 1891—1893, Janko Munda, kaplan, 1893—1900,
Fran Gartner, kaplan, 1904—1907, Ivan Jakše, učitelj, 1907—1912, Fr. Oset ml.,
1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Anton Balon, župnik, 1891—1893, Mihael Jerov-
šek, notar, 1904—1906, Alojz Zamuda, kaplan, 1908—1907, Fr. Irgl, župnik,
1907—1908, Anica Karba, 1908—1910, Josip Rotner, sodni svetnik, 1910—1911,
dr. E. Serko, zdravnik, 1911—1918(?)

Odborniki: Dragotin Šventner, 1891—1893, J. Klobučar, zasebnik, 1891—
1900, J. S. Oset, trgovec, 1893—1900, Simon Meglič, 1904—1906, Ivan Jakše,
1904—1907, Fran Oset, trgovec, 1908—1907, 1911—1918(?), Fr. Kolšek, 1907—
1908, Alojzij Zamuda, 1907—1908, Josip Rotner, 1908—1910, Karel Košenina,
1908—1918(?), Anica Karba, 1910—1911, Bibiljana (Bebica) Jakše, 1912—1918(?),
dr. Arnold Pernat, 1913—1918(?), Fr. Košenina, 1913—1918(?), Minka Košenina,
1913—1918(?), Zinka Vrabl, 1913—1914, Fina Schaur, 1914—1918(?)

Vuhred — marnberški okraj (Vuhred — Radlje ob Dravi)
Ustanovljena z odlokom namestništva v Gradcu 10. 2. 1886, št. 2958

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (goldinarjev)
1886	—	—	—	—	—	60
1887	—	1	22	26	49	—
1888	—	1	22	26	49	—
1889	1	7	10	32	50	4
1890	—	9	9	16	34	10
1891	—	9	9	16	34	11,20
1892	—	8	9	16	33	11
1893	—	8	9	16	33	29,60
1894	—	9	9	16	34	35
1895	—	10	14	16	40	35
1896	—	—	—	—	—	35
1897	—	10	14	16	40	33
						(kron)
1898	—	—	—	—	—	100
1899	—	—	—	—	—	6,50
1900	—	10	14	16	40	60
1901	—	—	—	—	—	82
1902	—	—	—	—	—	40,60
1903	—	10	20	6	36	10
1904	—	10	20	6	36	—
1905	1	16	—	—	17	40
1906	1	16	40	5	62	104
1907	—	—	—	—	50	116
1908	—	7	51	—	58	74
1909	+ 2	4	35	11	52	208,51
1910	+ 3	4	35	10	52	170
1911	+ 3	16	—	—	19	223,52
1912	+ 4	16	18	10	48	136,22
1913	+ 4	16	19	1	40	60,30
1914	+ 4	—	21	15	40	137,26

v letih 1915—1918 ni bilo denarnih prispevkov

Predsedniki odbora: Ivan Pahernik, posestnik, 1886—1889, Martin Kocbek, notar v Radljah, 1889—1897, Frančišek Hurt, župnik na Muti, 1900—1905, Matej Bežan, notar v Radljah, 1905—1906, Josip Črnko, župnik, 1906—1907, Matej Bežan, 1908—1909, Anton Osrajnik, posestnik, 1909—1910, 1912—1918(?)

Tajniki: Anton Jazbec, dekan v Radljah, 1890—1892, Avgust Hecl, dekan, 1893—1905, Janez Robič, učitelj v Vuhredu, 1905—1907, Ivan Lederhas, orglar, 1908—1910, Robert Viher, knjigovodja, 1912—1918(?)

Blagajniki: Josip Črnko (Černko), župnik v Vuhredu, 1890—1905, Franc Mravljak, študent filozofije, 1905—1907, 1908—1910, Ivan Robič, učitelj, 1912—1918(?)

Namestniki predsednika: Tomislav Mraz, nadžupnik, 1890—1895, Alojz Arzenšek, župnik, 1897—1898, Jurij Žmavec, župnik, 1900—1905, Josip Črnko, 1905—1906, Fran Pahornik, gozdni inženir, 1906—1907, Anton Osrajnik, 1908—1909, Ferdo Osrajnik, posestnik, 1909—1910, Fran Sgerm, 1912—1913, Fran Pahornik (Pahernik) 1913—1918(?)

Odborniki: J. Žmavec, župnik v Remšniku, 1680—1905, Josip Lederhas, 1890—1895, Artur Klobučar, pisar, 1897—1905, Ivan Peruš, posestnik, 1800—1905, Ivan Hölbl, posestnik, 1905—1906, Simon Viher, nadučitelj, 1805—1907, Fran Zgern, župnik v Vuhredu, 1906—1907, Peter Mravljak, veleposestnik, 1908—1910, 1914—1918(?), Fran Pahernik, učitelj in veleposestnik, 1908—1910, Edvard Kocbek, 1908—1809, Fran Kristan, posestnik, 1909—1910, 1811—1818(?), Srečko Haberman, 1812—1914, Ivan Pahernik, veleposestnik, 1812—1918(?), Fran Sgerm, 1914—1918(?)

Zalec
(moška)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 28. 2. 1666, št. 2821

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	priapevkov (goldinarjev)
1866	—	—	—	—	—	202
1667	1	10	42	10	63	124
1888	1	13	50	72	136	—
1869	1	13	50	72	138	—
1890	1	13	50	72	136	—
1681	1	13	33	8	56	18
1892	1	14	46	21	64	50
1893	1	14	48	—	63	20
1894	1	14	48	—	83	45
1895	1	16	10	—	27	45
1698	—	—	—	—	—	30
1697	1	16	24	30	71	34
						(kron)
1888	—	—	—	—	—	—
1898	—	—	—	—	—	76
1900	1	16	24	30	71	60
1901	—	—	—	—	—	90
1902	—	—	—	—	—	—
1903	1	16	45	—	62	—
1904	1	16	45	—	62	90
1905	1	16	45	—	62	40
1906	1	16	45	—	62	—
1907	1	16	45	—	62	51,79
1908	2	12	20	—	34	362,64
1909	5 + 1	12	25	13	58	520,65
1810	5 + 4	12	25	4	50	803
1811	4 + 4	12	40	4	64	159,43
1812	4 + 4	17	26	—	48	64,50
1813	4 + 4	17	26	1	52	174,60
1914	4 + 4	17	26	—	51	36,38

za leto 1915 — 6 kron, za 1916 — 154 kron

Predsedniki odbora: Jakob Janič, 1888—1888, Valentin Par, župnik, 1869—1890, Frac Vrečar, posestnik, 1880—1691, Dragotin Zuža, 1691—1695, Ernest Sirca, posestnik in trgovec, 1695—1687, Frančišek Nidorfer, veleposestnik,

1900—1908, Anton Petriček, 1908—1911, Fran Roblek, 1911—1912, Ivan Prekoršek, 1913—1914, Franc Pristovšek, učitelj, 1914—1918(?)

Tajniki: Ernest Širca ml., 1890—1891, Fran Roblek, 1891—1895, Ivan Kač, občinski tajnik, 1895—1897, Anton Goršek, občinski tajnik, 1900—1907, Fr. Pikel, posojilniški uradnik, 1907—1910, Rajko Vrečer, učitelj, 1910—1914, Anton Petriček, 1918(?)

Blagajniki: Fran Roblek, 1890—1891, Josip Širca, 1891—1895, Anton Goršek, 1895—1907, Fran Pristovšek, 1907—1914, dr. Rihard Bergmann, 1914—1918(?)

Namestniki predsednika: Anton Grušovnik, 1890—1893, Martin Medved, kaplan, 1893—1895, Josip Zunčar, 1897—1898, Ivan Kač, 1900—1907, Anton Petriček, 1907—1908, Benjamin Kunej, upravnik, 1908—1911, Fran Pikel ml., 1911—1914, Rajko Vrečer, 1914—1918(?)

Odborniki: Fran Dolinar v Grižah, 1890—1893, L. Antloga v Gotovljah, 1890—1892, Vinko Vabič, 1892—1895, Ivan Rak, 1893—1895, Ignac Pehani, 1897—1898, Anton Petriček, 1897—1898, Mihael Rajhar, posojilniški uradnik, 1900—1907, Josip Hvalenc, 1907—1908, Rajko Vrečer, 1908—1910, Vinko Kveder, trgovec, 1908—1918(?), Juro Korent, pravnik, 1909—1910, Viktor Pilih, trgovski pomočnik, 1909—1911, Fran Pikel, posojilniški uradnik, 1910—1911, 1914—1918(?), Ivan Naraks, 1910—1914, Leopold Tratnik, 1910—1914, Fran Brinar, 1910—1918(?), Andrej Antloga, 1910—1914, Jožef Korent, 1910—1914, Martin Skok, 1910—1914, Jernej Košar, 1911—1914, Edvard Kucec, 1914—1918(?), Josip Kodre, 1914—1918(?)

Žalec (ženska)

Ustanovljena z odlokom graškega namestništva 5. 12. 1905, št. 54.651

	pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prispevkov (kron)
1906	—	2	52	—	54	150
1907	—	1	52	—	53	180
1908	—	—	58	—	58	161
1909	—	1	39	—	40	155,67
1910	+ 3	1	32	6	42	850
1911	+ 3	1	35	—	39	106
1912	+ 3	1	—	—	4	—
1913	+ 3	1	44	1	49	219,80
1914	+ 4	1	44	—	49	140

za leto 1915 — 196,85 krone

Predsednice odbora: Marija Roblek, 1905—1911, Franja Kucec, 1911—1913, Marija Pikel, 1913—1914, Olga Bergmann, 1914—1918(?)

Tajnice: Viktorija Götzl, 1905—1908, Dora (Viktorija?) Pristovšek, 1908—1911, Marija Pikel, 1911—1913, Marija Senic, 1913—1918(?)

Blagajničarke: Dora Bergmann, 1905—1911, Josipina Ahtik, 1911—1913, Terezija Šušteršič, 1913—1918(?)

Namestnici predsednice: Terezija Kordiš, 1905—1911, Tilka Brinar, 1911—1918(?)

Odbornice: Dragica Lipold, 1905—1911, Marija Černej, 1905—1913, 1914—1918(?), Ivana Tratnik, 1911—1918(?), Viktorija Pristovšek, 1911—1918(?), Zinka Kordisch, 1911—1918(?), Marija Goričan, 1913—1918(?), Julka Kodre, 1914—1918(?)

Na slovenskem Štajerskem je bilo v obdobju 1885—1908 ustanovljenih 40 podružnic CMD, k tem zraven pa so upravno šteli še dve izredno delavni podružnici v Gradcu, akademsko in izvenakademsko, ki sta bili ustanovljeni leta 1888. Od teh podružnic sta pred letom 1908 nehali delovati podružnici v Teharjah in pri Sv. Benediktu, po letu 1908 pa še v Gornji Radgoni, Lehnu, Škofji vasi in Veliki Pirešnici. Večina teh podružnic je že pred ukinitvijo doživljala krize. Na novo so ustanovili podružnici v Ponikvi in Šoštanju.

Obdobje od 1900 do 1908 je povzročalo velike težave tudi mnogim drugim podružnicam, izmed katerih so bile nekatere pred kriznim obdobjem ali po njem zelo delavne. Tako so morali »oživljati« podružnice v Braslovčah, Slovenskih Konjicah, Laškem, žensko v Šentjurju, lovrenško, podružnice v Rečici, Sevnici, Slovenski Bistrici, v Velenju in moško v Žalcu. Posledice razkola so vidne tudi v velikem padcu števila duhovnikov v odborih.

Kot smo že navedli, nismo upoštevali podružnic, ki so prenehale delovati v obdobju 1914—1918, omenimo pa naj še, da so v začetku tega obdobja oblasti prepovedale delovanje nekaterim izmed njih, tako na primer podružnici za Grobelno, Slivnico, Sv. Štefan in Sv. Vid,¹⁴ vendar pa je prav ta kljub temu med vojno še delovala, saj je za leti 1915 in 1917 poslala denarni prispevek.

Z naslednjo tabelo bomo ponazorili rast štajerskih podružnic CMD do leta 1907 v primerjavi s stanjem celotne Družbe sv. Cirila in Metoda. V štajerskih podružnicah sta vključeni tudi obe graški podružnici, zaradi lažjega pregleda so zneski podružničnih prispevkov v kronah, čeprav so bili v resnici do leta 1898 v goldinarjih. Opozoriti velja, da pokroviteljnine v določenih obdobjih niso vštete v podružnične prispevke, ampak so jih v proračunu CMD vodili posebej. V tabeli navajamo samo podružnične prispevke, kot so prikazani v Vestnikih (Koledarjih) CMD.

¹⁴ Koledar (Vestnik) ... za leto 1930, Ljubljana 1929, str. 80.

		Vsa CMD									
		Štajerska									
št. podr.	št. pok.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)	podr.	člani	prisr. (kron)	% čl.	% prisr.
Štajerska											
1886	16					5.980,16	55		22.668,6		
1887	20	6	125	667	1.061	2.279,54	64	4.180	14.448,12	25,4	15,8
1888	22	10	176	878	1.410	724	77	5.896	9.262	23,9	7,8
1889	22	10	176	936	1.505	1.623,5	85	6.860	7.616,06	21,9	21,3
1890	24	10	193	964	1.834	1.340,52	91	7.742	6.645,6	23,7	20,2
1891	27	10	221	1.007	2.066	2.643,5	98	8.217	7.898,2	25,1	33,5
1892	30	12	249	1.125	2.435	2.970,4	105	9.007	12.229,92	27	24,3
1893	32	15	272	1.467	2.917	3.205,34	125	11.068	15.831	26,4	20,2
1894	32	19	275	1.439	2.893	2.901,44	130	11.459	12.671,72	25,2	22,9
1895	32	22	273	1.454	2.661	3.034,4	131	11.176	13.983,28	23,8	21,7
1896	33					2.649,86	132		15.983,4		16,6
1897	33	26	276	1.489	2.685	2.795,98	134	11.215	15.988,6	23,9	17,5
1898	35					2.151,20	134		18.499,71		11,6
1899	35					2.872,80	137		14.615,79		19,7
1900	35	31	293	1.327	2.191	3.535,05	143	9.220	16.683	23,8	21,2
1901	38					2.910,15	147		20.988,51		13,9
1902	38					4.622,48	144		16.701,78		27,7
1903	38	33	295	1.691	2.210	2.848,22	146	7.807	15.373,15	28,3	18,5
1904	39	34	296	1.667	2.297	3.950,49	148	8.323	25.508,79	27,6	15,5
1905	40	38	298	1.149	1.996	5.809,14	151	7.927	24.239,91	24,8	24
1906	41	41	306	1.316	2.235	5.712,19	153	8.182	22.458	27,3	25,4

Opozarjamo, da je vodstvo CMD za leti 1887 in 1888 navedlo samo podružnice, ki so prispevale več kot 100 goldinarjev, ter da za leta 1896, 1898, 1899, 1901 in 1902 v Koledarjih (Vestnikih) ni podatkov o članstvu podružnic.

Po letu 1908 je bilo na slovenskem Štajerskem ustanovljenih še 58 podružnic CMD, poleg teh pa še ženska podružnica v Gradcu ter podružnica v Leobnu. Tri od teh podružnic so bile »mrtvorojene« in niso začele delovati, nekaj pa jih je prenehalo delovati pred letom 1914. Ker so do leta 1907 že nastale podružnice v večini večjih štajerskih krajev, so bile te nove podružnice z nekaj izjemami v manjših krajih. Njihovo delovanje bomo prikazali kdaj drugič, prav tako pa bo takrat smiselno objaviti celovite sklepe o delovanju štajerskih podružnic v celoti ter analizirati socialno sestavo njihovih odborov.

Podružnice CMD se pri svojem delovanju niso omejele samo na golo zbiranje denarja, ampak so bile v mnogih primerih prava kulturna žarišča svojih krajev. Poleg zabavnih prireditev: veselic, plesov, zabavnih večerov in podobnega, ki so imele glavni namen zbirati dodatna finančna sredstva za CMD, so prirejali tudi shode, poučna predavanja in podobno. Te podružnične prireditve niso bile omejene samo na sedež podružnice, ampak so posegale tudi v njihovo okolico. Dostikrat je namreč določena podružnica »pokrivala« kar določeno območje, ki niti ni bilo majhno. Tako je na primer braslovška podružnica v začetku svojega delovanja obsegala tudi Vransko, Smartno ob Paki in Mozirje.

Pri prirejanju veselic in shodov so bile posebno delavne naslednje štajerske podružnice CMD: slovenjegraška, obe šentjurski, brežiška, obe trboveljski, ptujska, ormoška, šmarska, mariborska. Ena izmed najbolj delavnih štajerskih podružnic — vranska — je v letih 1907 in 1908 organizirala 18 javnih predavanj, na katerih so predavali učitelji Vrabl, Jakše in Petriček ter zdravnik dr. Karba.¹⁵ Predavanja so obsegala kmetijska vprašanja, vprašanja vzgoje in zdravstva kot tudi predavanja iz geografije. Podružnica je imela svoj pevski in tamburaški zbor, pripravila je dva izleta ter Gregorčičev večer s petjem, tamburaškim nastopom, z deklamacijami in s predavanjem.

Mnoge podružnice so imele svoje knjižnice, ki so prav tako pomembno prispevale k prosvetljevanju in narodnemu prebujanju slovenskega prebivalstva. Mnogokrat je bila podružnica CMD prav tisto žarišče, ki je zbralo pečico zavednih Slovencev in potem postopoma širilo svoj vpliv na okolico. Lep primer za tak proces sta obe podružnici v Trbovljah; med glavnimi pobudniki zanje sta bila Ana in France Dimnik, tamkajšnja gostilničarja in ena od prvih zavednih Slovencev v tem kraju.¹⁶ Obe podružnici sta se izredno razmahnil, o čemer pričata tudi njuna nenavadno številna odbora.

V sovražnem nemškem in nemškutarskem ozračju sta delovali tudi obe mariborski podružnici, ki sta si odločno prizadevali za ustanovitev osnovne šole CMD v tem mestu in v ta namen zbirali finančna sredstva.¹⁷ Do ustanovitve te šole na žalost ni prišlo, 15. septembra 1905 je CMD prevzela le stroške za slovenski drugi razred dekliške osnovne šole na zavodu šolskih sester v Mariboru. Podružnice CMD so tako preraščale okvir sicer izredno koristnih »nabiralnikov« in postajale trdnjave slovenstva v strupenem ozračju raznarodovalnega in »drang-nach-ostenovskega« pritiska.

¹⁵ R. V(rabl): Delovanje vranske podružnice leta 1907/8, Koledar (Vestnik)... za leto 1909, Ljubljana 1908, str. 35—47.

¹⁶ Vladimír Levstik: »Slovenska mati«, Koledar (Vestnik)... za leto 1922, Ljubljana 1921, str. 39—48.

¹⁷ (Ivan Vrhovnik), Pogled..., str. 25.

SUCCURSALES DE LA «SOCIÉTÉ DES ST. CYRILLE ET METHODE» EN STYRIE,
FONDÉES JUSQU'À L'ANNÉE 1907

Résumé

Vers la fin du 19ième siècle, parallèlement avec l'augmentation de la conscience nationale slovène, la pression dénationalisatrice des Allemands et des Italiens se fortifiait de plus en plus en Slovénie, surtout dans les régions marginales, en Prekmurje et Porabje aussi la tendance de rendre les habitants hongrois. En relation avec cela un des instruments dénationalisateurs était l'instruction publique. Bien que l'instruction publique même présentait assez de possibilités pour la dénationalisation, des efforts pareils étaient complétés par des sociétés scolaires dénationalisatrices privées Deutscher Schulverein, Pro Patria et après sa dissolution Lega Nazionale. La Société scolaire des St. Cyrille et Methode de défense nationale slovène, fondée en 1885, essaya de s'opposer à l'activité de ces sociétés, derrière lesquelles se trouvait la force d'État allemand ainsi que d'État italien.

«La Société des St. Cyrille et Methode» (CMD — Družba sv. Cirila in Metoda) essaya de venir au secours des Slovènes avec un réseau des écoles enfantines et des écoles primaires dans ces lieux slovènes où malgré le grand nombre ceux-ci n'avaient pas le droit aux écoles dans leur langue maternelle à cause de la législation injuste.

À côté de la Carinthie et du Littoral la Styrie aussi était parmi les régions menacées quant à la nationalité. CMD a fondé une école primaire à Muta et quelques jardins d'enfants, mais une grande importance pour la conscience nationale des Slovènes en Styrie avaient les succursales de CMD, le réseau desquelles a couvert toute la région ethnique slovène et s'étendait aussi jusqu'aux rayons nonslovènes de l'Autriche-Hongrie et même parmi les émigrés slovènes dans les États-Unis.

À cause du grand nombre des succursales de CMD en Styrie nous présentons cette fois-ci un résumé de l'activité seulement des ceux qui ont été fondées jusqu'à l'année 1907. C'est que cette année signifia un tournant décisif dans l'activité de CMD, puisque après la période de l'activité pour la solidarité les adhérents du courant radical du parti libéral prenaient sur soi le rôle principal dans la société, ce qui a causé aussi bien d'ébranlements dans les succursales.

Sur la base de la présentation du développement de ces succursales pendant la période de 1885—1918, comprenant l'accompagnement du mouvement du nombre et des catégories des membres, du mouvement des contributions pécuniaires des succursales et de la constitution des comités des succursales on peut conclure comment les succursales en Styrie ont exercé leurs fonctions pendant ce temps là. Jusqu'à l'année 1907 40 succursales étaient fondées en Styrie, desquelles six n'existaient plus jusqu'à l'année 1914. Pour obtenir une impression totale de l'activité des succursales de CMD en Styrie il faudra aussi examiner l'activité des 58 succursales, fondées après l'année 1906.

Déjà sur la base d'une analyse de l'activité des «vieilles» succursales de CMD en Styrie on peut constater qu'elles n'étaient pas seulement des réservoirs de la conduite centrale de la Société, mais des centres culturels importants et les quintessences de la conscience nationale slovène.

JURISIČEV POHOD V PREKMURJE, KOLOŠEV LETAK IN VRSTEČE SE »OSVOBODITVE« DO RESNIČNE OSVOBODITVE 12. AVGUSTA 1919

Ivan Škafar*

UDK 940.51(497.12-188)»1918/1919«

ŠKAFAR Ivan: Jurisičev pohod v Prekmurje, Kološev letak in vrsteče se »osvoboditve« do resnične osvoboditve 12. avgusta 1919. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, str. 403—410.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Osrednja vsebina članka je objava letaka, ki ga je izdal Jožef Kološa kmalu po poneračenam pohodu Jurisiča v Prekmurje od 28. decembra 1918 do 3. januarja 1919. Letak jasno razodeva Jurisičevo namero, namreč, da bi v duhu Wilsonovih načel tudi Prekmurje prišlo do narodne svobode v Jugoslaviji. Obenem letak potrjuje madžaronsko usmerjenost prekmurških zastopnikov tako melčanska madžarska demokratična republike (16. november 1918—21. marec 1919) kot tej sledeče Republike svetov.

UDC 940.51(497.12-188)»1918/1919«

ŠKAFAR Ivan: Jurisič's Campaign in Prekmurje, Kološa's Leaflet and the »Liberations« Following Each Other to the Real Liberation on August 12th 1919. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 403—410.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

The central contents of the article are the publication of a leaflet issued by Jožef Kološa soon after the unsuccessful campaign of Jurisič in Prekmurja on December 28th 1918, which lasted to January 3rd 1919. The leaflet clearly reveals Jurisič's intention, namely that according to the spirit of Wilson's ideas Prekmurje too should come to a national liberty in Yugoslavia. At the same time the leaflet confirms the sympathy for Hungary of the delegates of Prekmurje so of the Hungarian bourgeois democratic republic (from November 16th 1918 to March 21st 1919) as of the Republic of Councils, following it.

Bilo je leta 1941. Dne 6. aprila so Nemci vdrli v Prekmurje, v Slovenijo, v Jugoslavijo. Po zaporu v Slovenskih Konjicah, v mariborski meljski kasarni in v takratnem Rajhenburgu sem se čez Zagreb, kamor so nas slovenske duhovnike odpeljali, v juliju končno vrnil domov k staršem v Bratonce. Tiste dni sem se v vasi srečal s častitljivim starčkom. Ko sva se pozdravila, mi je med drugim rekel:

»Gospod, ali veste, da smo mi Prekmurci najsrečnejše ljudstvo na svetu?«

»Ne vem. Zakaj?«

»Zato, ker od koderkoli kdo pride, vsak nam govori, da nas je osvobodil.

* Ivan Škafar, duhovnik, Radlje ob Dravi.

Na začetku aprila so prišli Nemci in so nam vsem dali na znanje, da so nas osvobodili. Kmalu nato so nas prevzeli Madžari in zdaj vsak dan moraš poslušati, kako so nas osvobodili. Tako je bilo tudi proti koncu prejšnje svetovne vojne in leta 1919. Kdorkoli je prišel na oblast, vsak je nam Prekmurcem oznanjal, da nas je osvobodil. Zdaj mi pa povejte, ali nismo mi Prekmurci naj srečnejše ljudstvo na svetu? Od koderkoli pride še takšen vrag, vsak nam trdi, da nas je osvobodil. Vsakokrat so nam obljubljali raj na zemlji, potem pa tolikokrat dali najobilnejše občutiti bridkosti solzne doline. Tujec nam ne bo — kot nam še ni — nikoli prinesel svobode. Naša resnična svoboda je le pri materi Sloveniji.«

Nasmehnil sem se in obenem zresnil ob tej njegovi grenko preizkušeni življenjski modrosti. Saj smo že leta 1941 po vsej Sloveniji vsi najbolj občutili, da nam tujec prinaša le gorje, strahoto in zatiranje.

Takrat so bili že vsi slovenski kaplani prestavljeni iz Prekmurja na madžarske fare. Nekaj mesecev sem na prošnjo dekana Jeriča pomagal v Turnišču, ker je dobil madžarskega kaplana, toda že v novembru 1941 sem bil prestavljen v Alsóság. V sosednjem Celldömölkju je bival v bolnišnici na pol internirani Jožef Klekl. Pogosto sem ga obiskal in nekoč je bil tam tudi naš rojak prelat dr. Franc Rogač, kanonik v Sombotelu. Pogovarjali smo se o razmerah v Prekmurju. Ko sem jima povedal, kaj mi je bratonski starček ob vrnitvi domov povedal, sta se oba nasmehnila in dr. Rogač je dejal: »Kakšno spoznanje in modrost! Zato bodo Slovenci vzdržali raznarodovalni pritisk Nemcev in Madžarov, kot smo mi z dr. Ivanocyjem vzdržali pred prvo svetovno vojno in med njo.«

Ko sem te dni pregledoval in urejeval zbrano gradivo v zvezi s preteklostjo Prekmurja, sem med drugim našel tudi tale letak, katerega tu priobčujem. Ob njem sem se spomnil na tega starčka. Saj je konec leta 1918 in v letu 1919 bilo Prekmurje večkrat »osvobojeno«, dokler ni bilo končno resnično osvobojeno meseca avgusta 1919. Že ta letak nam govori o dvojni takšni osvoboditvi: konec leta 1918 po Hrvatih in na začetku leta 1919 spet po Madžarih.

Besedilo letaka se glasi:

Drági slovenski bratje

Velke zgodbe mesto je bila Sobota pred pár dnévami. Jugoslavi so knam prinesli čemér bojne. Oni so se vúpali, ka se naše lúdstvo tak leko dá za pelati, kak si oni mislijo; ali vkanili so se! Naši Slovenci so je zorožjom pretirali. Niki so vujšli, eden tao jih je spadno, eden tao jih je pa vnaše roké prišeo. Bolij nas srce, či si na one sirote mislimo, kij so zgúbile svojo podporo i zdaj nemažo nikoga, kij bi nyim krúj pripravao; ali mij se že skrbijmo za nyé.

Vsemi tomi je edem (tako!) človik, nájmre kapitán Soboto obsedajoče soldačije, Jurišitš (namreč: kriv). ár je on nej móo zapovid nato, ka naj prek Möre ide; on je samo naše lúdstvo šteo na srimaštvo spraviti; ali nej se nyemi je posrečilo. Tou je on znao, ka či nyemi naše lúdstvo prouti stáne, záto je vse obečao, ali dati je je záto nej dao nikaj. Kak vidimo, na nájevékše áldov je büo pripravleni, ešče na krvno prélijanye, naj samó naše lepo blágo dorok dobi. Ka nas náj kém ležej vroké dobij, je ešče sledéča dela dao vöglasiti:

1. Wilson, predsednik Amerike je tou odrédao, ka vsaki, ešče te najménši narod dobij svojo neodvišenost, samostalnost i svoje pravice. Ja vej pa tou mij túdi známo. Nam nej trbej horvačke apoštole kij bi nam pravico predgali. (V besedilu debeli tisk).

2. Ka smo do sejšamao vse posėdi mogli vogrski gučati; to je istina, ali potom toga več nede, ár pravice mámo slovenski jezik vsešerom núcati. Kak bi pa te mij privolili k-Jugosláviji stopiti; zakoj volo? To známo, ka kak je naš prvejši kormány šteo vas za čiste vogre na praviti, tak bi zdaj Jugoslávía svoj jezik na prej tiskala. Povejte mi záto je nej bolše vnašem lepom jeziki — šteroga zdaj Jugoslávía tak diči, naj nas samo kém ležėj dobij pod sebė — naprej dati svojo tožbó, svojo prošnyo i. t. d.?

3. Naša vera kok oni právjio: »je vu velikoj nevarnosti bila dosejšmao, pod žmetnim vogerskim jármom«. Jeli je to istina? Jas ne verjem! Pa čije pitam, zakoj volo je bila vu tak velikoj nevarnosti? Nevejo mi odgovora dati! Je to nej smešno ka takšo norijo pišejo? I to glásijo Jugoslávi, ka mo zdaj že slovenski častili Bogá i slovenske pesmi bomo peli i. t. d., vej smo pa dosejšmao túdi slovensko častili Bogá i slovenski popėvali; ali nej? To pa nepišejo, ka je v-Jugoslaviji kralívajoči jezik horvački i či bi kakši poseo móo što pred naprejpostávlencami, bi tak mogao tumača meti, kak smo ga mogli i mij meti, za časa prevejšega vladarstva? Nam ga pa že več nebo trbelo, ár mo slovensko gospodo meli.

4. Túdi to je nej istina, ka bi v-Jugosláviji nej bilo židovov; zbiblije známo, ka so oni po cejlom sveti razširjeni. To pa, ka so nas židovje cecali, kak pivajce, je túdi nej istina, ár známo, ka je vse drágo bilo, pa túdi to známo, ka či je eden krščenik móo trgovino, je túdi nej falėj tržo, kak eden izmed židovov, ešče dostakrát dragše; ali potom mo glėdali zato mij, veditelstvo slovenskoga lúdstva, ka vas več nišče nede noro.

5. Zemlo nam túdi obečejo, ali gde jo zemejo? V-Jugosláviji je telko siromaški lúdi, ka nanč nyim nede zadosta tista zemla, nej ka bi jo ešče nam mogli dati. Mij jo pa dobimo od našega vladarstva, ár je dosta grofoske vnašem slovenskom kráji.

6. Ka bojne nebi meli či bi k-nyim stopili, to je túdi laš, ár to známo, ka je taliján za volo Fiume i Trsta napovedo bojno vogrskoj državi, zdaj so pa teva dvá vároša hrvátje zasedli, talján se pa zdaj k-bojni pripravía proti nyim, pe (tako!) te nebodo bojne meli?! Oni ešče májo kralá, on de se že skrho za bojno! Šteri národ se od morja Adrie do Salonika šče razprestėreti, on more bojno meti, ár brez bojne to nebo mogao dosėgnoti.

7. Ka naše amerikance nepústij domo Amerika, to je túdi nej istina, ár vogrski slovensci glij te pridejo domo gda ovi drúgi, ár Wilson za se národe dela.

8. Pitajo nás jugoslávi, gdė mámo mij pravice? Gde je pa oni májo? Pitajmo jel Je to pravica, ka z orožjom idejo ropat? Oni pravíc nemajo pa jih nedo meli nikdár, mij pa či smo jih nej meli, mo je meli zdaj.

Z domolúbnim pozdrávom:

Kolossa József,
prostoveljec (önkéntes).

Slovenski prevod Kološevega letaka

Pred par dnevi je bila Sobota mesto velikega dogodka. Jugoslovani so pri nesli k nam strup vojne. Oni so upali, da se naše ljudstvo dá tako lahko zapeljati, kot si oni mislijo; toda prevarili so se! Naši Slovenci so jih z orožjem nagnali. Nekateri so ušli, en del jih je padel, en del jih je pa prišel v naše roke. Srce nas boli, če se spomnimo na one sirote, ki so zgubile svojo oporo in zdaj nimajo nikogar, kl bi jim pripravil kruh, toda mi bomo že poskrbeli zanje.

Vsemu temu je (kriv) en človek, namreč Jurišič, kapetan Soboto obsedajočega vojaštva, ker ni imel naredbe za to, naj gre čez Muro. Hotel je naše ljudstvo le spraviti v revščino, toda to se mu ni posrečilo. Vedel je to, da če se mu naše ljudstvo upre, (ne uspe), zato je obljubil vse, toda ni dal ničesar. Kot vidimo, je bil pripravljen na največje žrtve, tudi na prelitje krvi, samo da naše lepo blago dobi v roke. Da bi nas čim lažje dobil v roke, je dal razglasiti tudi sledeče stvari:

1. Wilson, predsednik Amerike, je odredil, da dobi vsak, tudi najmanjši narod svojo neodvisnost, samostojnost in svoje pravice. Saj to mi tudi znamo. Nam ni treba hrvatskih apostolov, ki bi nam pridigali pravico!

2. Da smo doslej vsepovsod morali govoriti madžarski; to je res, toda odslej tega več ne bo, ker imamo pravico uporabljati slovenski jezik vsepovsod. Zakaj bi se naj potem pridružili Jugoslaviji, zaradi česa? Vemo, da kot je prejšnja vlada hotela Vas napraviti za čiste Madžare, tako bi zdaj Jugoslavija svoj jezik naprej rinila. Zato mi povejte, ali ni boljše v našem lepem jeziku — katerega zdaj Jugoslavija tako slavi, da bi nas čim lažje spravila k sebi — vložiti svojo pritožbo, svojo prošnjo itd.?

3. Naša vera je, kot oni pravijo: »doslej bila v veliki nevarnosti, pod težkim madžarskim jarmom«. Ali je to res? Jaz ne verjamem! In če vprašam, zaradi česa je bila v tako veliki nevarnosti? Mi ne vedó dati odgovora! Ali ni to smešno, da tako neumnost pišejo? Tudi to razglašajo Jugoslovani, da bomo zdaj že slovenski častili Boga in peli slovenske pesmi itd., saj smo pa doslej tudi slovensko častili Boga in slovensko prepevali, ali ne? Tega pa ne pišejo, da v Jugoslaviji kraljuje hrvatski jezik, in če bi imel kdo kakšen opravek pri predstojnikih, bi moral prav tako imeti tolmača, kot smo ga morali imeti tudi mi za časa prejšnje vlade. Nam ga več ne bo potrebno imeti, ker bomo imeli slovensko gospodo.

4. Tudi to ni res, da v Jugoslaviji ne bi bilo židov; iz biblije vemo, da so oni razširjeni po celem svetu. To pa, da so nas židi sesali kot pijavke, tudi ni res, ker vemo, da je vse bilo drago, pa tudi to znamo, da če je kdo izmed krščencev imel trgovino, tudi ni ceneje prodajal kot kakšen izmed židov, še dostikrat dražje; toda odslej bomo pazili mi, voditeljstvo slovenskega ljudstva, da vas nihče več ne bo goljufal.

5. Zemljo nam tudi obljublajo, toda kje jo vzamejo? V Jugoslaviji je toliko siromašnih ljudi, da niti njim ne bo zadosti tista zemlja, kaj šele, da bi jo mogli še nam dati. Mi jo pa dobimo od našega vladarstva, ker je mnogo grofovske (zemlje) v našem slovenskem kraju.

6. Da vojne ne bi imeli, če bi pristopili k njim, to je tudi laž, ker vemo, da je Italijan zaradi Reke in Trsta napovedal vojno ogrski državi, zdaj so pa Hrvati zasedli ti dve mesti, Italijan se pa zdaj pripravlja na vojno proti njim, in torej ne bodo imeli vojne?! Oni imajo še kralja, ki bo že skrbel za vojno! Narod, ki se hoče razprostrirati od Jadranskega morja do Soluna, mora imeti vojno, ker brez vojne tega ne bo mogel doseči.

7. Tudi ni res, da Amerika naše Amerikance ne pusti domov, ker ogrski Slovenci pridejo ravno takrat domov kot drugi, ker Wilson dela za vse narode.

8. Jugoslovani nas vprašujejo, kje imamo (namreč ogrski Slovenci kakšne) pravice? Kje jih pa oni imajo? Vprašajmo jih! Je to pravica, da gredó z orožjem ropat? Oni nimajo pravic in jih ne bodo nikdar imeli, mi pa če jih nismo imeli, jih bomo imeli zdaj.

Z domoljubnim pozdravom:

Kološa Jožef,
prostovoljec.

Letak, ki je tiskan z madžarskimi črkami, je natisnila: Vendvidéki Könyvnyomda Muraszombat. Vidimo, da je povod za letak dal Jurišičev pohod v Prekmurje. Iz njega razbiramo, kako je Jurišič Sobočancem in drugim Prekmurcem utemeljeval namen in poslanstvo svojega pohoda v Prekmurje. Prišel je te kraje osvobodit izpod madžarskega jarma in jih priključit k Jugoslaviji, torej to pokrajino resnično osvobodit. Kološa pa v letaku tudi odgovarja raznim ugovorom in obtožbam Slovencev na obeh straneh Mure proti Madžarom.

Zal, se je Jurišičev pohod končal s porazom. O tem ponesrečenem pohodu pripoveduje dr. Matija Slavič leta 1921 naslednje:

»Ko so bili Hrvati zasedli Medjimurje, je kapetan Jurišič z malo četo prostovoljcev prekoračil Muro ter zasedel 28. decembra 1918 Dolnjo Lendavo, Črešovec, Beltince in Mursko Soboto. Posebnega odpora ni našel; zato se je čutil varnega in ni bil pripravljen na kak madžarski napad. Medtem je organiziral Božidar Sever, panonski Slovenec iz Štajerske in po materi prekmurski rojak, z nekaterimi prekmurskimi domačini »Narodni svet za Prekmurje.« Dne 3. januarja ob 5. uri zjutraj pa so Madžari nenadoma napadli Jurišičevo posadko v Murski Soboti. Jurišiču so prestrelili eno roko, ki mu je bila pozneje odrezana, njegov adjutant dr. jur. Dimović je bil pri napadu skozi vrata v grad¹ ustreljen in s 5 padlimi Jugoslovanskimi vojaki pokopan v Murski Soboti.«¹ — Jurišičevo osvobojenje Prekmurja se je nesrečno končalo in že dne 3. januarja 1919 so Madžari to pokrajino znova »osvobodili«.

Jožefu Kološi je bilo to prav, saj se je v tem letaku zelo opredelil za Madžarsko, ki je bila takrat meščansko demokratična republika (Köztársaság) in je trajala od 16. novembra 1918² do 21. marca 1919, ko je bila razglašena Madžarska republika svetov (A Magyar Tanácsköztársaság).³

Kološa je v tem letaku priznal narodnostno zatiranje Prekmurcev od prejšnje vlade, ki jih je hotela napraviti »za čiste Vogre«, toda od »sedanje« republike vlade pričakuje mnogo: uporaba slovenskega jezika »vsešérom« (vseposvods), imeli bodo svojo »slovensko gospodo«, ki bodo ljudstvu vladali, »voditeljstvo slovenskega ljudstva« bo poskrbelo, da ga ne bodo židi izžemali, in to »naše vladarstvo« bo tudi med Slovence razdelilo grofovsko zemljo. — Toda od vsega tega ni bilo nič in tudi potem ne, ko je 21. marca 1919 prenehala meščansko demokratična republika in je vso oblast v državi prevzela madžarska republika svetov,⁴ katere domači voditelji v Prekmurju s Tkalcem, referentom za »vendske« zadeve na čelu, so kmalu nastopili pot »osvobojenja«, ko so se med drugim že pred 30. marcem 1919 polastili Kleklovih Novin in jih nato izdajali do 3. avgusta 1919.⁵ Z avgustom leta 1919 je pa tudi ob jugoslovanski osvoboditvi prenehala madžarska republika svetov v Prekmurju. V tej njeni skoraj štiriinpolmesečni dobi (133 dni) je Prekmurje doživelo za kratek čas svojo

¹ Slavič Matija, Prekmurje. Ljubljana 1921, str. 43. — Isti, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev. V: Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja. Uredil Vilko Novak. Beltinci 1935, str. 84. — Navajam, Slavič, Narodnost.

² Magyarország története. II. kötet. Izdal: A Magyar tudományos akadémia történettudományi Intézete. Szerkesztették Molnár Erik, Palményi Ervin és Székely György. Budapest 1907, str. 289—290, 299, 582. — Navajam: Magyarország tört. II.

³ Magyarország tört. II, str. 317—354, 583. — Titi Jurij, Murska republika 1919. Murska Sobota 1970, str. 9.

⁴ Tudi in Ude uporabljata za madžarsko republiko, ki je nastala 21. marca 1919, naziv »Madžarska sovjetska republika«. Kot je dr. Vilko Novak pojasnil, je prevlečen slovenski prevod madžarskega imena te republike (A Magyar Tanácsköztársaság) sledeči: Madžarska republika svetov. Ruaka beseda »sovjets« pomeni slovenski »svéts«, prvi Vilko Novak, madžarski: »tanács«, kar so uporabljali tudi v prekmurski publicistiki. Nemški: Rat, zato imenujejo madžarsko rdečo republiko »Ráte republika«. Madžari pa seve: Tanácsköztársaság = Republika svetov in nič drugega. (V. N., Prekmurska duhovščina in borba za osvoboditev. Stopinje 1900. Murska Sobota, str. 22.)

Ta napačni naziv se je v našem tisku leta 1979 pogosto uporabljali, ko se je spominjal šestdesetletnice te republike svetov v Prekmurju.

⁵ Niki Brušen, Pregled naprednih tiskov. V: Ob naprednem tisku. Murska Sobota 1982, str. 105. — Titi, Murska republika, str. 18—19. — Škafar Ivan, Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. Izdala SAZU. Ljubljana 1978, str. 91.

ponovno »osvoboditev« v Tkalčevi Murski republiki, ki je trajala teden dni: od 29. maja do 5. junija 1919.⁶

Kot ni meščanskodemokratska republika kljub Kološevemu zagotovu rešila prekmurskega narodnostnega in družbenega vprašanja, tako ga ni tej sledeča republika svetov. Glede narodnostnega vprašanja priznava dr. Julij Titl, ko pravi: »Prekmurci v madžarski državi niso bili priznani kot Slovenci, marveč kot Vendi. Posebno močan je bil pritisk na prekmurske Slovence prav ob zaključku vojne in je trajal vse do priključitve Prekmurja Jugoslaviji. Madžarski nacionalizem je bil zelo močan tudi v obdobju sovjetske oblasti.«⁷ Glede delitve grofovske zemlje kmetom pa Titl ugotavlja: »Prvo razočaranje nad sovjetsko oblastjo pa je prekmurski kmet doživel, ko je moral ponekod že razdeljeno veleposestniško zemljo na ukaz višjih organov vrniti. — — — Prekmurski kmet je pričakoval, da mu bo sovjetska delavska oblast izboljšala težak položaj. Sovjetska oblast pa je javno naznanila, da ne misli deliti veleposestniške zemlje.«⁸

Prav isto ugotavlja leta 1976 tudi Lojze Ude: »Sovjetska Madžarska pač ni znała zadovoljiti prekmurskih Slovencev niti v zanje najbolj občutljivem vprašanju razdelitve veleposestniške zemlje niti v jezikovnem, narodnem pogledu. Tako ugotavljajo tudi marksistični slovenski pisci: Miško Kranjec, Mirko Kokolj in Julij Titl. Od obljubljenе jugoslovanske agrarne reforme so pričakovali več, kakor jim je dala sovjetska Madžarska.«⁹

Že v prvi številki boljševiških Novin z dne 30. marca 1919, katerim je bil »dela nadpomočnik Kolossa József« (»nadvrednik Pusztai József, odgovoren rednik Tkálecz Vilmos« ter obenem »lasznik i izdajatelj«), je prekmursko boljševiško vodstvo, imenovano »Szlovenszki Tanács Delavcov«, priobčilo »Oglász«, v katerem pojasnjuje Prekmurcem, zakaj je na Madžarskem »proletarstvo« prevzelo oblast: »Záto, ár so našo domovino raztepsti, raztrgati, nás pa pod oblást česki, rómánski i jugoslovanski róparov šteli spraviti.«¹⁰ Slovani in Romuni so jim bili roparji, ker so hoteli svoje zatirane narodne manjšine na Madžarskem priključiti svojemu matičnemu narodnemu ozemlju v smislu Wilsonovih načel o samoodločbi narodov.

Kološa v peti točki svojega letaka tudi namerno ponareja in pači jugoslovanske obljube o delitvi grofovske zemlje Prekmurcem, če bo Prekmurje priključeno Jugoslaviji. Te izjave se niso nanašale na zemljo nekje na Štajerskem ali Kranjskem, marveč v Prekmurju, ker tako republiška kot oblast republike svetov v Prekmurju tega nista bili zmožni izvesti. Ko je nato Prekmurje bilo osvobojeno ter priključeno kot del Slovenije k Jugoslaviji, je bila delno uresničena tudi agrarna reforma v Prekmurju. Zanimivo je, kaj je ob izvedbi agrarne reforme zapisal naš veliki pesnik Oton Župančič:

»Agrarna reforma je dala prekmurskemu kmetu svetá, podaljšala mu je brazde, razširila lehe. To dobro čuti on in tudi redki madjarski kmet v naših mejah kot dobrino in napredek, ki ga onkraj ne bi bil deležen. Odrežimo tej

⁶ Kokolj Mirko, Prekmurje v prevratni dobi 1918—1919. V: Svet ob Muri II/1957. Murska Sobota, str. 267—272. Boljševiška rdeča vojska je Soboto zavzela že 3. junija 1919 in novi direktorij je izdal svoj proglas »Zapovid« še isti dan. Boji s Tkalčevimi vojaki so bili končani 5. junija 1919.

⁷ Titl, Murska republika, str. 13.

⁸ Titl, Murska republika, str. 27.

⁹ Ude Lojze, Boj za severno slovensko mejo 1918/19 v Prekmurju. Kronika 24/1976. Ljubljana, str. 87—88. — Isti, Boj za severno slovensko mejo 1918—1919. Maribor 1977, obširneje str. 282—283.

¹⁰ »Oglász k lúdsztvi szlovenszke okrogláne!« — Izšel je v 13. številki Novin 1919 (30. marca), v prvi številki boljševiških Novin, ki jih je izdal novi »lasnik i izdajatelj« Tkálecz s svojim uredniškim odborom. — Fotokopijo tega Oglása: gl. Brumen, n. d., str. 104. — Besedilo tega oglasa je priobčilo Kokolj, n. d., str. 253—254.

mladi, kulturno izstradani pokrajini še duševnega kruha in sklenjena bo z nami s krepkimi vezmi; naša meja tam bo dvakrat trdna in trikrat varna.«¹¹

Vsebina tega objavljenega Kološevega letaka nam odpira globlji pogled v namen in poslanstvo Jurišičevega pohoda v Soboto, v osrčje Prekmurja, o čemer nam drugi viri zelo skopo poročajo: da namreč tudi temu ozemlju v duhu Wilsonovega načela »ka vsaki, ešče te najmenjši narod dobij svojo neodvisnost, samostalnost i svoje pravice«, vse to pomaga doseči, da tem Slovincem prinese narodno in jezikovno svobodo ter konec raznarodovanju in izžemanju kot tudi ureditev težkega socialnega vprašanja z izvajanjem agrarne reforme. Zato je treba Slaviču še bolj pritrlditi, ko pravi: »Nisem namreč nikakor mnenja, da bi bil Jurišičev pohod v Mursko Soboto le nekako vojna romantika, ampak sem prepričanja, da so se ti junaki res žrtvovali in tvegali svoje življenje iz pravega jugoslovanskega navdušenja; saj je v tej dobi vsak pravi Jugoslovan hotel pomagati pri ustanavljanju Jugoslavije.«¹²

Toda ker se je Jurišičev pohod ponesrečil, je rodil pri nas hude posledice. Že leta 1921 je Slavič o tem povedal: »Jurišičev pohod v Prekmurje je povzročil, da so morali vsi Prekmurci, ki so bili z njim v kaki vojaški zvezi, oditi od doma kot begunci, da so Madžari Prekmurje bolj zastražili in da so morali prekmurški narodnjaki biti še bolj previdni.«¹³ Jurišičev pohod je bil premalo pripravljen in premišljen, kar povzema Slavič leta 1935 v te misli: »Jurišič se torej za svoj pohod v Mursko Soboto ni dovolj pripravil, se ni nič informiral ne pri Narodnem svetu za Štajersko in Prekmurje ne pri generalu Maistru ne pri prekmurških domačinih. — — Tako pa je povzročil poraz, ki je imel hude neposredne in posredne posledice.«¹⁴

Tako pa se je z Jurišičevimi vojaki zgodilo, kakor je povedal Kološa v tem letaku: »Niki so vujšli, eden tao jih je spadno, eden tao jih je pa v naše roké prišeo.«

Pozornost zbuja, da je Kološa v tem letaku tako naperjen proti Hrvatom. Kar na dveh mestih jih odklanja, v točki prvi: »Nam nej trbej horvačke apoštote, kij bi nam pravico predgali!« ter v peti, katere besedilo je Slavič dvakrat navajal: leta 1921 in 1935,¹⁵ kakor bi bil Kološa slutil, da bodo Hrvati zaradi Jurišičevega pohoda v Prekmurje in še česa drugega, po priključitvi te krajine Jugoslaviji po tem ozemlju stezali svoje roke. »Dne 12. avgusta 1919 je jugoslovanska vojska osvobodila Prekmurje in kmalu potem, ko je civilni komisar — pripoveduje Slavič — dr. Lanjšič prevzel posle civilne politične uprave, pa so bili Prekmurci prisiljeni, da se še enkrat izjavijo glede svoje narodnosti in svojega jezika. Prišli so namreč finančni stražniki iz Hrvatske ter si začeli določati finančne postaje v spodnjem delu Prekmurja, tudi v Beltincih, najbolj zavednem slovenskem kraju. Kdo je to povzročil, se ne da dognati. — — Prekmurci so bili zaradi te nameravane hrvatske finančne straže silno razburjeni, ker se jim je zdelo, da se jim hoče vsiliti hrvatska uprava in hrvatski uradni jezik. Prekmurški madžaroni pa so proti Jugoslaviji ravno s tem agitirali, da bo Jugoslavija vsilila Prekmurcem hrvatski ali srbski jezik. Zlasti proti hrvatskemu jeziku je pisal po ponesrečenem Jurišičevem pohodu v Mursko Soboto letak z napisom: »Dragi slovenski bratje, med drugim tole: »To pa ne pišejo, ka je v Jugoslaviji kraljuvajoči jezik horvački i či bi kakši poseo mōo što pred naprejpostavlencami, bi tak mogao tumača meti, kak smo ga i mij meti, za

¹¹ Univerzitetna knjižnica Maribor, rokopisni oddelek. Ms 206, II: 1. Zupančič Oton. Odlo-mek o agrarni reformi v Prekmurju. — Gl.: Katalog rokopisov univerzitetne knjižnice Maribor. Ms I-Ms 200. Sestavil Janko Glazer. Za objavo priredil Stanislav Kos. Maribor 1978, str. 70.

¹² Slavič, Narodnost, str. 69.

¹³ Slavič, Prekmurje, str. 44.

¹⁴ Slavič, Narodnost, str. 68.

¹⁵ Slavič, Prekmurje, str. 99—100. — Slavič, Narodnost, str. 59.

časa prevejšega vladarstva. Nam ga pa že več ne bo trbelo, ar mo slovensko gospodo meli.«¹⁶

Na začetku tega obravnavanja omenjeni starček je torej ob koncu prve svetovne vojne doživel z drugimi Prekmurci kar šest »osvoboditev«: po zlomu avstro-ogrske monarhije 16. novembra 1918 meščansko-demokratske republike, 28. in 29. decembra 1918 Jurišičevo, 21. marca 1919 madžarske republike svetov in vmes 29. maja 1919 kratkotrajno Tkalčevo, po kateri je »za Prekmurce napolnila druga boljševiska doba, ki je bila veliko hujša od prve«.¹⁷ »V desetih mesecih se je šestkrat menjala državna oblast«, kot ugotavlja tudi Miroslav Kokolj.¹⁸ Za časa te republike svetov — ugotavlja Titl »oblast sovjetov ni bila pripravljena dati niti tistega minimuma nacionalnih pravic, ki so jih Prekmurci imeli pod meščansko oblastjo.«¹⁹ Torej pot iz dežja pod kap.

Šele 12. avgusta 1919 je končno tudi Prekmurje doživelo svojo pravo osvoboditev, tako težko pričakovano združitev z matično Slovenijo.²⁰

JURIŠIČ'S CAMPAIGN IN PREKMURJE, KOLOŠA'S LEAFLET AND THE »LIBERATIONS« FOLLOWING EACH OTHER TO THE REAL LIBERATION ON AUGUST 12th 1919

S u m m a r y

After the decline of the Austria-Hungarian Monarchy in the Year 1918 no Slovene Region, nor any land inside the former monarchy or even in Europe lived to see so many »liberations« as Prekmurje, until it became really liberated on August 12th 1919.

After the break-down of the monarchy the bourgeois democratic republic began its rule in Hungary on November 16th and it reigned also over Prekmurje till March 21st 1919. During that period Prekmurje experienced Jurišič's liberation. On December 28th 1918 he occupied Dolnja Lendava, Črenšovci, Beltinci and Sobota. But his campaign failed already on January 3rd 1919, and the Hungarians »liberated« this region anew and kept it with their republic, named Köztársaság. Ob this and of such republics with Hungary Prekmurje had been freed on March 21st 1919 when the Hungarian Republic of Councils had been proclaimed (A Magyar Tanácsköztársaság), which lasted till August 1919, when Prekmurje was finally liberated on August 12th. During this period that region experienced its repeated »liberation« for a short time in Tkalcec's Republic of Murska, lasting for a week; from May 29th to June 5th 1919.

Jurišič's campaign in Prekmurje and its heavy consequences are treated more in detail. Fascinated by Wilson's principles he wanted to obtain the liberty and independence in Yugoslavia also for the Prekmurians. We learn extensively about all this from Kološa's leaflet. As Republican he reveals in it his sympathy for the Hungarians and his determined opposition for Prekmurje to be united with Slovenia and Yugoslavia. This was the standpoint of all those Prekmurians who first engaged themselves in the Hungarian democratic republic, then in the Hungarian Republic of Councils following it. Neither of these two republics was able to fulfil its promise to the Prekmurians either in respect of the language, in respect of the national question, or with regard to the division of the county land among the Slovenians of Prekmurje.

From October 28th 1918, i. e. from the ruin of Austria-Hungary, to August 12th 1919 the way of the Slovenians in Prekmurje to the liberty in Yugoslavia had been long, hard and thorny.

¹⁶ Slavič, Narodnost, str. 74. — Slavič, Prekmurje, str. 100.

¹⁷ Slavič, Prekmurje, str. 51.

¹⁸ Kokolj-Horvat, Prekmursko šolstvo, M. Sobota 1977, str. 275.

¹⁹ Titl, Murska republika, str. 74.

²⁰ O šestkratni menjavi madžarske državne oblasti v Prekmurju podrobneje obravnavata tudi Kokolj in Horvat v poglavju: »Prevratno obdobje od 28. oktobra 1918 do 1. avgusta 1919.« (Kokolj-Horvat, n. d., str. 275—296.)

»ZADRUŽNI DOM 1948«

Janez J. Švajncер*

UDK 737.25:725.19:334.1(497.12)»1948«

ŠVAJNCER J. Janez: »Zadružni dom 1948«. (»Genossenschaftsheim 1948«.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=18(1980)1, str. 411—417.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in engl., 1 slika.

Po osvoboditvi leta 1945 je pričela nova oblast uveljavljati nove odnose tudi na slovenski vasi. Ene od značilnosti je bila graditev zadružnih domov, ki se je pričela leta 1948. Tega leta so bili najprizadevnejšim graditeljem zadružnih domov na slovenski vasi namenjeni tudi posebni častni znaki. Z znakom bronaste stopnje je bil odlikovan delevec ali delavka s 100 urami dela, s srebrnim za 200 ur, z znakom stane stopnje za 400 ur dela pri graditvi zadružnega doma leta 1948.

UDK 737.25:725.19:334.1(497.12)»1948«

ŠVAJNCER J. Janez: »Co-operative Homes 1948«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16(1980)2, p. 411—417.

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

After the liberation in 1945 the new government started to establish new relations also in the Slovene village. One of the main characteristics was the building of the Co-operative Homes, started in 1948. This year special badges of honour were intended to the most assiduous builders of the Co-operative Homes. With the badge of the bronze degree were decorated men and women workers with 100 hours of work, with the silver degree workers with 200 hours of work and with the badge of the gold degree decorated workers with 400 hours of work.

Značka najmarljivejšim graditeljem zadružnih domov v Sloveniji leta 1948 je bila ena tistih, ki nam je ni uspelo predstaviti na razstavi Odlikovanja in znaki na Slovenskem. Kratko malo ni nam uspelo najti nobene, in tako smo ostali samo pri tem, da je bila zgolj omenjena v knjižici, ki je izšla ob razstavi. Takrat o tem slovenskem nagradnem znaku tudi nismo vedeli prav nič več kot to, da je obstajal. Že nekoliko bolj skrbno brskanje po raznem časopisju iz tistih let pa je odgrnilo tančico pozabljenosti in odmaknjenosti tudi s tega slovenskega priznanja. Kot nas spominjajo na leta po vojni razne značke za prostovoljno delo pri obnavljanju porušene domovine, tako nam pripoveduje o zidavi zadružnih domov na Slovenskem leta 1948 značka najprizadevnejših graditeljev zadružnih domov.

Njena domovina je bila slovenska vas, in to v času kolektivizacije, prisilnega odkupa, spopadov z ostanki klerikalizma in delovanja sovražnih oboroženih skupin, pa tudi naraščajoče industrializacije po državi, graditve prvih industrijskih gigantov, petletke, naglo rastočih mest, ki so potrebovala hrano —

* Janez J. Švajncер, novinar, Maribor

in kar je bilo tudi za našo vas najpomembnejše — čas preloma s prenašanjem izkušenj sovjetske prakse in hudih gospodarskih posledic, ki jih je prinesel prelom s Stalinom. Najprej smo tudi pri nas poskušali kolektivizirati vas po sovjetskem zgledu, čeprav ne tako dosledno. Ostri rezi v tej smeri so zato marsikje na vasi načeli trdno vez, ki se je še med vojno spletla v skupnem boju proti okupatorju med prihajajočo oblastjo in slovenskim kmetom. Mesta in delavci so potrebovali hrano, vas pa se je otepala s svojimi problemi. Spreminjala je podobo, zrasle so nove organizirane oblike gospodarjenja, ki jih je v ČZN že predstavil dr. Vladimir Bračič. V prvem obdobju je v teh na novo nastalih kmetijskih organizacijah prevladoval politični moment nad ekonomskim.¹ Precejšen delež svoje razprave na II. kongresu KPS, ki je bil od 11. do 15. novembra 1948 v Ljubljani, je Edvard Kardelj posvetil kmetijstvu. Med drugim je ostro postavil vprašanje vrednotenja uspehov zadrug. Omenil je, da celo v Ljudski pravici včasih poveljujejo kot vzorne prav take zadruge, ki bi morale biti prej vzor, kako se ne sme delati v zadrugah. Dejal je, da se zelo veliko govori o umnem obdelovanju zemlje, o agrotehničnih ukrepih za splošni dvig agrarne produkcije, o pomoči zadrug vsakemu posameznemu kmečkemu gospodarju na tej liniji in tako dalje. Ta boj pa je pravilen le tedaj, če je povezan z bojem za socialistični razvoj naših zadrug, za krepitev združnega socialističnega sektorja na področju produkcije in s pogojem, da ima zadruga pravilen borben odnos do kapitalističnih elementov na vasi. »Kjer pa tega ni,« je še nadaljeval Edvard Kardelj, »kjer zadruge kratko in malo ostajajo pri nekem prakticističnem delu za dvig agrarne produkcije, ki ne vodi hkrati h krepitvi socialističnih elementov na vasi, tedaj take vrste združništvo ne more imeti prav nobenih drugih posledic kot krepitev vaškega gruntarja in kapitalistične špekulacije... Treba je imeti stalno pred očmi splošni princip za pravilen razvoj našega združništva, ki vodi k stalni krepitvi socialističnega sektorja na področju kmetijske proizvodnje, to se pravi, ki stalno krepi socialistični fond produkcijskih sredstev in ki po drugi strani z vso svojo aktivnostjo deluje v smeri omejevanja in izrivanja kapitalističnih elementov na vasi.«²

V vsakdanji aktivistični in tudi časopisni jezik so bile vzete za posamezna poimenovanja na vasi oznake iz sovjetske prakse (vaški bogatin — kulak, srednji kmet, mali kmet, vaški proletariat itd.) in ponekod — posebno na Štajerskem — je bil položaj na vasi v marsičem podoben trenjem, ki so vladala v Sovjetski zvezi v času kolektivizacije. Posebej močan ton razmerju sil na vasi so dajale na Štajerskem tudi sovražne skupine, ki so se imenovale Matjaževa vojska in podobno. Sodelovale so s centri sovražne emigracije v tujini, njihov izvor in zaščitniki pa so bili do nove oblasti sovražno razpoloženi kmetje. Te skupine so se bojevale gverilsko. Ponoči so vdirale in uničevale prostore krajevnih ljudskih odborov in zadrug, preganjale so aktiviste in napadale patrulje ljudske milice ter podobno. Tudi njihova prisotnost je pritiskala na kmeta. Leta 1946 je odvetnik dr. Avgust Reisman celo zagovarjal enega od obtožencev, ki ni prijavil križarjev, prav s stanjem na vasi. Časopisno poročilo v Vestniku³ je zapisalo, da je odvetnik »potvarjal resnico, opisujoč stanje v Slovenskih goricah, kjer naj bi človek ponoči ne bil varen svojega življenja«. Preveč bi bilo, če bi posploševali, vsekakor pa že časopisna poročila o procesih proti križarskim skupinam iz povojnih let in nekaterih v zadnjih letih objavljene zgodbe o spopadih s križarji pripovedujejo, da položaj na Štajerskem ni bil lahek. Izpadi posameznih sovražno razpoloženih kmetov niso bili redkost.

¹ Dr. Vladimir Bračič: Razvojni problemi družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji ob primeru Kmetijskega kombinata Ptuj, ČZN, letnik 1972, prvi zvezek.

² II. kongres Komunistične partije Slovenije, Cankarjeva založba, 1949, stran 268.

³ Vestnik mariborskega okrožja, Maribor, 27. septembra 1946, št. 55, stran 3.

Požigalka, ki je 17. oktobra 1948 zažgala državno pitališče svinj v Ločiču pri Ptuju, je že leto predtem v nekem grozljivem pismu pripisala »smrt partizanom, nam pa življenje«. ⁴

Prej navedene besede Edvarda Kardelja niso bile samo del njegove razprave na kongresu KPS, pač pa resničnost slovenske vasi tistih let. Zato so nam z vsem opisanim dobrodošle za osvetlitev položaja na vasi v letu podeljevanja znaka najprizadevnejšim graditeljem zadružnih domov. Pomagajo nam razumeti, zakaj je zadružnim domovom veljala tolikšna pozornost. Ti domovi bi naj postali na vasi prostori za razvijanje novih odnosov. Njihovo poslanstvo je zajeto v razglasu Ljudske fronte Jugoslavije, ki je v začetku leta 1948 pozival h graditvi zadružnih domov. Tam je bilo zapisano, »da je graditev zadružnih domov velik doprinos za graditev in razvoj ljudskega zadružništva. Z zgraditvijo domov bodo dobile naše zadruga svoja središča, v katerih se ne bo zbiralo samo blago, temveč bodo prihajali zadružniki skupaj na posvetovanja, predavanja, zborovanja, kjer bodo odločali o celotni gospodarski politiki na področju svoje zadruga, to se pravi, da zadružni dom postaja nekako kulturno prosvetno žarišče zadružnikov, kjer se bodo seznanjali z vsemi vprašanji bodisi političnega ali gospodarskega značaja«. ⁵

Te misli niso bile čisto nove. Ponekod po vaseh so nekdanji prosvetni domovi že pred tem razglasom dobivali novo podobo. Tako je bil v nedeljo, 15. decembra 1948, v Zgornji Kungoti pri Mariboru odprt »dom delovnega ljudstva«. Ob najvišjih mariborskih funkcionarjih je bil navzoč tudi zastopnik ministrstva prosvete, kar kaže na dokajšnjo pozornost, ki je veljala preureditvi prosvetnega doma v dom delovnega ljudstva. Kljub temu je treba zapisati, da je šlo pri teh »domovih delovnega ljudstva« še vedno v bistvu samo za prosvetno-kulturno dejavnost. Kasnejši zadružni domovi pa bi naj bili tudi vaška gospodarska središča s trgovino, s skladišči in podobnim. Kasnejše smernice so odsvetovale preurejanje prosvetnih domov in so priporočale graditev novih stavb. Zadružni domovi bi naj bili v vseh pogledih središče dogajanja na vasi (v letih razčiščevanja z ostanki klerikalizma in slabih odnosov s cerkvijo bi naj bili vaščanom tudi mikavnejši od cerkva — kot so marsikje želeli). Ob gospodarski pomembnosti za zadrugo in za vas je seveda še vedno ostajala pomembna njihova kulturno-prosvetna vloga. V njih bi naj tudi znova zaživela marsikje tradicionalna odrska dejavnost na vasi. Decembra 1948 so — na primer — kot posebej primerne za zadružne domove priporočali igre: Kralj na Betajnovi, Hlapci, Za narodov blagor, Raztrganci, Talci, Mati, Kreflova kmetija, Uroki, Mostovi, Mlatilnica, za močnejše odre pa še dela Molièra in Gogolja. ⁶

Prvi zadružni dom je bil odprt na Cvenu pri Ljutomeru 18. aprila 1948. Temu domu je vsaj uradno veljalo mesto prvega zadružnega doma v Sloveniji, čeprav je bil istega dne odprt tudi zadružni dom v Predmeji na Primorskem. Na odprtje zadružnega doma na Cvenu so prišli tudi sekretar prezidija ljudske skupščine LRS Franc Lubej, minister za kmetijstvo Jože Levstik in predsednik Republiške poslovne zveze Maks Krmelj. Zadružni dom na Cvenu so graditelji s Cvena, Mote, Zgornjega in Spodnjega Krapja zgradili v 55 dneh. Opravili so 10.432 delovnih ur. Ob dograditvi doma so za svojo marljivost dobili 200 knjig, radio, sejalni stroj in motorno škropilnico. Posamezniki so prejeli osem zlatih, 18 srebrnih in 28 bronastih značk. ⁷ Tako se srečamo z znakom, ki nas spominja na zidavo zadružnih domov v letu 1948.

⁴ Ljudska pravica, 1949, št. 4, stran 2.

⁵ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

⁶ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

⁷ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

Značka za opravljeno število ur pri zidavi združnih domov v letu 1948

Prvo poročilo o podeljevanju značk najprizadevnejšim graditeljem združnih domov se je v Naši zadrugi (glasilu ljudskega združništva) nanašalo na podelitev četrtega aprila 1948. Takrat je bila na gradbišču združnega doma v Žepovcih v Apaški kotlini slovesnost, ko je predsednik Republiške poslovne zveze in član IO OF Maks Krmelj predal prehodno zastavico za najboljše gradbišče. Ob tem je tudi razdelil »najboljšim graditeljem za zasluge zlate, srebrne in bronaste značke«. Franc Foršek iz Žepovec in Karel Rozman iz Podgorja sta dobila zlati znački za 50 osemurnih delavnikov s 400 urami. Srebrne značke je dobilo devet graditeljev, ki so delali po 35 dni, in osemnajst jih je dobilo bronaste značke za 30 dni prostovoljnega dela. Če iz tega časopisnega poročila naredimo povzetek, vidimo, da je bila zlata značka podeljena za 50 osemurnih delavnikov — 400 ur dela, srebrna za 35 dni — 280 ur in bronasta značka za 20 osemurnih delavnikov — 160 ur dela. Iz kasnejših poročil o podeljevanju značk je mogoče sklepati, da niso bile vedno podeljene dosledno za določeno število ur ali pa se je odlikovančeva zasluga prilagodila potrebnim uram. Značke so obveljale tudi za neke vrste odlikovanja posameznikom, ki so se posebej izkazali kot organizatorji del. Čeprav smo prej omenili podelitev značk še med graditvijo doma, nam poročila o podeljevanjih povedo, da so značke prihajale na prsi najmarljivejših graditeljev praviloma ob dograditvi združnih domov.

Navedli smo že združni dom na Cvenu in značke njegovih graditeljev, brez značk pa niso ostali tudi graditelji »drugega« združnega doma v Predmeji. Tam so začeli zidati svoj dom petega marca. Načrtovali so, da ga dogotovijo do prvega maja. Potem so zvedeli, da hočejo na drugih gradbiščih še pred tem dnevom pripraviti odprtje domov, in so sklenili, da bodo s svojim združnim domom pohiteli do 27. aprila. Potem so se odločili, »da se ne pustijo onim na Cvenu.«⁸ Tako so z zidavo doma pohiteli in verjetno še bolj z odprtjem. Skušajmo razumeti, koliko časa je združnikom iz Predmeje ostalo ob tej pospešeni zidavi združnega doma za delo na poljih v obeh pomladnih mesecih. Naša zadruga je zapisala, »da so pri gradnji sodelovali prav vsi prebivalci«. Med njimi je 24 graditeljev prejelo zlate, 42 srebrne in 35 bronaste

⁸ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

značke. Če so jih dobili po merilih, kot smo jih prej navedli za podelitev značk v Žepovcih, v mesecu in pol graditve ni lepo število zadružnikov delalo čisto nič drugega kot zidalo zadružni dom.

Prvi zadružni dom v jeseniškem okraju so odprli 16. maja 1948 v Lancovem pod Jelovico. Zidati so pričeli četrtega aprila in dom postavili v 42 dneh (ob dograditvah zmagoslavno uporabljeni podatki o kratkem času graditve po svoje tudi pripovedujejo o kakovosti opravljenega dela⁹). Ob odprtju doma so bile podeljene zlate, srebrne in bronaste značke. Značke so bile podeljene tudi ob dograditvi zadružnega doma v Trebnjem 25. julija 1948. Na gradbišču se jim je še posebej mudilo, ker so hoteli svoj dom odpreti v čast V. kongresa KPJ. Les in pesek so dali kmetje sami, sami so tudi žgali apno in ga še prodali za 40.000 dinarjev. Na prvomajski veselici so dobili za zadružni dom še 49.000 dinarjev. Z zlato značko je bil odlikovan Anton Sivko, ki je vodil zidanje zadružnega doma. Dobila jo je tudi Marija Žigon, »članica AFŽ, ki je kljub svoji starosti opravljala tudi težka dela na gradbišču.«¹⁰ S težavami so se otepali pri zidavi zadružnega doma v Petrovčah. Bogati kmetje so strašili male kmete z bajko o skupnem kotlu in — kot je zapisala Naša zadruga — je reakcija skušala na vse načine zmanjšati navdušenje vaščanov, ki so se veselili, da bodo imeli svoj zadružni dom. Gradbena uprava se je kar dvakrat menjala, spreminjali so načrte, zidati pa niso pričeli. Okrajna uprava je valila krivdo na krajevno upravo, ta se je zagovarjala, da dobiva od okrajne uprave premalo podpore. Po dveh mesecih naprežan sem in tja je bil izvoljen za predsednika krajevne uprave za zidavo zadružnega doma Tone Ropas. Zbral je najzavednejše vaščane in kazal s prstom na goro Oljko, rekoč: »Če so naši predniki nosili opeko visoko na goro Oljko in sezidali cerkev, ni vrag, da ne bi mi sebi v korist mogli sezidati zadružni dom na ravnici med Petrovčami in Arjo vasjo.«¹¹ Ne posebej spodbudno je bilo tudi poročilo v Naši zadrugi o zidanju zadružnega doma v Pristranku na Primorskem. Dom je bil odprt 25. julija 1948, pri zidavi je sodelovalo »le 280 ljudi, kar kaže, da mnogi prebivalci gradnji zadružnega doma niso bili dovolj naklonjeni«.

Tako je minevalo leto 1948 na vasi v znamenju zidave zadružnih domov. Že aprila so na zadružnem domu na Cvenu zapisali »Mi gradimo zadružne domove, zadružni domovi gradijo nas«. To geslo se je potem vedno pogosteje pojavljalo na gradbiščih zadružnih domov — ni šlo zgolj za zidavo stavb. Geslo naj bi povedalo na vasi enako kot na primer na progi pred dvema letoma: »Mi gradimo progo — proga gradi nas«.

Po poročilu IO OF Slovenije je bilo leta 1948 v Sloveniji zgrajenih 189 zadružnih domov v surovem stanju, popolnoma končanih je bilo 39 domov, do strehe je bilo končanih 15 in tako dalje. V 39 domovih so bile odprte zadružne prodajalne, knjižnice, dvorane, sejne sobe, mlekarne, skladišča, lesni odseki in podobno. Zidanje je zahtevalo 6,884.000 delovnih ur. Kmetje so sami zbrali 12,299.082 dinarjev, prispevek iz notranjih posojil in rezervnih skladov pa je znašal 4,349,386 dinarjev.¹² Po pregledu ob 29. novembru 1948 je bilo ob 173 že

⁹ Slovenski poročevalec je 5. maja 1948 celo zapisal, da so v Žepovcih v gornjeradgonakem okraju zgradili zadružni dom v 25 dneh, kar pa ne zveni posebej verjetno. Res pa je bil gornjeradgonaki okraj na čelu prizadevanj za graditev zadružnih domov. V Koledarju Prešernove knjižnice za leto 1949 je bilo na strani 156 zapisano: »Kakor hitro je bilo v časopisju objavljeno, da se bo vršil V. kongres KPJ, je frontna organizacija v okraju Gornja Radgona na svojem plenarnem sestanku napovedala tekmovanje v gradnji zadružnih domov vsem okrajem v Jugoslaviji in se obvezala, da bo do kongresa zgradila 20 zadružnih domov... Politični in organizacijski prijem radgonskega frontnega aktiva je postal kašipot ostalim okrajem, kako naj se uspešno lotijo dela.«

¹⁰ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

¹¹ Naša zadruga, letnik IV, 1948.

¹² Ljudska pravica, 1949, številka 3, stran 3. Ob tem še dodajmo, da se je, kot je bilo zapisano v Koledarju Prešernove knjižnice za leto 1949, stran 156, Osvobodilna fronta Slovenije obvezala, da bo v letu 1946 dogradila 529 zadružnih domov. Torej ta ambiciozni načrt ni bil uresničen.

ali skoraj dograjenih domovih še 284 domov v graditvi. Po tem pregledu je bilo z značkami v letu 1948 odlikovanih 3.340 graditeljev. Podeljenih je bilo 519 zlatih značk, 1086 srebrnih in 1735 bronastih.¹³ Poleg teh priznanj posameznikom je IO OF Slovenije marca 1948 ustanovil pet mesečnih prehodnih zastavic za najboljša gradbišča. Ob koncu leta so zastavice prešle v trajno last tistih gradbišč, ki so se med letom najbolj izkazala. Dobili so jih graditelji iz krajev: Dol—Predmeja (goriški okraj), Galušak (radgonski okraj), Šešče (Celje — okoličca), Bučka (krški okraj) in Srednja Bistrica (lendavski okraj).¹⁴

Dodati je še treba, da zidava združnih domov leta 1948 ni bila samo značilnost slovenske vasi, pač pa je šlo za vsejugoslovansko usmeritev. Do prvega novembra 1948 je bilo zgrajenih po Jugoslaviji nad 900 združnih domov, v graditvi pa jih je bilo 4012.¹⁵ V skromni jugoslovanski faleristični literaturi nimamo ničesar zapisanega o značkah najmarljivejšim graditeljem združnih domov po drugih republikah, v zasebnih zbirkah pa je videti tudi znake, na primer, za graditev združnih domov v Srbiji ter v Bosni in Hercegovini. Čas ustanovitve slovenske značke za najprizadevnejše graditelje združnih domov 1948 sega brez dvoma v zgodnje mesece leta 1948, treba pa bo še ugotoviti, kdo jo je dejansko ustanovil. Mesečne prehodne zastavice za najboljša gradbišča združnih domov je marca 1948 ustanovil IO OF Slovenije. Dokler pa tega nimamo dokumentiranega, bi bilo prehitro trditi, da je ustanovil tudi značke za graditelje. Sploh pa je beseda značka že skoraj neprimerna za razmeroma velik znak. Na najvišjem delu je visok 38 mm in na najširšem širok 31 mm. Izdelan je iz bakrene pločevine, ki je pri srebrni stopnji posrebrena in pri zlati pozlačena. Zada je ima znak samo vijak z matico za pripenjanje na obleko. Spredaj je na znaku upodobljen združni dom. Nad njim je njiva z brazdami in na njej traktor z voznikom. Za njim je nad njivo vzhajajoče sonce, levo se nad združnim domom dviga stiliziran žitni klas, nad vsem pa je napis ZADRUŽNI DOM 1948. Nad črko Z ni kljukice in se tako da ob res skrbnem pregledu značke videti, da dejansko piše združni, in ne združni dom. Spomin je lahko pogosto varljiv, kljub temu pa velja kot zanimivost zapisati, da po besedah enega izmed svečanih razdeljevalcev značk v Sloveniji ni bil znan primer, da bi značko kdo odklonil pa tudi pri podeljevanju ni prihajalo do izpadov¹⁶ (kar ne bi bilo niti tako čudno, glede na razmere in pritiske, pod katerimi so ponekod kmetje — tudi z odporom — sodelovali pri zidavi združnih domov).

Ob sklenitvi teh vrstic je treba znova poudariti, da nimajo namena dajati podobe o graditvi združnih domov v letu 1948 ter še manj o tedanjih političnih razmerah na naši vasi. Kljub temu pa terja sodobna faleristika ob tem ali onem odlikovanju ali nagradnem znaku več kot zgolj opis odlikovanja z nekaj skopimi podatki. Razumevanje vsakega odlikovanja ali nagradnega znaka je prav v razumevanju okolja in razmer, v katerih je bilo podeljeno. Zato je v tem sestavku tudi nekaj drobcev, ki nam pripovedujejo o slovenski vasi leta 1948 in o odlikovanih tistih dni — znački za zidanje združnih domov 1948. O smislu napreznih pri graditvi združnih domov pa bi seveda dal najboljšo podobo temeljito izdelan pregled usode združnih domov v kasnejših letih.

¹³ Ljudska pravica, 1948, št. 286, str. 4.

¹⁴ Ljudska pravica, 1948, št. 3, str. 3.

¹⁵ Naša zadruga, letnik 1V, 1948.

¹⁶ Lojze Pleš, ustna izjava avtorju, 1979.

»GENOSSENSCHAFTSHEIM 1948«

Zusammenfassung

Nach der Befreiung im Jahre 1945 begann die neue Herrschaft das Dorf zu verändern. Nach dem sowjetischen Vorbild (jedoch nicht so konsequent) hat sie mit dem Kollektivismus auf dem Lande angefangen. Eingeführt wurde der Pflichtabkauf der landwirtschaftlichen Produkte, von dem die Bauern sehr betroffen wurden. Alles das hatte schwere Folgen in den Beziehungen zwischen den Bauern und den Behörden. In den ersten Nachkriegsjahren war für den steirischen Teil Sloweniens die Bekämpfung der Guerilla-Gruppen der »Kreuzritter« und des »Heeres des Königs Mathias« besonders charakteristisch. Diese Gruppen wurden von den mit der neuen Herrschaft unzufriedenen Bauern unterstützt.

Unter solchen Umständen begann im Jahre 1948 auf dem Lande die politische Aktion des Bauens der Genossenschaftsheime. Diese sollten von der Landbevölkerung mit freiwilliger Arbeit erbaut und die Zentren des wirtschaftlichen und des kulturellen Lebens der Dörfer werden. Für die fleissigsten Teilnehmer dieser Aktion wurden besondere Ehrenabzeichen gegründet. Mit dem bronzenen wurden die Arbeiter und Arbeiterinnen mit 160, mit dem silbernen solche mit 280 und mit dem goldenen Abzeichen jene mit 400 Arbeitsstunden ausgezeichnet. Im Jahre 1948 wurden in Slowenien 39 solche Heime komplett und 189 im Rohbau erbaut.

O C E N A

RECENZ I J A

VRIŠERJEVE KNJIGE »REGIONALNO PLANIRANJE«.

Knjiga Igorja Vrišerja »Regionalno planiranje« je izšla pri Mladinski knjigi v Ljubljani leta 1978. Obsega 356 strani s 26 kartami, skicami in z grafikoni opremljenega teksta. Knjiga je razdeljena na 6 poglavij s podpoglavji in je s tem dosežena ustrezna vsebinska preglednost. Čeprav je avtor v uvodu označil knjigo za »splošen priročnik«, bi bilo iz te opredelitve povsem napačno sklepati, da gre za strokovno manj zahteven tekst, prav narobe, naglasiti je potrebno, da je avtor pokazal poglobljeno teoretično in praktično poznavanje problematike regionalnega planiranja ter da je knjiga metodološko in znanstveno solidno zasnovana.

V uvodnem poglavju »Bistvo in razvoj regionalnega planiranja« (stran 9 do 20) Vrišer nakaže problematiko planiranja — prostorskega, ekonomskega in socialnega — ter se ob tem odločno opredeli za načelo kompleksnega regionalnega planiranja. To svojo opredelitev utemeljuje s trditvijo, da je samo z združevanjem vseh treh navedenih vidikov planiranja »mogoče priti do vsestranskih in najustreznejših možnosti za uskladitev in povezavo razvojnih perspektiv in teženj na določenem območju in doseči skladnost med ekonomskim in socialnim razvojem in danim geografskim okoljem v korist ljudi, ki tam bivajo in delajo«.

Drugo pomembno in vse podpore vredno avtorjevo stališče je, da prisoja regionalnemu planiranju značaj znanstvene stroke, in ne le zgolj poenostavljene aplikativne dejavnosti, ki se samo opira na znanstvene izsledke. Pri tem poudarja uporabo metode dialektičnega materializma, ki zagotavlja, »da bo plan grajen na spoznanjih o nujnem in zakonitem spreminjanju pojavov... in da bo zmožen predvidevati spremembe, ki jih prinaša družbeni razvoj«.

V nadaljevanju se avtor zavzame za multidisciplinarno obravnavanje in pokaže na nujnost, da regionalno planiranje zaradi kompleksnosti in sintetskega značaja uporablja znanstvene izsledke drugih ved, med njimi predvsem politične ekonomije, arhitekture (urbanizma), geografije in sociologije, ob teh pa omenja še kmetijstvo in gozdarstvo.

Med uvodnimi načelnimi izhodišči omenja tudi javnost regionalnega planiranja, za katero ugotavlja, da je bila doslej često zanemarjena v škodo kvalitete planskih dokumentov. Temu problemu bi v knjigi ob temeljni usmeritvi našega samoupravnega socialističnega sistema, ki poudarja, da ima delovni človek in občan vso pravico odločanja o razmerah in rezultatih svojega dela, torej tudi o ustvarjanju možnosti in teženj razvoja v regiji, kazalo posvetiti več pozornosti in jasne razčlenitve.

V drugem poglavju z naslovom »Sistem planiranja« (stran 21—50) opredeli avtor najprej planiranje za sistematično pripravo premišljenih ukrepov in se med navedenimi oblikami planiranja odloči za policentrično, elastično in kontinuirano planiranje. Nedvomno, da te oblike planiranja najbolj ustrezajo

naši stvarnosti in dinamičnemu družbenemu razvoju. Ustrezno opozarja na princip vzajemnosti (solidarnost), ki je postal ena od temeljnih komponent naših samoupravnih socialističnih odnosov, ki jih uveljavljamo doma in se zanje zavzemamo v svetovni politiki. Regionalno planiranje kot organizirana in strokovno zasnovana akcija mora biti ustrezno pripravljena, jasno morajo biti opredeljene naloge in cilji ter temu primerno izbrani postopki (analiza, program, idejni projekt, plan, ureditveni načrt, izvajalci in kontrola). Resno opozarja na čestokrat napravljen napako, da smatrajo mnogi sprejeti plan za dokončen dokument, ne upoštevajoč, da ga je zaradi sprememb, ki se nenehno dogajajo, potrebno stalno dopolnjevati ali celo spreminjati in dograjevati.

Tretje poglavje je posvečeno regionalni razvojni politiki (stran 51—132). Po prikazu namenov in ciljev regionalne politike nas avtor seznanja s poglavitnimi teorijami ter kritično oceni njihove dobre in slabe strani. Ob analizi ekonomske politike regij bi zaradi naše specifičnosti kazalo povedati kaj več o problematiki regionalnega planiranja po republikah in pokrajinah, ki nastopajo kot povsem avtonomni subjekti regionalne razvojne politike. Sicer pa je to poglavje bogato zelo kvalitetnih ekonomskih in demografskih podatkov iz Slovenije in Jugoslavije ter ima veliko informativno vrednost predvsem za širši krog bralcev. Posebej kaže omeniti avtorjeva razmišljanja o različni razvitosti regij, o odnosih med njimi ter o odnosih med mestom in vasjo. Tu bi nedvomno bilo dobro povedati kaj več o različnih teoretičnih in praktičnih stališčih o reševanju te problematike, saj mnogi še vedno vztrajajo pri že preživeli usmeritvi, da se mora delovna sila seliti h kapitalu, in ne predvsem nasprotno, kapital k delovni sili.

Naslednje poglavje (stran 132—153) je namenjeno razglabljanju o pomenu in vlogi regije v regionalnem planiranju. V tem pogledu gre pohvaliti avtorjevo prizadevanje, da bi v pri nas močno neenotnem tolmačenju pojmov »regija«, »pokrajina« in »prostor« vnesel več jasnosti, enotnosti in reda. Potem ko kritično obravnava vrsto konceptov pri izvedbi regionalizacije, se kljub nekaterim pomislekom zavzame za tako imenovane »funkcijske regije«, ker se te »najbolj približajo dejanski prostorski organizaciji družbe.« Poglavje sklene s prikazom Ilešičeve geografske regionalizacije Slovenije in Jugoslavije, ki je zasnovana na socialnoekonomskem principu.

»Metode v regionalnem planiranju« so peto poglavje (stran 154—173). V njem kritično obravnava razne metode, ki jih v svetu uporabljajo pri regionalnem planiranju. Avtor nas s kritičnim vrednotenjem posameznih metod privede do spoznanja, da se ni koristno opredeliti samo za eno od njih, temveč za njihovo kombiniranje, upoštevajoč faze planiranja in specifičnosti regije.

Zadnje poglavje »Zasnova regionalnega plana« je najobširnejše in pomeni sintezo prejšnjih poglavij (stran 174—329). Po teoretičnem uvodu pokaže na dveh praktičnih primerih (Poljska in Zgornji Jadran) shemo vsebinske zasnove regionalnih planov, nato pa podrobno in z mnogimi podatki podkrepilno obravnava vse temeljne elemente regionalnega plana: naravno okolje, prebivalstvo, naselja, infrastrukturo, industrializacijo, podeželje ter turistična in rekreacijska območja. Nedvomno bi se v tem poglavju našle kakšne kritične pripombe na to ali ono postavko, vendar je, globalno gledano, poglavje zaokroženo in vsebinsko zelo bogata celota. Regionalni plan, ki bi upošteval vse navedene elemente, bi nedvomno bil imeniten. Kot posebno kvaliteto bi želeli podčrtati avtorjeva opozorila, da so tudi pri nas imela doslej v planiranju nasploh in tudi v regionalnem planiranju prednost mesta in da smo podeželje praviloma zastopavljali. To podcenjevanje podeželja se je kazalo tudi v podcenjevanju vrednotenja rodovitnih površin, kmetijske proizvodnje in gozdarstva. Takšen podcenjujoč odnos do podeželja si lahko privoščijo velike države, je lahko lasten

tudi kapitalističnim družbam, kjer o razvoju odloča velekapital, ne smeli pa bi podeželja zapostavljati na majhnem slovenskem nacionalnem prostoru. Podobno velja opozoriti na smotrnejši odnos do tistih predelov našega ozemlja, ki so po svojih naravnih danostih idealna rekreacijska območja sedanjim in bodočim generacijam.

Avtor sklene knjigo z mislimi o oblikovanju plana, ki bi naj bil »izbiranje med tistimi projektiranimi in stimuliranimi bodočimi razmerami, ki dajejo optimalne možnosti.«

Knjigi daje dopolnilno vrednost, avtor pa zasluži posebno priznanje za na koncu knjige objavljenih 590 enot obsegajočo strokovno bibliografijo, ki je dragoceno kazalo vsakemu, ki se ukvarja z regionalnim planiranjem ali se sicer želi razgledati v tovrstni literaturi.

Delu se pozna, da ga je pisal geograf, ki je ostal zvest principu kompleksne geografije in se je poleg bogate aplikativne prakse mnogo ukvarjal s fundamentalnim raziskovanjem. Prav temu dejstvu gre zasluga, da je avtorju pri pisanju knjige uspelo zavidljivo doseči integracijo dognanj geografije in ekonomije (prostorske ekonomije). Čeprav na več mestih poudarja pomen socioloških dognanj za regionalno planiranje, bi mu sociologi najbrž lahko zamerili, da mu sociološkega aspekta ni uspelo enakopravno vključiti ter integrirati z ekonomijo in geografijo. Vendar bi pri tej zameri moral upoštevati objektivno dejstvo, da se pri nas sociologija doslej ni intenzivneje vključevala v prizadevanja na področju regionalnega planiranja. Planerske institucije bodo v bodoče morale to slabost odpraviti.

Vrišerjeva knjiga »Regionalno planiranje« je prva slovenska knjiga o zapleteni problematiki tega področja. Že to dejstvo ji daje enkratno in posebno vrednost. Knjiga je snovno bogata, prinaša nove poglede, je znanstveno solidno zasnovana ter metodološko primerno grajena. Avtor si posebej prizadeva za jasno formulacijo pojmov in prispeva k terminološki čistosti. Odlikuje ga solidnost v obravnavanju problematike, tehtnost misli, široka razgledanost, jasnost formulacij in sposobnost sintetiziranja. Na teoretičnih spoznanjih in praktičnih izkušnjah zasnovane ugotovitve, kritične misli, opozorila in napotki v knjigi so zaokrožena celota in pomemben prispevek k nadaljnjemu razvijanju teoretične misli in k praktičnemu uveljavljanju sodobnega regionalnega planiranja in s tem k pospeševanju našega družbenega razvoja.

Vrišer je dobil za knjigo nagrado Sklada Borisa Kidriča za leto 1980.

Vladimir Bračič*

* Zasluzni redni profesor dr. Vladimir Bračič, Pedagoška akademija Maribor.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

NOVA VRSTA
16. (LI.) LETNIK 1980

1981

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

VSEBINA — CONTENTS

	Stran
Belec Borut: PROSTORSKI RAZVOJ HMELJARSTVA NA SLOVENSKEM	147
Spatial Development of Hop-Growing in Slovenia	
Čurk Jože: MARIBORSKO MESTNO OBZIDJE POSEBNO V 16. STOLETJU	90
The Walls of Maribor Especially in the 16th Century	
Čurk Jože: O UTRJEVANJU PTUJA V SREDINI 16. STOLETJA	109
The Fortification of Ptuj after the Middle of the 16th Century	
Čurk Jože: STUDENICE — POMEMBEN SPOMENIK NAŠE UMETNOSTNE ZGODOVINE	284
Studenice — an Important Monument of Art	
Čas Bojan: ZGODOVINA — SOCIOLOGIJA	190
History — Sociology	
Dolenc Milan: »NOVVA GRONAT-JABUKA« — ROKOPISNE LJUDSKO- MEDICINSKE BUKVE IZ 1751. LETA	311
»Novva Gronat-Jabuka«. Handwritten Popular Medical Book from the Year 1851	
Hartman Bruno: DELAVSKE KNJIŽNICE V MARIBORU DO DRUGE SVE- TOVNE VOJSKE	322
Working-Men's Libraries at Maribor to the Second World War	
Koropec Jože: POLSKAVSKA ZEMLJIŠKA GOSPOSTVA	7
The Manorial Estates of Polskava	
Koropec Jože: ZBELOVO, STUDENICE, POGLED DO SREDE 17. STOLETJA	239
Zbelovo, Studenice, Pogled to the Middle of the 17th Century	
Krivograd Alojz: DR. FRAN SUŠNIK (14. XI 1898—21. II. 1960)	3
Dr. Fran Sušnik (14. XI. 1898—21. II. 1980)	
Leskovec Antoša: PROJEKT VERIŽNEGA MOSTU ČEZ DRAVO V MARI- BORU V LETIH 1835—1844	140
Project of Suspension-Bridge across the Drava at Maribor in the Years 1835 to 1844	
Mlinarič Jože: MELJE IN NJEGOVA MALTEŠKA KOMENDA OD XII. STO- LETJA DO LETA 1803	217
Melje and Its Maltese Commendam from the 12th Century to the Year 1803	
Petek Tone: POROČNE IN SMRTNE SEGE V PODVOLOVLJEKU	182
Nuptial Rites and Death Customs at Podvolovljek	
Savnik Roman: PROFESORJU KARLU PRIJATELJU V SPOMIN	6
In memory of professor Karel Prijatelj	
Škafar Ivan: DNEVNIK DOLNJELEDAVSKIH BÁNFFYJEV	71
Diary of the Bánffys of Dolnja Lendava (Lower Lendava)	

Škafar Ivan: JURISIČEV POHOD V PREKMURJE, KOLOŠEV LETAK IN VRSTEČE SE »OSVOBODITVE« DO RESNIČNE OSVOBODITVE 12. AVGUSTA 1919	403
Jurišič's Campaign in Prekmurje, Kološa's Leaflet and the »Liberations« Following Each Others to the Real Liberation on August 12th 1919	
Švajncer J. Janez: »ZADRUŽNI DOM 1948«	411
»Co-operative Home 1948«	
Vovko Andrej: PODRUŽNICE »DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA« NA ŠTAJERSKEM, USTANOVLJENE DO LETA 1907	351
Branch Establishments of the »Society of Saint Cyril and Metod« in Styria, Founded to the Year 1907	
Vrišer Sergej: DONESKI K BAROČNEMU KIPARSTVU NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM	131
Contributions to the Baroque Sculpture in Slovene Styria	
Zorn Tone: LIST »DEUTSCHE GRENZWACHT« IN RAZMEJITEV NA ŠTAJERSKEM V LETIH 1918—1922	165
Newspaper »Deutsche Grenz wacht« and the Demarcation in Styria in the Years 1918—1922	
Žnidarič Marjan: JOSIP BROZ-TITO — IN MEMORIAM	1

KNJIŽNA POROČILA — BOOK REVIEWS

Bračič Vladimir: RECENZIJA VRIŠERJEVE KNJIGE REGIONALNO PLANIRANJE	418
Žnidarič Marjan: SPOMINSKI ZBORNİK OB 60-LETNICI BOJEV ZA SEVERNO SLOVENSKO MEJO 1918—1919	215

Uredniški odbor

dr. Vladimir Bračič
Jože Curk
Franc Filipič
dr. Bruno Hartman
dr. Jože Koropec, urednik
Tone Petek
dr. Vanek Šiftar
dr. Mavricij Zgonik
dr. Milan Ževart

Izdajateljski svet

Branko Avsenak
dr. Borut Belec
dr. Vladimir Bračič
dr. Jože Koropec
Antoša Leskovec
Franc Marič
dr. Matjaž Mulej
Tone Petek
Stojan Požar, predsednik
Tilčka Slemnik
dr. Vanek Šiftar
Herman Vogel
dr. Mavricij Zgonik
dr. Milan Ževart
mag. Marjan Žnidarič

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE
NOVA VRSTA
18. (LI.) LETNIK 1980, ZVEZEK 2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdala Univerza v Mariboru v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natisnilo 1981 CGP Večer v Mariboru

R dp
ČZN
1980

39

119810098,2

COBISS ■